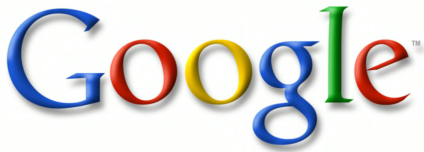

Stanford University Libraries
3 6105 117 337 118

[illegible]

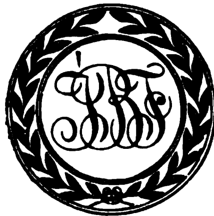
SKÍRNIR

TIMARIT HINS ÍSLENZKA BÓKMENTAFÉLAGS

LXXXII. ÁR

RITSTJÓRI

EINAR HJÖRLEIFSSON

REYKJAVÍK

ÍSAFOLDARPRENTSMIÐJA

1908

Efnisyfirlit.

Á vegamótum.

Kauptúnið var nokkuð mislynt Eins og Ísland. Og eins og honum síra Sveini fanst hún Steinunn sín orðin.

Fátt gat verið yndislegra en kauptúnið í sólskini og stillum.

Þá teygðu lognrákirnar sig eftir firðinum, djúpar og glampandi, eins og þær byggi yfir engu öðru en unaði. Og eyjar og hólmar fyltu útsýnið fjölbreytni og eyrun hljómum og hugann bjargræðisvonum. Úti í eyjunum var alt fult af hólum og dældum og töðugæfu grasi og eggjum og fuglasöng.

Á eyrum út og suður frá kauptúninu, fram með ströndinni, voru ógrynnin öll af kríum og skeglum. Þær voru ókyrlátar og hávaðasamar og lágu í einlægu rifrildi. Kæmi einhver nærri bygðum þeirra, hömuðust þær og létust til alls búnar, rendu sér langar leiðir að komumanni og gerðu sig líklegar til þess að rota hann. En þorðu ekki að reyna það, þegar til kom, og gerðu ekki annað en garga.

Síra Sveini fanst þetta garg vera galli. Það raskaði friði náttúrunnar, sem annars væri svo mikill þarna í kauptúninu. Stundum raskaði það jafnvel rósemi hugans og jafnvægi sálarinnar. Allur ófriður í náttúrunni benti á eitthvert ósamræmi í tilverunni, sem hugann hrylti við. Og sá ófriður leiddi hugann að öllum ófriði mannanna og öllu illu, sem honum væri samfara.

Frú Steinunn var ekki á sama máli.

Og einu sinni lét hún það uppi.

— Finst þér nokkurt ósamræmi í því, mælti hún, að kríurnar vilja verja það eina, sem þær eiga? . . . Verst er, að þær láta æfinlega lenda við gargið eitt.

Prestur spurði, hvort hún vildi heldur, að þær lemdi mann, eða hvor aðra.

— Eg held það, sagði frú Steinunn og hló.

Maðurinn hennar leit á hana hálf-raunamæddum augum. Hann hafði orðið var við eitthvað svipað áður. . . . Samt gerði nú minst til um þ e t t a. Það var svo mikil fjarstæða. Og hún hafði sagt það hlæjandi. . . . Stundum hló hún ekki.

En sammála voru þau um það, að kríurnar og skeglurnar yki fjör í umhverfinu.

Og sammála voru þau líka um hraunið fyrir ofan kauptúnið — hvað það var yndislegt í sumarblíðunni. Þegar skyggja tók, var það eins og skógur, heiman að sjá. Og það hafði fylt hug prestsins ljúfum draumum um langar, erindislausar göngur við hlið hennar, sem í hans augum var yndislegust allra í þessum heimi. Smávaxin skrúðblómin voru eitthvað svo viðkvæm og lítilsigld innan um hraunstrókana og kræklótt kjarrið.

— Eins og saklaus börn innan um gamla karladurga, sagði frú Steinunn.

Og hraunbollarnir voru svo fagurgrænir. Þar hafði hjónunum verið fögnuður að sitja saman, sjá skýflókana taka á sig alls konar kynjamyndir, sjá vesturloftið íklæðast alls kona litljóma um sólsetursleytið, og sjá fagurblá fjöllin hinumegin við breiðan fjörðinn roðna eins og unga stúlku. Óviðjafnanlegt yndi hafði prestinum verið að sjá unga, íturvaxna konuna sína teygja þar úr sér og færast í mjúklegar stellingar í grasinu, og heyra hana hlæja og reisa skýjaborgir langt fram í ókomnum tímum.

En jafnvel þar hafði mislyndis kent.

Einu sinni fór hún að tala um hraunstrókana. Þeir væri auðvitað gömul nátttröll. Þarna hefði þau dagað uppi. Og henni sýndust þessir karlar vera með hinar og aðrar skringilegar, úfnar fettur og brettur — eins og þeir gerði

sér í hugarlund, að þeir væri tröll enn í dag, og gæti skotið einhverjum skelk í bringu, sagði hún.

— Það væri nú ekkert undarlegt, þó að þeim þætti leiðinlegt að standa svona í sömu sporum öld eftir öld, og vera ekki annað en steinar, mælti hún enn fremur.

Prestur vissi, að þetta var ekki annað en gamanhjal. En honum fanst einhver beiskju-keimur alt í einu vera orðinn að rómnum. Og einhver þunglyndis-slikja alt í einu vera komin á augun. Hann gekk að því vísu, að hugsanir hennar væri að fara út á þær göturnar, sem honum var örðugast að ganga með henni.

Hann komst líka brátt að raun um það.

Eftir fáein andartök tók hún aftur til máls:

— En mennirnir sýnast ekki kunna neitt illa við það — nátttröllin, hraunstrókamennirnir, sagði hún og hló kuldalega.

— Finst þér eiga vel við að líkja ódauðlegum mannssálum við hraungrýti? mælti hann góðlátlega.

Frú Steinunn svaraði með nokkurri ákefð:

— Það getur verið, að eg hafi ekki komið rétt orðum að því. Eg á við það, að þið — — að menn eru alt af að loka sig inni í einhverjum hellisskútanum. Þola ekki með nokkuru móti morgunsól nýrra hugsana. Hafa æfinlega einhver undanbrögð undan ljósinu. Eg vildi, eg vissi, við hvað þeir eru hræddir!

Þau héldu heim úr þeirri hraunför, hjónin, án þess að tala meira saman.

Síra Sveinn vildi ekki leggja út í neinar umræður um þetta. Hann vissi, að það var ekki til annars en ýfingar að tala við hana um þetta, þegar hún var í þessu skapi. Og hún komst í örðugt skap, hvenær sem hún mintist á þetta. Og um þetta veitti honum örðugast að tala.

Frú Steinunn gekk þegjandi við hlið hans heim til þeirra.

En þegar þau voru komin heim til sín, hóf hún máls á því, einstaklega góðlátlega, hvað þetta væri yndislega

fallegt kvöld. Síra Sveinn skildi það — og honum þótti vænt um það — að þetta var nokkurs konar bragarbót. Hún valdi það umræðuefnið, sem þau gat ekki með nokkuru móti greint á um.

. Ekki gat heldur neinn ágreiningur um það orðið, að svipurinn var allur annar á kauptúninu, þegar tíðin var stirð. Þá gat sjórinn orðið hryllilega úfinn og geðvonzkulegur. Í rigningum varð kauptúnið að einu kviksyndi. Og þá urðu hraunstrókarnir svo dapurlegir, sem þeir hefðu aldrei verið tröll og aldrei getað neitt. Og í snjóum skefldi svo að húsunum, að illkleift var að komast út úr þeim; enda mokuðu fæstir frá. Og uppi í hrauninu fylti snjórinn hvern bolla og hverja gjótu. Snjóbreiðan varð svo þykk, að hraunstrókunum lá við að kafna. Alt varð að sléttri eyðimörk, þangað til vindurinn hafði flutt snjóinn til og lamið hann saman, eða blota hafði gert og frost hlaupið í krapið.

Það þótti síra Sveini mikil furða, hvað vel konan hans kunni illviðrunum, þegar honum sjálfum fundust þau óþolandi.

— Illviðrin eru eina heilbrigðisstjórnin, sem við eigum, sagði hún. Væri þau ekki, köfnuðum við hér í kúamykju og fiskslori og öllu illu.

Aldrei var veðrið svo ilt, að hún vildi ekki út í það, ef hún átti þess nokkurn kost — hvað snörpum skúrum sem hafgolan helti yfir kauptúnið — hvað mikil fannfergja sem var á leiðinni norðan af jöklunum.

— En það er ekki hundi út sigandi, góða mín, sagði maðurinn hennar.

— Eg er ekki heldur hundur. Og eg ætla ekki heldur að láta siga mér neitt. Og eg er engin kararmanneskja. Og eg ætla ekki að verða það, fyr en eg get ekki hjá því komist.

Hann horfði á eftir henni út úr dyrunum. . . . Og hugurinn var fullur af aðdáun og ást og þrá og ótta. . . .

Einn rigningardaginn að áliðnu sumri sat frú Steinunn inni í stofu með sauma sína. Hún hafði flutt vögguna, með Sigga litla í, inn til sín.

Henni varð að jafnaði létt og rótt í skapi, þegar hún sat hjá vöggunni. Það var eitthvað svo friðandi að gefa blessuðu barnsandlitinu auga, innan um mjallhvít vöggufötin, og hlusta á jafnan og rólegan andardráttinn. Þá langaði hana ekkert út, hvort sem veðrið var vont eða gott. Hugurinn hafði nóg að starfa, og var á sífeldum ferðalögum langt fram í tímann.

En þetta skiftið gat henni ekki orðið rótt.

Hún stóð upp, sótti sér rykdulu og fór að þurka af hlutunum í stofunni. Þá mintist hún þess, að því verki hafði hún lokið um morguninn. Og ekkert ryk hafði komið síðan.

Aftur settist hún niður. Og hún fór að horfa á Sigga litla í vöggunni. Rétt í því bili lauk hann upp augunum. Hvað hann var líkur föður sínum til augnanna! Aðra líking gat hún ekki séð með vissu. Alt andlitið á barninu var svo slétt og ókrotað af lífinu. En hún var ekki í neinum vafa um það, að þegar Siggi yrði kominn á aldur föður síns, yrði sami góðlyndis og meinleysis-svipurinn á augunum. . . . Og sami veiklyndis-svipurinn.

Á sama augabragði sá hún eftir þessari hugsun um veiklyndið. Henni fanst það ljótt, ógöfugt, að vera að hugsa misjafnt um manninn sinn uppi yfir vöggu barnsins hans. Um mann, sem var ekkert annað en gæðin, vildi bera hana á höndum sér.

En hún var hrædd.

Hvers vegna hafði hún ekki talað vandlegar við hann, áður en hann fór á þennan fund?

Eins og þess hefði verið nokkur þörf! Eins og hann væri ekki fullveðja maður! Eins og hann væri ekki sjálfsagður leiðtogi í öðru eins máli og þessu!

Þetta, sem talað var um að gera, var ekkert annað en hrein og bein fjarstæða. Ekkert vit í því. Náði engri átt. Og var auk þess ljótur glæpur.

Eins og hann léti hafa sig til annars eins! Maður, sem leit á trúarbrögðin af jafn-miklu frjálslyndi og hann!

Það hefði verið móðgun við hann, að fara að skifta sér af öðru eins máli og þessu — fara að halda yfir honum ræðu um annað eins og þetta. Það var gott, að hún hafði ekki sagt meira, en hún hafði sagt.

Og hugur hennar fyltist um stund endurminningum um atburði, sem vakið höfðu traust og fögnuð.

Ein þeirra var fegurst.

Hún var frá námsárum hans — því kvöldinu, er maðurinn hennar, sem nú var orðinn, hafði tjáð henni ást sína, og hún hafði lofast honum.

Þau höfðu verið stödd í Íslendingafélagi í Kaupmannahöfn. Umræður höfðu verið fjörugar. Umræðuefnið hafði verið kristindómurinn. Ungir stúdentar höfðu andmælt honum. Þeir höfðu fært rök að sínum málstað, og í orðum sumra þeirra hafði verið eldur. Hún hafði aldrei heyrt mótbárurnar orðaðar jafn-vel, og aldrei heyrt talað af jafn-mikilli orðgnótt um neitt. Hún fann sál sína lyftast upp og vaggast, ýmist á vængjum vitsmunanna, eða mælskunnar, eða frelsisþrárinnar, eða ljósfælni-hatursins. En við og við var eins og vængirnir linuðust. Hún hafði þá óljóst veður af því, að ekkert það, sem verið var að segja svo fagurlega, kæmi í raun og veru insta kjarna málsins lifandi vitund við.

Þangað til hann tók til máls.

Hann talaði rólega og stillilega. En henni fanst hún finna sannfæringar-hitann leggja af orðum hans inn í instu afkyma sálar sinnar.

Hann sagði, að þeir hefðu alt af verið að tala um það í kvöld, hvernig trúarbrögð Jesú frá Nazaret hefði orðið í höndum mannanna. En þeir hefði, eins og mönnum hefði hætt svo við á öllum öldum, mist sjónar á því, hvað hann hefði sjálfur sagt um þau. Auðvitað hefði hann sagt margt um þau. En á það eitt skyldi bent nú, að hann hefði sagt, að sitt ríki væri ekki af þessum heimi. Það hefði nú ekki verið mikill vandi að sjá. Því að þegar

hann hefði sagt þetta, hefði hann verið einmana og yfirgefinn af vinum sínum, hataður og fyrirlitinn og smánaður af allri þjóðinni, og rétt að því komið, að valdhafarnir létu negla hann á kross. En mennirnir hefðu gert hans ríki að þessa heims ríki. Fyrir því væri svo í lófa lagið að fá höggstað á því, eins og menn hefði heyrt hér í kvöld. Og þegar svona hefði verið ástatt um hann, hefði hann fullyrt, að hann væri konungur. En í hverju hefði konungstign hans verið fólgin? Hann hefði sagt það sjálfur í sömu andránni. Hún var fólgin í því að bera sannleikanum vitni. Þetta hefði þá verið það allrasíðasta, sem hann hefði brýnt fyrir mönnunum, áður en krossinn hefði verið lagður á herðar honum og hann hefði lagt af stað til lífláts, að æðsta konungstign mannsandans væri í því fólgin, að bera sannleikanum vitni. Þessu hefði kristnin að öllum jafnaði gleymt; trúarbrögðin hefði þá að sjálfsögðu orðið alt annað en kristindómur; og fyrir því væri ekki nema eðlilegt, að margir töluðu á líka leið, eins og hér hefði verið talað í kvöld. Vitanlega væri kristindómurinn ofinn af fleiri þráðum. Kristur hefði verið víðsýnasti andinn, sem nokkuru sinni hefði komið fram í þessum heimi. Og kenning hans hefði verið víðtækari en nokkur önnur kenning, sem þessari veröld hefði verið flutt. En þessi væri áreiðanlega mikill hluti uppistöðunnar: að bera sannleikanum vitni, skilyrðislaust, og hverjar afleiðingar sem það virtist hafa, og þó að það færi með mann út á Golgata. Að elska sannleikann, hvar sem hann komi fram, og hvernig sem hann komi fram, elska hann æfinlega og um alla hluti fram. Að virða og elska sannleiksþrá mannanna, þó að hún fari með þá út á aðrar götur en þær, sem maður sjálfur telji ráðlegt eða fýsilegt að ganga.

Ræðumanni var klappað lof í lófa, jafnt af andstæðingum sem fylgismönnum. Öllum bar saman um, að honum hefði mælst vel.

Og Steinunn var sem í draumi. Hún naut þess fagn-

aðar, sem mörgum er mestur í heimi — að sjá ný útsýni lúkast upp fyrir anda sínum.

Hann hafði fylgt henni heim um kvöldið.

Á þeirri leið hafði hún lofast honum.

Og nú höfðu þau verið í hjónabandi hálft annað ár. . . . Og stundum hafði henni ekki fundist, eins og alt vera með feldu. . . . Eitthvað öfugt við ræðuna.

Nei! Nei! Hún vildi ekki hugsa um það, það var ekkert. . . . Margt, margt hafði verið ánægjulegt. Æfinlega hafði hann verið henni góður. Og öllum hafði hann viljað vera góður — oft um efni fram.

Hugurinn reyndi að halda sér dauðahaldi í þær endurminningar. En misti af þeim. Þær urðu eins og að skýjaflókum og liðu burt.

Aðrar hugsanir ruddust að, harðar eins og hraunstrókarnir.

Hvers vegna hafði hann aldrei talað við söfnuðinn neitt líkt því, sem hann talaði á fundinum í Kaupmannahöfn? Hvers vegna hafði hann aldrei talað við söfnuðinn neitt líkt því, sem hann talaði við hana sjálfa, einkum í tilhugalífinu og fyrstu mánuðina eftir hjónavígsluna?

Hvers vegna hafði hann aldrei látið þess getið, að neitt nýtt væri á ferðum? Hvers vegna talað eins og menn töluðu fyrir hálfri öld eða fyr?

Hann hugsaði ekki svo. Það vissi hún vel.

Hvers vegna talaði hann ekki eins og hann hugsaði?

Hún hafði haft orð á þessum spurningum við hann.

— Hvað heldurðu, að fólkið hérna skilji í vandamálum vísindanna? hafði hann þá sagt.

— En að reyna að gera þau skiljanleg?

— Hleypa öllu í uppnám? Og kippa grundvellinum undan huggun og von hver veit hvað margra?

— Finst þér grundvöllurinn vera sem traustastur? Finst þér huggunin og vonin í sem föstustum skorðum, þegar fer að hvessa? Finst þér ekki huggunin vera hjá æðimörgum mest í því fólgin að verjast hugsunum? Og vonin í meira lagi reykkend?

Hann hafði ekki viljað ræða það mál frekara. Ekki heldur síðar. Ávalt farið undan í flæmingi. Farið að tala um eitthvað annað, ef hún veik að því. Eða farið að láta vel að henni.

Hún fann ekki betur en að hann væri að verða fráhverfur þeim bókum, sem hann hafði áður látið mest af. Nú fekst hann aldrei til þess að tala um þær.

Komu þær óþægilega við samvizku hans?

Eða var hann að fella allar andlegar flugfjaðrir?

Nei. Það var verið að reyta þær af honum.

Og hræðslan hvarf um stund. Hugurinn varð fullur af gremju og hatri. Hún hefði getað lamið vini hans með rússneskum hnútasvipum.

Hún mundi eftir sýslumanninum, kvöldið sem hann hafði setið inni hjá þeim í fyrra haust og haldið manninum hennar í löngu hláturs-kasti. Hún mundi, hvað það var, sem hann hafði látið hann hlæja að. Hann hafði verið að henda gaman að sólardraumum mannanna. Að traustinu á mönnunum. Að sjálfsfórnar-þránni. Að kærleikanum. Að sannleiks-baráttunni. Að öllu því, sem hún taldi björtustu geislana frá guði.

Alt hafði hann sýnt þetta með kynlegri afskræmingar-orðgnótt í spéspegli fyrirlitningarinnar.

Og maðurinn hennar hafði hlegið. Hún hafði skilið hláturinn. Sýslumaður talaði áreiðanlega af undarlegri snild.

En sjálf hló hún ekki. Henni fanst hún standa allsnakin úti í gaddhörku. Og eftir það kólnaði henni um hjarta hvert sinn, sem hún vissi, að fundum þeirra, sýslumanns og mannsins hennar, bar saman.

Og hún mintist kaupmannanna beggja. Hvað þeir höfðu ávalt verið þess albúnir að fylgja sýslumanni að málum, þó að ver gegndi. Henni hafði sviðið það sárt að heyra og sjá alþýðumenn gera sér í hugarlund, að þessir menn væru höfðingjar þeirra. Í hennar augum voru þeir lítið annað en þrælar. Þrælar gróðafíknarinn-

ar og venjunnar og mentunarskortsins og hugsjónaleysisins og alls konar oddborgaraháttar.

Hún hafði hlustað á samræður þeirra inni í skrifstofu mannsins hennar. Hún hafði fundið, að þessir kaupmenn höfðu aldrei lesið neina bók, sem nokkurs var um vert, vissu ekkert, höfðu aldrei hugsað um neitt, sem kveikir eld andans í sálum siðaðra manna. Þeir gátu ekkert annað en étið eftir og samsint sýslumanni. Og stundum vissi hún, þegar hún kom inn til þeirra, að þeir höfðu verið að tala um kvenfólk. Hún heyrði það á hlátrinum, áður en hún lauk upp hurðinni. Hún sá það á uppgerðar-sakleysinu, sem þeir reyndu að breiða yfir andlitin á sér. Og hún fann óhreinar hugsanir vera að þvælast í loftinu utan um sig.

Henni fundust sálir þessara kaupmanna skemdar eins og saltkjötið þeirra. Og yfir vötnum lífsins þar í kauptúninu fanst henni andi sýslumanns sveima eins og dökkur hræfugl með súgmiklum vængjum.

Þessir voru vinir mannsins hennar. Með þeim skemti hann sér við l'hombre og viðsjárvert hjal og góð vín og góðan mat. Stundum fanst henni þeir eins og blóðsugur, sem væru að sjúga göfgi sálar hans út úr honum. Stundum eins og illvættir, sem væri að soga hann niður í eitthvert geigvænlegt djúp, eða teygja hann inn í hóla.

En stundum hafði hún reynt að hrista þessar áhyggjur af sér. Hún hló þá að hræðslunni. Ekki mátti hún gera manninn sinn að ófullveðja barni. Eins og hann væri ekki henni fremri að andlegum þroska. Eins og hann sæi ekki alt, sem hún sá. Eins og hann sæi það ekki alt miklu betur. Eins og hún sæi ekki daglega, að hann var gæðamaður, og að enginn hafði spilt honum.

Jú, hún vissi það vel, að hann sá meira en hann sagði. Hann sagði svo lítið — um alt —. Einkum á síðustu tímum. . . . Hún vissi vel, að það var ekki h a n n, sem sóttist eftir að binda félag við þá, heldur þ e i r við hann. Hann hafði ekki vísað þeim á bug. Annað hafði hann ekki gert. Það var sjálfsagt gagnstætt eðlis-

fari hans að hrinda nokkurum manni frá sér. Til þess var hann of mikið ljúfmenni. Og oft hafði hún séð einkennileg svipbrigði á andlitinu á honum, þegar þeir höfðu sagt eitthvað, sem honum gazt sýnilega ekki að. Líkast því, sem þokuslæðingur kæmi á augun á honum.

— Er hann að loka augum sálar sinnar? hafði hún sagt við sjálfa sig.

Hana hafði langað til þess, að hann gerði meira. En vænt hafði henni þótt um, að þetta fór ekki alveg fram hjá honum.

En hvað sem því leið — hvaða rétt átti hún á því að drotna yfir honum, velja honum vini, dæma alt óalandi og óferjandi, sem henni gazt ekki að, haga öllu eftir sinni vild?

Móðir hennar hafði einu sinni sagt við hana í þykkju, að hún blési alt út, sem henni þætti miður, eins og líknabelg. Það mundi stafa af því, að hún væri einbirni, og faðir hennar væri efnaður maður, og gæti látið alt eftir henni og vildi gera það. Ef hún hefði verið fátæklingur, mundi henni hafa lærst betur að sætta sig við það, sem ekki væri alveg eftir hennar geðþótta. Voru ummæli móður hennar að koma fram nú? Var þetta, þegar öllu var á botninn hvolft, ráðríki og ofstopi?

Nei! Nei! Það átti ekkert skylt við ráðríki, að hún var hrædd við það, sem nú átti að reyna. Það var áreiðanlega glæpur og skömm — öllum, sem við það yrði riðnir — að svifta bláfátækan barnamann atvinnu sinni við barnaskólann, og hafa rétttrúnaðinn að yfirvarpi, til þess að koma að einum vini sýslumanns.

Hvað hafði kennarinn til unnið?

Ekkert annað en það, að hann hafði sagt satt. Það átti að ríða honum að fullu.

Hann hafði sagt börnunum, að ritningin væri ekki öll guðs orð.

Eins og nokkur lifandi maður á jarðríki gæti fært nokkur skynsamleg rök að því, að hún sé öll guðs orð!

Hann hafði sagt þeim, að ýmsar kenningar í kverinu

teldi hann mjög vafasamar, og að sömu augum litu á þær kenningar ýmsir af ágætustu, guðræknustu, lærðustu og vitrustu mönnum veraldarinnar. Börnunum væri langbezt að fullyrða ekkert um þau atriði, fyr en þau hefði öðlast þann þroska, að þau gæti aflað sér sjálfstæðrar sannfæringar um þau.

Eins og þetta væri ekki svo sjálfsagt, að það væri ósamboðið fullorðnum, heilvita mönnum að deila um annað eins! Eins og alt annað væri ekki ofriki við sálir barnanna!

Og eins og það væri ekki áreiðanlegt, að maðurinn hennar væri í raun og veru á sama máli!

Allir vissu, að kennarinn var góður maður og gætinn og guðrækinn, með ríkan skilning á trúarþörf mannanna, fullur af góðgirni og sannleiksást.

Og nú hafði komið áskorun til skólanefndarinnar um að reka hann. Allir vissu, hvernig sú áskorun var til orðin. Þarna þurfti að smeygja inn einum af nánustu vinum og fylgifiskum sýslumanns . . . Var ekki guðlaust að nota sér fáfræði manna með þessum hætti?

Og hvernig gat hún hugsað til þess, að maðurinn hennar léti hafa sig til annars eins?

Nei. Hún ætlaði ekki að hugsa til þess. Þetta var ekkert annað en fjarstæða.

En hún gat ekki um annað hugsað. Hún var svo hrædd. Henni fanst eins og öll ánægja sín og von og sæmd leika á þræði . . . . Og hún vissi ekki nema þráðurinn kynni að slitna, þegar maðurinn hennar kæmi inn úr dyrunum

---

Hann kom inn úr dyrunum.

— Sæl, elskan mín, sagði hann.

— Komdu sæll, góði, sagði hún.

Hún þorði ekki að líta upp. Var hrædd um, að hún kynni að sjá úrslitin á honum. Einblíndi á barnið í vöggunni.

Hann fór inn í skrifstofu sína.

Þá þurfti hún einskis að spyrja. Hún þekti hann

svo vel, að hún vissi, að hefðu úrslitin orðið að hennar skapi, þá mundi hann hafa sagt henni þau ótilkvaddur. Vissan stælti hana. Hún fór inn í skrifstofuna til hans. Hann var seztur við skrifborðið sitt og farinn að lesa í bók.

— Hvað gerðist á skólanefndarfundinum? mælti hún stillilega.

Hann leit ekki upp úr bókinni.

— Á skólanefndarfundinum?

Hann þagði við ofurlítið.

— Nú er hann að hugsa sig um, sagði hún við sjálfa sig. Hún fann stillinguna vera að réna.

— Já, sagði hún, og rómurinn varð hvassari.

— O-o-o . . . Það var samþykt að gera töluvert við húsið, áður en byrjað verður að kenna í því.

— Eg á ekki við það, góði. Og þú veizt það . . . Hvernig fór um kennarann?

— Um kennarann? . . . Það verða kennara-skifti . . . eins og þú getur nærri.

Nú, þetta átti að vera svo sem sjálfsagt! Hún átti að geta því nærri!

— Eg get því ekki nærri . . . . Þetta er smán!

Nú leit hann upp úr bókinni. Hann fann, að til sóknarinnar var stofnað svo ósleitilega, að ekki var annars kostur en verja sig.

— Hvaða ákaflega tekurðu þetta geyst! . . . Skárri er það ofsinn!

Hann var enn stiltur og rómurinn góðmannlegur.

— Hvernig fórstu að gera þetta? sagði hún.

Honum fanst hann finna keim af grátstaf í kverkum hennar.

— Ekki er eg öll skólanefndin, mælti hann.

— Getirðu ekki ráðið öðru eins og þessu í máli, sem þú hefir einn vit á, þá finst mér fara að verða nokkuð vafasamt, hvort þú ert fær um að vera prestur hér.

Hann roðnaði.

— Það vill svo til, að þú ræður ekki afsetning minni

. . . Annars skilst mér svo, sem þér muni finnast, að ein manneskja að minsta kosti, önnur en eg, muni hafa töluvert vit á þessu.

— Við skulum ekki vera að deila um það, sem ekki kemur málinu neitt við . . . . Og þú veizt vel, við hvað eg á.

— Eg get ekki gert að því, að fólkið hér í sókninni vill ekki láta innræta börnum sínum annað en það, sem því hefir sjálfu verið kent . . . . Og sannast að segja finst mér ekki ósanngjarnt, að það ráði því.

— Blessaður, farðu nú ekki að telja sjálfum þér eða mér trú um, að það sé f ó l k i ð hérna, sem ræður þessu Það er sýslumaðurinn, sem ræður því, og kaupmennirnir . . . . Þessir mathákar og vínsvelgir og guðlastarar!

— Þetta eru óguðlegir dómar, sagði presturinn og spratt upp úr sætinu.

Geðshræring frúarinnar fór líka vaxandi.

— V i t u m við nokkuð um guð, annað en það, hvernig hann hefir birzt í hinu bezta í mönnunum? Og hafa þeir ekki hent gaman að því öllu og svívirt það? . . . . Og það hér inni í þinni eigin stofu!

Honum varð orðfall. Hann horfði á hana. Í svipnum var angist.

— Og hverjum er það að kenna, að þessir riddarar rétttrúnaðarins hafa náð valdi á fólkinu í öðru eins máli og þessu? sagði frúin enn fremur. Engum öðrum en þér, sem ert á sama máli eins og kennarinn, sem þið eruð að reka! . . . Hver á að tala við fólkið, þegar þú þegir?

— Þú veizt, hvernig eg lít á það mál, sem þú ert nú að ympra á. Eg hefi oft sagt þér það.

Hann reyndi sýnilega að stilla sig sem bezt.

— Já, eg veit það. Eg kann utan bókar allar viðbárur heigulskaparins og ódrenglyndisins.

Hann hrökk saman og varð fölur sem nár.

Þá gekk hann að henni. Svipurinn harðnaði. Hann lagði hægri höndina nokkuð fast á öxl hennar og sagði:

— Nú segir þú ekki meira. Ekki vegna mín, heldur

vegna sjálfrar þín. Þú sér sjálf, að ofurlitilli stund liðinni, svo sárt eftir þessum óguðlegu ógætnisorðum. Þú veizt, að eg er ekkert vondur maður og enginn ódrengur.

En hún gat ekki stilt sig.

Hún hopaði á hæli frá honum og svaraði með ákefð:

— Nei, nú ætla eg að tala. Hvað sem af því hlýzt, skal það út, sem hefir brent sál mína sárast að undanförnu . . . Eg skil það, að þú viljir láta mig þegja. Þér hugkvæmist aldrei neitt ráð annað en þögnin. Alt þitt hjal um andleg mál er ekki annað en þögn — þögn um hugsanir þessarar aldar — þögn um alt það, sem kemur börnum nútímans í raun og veru nokkuð við . . . . Og stundum finst mér þetta hjal eins og reykur af útbrunnu eldsneyti. Sumir sofna í þeirri svælu. En öðrum súrnar sjáldur í augum. . . . Eg veit, að þetta verður ekki sagt um þig einan. Svona eruð þið. . . . Hvers vegna felið þið eldinn fyrir fólkinu — eld nýrra hugsana, eld andans — þið ykkar, sem vitið, að hann hefir aldrei logað skærara í veröldinni en nú? Eg veit það. Þú hefir margsinnis sagt mér það. Þið eruð hræddir um, að fólkið brenni sig, segið þið. En það er ósatt. Þið eruð ekki hræddir við það, þó að þið séuð að reyna að telja ykkur trú um það. Það er oddborgarahátturinn utan um ykkur, sem þið standist ekki. Þið látið alt af bera vatn í eldinn í sálum ykkar — slökkva sannleiksástina sjálfa. . . . Og við og við fer eins og í dag. Sannleikanum afneitað. Og ill öfl látin fara með fólkið út í ódrengskap og rangsleitni.

Hún leit á hann og sá, að hann horfði á hana. Og hún sá jafnframt, að öll reiði var horfin af andlitinu á honum. Hann horfði á hana ástríkum bænaraugum.

Henni féll allur ketill í eld. Í huga hennar skaut á einu augabragði upp meðvitundinni um það, að eitthvað væri rangt hjá henni sjálfri. Hún vissi ekki, hvað það var. Hún fann á þeirri stund, betur en nokkuru sinni áður, hve heitt hann unni henni — hve þrá hans eftir ást

hennar var takmarkalaus. Og henni fanst hún vera sjálf eins og gargandi kría.

Hún fleygði sér í legubekkinn, stakk andlitinu niður í legubekkshausinn og grét sáran.

Hann flutti stól til hennar, settist á hann, tók utan um þá hönd hennar, sem að honum vissi, og klappaði henni blíðlega.

— Gráttu ekki, elskan mín, vertu ekki að gráta, mælti hann. . . . Eg er enginn bardagamaður. Eg er engin eik. Eg svigna eins og stráin. En eg er ekki eins vondur, eins og þú heldur. Eg hefi útvegað Þórði annan skóla, snerist í því tafarlaust, þegar eg sá, hvernig hér hlaut að fara. Svo að hann verður ekki fyrir neinu skakkafalli. . . . Eg veit þú segir, að þá hafi sannleikurinn orðið það. Það er alveg satt. Heldurðu eg viti það ekki? Heldurðu ekki, eða skilurðu ekki, að þetta hafa verið sárir þyrnar, sem stungist hafa inn í sál mína? Skilurðu ekki, að eg hefi ekki einu sinni getað talað um þetta við þig, af því að það hefir verið svo viðkvæmt? Nú fyrst get eg það, af því að eg sé, hvað mikið er í húfi. . . . Af öllu því, sem okkur mönnunum er á hendi falið, finst mér sannleiksbaráttan vera flóknast og vandasamast viðfangsefni. Vafalaust er það veikleika mínum að kenna, að hún miklast mér svo í augum. En satt er þetta samt. Mennirnir fjandskapast ekki jafn-ákaft gegn neinu eins og sannleika, sem birtist þeim í nýrri mynd. Og allur fjandskapur gefur illum öflum byr undir báða vængi. Fyrir allan fjandskap, við menn eða hugsjónir, verða einhverjir verri menn en þeir hefði annars orðið. . . . Hugsaðu þér, hvað hefði orðið úr þessu kennaramáli, ef eg hefði gert það, sem þú vildir, að eg gerði — gert það, sem eg hefði ef til vill átt að gera. Guð veit, hvað eg hefði átt að gera. Eg veit það ekki. Eg veit það eitt, að þá hefði illar hugsanir farið hvítfyssandi um sveitina, eins og öldurnar hérna úti á firðinum, þegar þær eru æstastar. Að rógur og ómildir dómar hefði borist frá einu heimili til annars, hefði smogið úr einni sál í

aðra. Eg veit, að eg hefði fengið einhverja á mitt band. En að sýslumaðurinn og kaupmennirnir hefði líka fengið einhverja á sitt band. Og eg veit, að flokkarnir hefði farið að fjandskapast hvorir við aðra. . . . Eg hefi ekki alt af verið svona skapi farinn. Eg veit það. Og þú veizt það líka. Þegar bækurnar einar eru fyrir framan okkur, þá eru allar götur greiðfærar. Og þá er sannleiksbrautin þráðbeinn og rennsléttur þjóðvegur. En þegar út í lífið kemur, verða göturnar svo margar og vandi að greina þær rétt hverja frá annari. Og víða er girt yfir þær, svo að snúa verður við. Og sumstaðar kviksyndi á götunni, sem sneiða verður hjá. Og á menn eins og mig dettur oft myrkrið, áður en okkur varir, myrkur efans og ráðaleysisins. . . . Eg veit, að sannleiksbaráttuna verður að heyja. Eg veit, að annars yrði veröldin ekki að eins að stöðuvatni, heldur líka að forarpolli. Eg veit, að miklir menn heyja hana eins í lífinu, eins og þeir heyja hana á æskuárunum í huganum. En eg veit, að eg er ekki mikill maður. Eg veit, að allur rógur um mig og vini mína étur sig inn í sál mína, eins og meinsemd full af eitri. Eg veit, að samkvæmt einhverju dularfullu lögmáli tilverunnar verða æfinlega einhverjir menn þeim mun verri, sem meira er unnið gott. Eg veit, að hjá því verður ekki komist. Eg veit, að það rýrir ekki gildi hins góða. En eg veit líka, að kæmi einhver maður til mín, þessa heims eða annars, og færði mér sönnur á það, að eg hefði gert hann að verri manni, þá gæti eg ekkert annað gert en hulið andlit mitt og sagt: Guð, vertu mér syndugum líknsamur! . . . Gráttu ekki, elskan mín, gráttu ekki! . . . Hugsaðu ekki um mig sem ódreng, hvorki við sannleikann né annað. En hugsaðu um mig sem veikan vin þinn á vegamótum, breyskan og ráðþrota í myrkrinu. Eg veit svo oft ekki, hvert eg á að halda. Og eg stend kyr og horfi út í myrkrið. En þeim, sem standa hjá mér, vil eg vera svo góður sem eg get.

Hann laut niður og kysti hana á hárið.

Þá ætlaði hann að rétta sig upp.
En hún tók báðum höndum um háls honum.

Eftir drykklanga stund átti hann brýnt erindi á annað heimili. Hún sat eftir og horfði á eftir honum út um vesturglugga skrifstofunnar.

Kvöldsólin skein þá gegnum skýrönd og varpaði rauðum töfraljóma yfir strókana vestur í hrauninu.

Og sólin skein inn í sál konunnar. Og hún sá nýtt útsýni lúkast upp. Hún þóttist skilja, að kærleiksþráin og sannleiksástin hljóta að geta átt samleið.

Og hún sá, að það var hennar hlutverk sjálfrar, að finna leiðina.

En jafnframt vissi hún, að leiðin yrði vandfundin.

EINAR HJÖRLEIFSSON.

Móðurmálið.

(Talað til stúdenta á fundi 21. des. 1907.)

Aldarminning Jónasar Hallgrímssonar hefir vakið margan mann til umhugsunar um íslenzka tungu.

Sveinn lögmaður Sölfason segir svo í formálanum að bók sinni »Tyro juris«:

»Þar næst meðkenne eg, að hier finnast ógjarnan »gömul gullaldarorð, sem nú eru komen úr Móð, og að eg »þarímót hefe stundum hiálpast við þau orð, sem dreg- »enn eður samsett eru af Dönskunni, hvað eg helld eingen »spiöll . . . . og so sem vor Efne í flestum Greinum depen- »dera af þeim Dönsku; því má þá ecke einnen vort »Tungumál vera sömu Forlögum undirorpeð.«

Þessi eymdarorð bárust mönnum til eyrna á ofanverðri átjándu öld.

Þjóðin var dauð úr öllum æðum; hún hafði glatað trúnni á mátt sinn og megin; þá var það talið líklegast til frama, að herma eftir erlendri þjóð, semja sig að hennar siðum, tala hennar tungu.

Slík niðurníðsla móðurmálsins ber órækan vott um þjóðarhnignun, um lítilmensku, heigulskap og vesaldóm.

En erum við þá, sem nú lifum, sýknir saka? Er móðurmálið okkar hafið til fulls upp úr niðurníðslu undanfarinna alda?

Líklega halda flestir að svo sé.

Og það er satt, að ritmálið hefir tekið algerðum stakkaskiftum síðan daga Sveins lögmanns. Það hefir kastað útlenda, danska og latneska hamnum; það hefir eins og losnað úr álögum; og þá lausn þökkum við ýms-

um ágætismönnum, sem voru uppi á öndverðri 19. öld, þeim Sveinbirni Egilssyni, Konráði Gíslasyni, Jónasi Hallgrímssyni o. fl.; íslenzkan hafði til allrar hamingju átt sér örugt fylgsni undir tungurótum alþýðunnar; þess vegna var henni þá viðhjálpandi; þessir menn leiddu hana út úr felunum og settu hana í hásæti bókmentanna. Við unnum Jónasi mest, af því að hann hefir manna bezt leitt í ljós, að nútíðarmálið, eins og það lifði og lifir enn á vörum alþýðunnar, er svo fjölskrúðugt, lipurt og hljómfagurt, ef rykið er hrist af, að því má með réttu skipa við hlið forntungunnar og í flokk merkustu tungumála heimsins.

Jónas Hallgrímsson var upprisa og líf íslenzkrar tungu

»En hvað er þá orðið okkar starf« síðan hann og hans félagar hnigu til moldar?

»Höfum við gengið til góðs götuna«, sem þeir vísuðu oss á?

Höfum við unnið, svo um muni, að viðreisn og þroska móðurmálsins?

Nei. Það er meinið. Við höfum ekkert gert.

Enn er flest lært á danskar bækur í helzta almenna mentaskóla landsins; enn tala flestir kennarar dönskublending við lærisveina sína; enn er engin orðabók til yfir nútíðarmálið í heild sinni, engin orðbeygingafræði, engin orðskipunarfræði, engin orðsköpunarfræði, alls engar nýtar kenslubækur til að kenna móðurmálið; móðurmálskenslan er þess vegna lítils virði, eða einskis, í flestum menningarskólum landsins; henni er haldið uppi fyrir siðasakir, rétt til málamyndar, eins og einhverri hálfóþarfri aukagetu.

Það er satt, að málið hefir auðgast undanfarinn mannsaldur; því hafa fénast mörg ný orð, sem fengur er í. En meir hefir þó dyngst í það af útlendum orðskrípum. Farið og talið við verzlunarmenn; þeir hafa dönsk orð í annarihvorri setningu, sem þeim hrýtur af vörum. Sama er að segja um sjómenn og iðnaðarmenn; allir eru þeir

dönskuskotnir. En verstir eru þó mentamennirnir; þeir gera sér að vísu flestir eitthvert far um að rita málið stórlýtalaust, en þeir tala það manna verst; tal þeirra er mest mengað dönskum orðum og setningum.

Uppi í sveitum er enn töluð góð íslenzka. En þar fækkar heldur fólkinu; því fjölgar í kaupstöðunum. Þeim fækkar óðum, sem tala íslenzku, þeim fjölgar óðum, sem tala dönskublending.

Sveitamenn tala íslenzku, af því að þeir hafa ekki heyrt annað mál, ekki lært annað; en þeir virða flestir málið einskis; þeim þykir frami í því, að kunna fáein erlend orð og hafa þau jafnan á lofti; vita oftast ekki hvað þau merkja, en halda þau hljóti að tákna eitthvað markvert, af því að þau eru útlend; það er t. d. altalað um eitt hérað, að þar séu allir vitmenn kallaðir »idíótar«.

Unga fólkið fylkist úr sveitunum hingað í bæinn til vetursetu, piltarnir til að læra tungumál — erlend mál, stúlkurnar til að »ganga á verksteð« eða læra »matarlagningu«. Og alt lærir það að tala dönskublending.

Reykjavík er brugðið um spillingu; eina spillingin, sem að kveður, það er spilling móðurmálsins. En hana nefnir enginn; hana forðast enginn; og hún berst óðfluga yfir landið eins og bráðnæm sótt.

Þetta blendingsmál kaupstaðanna stikar skessuskrefum yfir bygð manna. Eftir fáar aldir verður það komið inst í afdali, bygðina á enda, þjóðina á enda. Þá mun hún dauð, þessi fagra tunga feðra vorra, hún, sem er móðir allra norrænna mála og fegurst þeirra allra; þá munu niðjar okkar tala og rita eitthvert hrognamál, eitthvað á borð við Færeyjamálið.

Því segi eg það:

Íslenzk tunga er á glötunarvegi.

Málið er að spillast á vörum þjóðarinnar. En ef því heldur fram, þá hlýtur ritmálið einnig að spillast, er tímar líða, og alt að glatast.

Það er eins og enginn viti af þessum voða, því líkast, sem við séum allir úti á þekju, blindir og heyrnarlausir.

Við höfum oft orð á því, að Íslendingar í Vesturheimi séu að glata móðurmáli sínu; við gerum gys að þ e i m, þegar þeir segjast »krossa strítuna«, en sjálfir »spáserum við á fortóinu«. Við sjáum ensku flísarnar vestan hafs, en eygjum ekki dönsku bjálkana heima fyrir.

Nú munu sumir menn vilja skella skuldinni á D a n i, kenna þ e i m um það, að íslenzkan enn í dag »dependerar« af dönskunni.

En það er röng sakargift.

Það er gamall og ljótur siður hér á landi, að kenna sambandsþjóð okkar um flest okkar sjálfsköpuðu víti.

Spilling móðurmálsins er sjálfskapað víti.

Það er auðvitað, að hver smáþjóð verður að leita sér mentunar í bókmentir hinna stærri þjóða og læra af þeim ýmsa vinnu; og það er auðsætt, að tungu smáþjóðarinnar hlýtur jafnan að vera hætta búin af slíkum mökum, ef engrar varúðar er gætt.

Við höfum verið varúðarlausir. Það er meinið.

Við höfum átt mest viðskifti og mentamök við Dani; þess vegna er íslenzkan orðin dönskuskotin. Ef við hefðum í þess stað og jafnlengi átt mök við Þjóðverja eða Englendinga, þá mundum við nú vafalaust vera orðnir hálfþýzkir í tali eða alenskir.

Þetta alt bjó mér í hug á aldarafmæli Jónasar Hallgrímssonar. Þess vegna vakti eg máls á því þá í kveldveizlunni, að stúdentafélagið ætti ekki að láta staðar numið við e i r l i k i Jónasar, það ætti að reisa þessum mesta ritsnilling þjóðarinnar á nútíðarmál l i f a n d i m i n n i s v a r ð a, taka aldarafmæli hans til þess, að vekja nýja, sílifandi, máttuga viðleitni í þá átt, að vernda móðurmálið og auka fegurð þess og orðgnótt í ræðu og riti.

Það var tillaga mín og er enn, að stofnað sé eins konar félag í þessu skyni; það sé skipað 12 mönnum, eða 18 ef fært þykir; hugsa eg mér að stúdentafélagið nefni

til fyrstu mennina og nefni þá, sem færastir eru í móðurmálinu og fúsastir að vinna því gagn; en upp frá því kjósi þessir málvarnarmenn, ef svo má segja, sjálfir í skarðið, þá er einhver deyr félagsmanna.

Við köllum beztu skáldin þjóðskáld. Við gætum eins kallað beztu höfunda þjóðhöfunda. Þeir, og þeir einir ættu að fá rúm í þessum flokki, sem í það og það sinni eru taldir ritfærastir og bezt að sér í málinu.

Það á að vera sómi, er tímar líða, mikill sómi, að eiga sæti með þessum mönnum. Og allir ungir efnismenn meðal mentamanna munu þá gera sér far um að tala og rita sem bezt — til þess að geta komist í tölu þjóðhöfundanna. Eða: vilja ekki öll skáld verða þjóðskáld?

Hins vegar ber að heimta af þessum mönnum, þessu félagi, hvað sem það yrði nú kallað, að þeir vinni móðurmálinu alt það gagn, sem þeir geta. Þeir eiga sjálfir að semja, eða gangast fyrir því, að samdar séu góðar kenslubækur, til að kenna ungum mönnum móðurmálið; þeir eiga að vinna að því, að útrýma, sem mest má verða, útlendum kenslubókum úr skólunum, en fá í þeirra stað íslenzkar kenslubækur; þeir eiga að gera sér alt far um að reka á flótta allan þann urmul af útlendum orðum og setningum, sem nú eru á reiki í daglegu tali, og þar eiga þeir að ganga berserksgang.

Meðal annara þjóða er enginn haldinn með mentuðum mönnum, sem ekki talar móðurmál sitt lýtalaust. Því eiga þessir málvarnarmenn að koma til leiðar, smátt og smátt, að enginn Íslendingur sé heitinn mentaður maður, ef hann talar ekki íslenzku lýtalaust. Í einu orði sagt: þetta félag á að verða máttarstoð íslenzkrar menningar.

Þótt ótrúlegt megi virðast hefi eg heyrt utan að mér, að ekki muni verða til 12 menn, því síður fleiri, er séu fúsir og færir til slíks starfs.

Eg trúi því ekki.

Eg þekki fullmarga menn, sem óefað eru f æ r i r til að hefja þessa veglegu baráttu; sjálfur er eg ófær, veit eg vel, og vil spara öðrum þá fyrirhöfn, að segja mér það.

Þó gagnar ekki færleikurinn ef viljann vantar.

En haldið þið í alvöru, að engir 12 menn séu til, eða 18, meðal ritfærustu manna þjóðarinnar, er séu fúsir til þess, að vinna móðurmálinu það gagn, sem tillagan fer fram á — rétt að byrja verkið.

Eg skil ekki það vantraust.

Mér finst alt benda til þess, að þjóðin sé nú að taka sinnaskiftum, henni sé að eflast trú á mátt sinn og megin; en þeirri trú mun vafalaust fylgja nýr vilji og aukinn áhugi á heill lands og lýðs.

Sannast að segja: það ætti að kenna hverju barni að skynja og skilja, að auðna þjóðarinnar er undir því komin, að hver kynslóð láti sér sem allra annast um þjóðararfinn, svo að hver maður hirði enn meir um arf þjóðarinnar en eigur sínar, meti meir heill heildarinnar, en hagsmuni sína, enda líf sitt, ef því er að skifta.

En þjóðararfurinn er tvískiftur.

Landið — það er föðurarfur þjóðarinnar; málið er móðurarfurinn.

Þetta tvent höfum við fengið að erfðum, og við eigum að vernda það og skila því óskertu, helzt fegruðu og bættu í hendur komandi kynslóðar.

Við eigum að yrkja tún og akra þar sem nú eru móar og mýrar; við eigum að brúa allar torfærur; við eigum að klæða hlíðarnar skógi; og við eigum að standa þverir gegn því, að útlendingar fái eignarráð yfir nokkrum skika. Þessi ásetningur er nú, sem betur fer, á hvers manns vörum.

En við eigum l í k a að hafa allan hug á því, að vernda íslenzka tungu, móðurarf þjóðarinnar.

Og þar er hættan miklu meiri. Þó að landið fari í órækt, getur komandi kynslóð ræktað það aftur; þó að útlendingar klófesti jarðeignir, má kaupa þær aftur. En

ef móðurmálið fer í órækt, ef það visnar á vörum þjóðarinnar, þá á það engrar viðreisnar von — lítið til Færeyja og Noregs.

Eg hefi nú lýst tillögu minni; nú sel eg félaginu málið í hendur; eg veit að það er þá í góðum höndum; hvað sem í móti blæs, er eg þess fulltrúa, að þetta félag muni aldrei gleyma því, að hér er um að ræða merkasta mál þjóðarinnar, hennar móðurmál.

G. Björnsson.

Stúdentafélagið fól nefnd manna að íhuga þessa tillögu. Eftir rækilega íhugun og umræður á mörgum fundum samþyktu stúdentar á fundi þriðjudaginn 10. marz, að fela 6 mönnum að koma á fót sjálfstæðu félagi til verndar móðurmálinu; en þeir sex menn eru enn ókosnir. Stefnuskrá hins nýja félags skyldi vera lík því, sem um hafði verið talað í fyrstu, en félagatala ótakmörkuð, þó svo, að jafnan væri innan félagsins 18 manna flokkur, starfandi manna, og skyldi þeir einir skipa nýjan mann í annaðhvort autt sæti í þeim flokk, en annaðhvort sæti skyldi skipa svo, að aðalfundur félagsins nefndi til 3 menn og tæki starfsflokkurinn einn þeirra. Hér er ekki rúm til að gera nánari grein fyrir þessu félagsáformi.

18. marz 1908.

G. B.

Sjálfstæðisbarátta Noregs

árið 1905.

Stutt yfirlit.

Yndislegt, mikilfengt æfintýrið, sem endir var bundinn á með hinni norsku þjóð daginn sem Hákon konungur sigldi inn fjörðinn til Kristjaníu, er enn í augum langsamlega mikils meiri hluta þjóðarinnar eins og glampandi sólskinsfoss.

Mér er það orðinn gamall vani að leita að r ó t u m alls þess, sem kemur hugsun minni á hreyfingu eða gerir huga minn hlýrri, og því dýpra sem þær rætur ná, er eg finn, því meira traust hefi eg á gróðurmagninu.

Og að svo miklu leyti, sem eg get séð, er rótin að þessu glæsilega norska æfintýri svo falleg og djúpsett, að mér er fögnuður að því að sýna mönnum hana.

Allar þjóðir mannkynssögunnar hafa gætt guði sína beztu og djúpsettustu hugsununum, þeim hugsunum sínum, er gert hafa vart við sig af mestri alúð og mestu magni og mestum sérkennileik, og sett hafa allsherjar mótið á anda þeirra. Og þar sem þessir guðir hafa í upphafi verið höfðingjar eða vitringar með þjóðunum sjálfum, hefir geymst margt ógleymanlegt spakmæli, sem þeim hefir um munn farið — og þá einkum þau, er svo var háttað, að þjóðin kannaðist við insta eðli sjálfrar sín í þeim.

Svo var Norðurlandamönnum farið, jafnvel flestum þjóðum fremur.

Eg hefi kynt mér sögu Norðurlanda allra, að því leyti sem eg hefi átt kost á. Og eg hefi sannfærst um

það, að norrænn sérkennileikur hefir aldrei komið fram með fegurri né skýrari hætti en í einni gullfallegri línu í Sæmundareddu (Grógaldri). Hún hljóðar svo:

Sjalfr leið sjalfan þik!

Móðir á að gefa syni sínum heilræði um það efni, sem hann varðar mestu, og hún gefur honum þau níu. En þetta heilræði: »Sjalfr leið sjalfan þik« er fyrst þeirra, og það er eins og líftaugin í öllum hinum — svo að hin fá gildi fyrir það eitt, að þau standa í lífrænu sambandi við þetta heilræðið. Og gamla konan vekur beinlínis athygli sonar síns á því, að þessi fjögur máttarorð eigi hún ekki sjálf; þau séu komin alla leið frá Óðni — frá æðsta höfðingja og vitringi norræns anda. Eg bið menn að veita þessu sérstaka athygli.

Eðlisfar og líf þjóðarandans í Austurlöndum, og eins með Grikkjum og Rómverjum, hefir verið öðrum aðaleinkennum búið. Við Germani á þetta miklu fremur en aðra: Sjalfr leið sjalfan þik«. Frelsi og sjálfstæði hefir ávalt verið þeim aðalatriðið, sem alt annað hefir orðið að lúta; og með Norðurlandamönnum hefir þetta komið greinilegar fram en með nokkurum öðrum; þar leynir það sér ekki, að þetta er frumtónninn, sem hvarvetna kveður við.

Nú hafa bæði Danmörk og sérstaklega Svíþjóð ávalt getað samið öll sín æfintýr, skipað öllum málefnum sögu sinnar í skjóli þessa aðalatriðis þjóðarandans: »Sjalfr leið sjalfan þik«. En hvað er um Noreg? Eftir veglega fornöld hefir þjóðin þar um nálægt 500 ár fundið eins mikið til norræns eðlisfars síns eins og Danir og Svíar. En samt hefir Noregur sveimað eins og söngvana fugl milli þeirra, hefir ekki haft magn til þess að fara eftir þessu veglega máttarorði: »Sjalfr leið sjalfan þik!« — honum hefir jafnvel í raun og veru aldrei, þrátt fyrir veglega fornöld, vaxið svo fiskur um hrygg, að hann hafi verið eins vel fær um það eins og Danmörk og Svíþjóð. Sannast að segja var það ekki lýðum ljóst fyr en 13.

ágúst 1905, að norsku synirnir gætu farið að fullu og öllu eftir þessu dýrlega heilræði hinnar norrænu móður sinnar.

Einkum var örðugra í Noregi en í Danmörk og Svíþjóð að koma þjóðarmeðvitundinni í eina heild, vegna þess að sveitirnar voru svo einangraðar og svo langt var á milli bæja í þessum einangruðu sveitum. Starf Haralds hárfagra, Ólafs helga og Hákonar gamla fekk í því efni ekki notið sín, og fyrir því hafa Norðmenn í raun og veru aldrei verið samvaxin þjóðarheild, jafnvel ekki á hinni glæsilegustu fornöld landsins.

En innan hverrar einstakrar sveitar hefir samt mátt finna nóg, og meira en nóg, af þessu gamla hugarfari: »Sjalfr leið sjalfan þik«. Og fyrir því verða menn víst við það að kannast, að ranghverfan á sannarlegu sjálfstæði, tröllseðlið í henni, sem kemur fram í orðum Dofrakarlsins: »Vertu sjálfum þér nógur!« hefir látið meira á sér bera en góðu hófi hefir gegnt. Og ekki er rétt að draga fjöður yfir það, að ýmsir höfðingjar á óðalsjörðunum hafa raunalega oft átt í illdeilum í því einu skyni að losna hver við annan. Svo að það er sannleikur, að þrætugirni og málaferlasótt hefir, alt fram að síðustu tímum, oft verið hörmulegt aðaleinkenni þjóðlífsins uppi í hinum þröngu, einangruðu sveitum Noregs.

En þrátt fyrir það hefir mátt sjá glampa af göfugri hugsjón á þessari hættulegu skrípamynd sjálfstæðisins, sem kemur fram í orðunum: »Vertu sjálfum þér nógur!« — þegar gætt hefir verið að ástæðum öllum. Og óhætt er að fullyrða það, að án þessa hugarfars hefði annar eins dagur og 13. ágúst 1905 aldrei yfir oss runnið — dagurinn, er öll ættarbönd, virðing manna hvers á öðrum og virðing einstaklinganna á sjálfum sér styrktist svo eftirminnilega um alt landið. Vér vitum, að við atkvæðagreiðsluna 13. ágúst sögðu 184 nei, og 368,211 sögðu já. En eg er þess fullvís, að hefðu allir þessir atkvæðisbærumenn getað farið með alt sitt hyski, karla, konur og vinnufólk, þá hefði allur sá manngrúi líka sagt já — og

atkvæði þeirra hefðu verið greidd af sömu frelsis- og sjálfstæðis-tilfinningu eins og atkvæði húsbóndans sjálfs.

Samt sem áður var hnignan Noregs, sem varð með svo skjótri svipan fyrir nálægt 500 árum, framar öllu öðru afleiðing af þessari óheillahneiging til þess að »vera sjálfum sér nógur«. Í öðru lagi bar að höndum sérstök óhöpp, sem drógu magn úr þjóðinni. Og meðan á þeim stóð, náði sú hnignunar-orsökin þroska, sem auðsæjust er, raunalega víðtæk, auvirðileg norsk yfirlætisstefna (»Stornorskeri«).

Með því á eg við það, að margir af auðugustu og voldugustu höfðingjum landsins létu svo mjög blindast af þeirri dýrð lífsins, sem eingöngu er á yfirborðinu, og af ginningum hins ytra valds, að þeir sviku með öllu hugsjónina, sem fólgin er í orðunum: »Sjalfr leið sjalfan þik«, sviku alt sannarlegt sjálfstæði, sviku jafnvel þá hugsjón að vera sjálfum sér nógur, og þá hlaut þjóðinni að fara aftur. Þessir velbornu herrar sóuðu tíma og kröftum í endalaust, ruddalegt eigingirni-brask — fengu aldrei nóg af valdi, nafnbótum og peningum. Tign þeirra var hvorki í höfðinu né hjartanu, heldur í trantinum. Þess konar sýkir frá sér. Norsku þjóðinni hnignaði.

Og þá kom svefnmókið langa. En þrátt fyrir alt, brá hvað eftir annað fyrir glampa af hinni fornu hugsjón: »Sjalfr leið sjalfan þik«, í allri vesöldinni. Einkum var svo með bændum. Svo að það leyndi sér ekki, að þess gæti orðið auðið á ókomnum tímum að gera þjóðarmeðvitundina samfelda um alt landið.

Þessir glampar voru það, sem komu fram svo skýrir og fullir af fyrirheitum, nær því með allri þjóðinni, í frelsisstarfinu árið 1814. Og glæsilegasta hámarkið var sú stund, er allir tóku höndum saman, þrátt fyrir alla þrasgirnina og tilhneiginguna til þess að vera sjálfum sér nógir, og unnu heitið: »Samtaka og dyggir skulum við vera, þar til er Dofrafjöll hrynja«. Sá dagur var undanboði hins 13. ágústs 1905. Og hugur sá, er sérstaklega norskir bændur höfðu á Kristjáni Friðriki Danaprins,

var glampandi fyrirheit þess, hvernig öll norsk þjóð leit á Karl Danaprins, þegar hann var orðinn konungur Noregs og skipið brunaði með hann inn fjörðinn að höfuðborginni í ríki hans.

Eg hefi bent nokkuð ítarlega á þessa sérstöðu Noregs andspænis hinni norrænu sjálfstæðis-hugsjón, í því skyni að geta því ljósara bent á það atriðið í sambandinu við Svíþjóð, sem hlaut að valda sanbandsslitum að lokum.

Hugsjónin, sem fólgin er í orðunum: »Sjalfr leið sjalfan þik«, hafði þá, þrátt fyrir alt, geymst með þjóðinni um hinn langa tíma svefnmóks og magnleysis; og hún hafði varpað ljóma á tilfinninga og hugsjónalíf Norðmanna árið 1814. En lengra var enn ekki komið. Skilningur þjóðarinnar á því, hvað í þessum fjórum veglegu orðum er fólgið, þegar lengst er rakið, og viljaþróttur hennar til þess að koma í framkvæmd afleiðingunum af frelsisstarfinu var enn lamaður, eins og vonlegt var — að þvi ógleymdu, að fé skorti með öllu. Og þar sem nú svo var ástatt, var það eðlilegt, að menn skildu hvorki né gætu við það kannast, að Karl Jóhann reyndist í raun og veru veglyndur maður, þegar hann viðurkendi að lokum stjórnarskrá Noregs og samþykti svofelt samband með löndunum, að Noregur yrði »frjálst og sjálfstætt ríki«. Hann hafði sjálfur vald til þess að spilla öllu, og auk þess stuðning frá öðrum löndum. Hvað sem því líður, er það áreiðanlegt, að kjarni þjóðarinnar, bændur, létu sér fátt finnast um sambandið við Svíþjóð, féllust á það fyrir þá sök eina, að þeir sáu að lokum, að þeir voru til neyddir vegna stórveldanna, og vegna þess hve Noregur var orðinn örmagna og hagur þjóðarinnar illa kominn að öllu leyti. Nærfelt engum þótti vænt um sambandið. Hátíðarblærinn á hugum manna, sem stafaði frá hinni fornu hugsjón: »Sjalfr leið sjalfan þik«, hafði verið ríkari en svo, og kjarni hugsjónarinnar hafði fest of djúpar rætur í hugum manna.

Og víst er um það, að þetta atriði, sem nú hefir síðast verið á minst, hlaut að hafa mjög eftirtektarverðar afleiðingar — þær, að mikill munur hlaut að verða á skilningi Norðmanna og Svía á því, hvernig sambandinu væri í raun og veru háttað.

Framar öllu öðru verða menn að athuga það, að Svíþjóð hafði alt framan úr fornöld átt þess stöðugan kost að haga þjóðlífi sínu samkvæmt hugsjóninni: »Sjalfr leið sjalfan þik«. Ekki að eins fyrir þá sök, að landið var flatara og þéttbýlla, og fyrir því auðveldara að koma þjóðartilfinningunni í eina heild; heldur hafði og verið meiri eldur og meira magn í þjóðinni, en hún hafði notað heima, og það hafði hvað eftir annað vakið bæði undrun og aðdáun allrar Norðurálfunnar. Hvað var ljóminn umhverfis Harald, Ólaf, Sverri og Hákon á undan hnignunartímanum í samanburði við ljómann umhverfis Gústaf Adolf og Karl 12? Hér hafði sannarlega árangurinn af hugsjóninni: »Sjalfr leið sjalfan þik« orðið meiri en nokkurstaðar annarstaðar á Norðurlöndum. Sízt varð Noregur borinn saman við Svíþjóð. Menn eiga ekki að vera að mæla því neina bót, og því síður vera að stagast á því með ofsafengnum hroka — menn eiga blátt áfram að líta á það sem eðlilegan hlut, eins og ástatt var, að þrátt fyrir það veglyndi, sem beitt hafði verið, veitti Svíum örðugt að vinna bug á meðvitund sinni um það, að þeir væru fremri þjóðinni við hliðina á þeim, sem var þeim lítilmótlegri og fátækari. Sannanir þess, að þeir höfðu verið henni fremri, voru svo ótvíræðar í mannkynssögunni.

Það var, með öðrum orðum, ekki annað en sjálfsagður hlutur, að Svíar litu einkum þeim augum á sambandið, að smám saman ætti sameiginlegum málum á öllum sviðum þjóðlífsins að fjölga. Og það er skiljanlegt — og fyrir því má mæla því bót — að Svíum hætti við því, þegar þeir litu á málið frá stjórnmála-sjónarmiði eingöngu, litu á afstöðuna til annarra landa, sendisveitir sínar í öðrum löndum og utanríkisstjórn, að finnast það skerðing á þeim veg, er hið fræga land hafði getið sér

í mannkynssögunni, að sjá Noreg með alveg sömu réttindum við hlið sér á þessu sviði.

Mér er, að mínu leyti, mjög fjarri skapi að áfellast Svía fyrir það, að þeir litu þessum augum á sambandið. Eg skil það svo vel.

En frá sjónarmiði norskra stjórnmála hlutu menn að líta alt annan veg á sambandið. Að sama skapi sem norræna grundvallarhugsjónin: »Sjalfr leið sjalfan þik« hafði kviknað með öllum sínum töframætti í hugum Norðmanna — og hún hafði, eins og áður hefir verið sýnt, fyrsta skiftið tendrast sem vottur um þrá, er öll þjóðin gerði sér ljósa — að sama skapi hlaut ákvæðið um samband Noregs við Svíþjóð að þokast út í myrkrið, en skínandi sólarglampi að koma á þau orðin, að Noregur væri »frjálst og sjálfstætt ríki.«

Afleiðingin varð sú, óviðráðanleg, að eftir skilningi Norðmanna varð aðaláherzlan lögð á stjórnarskrár-rétt landsins til fullkomins og óskoraðs jafnstæðis við Svíþjóð, eða eins og kveðið er að orði í ávarpi stórþingis til Óskars konungs 17. júní 1905, á það »að sameiginleg mál verði ekki fleiri en fyrir er mælt í sambandslögunum, og að öðru leyti að halda uppi einræði beggja ríkjanna í öllum málum, sem sambandslögin taka ekki fram skýrum orðum, að séu sambandsmál.«

Þessi grundvallarmismunur var þá, og hlaut að verða, frá byrjun á skilningnum á sambandinu. Fyrir báðum þjóðunum hefir vakað gamla, norræna heilræðið: »Sjalfr leið sjalfan þik«. En þessi mismunur hefir gert Norðmenn að byltingagjarnri þjóð, fullri af eftirlöngunum og mjög starfsamri í öllum greinum; en Svíþjóð að íhaldsamri þjóð, sem bíður og hvílir sig. Og þessi mismunur olli smám saman og hlaut að lokum að valda sambandsslitum.

Mig hefir þá sérstaklega langað til þess að benda á þetta, til skilningsauka á hinum tilkomumikla æfintýrsleik, sem endaði svo glæsilega fyrir ættjörð minni:

Í fyrsta lagi, að norsk þjóð fekk í raun og veru aldrei fyr en árið 1814 notið þess fagnaðar að kannast við

frumeðli sjálfrar sín í hinum glæsilegu, norrænu orðum: »Sjalfr leið sjalfan þik«. Þá var það, að þjóðarmeðvitundin varð að einni heild og gaf svo mikil fyrirheit um ókominn tíma. Og í öðru lagi, að það var einmitt andinn í þessum fjórum máttarorðum, sem benti öllum Norðmönnum og leiftraði fyrir augum þeirra í þessum 4 orðum stjórnarskrárinnar: »frjálst og sjálfstætt ríki«.

Og fyrir því getur í raun og veru enginn maður með heilbrigðum hug áfelst Norðmenn, og ekki heldur sænsk þjóð, þegar tímar líða, svo miklu sem hún er gædd af heilbrigðri skynsemi, og svo göfuglynd sem hún er að eðlisfari. Öllum hlýtur að finnast það sanngjarnt og tilhlýðilegt, að Norðmenn aðhyltust, á grundvelli sögunnar og réttlætisins, þann skilning á sambandinu, sem komið hefir fram hjá þeim.

Auðvitað ætla eg mér ekki að segja sögu málsins. Eg læt mér nægja að minnast á nokkur hinna verulegustu atriða.

Þegar það er athugað, sem nú hefir verið sagt, verður það skiljanlegt, að allar sambandsnefndir síðan 1837 hafa strandað, og það, sem þær hafa gert, hefir verið að engu haft. Svíar hafa ekki getað sætt sig við þá grundvallarskoðun á sambandinu, sem ávalt hefir komið fram hjá Norðmönnum, og vera má, að þá hafi grunað, að breytinga kynni að lokum að verða krafist á skilningi Svía á afstöðu sambandslandanna til annarra þjóða. Og Norðmenn hafa hvorki getað né viljað hverfa frá þeim kröfum, sem þeir hafa komið með.

Svo sem kunnugt er, varð konsúlamálið aðal-deiluefnið. Og af því, sem sagt hefir verið, skilst mönnum það væntanlega, að svo hlaut að fara. Það mál er áfast utanríkisstjórninni. Og eftir skilningi Svía átti hún að öllu leyti að vera við Svíþjóð bundin.

Til þess að sýna hinni miklu, sænsku þjóð sanngirni, verður til skilningsauka að minnast á eitt fyrirbrigði, sem hlaut að hafa úrslita-áhrif á málið, og hafði það líka.

Lesandinn mun minnast þess, að eg benti áður á

ískyggilegt fyrirbrigði í Noregi, sem kom fram skömmu áður en vanmáttur færðist á þjóðina fyrir 500 árum. Eg nefndi það »norska yfirlætisstefnu«. Með alt of miklum rétti má líka tala um sænska yfirlætisstefnu (»Storsvenskeriet«) Og um þá, sem henni fylgja, má segja hið sama eins og um samsvarandi flokkinn í Noregi, sem nú er löngu undir lok liðinn, að þeir starfa út af fyrir sig, án þess að vera í lifrænu sambandi við alþýðu manna (þó að þeir geti sennilega sýkt frá sér þar eins og annarstaðar). En munurinn var sá, að yfirlætisflokkurinn í Noregi var skipaður nokkurum tignum höfðingjum, sem ekki höfðu samband sín á milli, og fyrir því áttu þeir ekkert af þeim völdum, sem þeir keptu eftir með svo mikilli hnignunar-græðgi. En yfirlætisflokkurinn í Svíþjóð er skipaður allmörgum mönnum af tignum ættum, mönnum, sem eiga saman að eðlisfari og eiga það skilið að vera í virðingarstöðum, mönnum, sem telja sér það metnað — og að sumu leyti með réttu — að hafa fylkt sér utan um hinar gömlu, virðulegu erfikenningar, mönnum, sem leggja kapp á það — og frá þeirra sjónarmiði líka með réttu — að vernda, framar öllu öðru, vald og ágæti þessara erfikenninga með þjóðinni. Frá sænsku sjónarmiði er að því leyti ekkert að því að finna, að þessum mönnum er trúað fyrir mikils háttar stöðum í sænskum stjórnmálum, og að vald þeirra samtals er töluvert. Tvent geta menn jafnvel skilið, og fyrir því mælt því bót að nokkuru leyti: í fyrsta lagi þetta, að þessi yfirlætisflokkur í Svíþjóð hlaut að krefjast þess, að afstöðu sambandsríkjanna við útlend ríki mættu að sjálfsögðu engir aðrir ákveða en Svíar einir; þessi fátæka, sögulausa þjóð hinum megin við Kjölinn ætti sannarlega alls ekkert tilkall til þess að gera þess konar ákvæði. Og í öðru lagi hitt, að frá þessum tignartindum hafi menn eins og ósjálfrátt hlotið að líta nokkuð skakt og með nokkuru mikillæti á Noreg, með öllum hans byltingarhug og lýðstjórnar-tilhneigingum, og að menn hafi ekki getað stilt sig um að brosa dálítið háðslega að þessari

litlu þjóð, sem var nýkomin fram á sjónarsviðið, með öllu hennar braski við að ná fullkomnu jafnstæði við gömlu Svíþjóð, eitt af frægðarlöndum Norðurálfunnar.

Víst er um það, að frá hinni voldugu sveit hins sænska yfirlætisflokks kom það örlögþrungna skjal, sem hleypti tundursendlinum undir örk ríkjasambandsins. Stjórnarformaður Norðmanna Hagerup, hafði 28. maí 1904 sent stjórnarformanni Svía, Boström, skjal, sem nefnt var »uppkast«; í því var ágrip af þeim ákvæðum, sem norska stjórnin hugsaði sér að yrðu sett í lög, er samþykt yrðu samhljóða í báðum ríkjunum; samkvæmt 2. gr. í skjali, sem áður hafði verið sent (24. marz 1903) og kallað hefir verið »Communiqué«, áttu þessi lög að vera um afstöðu sérkonsúlanna til utanríkisráðherrans, og þeim átti ekki að mega breyta, né heldur nema þau úr gildi, án samþykkis stjórnarvaldanna í báðum ríkjunum. Nálægt hálfu ári síðar en þetta »uppkast« hafði verið sent, 23. nóv. 1904, kom Boström stjórnarformaður til Kristjaníu með svo nefndar »ástæður«: skriflegt ágrip af sænskum grundvallar-hugmyndum um það, hvernig slík lög ættu að vera.

Í þessu skjali var tundurkúlan fólgin. Ásamt ýmsum öðrum nýjum kröfum af Svía hálfu, var sú krafa þar, að sænskur utanríkisráðherra ætti að geta komið því til vegar í ríkisráði Svía, að konsúlum, sem skipaðir hefðu verið í ríkisráði Norðmanna, yrði vikið úr embætti!

Svo voldugur var yfirlætisflokkurinn í Svíþjóð, að hann dirfðist að koma með slíka kröfu.

En hvorki gátu Norðmenn þolað þetta, né heldur áttu þeir að þola það. Í skjali sínu frá 11. jan. 1905 lét ríkisráð Norðmanna getið 6 atriða í bréfi Boströms, tók það fram afdráttarlaust, að þau atriði gerðu Noreg að lýðríki, og fór fram á, að þau væru feld úr.

En stjórn Svía var ekki fáanleg til þess að fella úr þessi atriði, sem voru Noregi svo mikil óvirðing. Óskar kon-

ungur ekki heldur. Og enn urðu að engu tilraunirnar til þess að koma sambandsmálinu í sanngjarnt horf.

Þetta var mikil og sár vonbrigði. Og í ræðu í stórþinginu 8. febr. fórust Hagerup stjórnarformanni meðal annars orð á þessa leið: »Þjóð vor þráir af heilum hug friðsamlega sambúð og gott samkomulag með þessum tveimur náskyldu nágrannaþjóðum. En sambands-ástandið er óhafandi, eins og það er nú, og getur ekki haldist, svo að sambandinu verði hættulaust. Fyrir því hlýtur verkefnið að vera það, að fá komið í framkvæmd, afdráttarlaust og óskorað, skilyrðum þess, að Noregur fái notið þess ríkisréttar og þjóðréttar, er hann á heimting á sem fullveldis-ríki, og allir Norðmenn hafa verið og eru sammála um að halda fram«.

Samt hefir stjórnarformaðurinn enn von um samvinnu eftirleiðis, er fús á að eiga þátt í henni eða segja af sér embætti eftir atvikum — og hann lýkur máli sínu svo sem hér segir: »Stjórnin vonar, að jafnframt slíkri samvinnu muni takast að gefa viðleitni þjóðarinnar þann byr undir báða vængi, sem því er samfara, að þjóðin þreytir göngu sína í samfeldri fylkingu«.

Til samvinnu var líka stofnað. Og í stórþinginu var 18. febr. skipuð 19 manna nefnd, til þess að athuga af nýju skjöl konsúlamálsins. Hagerups-ráðaneytið sótti um lausn þ. 1. marz. Konungsefni hafði tekið við stjórninni til bráðabirgða 8. febr., og komið til Kristjaníu 13. s. m. Nú sendir hann nefndinni bréf, og býður þar að sönnu víðtækari samninga-grundvöll til jafnstæðis. En í sama bréfinu telur hann það illa farið, að tillögur Boströms (lýðríkisatriðin) hafi ekki náð fram að ganga. Þau atriði voru einmitt íkveikjuefnið. Enda kviknaði í með álitsskjali nefndarinnar, dags. 6. marz. Tvö fyrstu atriði þess voru þessi:

1. Á þessu þingi sé gerð ályktun um stofnun alnorskra konsúlaembætta og um þau aðalatriði fyrirkomulagsins, sem nauðsyn ber til.

2. Eftir nákvæmari íhugun með hinni nýju stjórn

skal kveða á um, hvenær lögin skuli öðlast gildi og konsúlaembættin skuli stofnuð, en ekki verði það síðar en 1. apríl 1906.

Þ. 11. marz var hið nýja ráðaneyti skipað. Michelsen og Lövland urðu stjórnarformenn Lövland, Hagerup-Bull og Bothner voru í ríkisráðsdeildinni í Stokkhólmi. Þessi nýja stjórn lýsir yfir því meðal annars 15. marz í stórþinginu, að með því að hún sé samþykk álitsskjali nefndarinnar, vilji hún koma í framkvæmd þeim rétti, er Noregur hafi samkvæmt stjórnarskránni til þess að hafa norsk konsúlaembætti, og halda uppi fullveldi Noregs sem frjáls og sjálfstæðs ríkis. Niðurlag yfirlýsingarinnar var á þessa leið: »Með viðurkenning þess, er samningastefna sú, sem nú er bundinn endir á, hefir kent oss að fullu, að þjóð vor fær ekkert að gjöf, að vér getum engum treyst öðrum en sjálfum oss, og að það er komið undir þjóðar-magni sjálfra vor og viljaþreki, hvort þau ummæli sjórnarskrárinnar, að Noregur sé frjálst og sjálfstætt ríki, eigi að komast í framkvæmd, gengur hið norska ríkisráð að starfi sínu, og er þess albúið að gera skyldu sína hvað sem að höndum ber«.

Nú var hin dýrlega, norræna hugsjón: »Sjalfr leið sjalfan þik« komin fram í öllum sínum frjálsmannlega ljóma. Stórþinginu hitnaði líka um hjartaræturnar; og það hét hinni hugrökku stjórn fylgi sínu af hlýjum hug og með aflmiklum orðum.

Hinn rammnorski, mikilsmetni prófessor Friðþjófur Nansen kvað svo að orði í Times um málið, þegar hér var komið: »Það er ekki ákvæði um jafnstæði, sem vantað hefir, heldur góðan vilja Svía til þess að fara eftir þeim ákvæðum, sem til eru«. Samkvæmt því sem sagt hefir verið, verðum vér að leiðrétta þau ummæli á þá leið, að það er naumast rétt gert af Nansen að bregða öllum Svíum um góðan vilja í þessu efni. Hann ætti að kenna um stórmennunum, sem nú hafa völdin og bundnir eru ýmsum erfikenningum, yfirlætisflokknum sænska. En í eftirfarandi framhaldi greinarinnar hefir Nansen með

öllu rétt að mæla: »Vér höfum reynt allar leiðir til samkomulags; en nú er ekki framar nema einn kostur fyrir hendi, vér verðum að fá rétt vorn virtan í þessu máli. Vér treystum á sigur réttlætisins«.

Nú, en ekki heldur fyr en nú, leggur konungsefni það til, að afdráttarlausu jafnstæði verði komið á, og jafnvel Boström sjálfur er látinn fara frá völdum. En nú er stjórn Norðmanna tekin að eiga við nefndarálitið af kappi, og hún svarar tilboði konungsefnis dags. 5. april í álitsskjali dags. 17. april meðal annars á þessa leið: »Væri farið að fresta þessu máli nú, þá væri það sama sem að hverfa frá samhljóða kröfu norskrar þjóðar um það, að fá nú komið í framkvæmd rétti, er Noregur á sem fullveldisríki, rétti, sem veittur er með stjórnarskrá landsins. . . . En þegar konsúlamálið hefir verið til lykta leitt, má ráða til þess, að af nýju verði byrjað á samningum um sambandsmálið að öðru leyti. En þá verður það að vera á frjálsum grundvelli og með þeim hætti, að verði nýjar samningatilraunir enn árangurslausar, þá sé hvoru ríkinu um sig frjálst að kveða á um alt fyrirkomulag þjóðfélagsins á ókomnum tímum«.

Nú er hreinn hljómur kominn í lúðurinn. Og auðheyrt er við hvað lagið er ort: »Sjalfr leið sjalfan þik!«

Í sameinuðu ríkisráði í Stokkhólmi 25. april mun norska ríkisráðsdeildin hafa sagt, að augnamið Norðmanna væri ekki sambandsslit, en að kostur yrði að vera á sambandsslitum, ef svo bæri undir, og að sá kostur væri í fullkomnu samræmi við sambandslögin. Þa lýsti konungsefni yfir því, að enn yrði að fresta öllum nýjum samningaumræðum.

Nefndarálitið um alnorska konsúla var lagt fyrir stórþingið 10. maí, og þar var tekið fram í forsendunum, að nokkurum sinnum áður hefði þessi aðferð verið höfð; og sérstaklega er kveðið svo að orði: »Enn fremur skal bent á grundvallarlagabreyting sænska ríkisþingsins 1885; með henni var gerð veruleg breyting á meðferð utanríkismála með sænskri ráðsályktun eingöngu (án þess að spyrja

Norðmenn um það!). Þar sem nú Svíar hafa með sænskri ráðsályktun eingöngu breytt meðferð utanríkismála, þá geta Svíar að sjálfsögðu ekki komið með neina mótbáru, sem á ríkislögum er reist, gegn því að hitt sjálfstæða landið í sambandinu ráði til lykta í konsúlamálinu (sem er langt um takmarkaðra eðlis) með ráðsályktun, sem eingöngu er gerð af stjórnarvöldum þess«. Enn fremur heldur nefndin því fram, að álitsskjal hennar hafi, svo sem kunnugt sé, fengið samhljóða fylgi um land alt . . . og að þetta fylgi sé órækur vottur þess, að krafan um það, að konsúlamálinu verði ráðið til lykta tafarlaust með ráðsályktun norskra stjórnarvalda, sé mál, sem þjóðin öll sæki fastara en alt annað, og að frá þeirri kröfu muni norsk þjóð ekki hverfa.

Eins og menn sjá, kveikir hugsjónin: »Sjalfr leið sjalfan þik« í hugum manna og safnar þjóðinni saman!

Þ. 18. maí voru konsúlalögin samþykt í óðalsþinginu með öllum atkvæðum í einu hljóði. Prófessor Hagerup kom með frestunartillögu, sem var feld. Og í umræðunum um hana komst Michelsen stjórnarformaður svo að orði: »Vér viljum ekkert missætti við sambandsland vort; vér æskjum friðar og góðs samkomulags við hitt landið. Það, sem vér erum nú að gera, er ekki annað en þetta: vér förum þráðbeina leið stjórnarskrár vorrar; og verði úr því missætti, þá verðum vér að taka afleiðingunum af því. Vér högum oss ekki svo sem vér hefðum enga ábyrgð, né í blindni. Vér högum oss þannig af því að vér teljum það skyldu vora við ættjörðina«.

— Með þessu hefir í stuttu máli verið skýrt frá helztu grundvallar-hugsunum «æfintýrsins«. Sennilega er mönnum svo kunnugt um það, er síðar gerðist, — alt frá því er Óskar konungur synjaði konsúlalögunum staðfestingar og viðburðinum 7. júlí til hins mikla glæsilega dags, er Hákon konungur og Michelsen stjórnarformaður mættust í Kristjaníufirði — að ekki þurfi frá því að skýra sérstaklega. Mér virðist svo sem það, er eg hefi bent á, sé nægilegt til þess að sýna aðdragandann að hinni mikilfengu

ráðsályktun, sem gerð var 7. júní, og til þess að sannfæra menn um það, að ummæli Michelsens um hina þráðbeinu leið stjórnarskrárinnar voru ekki hégómi, og um það, að skyldu og ábyrgðartilfinningin hafi farið vaxandi í öllum undirbúningnum. Og eins skal eg geta enn: hafi verið að tefla um nokkura ofsafengna óvild til Svíþjóðar af hálfu norskra stjórnarvalda, þá sýnir það, sem nú hefir verið frá skýrt, að leitast hefir verið við að minsta kosti að láta alls ekkert á þeirri óvild bera.

Einkum vona eg, að menn muni hafa séð, hve Hagerup stjórnarformaður hafði rétt að mæla, þegar hann talaði um það, að norsk þjóð þreytti göngu sína í samfeldri fylking, og sömuleiðis séð það, að hin fornnorræna grundvallar-hugsjón: »Sjalfr leið sjalfan þik« hafi verið fólgin bak við alt, sem gerst hefir. Þetta var viðkvæðið, sem farið hafði eins og stormþytur um sálardjúp norskra leiðtoga árið 1814, tengt þá saman á hátíðlegri stund og látið þá vinna heitið, að verða samtaka og dyggir, þar til er Dofrafjöll hryndu. Nú hefir það viðkvæðið farið um alla þ j ó ð i n a, af því að hún hafði öðlast þroska til þess, og það hefir orðið aðalkjarninn í einu því, er fegurst getur gerst í lífi nokkurrar þjóðar — þegar sannarlegt sjálfstæði vaknar, fær betur og betur meðvitund um sjálft sig, gengur í þjónustu ættjarðarástarinnar, tengir saman alla einstaklingana á dreifingunni og gerir úr þeim trúarörugga, hjálpfúsa heild.

— Viðfeldið er það að sjálfsögðu að vita, að mikilsvirtur þýzkur lögfræðingur, prófessor L. von Bar, hefir fært rökfastar sannanir á það, að Norðmenn hafi átt fortakslausan rétt á að stofna alnorsk konsúlaembætti, hafi átt á réttu að standa um það, sem olli sambandsslitum. En fyrst er þess að gæta, að slík lögfræði-skarpskygni er, þrátt fyrir alt, nokkuð köld og stirð og vantar hjartaslög tilfinninganna; og í öðru lagi mun mega fullyrða það, að sé þ e t t a eina úrslitaleiðin, þá muni mega álasa Norðmönnum fyrir margt og mikið — líka frá lögfræði-sjónarmiði —, og að margt muni koma upp úr kafinu hér og þar, sem menn

geti sagt um og verði að segja um, að þar hafi Svíar haft rétt að mæla að lögum. Eg finn, að mér er þörf á að láta þessa getið í heyranda hljóði. Satt er það að vísu, að yfirlætisflokkurinn sænski hefir gert hvert glappaskotið eftir annað — líka frá sjónarmiði laganna — og að ójafnaður hans hefir stuðlað að því, að nefndarálitið í konsúlamálinu kom fram, að konsúlalögunum var synjað staðfestingar, og að hinir ískyggilegustu örðugleikar komu fram á fundinum á Karlstað. En jafnáreiðanlegt er hitt, að sá flokkur hefir, þrátt fyrir alt, farið að ráði sínu eins og hann fór af ást til Svíþjóðar og eftir beztu samvizku. Og vér Norðmenn ættum, framar öllum öðrum, að vera svo vandaðir og láta oss þykja svo vænt um hreinleik hugarfarsins, að vér könnumst við þetta.

En þótt ekki sé litið á annað en þetta, »að breyta eftir beztu samvizku«, þá eru menn komnir lengra en að sjónarmiði lögfræðinnar. Og hver sem lætur sér það nægja, og hyggur að hann hafi kafað til botns í málinu með Svíum og Norðmönnum á þessum tímum með því einu, að dæma málið eftir nákvæmustu lögfræðireglum — hann sýnir, að hann hefir í raun og veru alls ekki kynt sér eðli þess né málavexti.

Það sem gerðist í Noregi 1905 er miklu meira mál en endir getur orðið bundinn á með sókn og vörn málfærslumanna. Það er sögulegur árangur af auknum þroska, það er dómsúrskurður sögunnar. Í Noregi er þetta aðalatriðið, að þjóðin hefir fundið þá hugsjónina, sem er nátengdust eðlisfari hennar, og náð valdi á henni. Og þegar svo er ástatt, er réttlætið ekki fólgið í lagagreinum, heldur í því, að þjóðin, sem í hlut á, á það skilið, sem gerst hefir. Og samt má segja, að því betur sem þeir verðleikar hafa sáldast og hreinsast í vakandi meðvitund þjóðarinnar, því fjær fer því að sjálfsögðu, að breytingar-árangurinn í lífi hennar ríði bág við gildandi lög. Miklu fremur verður einmitt það mælikvarðinn á árangurinn, hve vel hann samþýðist gildandi lögum — auðvitað að því til skildu samt, að þau eigi rætur í sönnu

réttlæti. Noregur átti þessu láni að fagna, svo að komist varð hjá stjórnarbylting, sem annars er oft óhjákvæmileg. Og af því stafaði sú gætni, sú fáorða hyggni og sá þróttur, sem einkent hefir leiðtogana.

— Vér höfum þá aflað oss nýs réttar til lífs og þroska eftir gömlu, norrænu frumreglunni: »Sjalfr leið sjalfan þik«, aflað oss hans með forsjónardómi sjálfrar sögunnar. Og vér höfum fundið gildi þess réttar þar sem hans gætir með göfugustum hætti: Fyrsta sinni höfum vér Norðmenn nú fundið til þess og vitað það glaðvakandi, að vér erum samfeld þjóð frá Knöskanesi til Líðandisness. Betur, að vér gætum jafnframt orðið s v o sjálfstæðir, betur, að vér gætum aflað oss þess næmleiks augans, sem sér kærleiksdóm guðs bak við réttlætisdóm sögunnar!

Eg segi þetta af allri þeirri alvöru, sem búið getur í sál minni — alls ekki fyrir þá sök eina, að það er sjálfsagt sæmilegt af mér, prestinum, að vilja ekki útrýma trúrækninni — heldur blátt áfram fyrir þá sök, að eg er óbifanlega sannfærður um það, að sú mikilfenglega sýn veitir ættjörð minni einu áreiðanlegu hjálpina til þess, sem n ú er meiri þörfin á en nokkuru öðru: að varast gömlu freistinguna til þess að vera sjálfum sér nógur. Látum vér bugast af henni, þá breytist hinn nýsmíðaði, sjálfstæði Noregur smátt og smátt í höll Dofrakarlsins. Ef vér förum að flækjast með hverskonar draumsýnir, eins og Pétur Gautur, þá . . . . En eg er vongóður. Og þegar eg lít til leiðtoga vorra, þá trúi eg því, að það verulega sjálfstæði, sem vér höfum nú aflað oss, muni kenna oss að losna við gamlar syndir af því tæginu, svo að vér getum, af hlýjum og þróttmiklum hug og sundurgerðarlaust, tekið að starfa að þeim verkefnum, sem flykkjast nú utan um oss, og fagnað því að ráða fram úr þeim með ástundun og hjálpfýsi — jafnframt því sem í eyrum vorum hljómar dýrlega viðkvæðið:

»Sjalfr leið sjalfan þik!«

O. P. Monrad.

Prédikarinn og bölsýni hans.

Þær hugmyndir eru almennastar um biblíuna, að hún sé ein heild, sömu skoðununum sé haldið fram í öllum ritum hennar. Margir kennimenn og eigi allfáir leikmenn, er um trúmál fjalla, tala oft svo um ritninguna sem harla lítill munur sé á fremstu ritum gamla sáttmálans og sjálfum guðspjöllunum. Og sumir lifa enn í þeirri trú, að reisa megi trúarlærdómana jafnt á Davíðssálmum og Opinberunarbókinni, jafnt á Prédikaransbók sem bréfum Páls postula.

Flestir Íslendingar, er telja sig fylgja kenning kirkjunnar, hafa mjög ákveðnar skoðanir um það, hvað ritningin sé. Hún er guðs opinberaða orð, segja þeir. Og út frá þeirri staðhæfing ímynda þeir sér, að allar kenningar hinna helgu rithöfunda hljóti að renna saman í eina heild; þar geti engin rödd verið hjáróma, — engar mótsagnir átt sér stað í »guðs orði«. Þessar skoðanir hafa gróðursettar verið í huga þeirra í bernsku, kendar þeim í barnalærdómskverinu. En allan fróðleik um ritninguna vantar að öðru leyti. Fæstum hefir komið til hugar að gera sér grein fyrir, hvernig þessi rit, sem þeim er sagt að séu eftir Móse og Davíð og Salómó og spámenn Gyðinga og postula Krists — menn, sem svo langt er í milli —, hvernig þau séu orðin ein heild, ein heilög ritning.

Ekki þarf nú annað en lesa nokkura kafla í ritningunni með athygli, til þess að reka sig á það, að ritningin er ekki alstaðar sjálfri sér samkvæm. Mótsagnirnar eru margar og miklar, og skoðanirnar margar mjög svo frábrugðnar hver annari. Og á því þarf engan að furða,

sem nota vill skynsemina. Hvernig getur nokkur maður talið það sennilegt, að hugmyndir Móse eða Salómós um guð og tilveruna hafi verið jafn-fullkomnar og skoðanir postulanna? Móse fór með Ísraelsmenn af Egiptalandi um 1320 f. Kr., að því er menn vita bezt, og Salómó ríkti frá 970—933 f. Kr. En rit hins nýja sáttmála flest samin síðari hluta fyrstu aldar eftir Krists burð. Skoðanir manna breytast og þróast á skemmri tíma en 1000 árum.

Ekkert er í raun réttri eðlilegra en að ýmissa mótsagna verði vart í biblíunni og að trúarhugmyndirnar taki breytingum og þroska eftir því sem tímarnir líða. Að svo sé, vita líka allir þeir, sem til hlítar hafa kynt sér rit biblíunnar og satt vilja segja. Framþróunarlögmálið ríkir þar sem annarstaðar í tilverunni. Breytingarnar eru ef til vill hvergi eins hægfara og í trúarbrögðunum, og þó á þar við þetta, að bágt er að standa í stað og »mönnunum munar annaðhvort aftur á bak, ellegar nokkuð á leið«. Gamla skoðunin: að ritningin sé ein heild, öll spjaldanna á milli óskeikult »guðs orð«, — hún styðst við vanþekkinguna eina og forna trú á þetta ritsafn.

En vér eigum ekki að trúa á ritninguna. Vér eigum að trúa á guð og treysta honum. En ritninguna eigum vér að rannsaka og þekkja.

Einna ljósast verður mönnum þetta, þegar því er gaumur gefinn, að í tveim ritum hins gamla sáttmála kemur fram allmikill efi um ýmislegt í þeirri lífsskoðun, sem flestir hinna gyðinglegu rithöfunda halda fram. Þau rit efast að vísu ekki um tilveru guðs, en þeim finst lífið neita því afdráttarlaust, að hann geti verið réttlátur guð, og tilgang lífsins fá þau ekki skilið. Þessi rit eru Jobsbók og Prédikarinn. Sköpunarsagan í fyrstu Mósebók endar á þessum orðum: »Og guð leit alt, sem hann hafði gert, og sjá, það var harla gott«. Þau orð efa báðir þessir höfundar. Höfundi Jobsbókar finst sérstaklega mikið um það, hve lífið sé ranglátt: hann sér lítið merki þess, að heiminum sé stjórnað af skynsemi, þegar á viðburði lífsins er litið, og með hugarangist spyr hann:

Hvar er hið guðlega réttlæti? Hinn höfundurinn, Prédikarinn, starir á það hvössum sjónum, hve alt í heiminum sé fánýtt og fallvalt, og orðtak hans er hið alkunna, að alt sé aumasti hégómi. Hann fer jafnvel svo langt, að hann telur ótímaburðinn sælan, sem aldrei fái að líta sólarljósið. Öllu lengra fær bölsýnið ekki komist.

Um þetta rit, Prédikarann, langar mig til að fræða lesendur Skírnis lítið eitt, og geri eg það í þeirri von, að það mætti stuðla til þess að koma inn réttari hugmyndum um rit bibliunnar hjá einhverjum Íslendingi.

Heitið Prédikarinn er til vor komið úr biblíuþýðing Lúters. Eftir henni hefir Guðbrandsbiblía án efa aðallega verið þýdd. Á hebresku nefnist ritið *Qohelet*, og eru menn ekki með öllu á eitt sáttir um, hvernig það orð beri að skilja. Það er dregið af hebreska orðinu *qahal*, söfnuður. En orðið »qohelet« er kvenkyns og merkir því eiginlega: sú sem safnar saman. Sennilega merkir kvenkyns-mynd orðsins starfið eða embættið. Og þaðan færist það yfir á þann, er starfinu gegnir. Á sama hátt er að sögn »kalífat« notað í arabísku þar, sem vér mundum segja »kalífi«. Embættisheitið notað um manninn, sem því gegnir. *Qohelet* merkir þá safnaðarstjóri eða eitthvað því líkt — táknar mann, er safnar fólki kringum sig, til þess að hlýða á kenning sína. Og tilgangur ritsins hlýtur þá að vera sá, að birta mönnum lífsskoðun höfundarins. Ritið er því heimspekilegs efnis. Í því er rætt um afstöðu mannsins við heiminn, þarfir hans og langanir, hver tök séu á að fullnægja þeim og hvert alt horfi fyrir honum að lokum. Jobsbók fer að nokkuru leyti í sömu átt. En þar sem höfundur Jobsbókar grípur til skáldlegs háfleygis, til þess að gera efni sitt sem hugnæmast, þá beitir Prédikarinn jafnan kaldri skynseminni, því að augu hans eru opin fyrir annmörkum lífsins. Hann spyr, og hann svarar sér sjálfur. Og svarið sækir hann í viðburði lífsins og reynslu sjálfs sín.

En hver er þessi prédikari? Hver dylur sig undir nafni þessu?

Í fyrsta kapítulanum er komist svo að orði: »Eg, prédikarinn, var konungur yfir Ísrael í Jerúsalem« (1,12) og »eg hefi aflað mér meiri og víðtækari speki en allir þeir, er ríkt hafa yfir Jerúsalem á undan mér« (1,16) og síðar lýsir hann auð sínum, stórvirkjum o. s. frv. (2,4 n.). Af þessu hafa menn ályktað, að höfundurinn væri Salómó Davíðsson konungur. Og því heldur yfirskrift ritsins fram: »Orð prédikarans, sonar Davíðs, konungs í Jerúsalem«. En hana er lítið að marka, því að henni kann að hafa verið bætt við löngu síðar. Svo er t. d. um margar yfirskriftirnar að Davíðssálmum, sem svo eru nefndir. En hitt virðist bersýnilegt, að höfundur ritsins leggur orðin í munn Salómó konungi. En með því er ekki sagt að ritið sé eftir Salómó. Af ritinu sjálfu virðist auðsælega mega ráða, að það geti ekki verið eftir hann. Að því hefir bibliufræðin nýja fært greinileg rök.

Þessu til skýringar skal bent á nokkur atriði.

Höfundurinn segir: Eg hefi aflað mér meiri og víðtækari speki en allir þeir, sem ríkt hafa yfir Jerúsalem á undan mér (1,16). — Hér er svo talað sem margir konungar hafi ríkt yfir Jerúsalem á undan honum. En slík orð hefði Salómó ekki geta látið sér um munn fara, því að faðir hans og fyrirrennari var sá, er vann Jerúsalem úr höndum Jebúsíta og fyrstur gerði hana konungssetur. En Sál einn hafði konungur verið í Ísrael á undan Davíð. — Hann talar í 1. og 2. kap. um, að hann hafi verið konungur, rétt eins og hann hefði látið af konungsstjórn fyrir andlát sitt, — en það gerði Salómó ekki. Og hann fer þeim orðum um eftirmann sinn, sem lítt hugsanlegt er að Salómó hefði talað um son sinn, er hann ekki vissi neitt um, hvernig mundi reynast. Miklu líklegri eru þau orð í munni þess manns, er þekkir sögu eftirmanns Salómós.

Ef Salómó væri höf. ritsins, hefði hann kveðið upp mjög harðan dóm um ríkisstjórn sjálfs sín, því að Prédik-

arinn er býsna harðorður um valdhafann (sjá 4,13; 9,17; 10,5 n.). Hann kvartar um, að valdhafinn setji heimska menn í háu stöðurnar, en göfugmennin sitji í niðurlægingu, og sín reynsla sé sú, að þrælarnir séu ríðandi á hestum, en hinir sönnu höfðingjar fótgangandi eins og þrælar. Hann talar um að kúgun viðgangist og hinir snauðu séu undirokaðir og réttleysi ríki (3,16; 4,1; 5,7 o. fl.). Sjálfa einvaldsstjórnina telur hann harðstjórn (8,4) og enga blessun þegnunum (8,9; 10,4). Ef Salómó hefir ritað slíkt, þá hefir hann verið öðru vísi en aðrir konungar. Því að ekki munu dæmi þess, að konungar tali svo um ríkisstjórn sjálfra sín. Og hvers vegna hefði Salómó átt að fara að kvarta yfir slíku í ritlingi, í stað þess að taka sjálfur í taumana? Hann var af samtíðarmönnum sínum talinn allra manna vitrastur, og hann var einvaldur og auðugur konungur; hefði hann alið slíkar tilfinningar í brjósti sem Prédikarinn, og hefði ástandið verið slíkt á hans dögum, mundi hann þá ekki sjálfur hafa reynt að ráða bót á þessu? Auk þess bendir ritið til þess, að konungur landsins hafi verið í bernsku, þá er ritið er samið, og makráðir sælkerar ráðið mestu um stjórn landsins. »Vei þér, land, sem hefir dreng að konungi og höfðingjar þínir setjast að áti að morgni dags«, segir höf. (10,16); og litlu síðar gefur hann þetta heilræði: »Formæl ekki konunginum, jafnvel ekki í huga þínum, og formæl ekki ríkum manni í svefnherbergjum þínum; því að fuglar loftsins kynnu að bera burt hljóðið og hinir vængjuðu að hafa orðin eftir« (10,20).

Saga er og sögð á einum stað í ritinu (9,14—16) og lýsir hún alt öðru en góðvild til konungsins, og með auðsælegri lítilsvirðingu talar höf. um »óp valdhafans meðal heimskingjanna«.

Við þetta bætist enn annað, sem tekur af öll tvímæli. **Málið**, sem Prédikarinn notar, er ekki hið sama og það, er notað var á gullöld Hebrea. Það er alt annar keimur að því en t. d. máli spámannanna. Eigi að eins er fult þar af nýjum orðum, sem eigi voru þá til í málinu, og

sum eldri orðin hafa fengið breytta merkingu, heldur er og orðmyndun og setningaskipun að miklu leyti önnur. Og þessi ritháttur Prédikarans er í nánu samræmi við þau rit gamla testamentisins, sem síðast eru rituð (um og eftir 200 f. Kr.) og önnur gyðingleg rit síðustu aldanna fyrir Krists burð. Sumstaðar koma fyrir aramísk orð, en svo var sú tunga nefnd, sem töluð var á Gyðingalandi á Krists dögum. Þetta sýnir ljóslega, að Salómó g e t u r e k k i verið höfundur ritsins.

Ekki er auðvelt að gera þeim mönnum þetta skiljanlegt, sem lesa ekki ritið á frummálinu. En eitt dæmi skal eg þó benda á til skýringar. Í hebresku eru tvær myndir á fornafni fyrstu persónu í eintölu, önnur eldri, hin yngri, líkt og *ek* og *eg* (eða ég) í íslenzku. Eldri myndin er *anókí*, en hin yngri *aní*. Í gullaldarmáli Hebrea er myndin *anókí* (= ek) nær því eingöngu notuð, en í nýhebreskunni, sem rituð var síðustu aldirnar fyrir Krists burð, er hin myndin (*aní* = eg) vanalegust. Nú er það harla einkennilegt, að í Prédikaranum er eldri myndin (anókí) aldrei höfð, en yngri myndin (aní) 29 sinnum. Mörg slík dæmi mætti nefna. Að eigna Salómó Prédikarann, væri því í raun og veru jafn-fráleitt og eigna Snorra Sturlusyni einhverja af sögum Gests Pálssonar, þar sem hver lína ber vitni um mál 19. aldarinnar, og fornmyndir íslenzku orðanna (t. d. *ek*) koma aldrei fyrir.

Sumir fræðimenn halda því og fram, að grískra áhrifa kenni í máli Prédikarans; og ekki fæ eg betur séð en að þeir hafi mikið til síns máls. Og sú ætlun þeirra styrkist við það, að sumar þær skoðanir, sem koma fram í ritinu, virðast beinlínis runnar frá grísku heimspekinni. En fyrir slíkum áhrifum urðu Hebrear ekki fyr en eftir daga Alexanders mikla († 323 f. Kr.). Er því auðsætt, að það rit, sem slík merki ber, getur ekki verið eftir Salómó. Jafn-fráleitt er að halda slíku fram og að eigna Snorra Sturlusyni eitthvert íslenzkt rit síðari tíma, þar sem dönskuslettur væru innan um, og t. d. haldið fram kenningum

Georgs Brandesar eða einhvers helzta ritsnillings Dana, er lifað hefir á síðustu öld. Eins víst og það er, að Snorri Sturluson gat ekki orðið fyrir neinum áhrifum þeirra danskra manna, er lifðu 600 árum eftir hans dag, eins víst er það og, að Salómó gat ekki orðið fyrir áhrifum frá hinni grísku tungu né heimspeki Stoíkara eða Epíkúringa.

Og langsennilegast virðist vera, að höf. hafi aldrei ætlast til þess, að menn skildu orð hans svo, að hann gæfi það í skyn, að ritið væri eftir Salómó. Hann leggur honum að eins orðin í munn, til þess að gera ræðu sína enn áhrifameiri, lætur Salómó tala, til þess að alvöruþunginn verði enn meiri í orðunum. Því að Salómó var af Hebreum eða Gyðingum talinn allra manna vitrastur og mestur. Aldrei hafði ríkið staðið með jafnmiklum blóma og um hans daga. Hann hafði notið þessa heims gæða í ríkustum mæli. En það, sem Préd. um fram alt vill koma inn hjá áheyrendum sínum, það er að ekkert af gæðum þessa heims fullnægi þrá mannsandans, og enginn finni betur til þess en sá, er lengst hafi komist í speki og þekkingu. Fyrir því kom það sér einkar-vel að láta Salómó tala — tala af reynslu, láta h a n n kveða upp hinn þunga áfellisdóm um lífið, að alt sé hégómi. Að höf. hafi ætlast til, að orð sín yrðu skilin á þessa leið, virðist mega álykta af niðurlagsorðum ritsins (12,9—11), svo framarlega sem þau eru eftir hann sjálfan. Þar er sagt með berum orðum, að prédikarinn hafi verið spekingur (þ. e. andlegur fræðari), er miðlað hafi mönnum þekkingu og rannsakað og kynt sér og samið mörg spakmæli. Séu þau orð viðbót síðari tíma, benda þau á, að sá, er þeim bætti við, hafi ekki talið Salómó höfund ritsins.

Og í sjálfu sér er ekki neitt óeðlilegra að láta Salómó tala í slíku heimspekiriti en að láta Móse tala í kvæði, sem um hann er orkt löngu eftir hans dag, t. d. í »Móseljóðum« og »Blessun Móse« (5 Mósebók 32 og 33). Eða tökum annað dæmi, sem oss liggur nær. Er nokkuð

óeðlilegt við það, að síra Matthías Jochumsson gerir Guðbrandi Hólabiskupi upp orðin í kvæðinu, sem hann yrkir um hann? Engum dettur þó fyrir því í hug að eigna Guðbrandi kvæðið. Mjög líkt finst mér ástatt um Prédikarann.

Nú þykist eg hafa fært rök að því, að Salómó beri enga ábyrgð á því, sem í Prédikaranum stendur, né heldur beri honum heiðurinn fyrir það, sem þar er vel sagt. En áður en farið er út í að ákveða nánara, hvenær ritið muni vera samið, er þörf að gera nokkura grein fyrir efni ritsins.

Eg gat um það í upphafi þessarar ritgerðar, að biblían væri ekki alstaðar sjálfri sér samkvæm. Sumum kemur sú kenning víst ekki á óvart. En færri hafa að líkindum gert sér grein fyrir því, að í einu og sama riti biblíunnar skuli vart verða mikilla mótsagna. Þó er þessu svo farið um Prédikarann. Og fyrir því er svo örðugt að gera grein fyrir aðalefni hans eða megindráttum hugsananna, sem þar koma fram. En áríðandi er að gera sér þetta ljóst, ef menn vilja skilja lífsskoðun hans, og það var nú einmitt tilgangur þessarar ritgerðar.

Eg ætla þá að benda á helztu mótsagnirnar. I 3,1—8 heldur höf. því fram, að öllu í lífinu sé afmörkuð stund og sérhver hlutur undir himninum hafi sinn tíma. Andstæður skiftist stöðuglega á eftir einhverju lögmáli, er eigi virðist stjórnast af nokkurri skynsemi og maðurinn geti engin áhrif haft á: að fæðast og deyja, gróðursetja og rífa upp, lækna og deyða, hlæja og gráta, kveina og dansa o. s. frv. Vegna þessa lögmáls verði alt strit mannanna árangurslaust og með þessu hafi guð lagt hina mestu þraut á manninn (v. 9—10). En þegar í 11. v. sama kapítulans kemur alveg gagnstæð skoðun fram. Þar farast höf. svo orð: »Alt hefir hann (þ. e. guð) gjört hagfelt á sínum tíma, jafnvel eilífðina hefir hann lagt í brjóst þeirra; að eins fær maðurinn ekki skilið það verk, sem guð gjörir, frá upphafi til enda«. En ekki stendur sú skoðun lengi, því að þegar í næstu málsgrein ræður höf.

mönnunum til þess að gleðjast og gæða sér meðan æfin endist; annað sé ekki upp úr lífinu að hafa. Ósjálfrátt dettur lesandanum því þegar í hug, að 11. v., sem svo stingur í stúf við það, sem á undan fer og eftir kemur, sé innskot, sem hinn upprunalegi höfundur hafi aldrei ritað.

Í 3,16 og 4,1 neitar höf. því, að nokkurt siðferðislegt réttlæti eigi sér stað í heiminum; þar sem réttlætið eigi að vera, þar sé ranglæti; þarna streymi tár hinna undirokuðu, en enginn huggi þá. — En í 3,17; 5,7 og 8,11 er það talið vafalaust, að hinn æðsti dómari vaki yfir öllum og muni dæma alla á sínum tíma, — hann fresti að eins dóminum um stund.

Í 3,18—21 er því haldið fram, að enginn munur sé á mönnum og skepnum. Örlög þeirra séu hin sömu: eins og skepnan deyi, svo deyi og maðurinn, og alt hafi sama andann, og yfirburði hafi maðurinn enga fram yfir skepnuna. »Alt fer sömu leiðina«, segir höf., »alt er af moldu komið og alt hverfur aftur til moldar. Hver veit, hvort andi mannanna fer upp á við, en andi skepnunnar niður á við til jarðar?«. — En í 12,7 segir höf.: »Moldin hverfur aftur til jarðarinnar, þar sem hún áður var, og andinn til guðs, sem gaf hann«. En óðara en hann hefir ritað þessi trúarsterku orð, grípur gamla bölsýnið hann og hann slengir út úr sér með jafnmikilli sannfæringu áfellisorðunum sínum alkunnu um lífið: »Aumasti hégómi[1], segir prédikarinn, alt er hégómi!«. Og aftur spyr lesandinn sig, — sá er veitir því nokkura eftirtekt, sem hann les, og ekki telur það óhæfu að hugsa um það, sem í biblíunni stendur: er hugsanlegt, að nokkur rithöfundur geri sig sekan í slíkri mótsögn, og það jafn-skýr maður og höf. þessi hlýtur að hafa verið? Hefir ekki einhverju verið bætt hér inn í, sem ruglar hina upphaflegu skoðun höfundarins?

---

[1]) Í biblíuþýðing vorri stendur: „Mesti hégómi“; það er naumast jafnsterkt og frumorðin, sbr. latnesku þýðinguna (Vulgata): vanitas vanitatum.

Í 7,15; 8,10.12a og 14 er því haldið fram, að hégómi sé að trúa því, að guð umbuni ráðvöndum, en hegni illræðismönnum. — En í 7,17 og 8,5. 12b. 13 fullyrðir höf. að illgerðamönnunum sé hegnt með því að hrífa þá burt af starfsviði lífsins með skyndilegum dauða, en ráðvöndum mönnum og guðhræddum umbuni guð með því að varðveita þá frá hvers konar ógæfu.

Í 7,2 hvetur höf. mennina til þess að hugsa um dauðann með sem mestri alvöru, því að hann bíði allra. — En í 5,17 og 9,7—10 eru þessar sömu hugleiðingar um vissu dauðans (sbr. 5,14 n. og 9,5 n.) notaðar til þess, að hvetja mennina til þess að eta og drekka og njóta fagnaðar alla æfi, því að þegar dauðinn komi sé alt úti, og hinir dauðu hljóti engin laun (9,4).

Í 11,9a hvetur höf. æskumennina til þess að gefa sig á vald löngunum sínum og girndum, — en þegar í niðurlagi sömu málsgreinar (v. 9b) minnir hann á, að guð leiði þá fyrir dóm fyrir alt þetta. Og enn dettur lesandanum í hug: Er ekki þetta niðurlag málsgreinarinnar innskot frá síðari tímum?

Í 1,2—10 er því haldið fram, að órjúfanlegt náttúrulögmál ráði atvikum lífsins, og fyrir því sé alt strit mannanna árangurslaust (2,17.20; 3,9). Og þetta fyllir huga höfundarins örvæntingu. — En í 3,22 og 5,18.19 er nákvæmlega gagnstæðu haldið fram: að strit mannanna hafi oft góðan árangur og veiti sanna lífsgleði.

Tvær gagnstæðar skoðanir á hjúskapnum virðast og koma fram í ritinu. Í 7,26—28 segir höf. að konan sé beiskari en dauðinn, og þar sem finna megi þó e i n n ágætismann af þúsundi, þá muni ekki vera unt að finna eina slíka meðal þúsund kvenna. — En í 9,9 ráðleggur hann þetta: Njót þú lífsins með þeirri konu, sem þú elskar, því að það er hlutdeild þín og það, er þú fær fyrir strit þitt í lífinu.

Enn fleira þessu líkt mætti til nefna, en þetta mun nægja. Og erfitt verður að halda því fram, eins og reynt

hefir verið, að þetta væri að eins »efasemi sameinuð hinum mesta guðsótta«.

Háskólakennari einn á Þýzkalandi, D. C. Sigfried, sem ritað hefir allnákvæmlega um rit þetta, fullyrðir, að óhugsandi sé að nokkur rithöfundur riti svo. Mótsagnirnar séu þann veg til orðnar, að smátt og smátt hafi verið bætt inn í hið upprunalega rit, aðallega af þeirri ástæðu, að ritið hafi þótt fara með óhæfilega lífsskoðun — óhæfilegt bölsýni.

Á því er enginn efi, að bætt hefir verið inn í sum rit gamla testamentisins. Svo er t. d. sumstaðar í Jesaja. Þar er hin upprunalega ljósa hugsun trufluð með algerlega röngum innskotum.

Sigfried álítur, að skoðun höfundarins komi bezt fram í 3 fyrstu kapítulunum, af því að þar hafi minstu verið bætt inn í, enda er samfeldri hugsun haldið þar bezt. Því lengra sem fram í ritið dragi, því örðugra verði að finna nokkura samanhangandi hugsun, og því meiri verði mótsagnirnar.

Hvort sem prófessor Siegfried hefir rétt fyrir sér eða eigi, þá kemur öllum saman um, að það, sem hann telur hið upphaflega rit, sé meginkjarni ritsins, eins og það nú er. Og nú skal eg reyna að gera grein fyrir aðalhugsunum þessa meginkjarna.

Höf. heldur því þá fram, að alt í heiminum sé aumasti hégómi og spyr sjálfan sig á þessa leið: »Hvaða ávinning hefir maðurinn af öllu striti sínu, er hann streitist við undir sólinni?« Er nokkuð það í heiminum, sem veiti honum fullnægju? Er nokkuð til, sem sætti manninn við lífið?

Hann virðir fyrir sér atburði lífsins og þeir koma honum svo fyrir sjónir, að alt sé háð órjúfanlegu lögmáli, sömu viðburðirnir komi æ af nýju, alt sé stöðug hringferð, og því sé ekkert nýtt undir sólunni. Og þegar mannsandinn reyni að komast að einhverri skynsamlegri niðurröðun í þessari hringferð viðburðanna, þá mishepnist það með öllu. Hann hafi reynt að afla sér speki og þekk-

ingar, til þess að skilja lífið, en við það hafi gremjan vaxið, því að sá, sem auki þekking sína, auki kvöl sína, — af því að engin ráðning fáist á gátu lífsins. Þá hafi hann tekið það ráð, að draga úr hugarkvöl sinni með því að reyna gleðina og njóta gæða lífsins. Hann hafi varpað sér út í nautnalífið, hann hafi ráðist í stór fyrirtæki: reist hús, plantað víngarða, gróðursett aldintré, búið til vatnstjarnir, til þess að vökva með vaxandi viðarskóg. Hann hafi keypt sér þræla og ambáttir, og átt miklar hjarðir sauða og nauta; hann hafi safnað sér silfri og gulli; fengið sér söngmenn og söngkonur og »það sem er yndi karlmannanna: fjölda kvenna«. Og alt, sem augu hans girntust, lét hann eftir þeim, og hann neitaði hjarta sínu ekki um nokkura gleði. — Og samt fanst honum alt vera hégómi, er hann leit yfir verk sín. Ekkert af þessu fullnægði þrá hjartans; alt var það eftirsókn eftir vindi; og fyrir því finst honum enginn ávinningur vera til undir sólunni.

Þá reyndi hann að temja sér hina sönnu speki, en einnig það reyndist árangurslaust; því að eitt og hið sama kemur fram við alla, jafnt við heimskingjann sem hinn vitra. Þá fyltist hjarta hans örvænting. »Þá varð mér illa við lífið«, segir höf., »því að mér mislíkaði það, er gjörist undir sólunni; því að alt er hégómi og eftirsókn eftir vindi. Og mér varð illa við alt mitt strit, er eg streittist við undir sólinni«. Því að hver eru launin fyrir alt strit handanna og alla ástundun hjartans? Kvöl og armæða. Jafnvel á næturnar fær hjartað eigi hvíld Þessi er aðalhugsunin í 2 fyrstu kapítulunum.

Næsta hugleiðingin ber hann að sama brunni örvæntingarinnar. Þegar höf. skygnist um á þeim svæðum lífsins, er vænta mætti meira frelsis, rekur hann sig á sama órjúfanlega náttúrulögmálið, er maðurinn fær ekki að neinu leyti um þokað. Öllu er afmörkuð stund og alt hefir sinn tíma, og fyrir því fer alt strit mannanna forgörðum. Börnin fæðast, en mennirnir deyja. Það, sem gróðursett hefir verið, verður rifið upp á sínum tíma; það sem geymt

er nú, því verður síðar varpað burt. Þetta náttúrulögmál, sem lætur alt hið skapaða farast stöðugt af nýju, festir hann í þeirri trú, að ekkert siðferðilegt lögmál ráði í heiminum og ekkert réttlæti sé til, er stjórni veröldinni. Því að í náttúrunni geti ekki verið til neinar sérstakar ráðstafanir mannanna vegna. Eðli þeirra sé hið sama og skepnanna. Og eins fari alt sömu leiðina: menn og skepnur; alt sé af moldu komið og hverfi aftur til moldar. Þetta er aðalhugsunin í 3. kapítulanum.

Þegar út í 4. og 5. kapítulann kemur, fer alt að verða óljósara. Heldur Siegfried því fram, að hér taki innskotin að brjála hugsun höfundarins. Þó eru megindrættirnir enn hinir sömu. Höf. blöskrar kúgunin og ofbeldið svo mjög, að hann telur þá, sem dánir eru, miklu sælli en þá, sem lifa, en langsælastan þann, sem enn sé ekki til orðinn og hafi því ekki séð þau vondu verk, sem framin eru undir sólunni. Menn safni auði og séu framkvæmdarsamir, en öfundin sé oft aðalhvötin, og auk þess vaxi ágirndin með auðnum og arðurinn svifti menn rónni; og loks sé auðurinn fallvaltur; fyrir því sé það, að sækjast eftir auði, hinn mesti hégómi og eftirsókn eftir vindi. Maðurinn deyi og oft burt frá öllum auðnum, og annar njóti hans. Og aftur kemur hið svartasta bölsýni: ótímaburðurinn er sælli, því að hann hefir aldrei séð sólina né þekt hana.

Réttláti maðurinn ferst, en margur guðlaus maður lifir lengi (6,15). Og réttlátir menn verða fyrir því, sem óguðlegir eiga skilið (8,14). Hjúskapurinn veitir og enga fullnægju, því að konan er beiskari en dauðinn; hjarta hennar er snara og hendur hennar fjötrar. Hver sem guði þóknast kemst undan henni, syndarinn einn verður fanginn af henni (7,26—28). Réttlæti og guðsótti stoða ekkert, því að sömu örlög mæta öllum (9,2—3. 5—6). Mennirnir fá engu ráðið í lífinu. Það er ekki á kappanna valdi að sigra, og spekingarnir ráða ekki yfir auðnum, né vitsmunamennirnir yfir vinsældinni, því að tími og tilviljun mætir þeim öllum (9,11). Og að lokum er dauðinn og algleymið fram

undan. Því að samkvæmt skoðun höfundarins vita hinir dauðu ekki neitt og hljóta engin laun framar (9,5—6). Í dánarheimum er hvorki starfsemi, né hyggindi, né þekking, né vizka (9,10). Hér ræður sama hugmyndin og svo að segja hvarvetna annarstaðar í ritum hins gamla sáttmála um lífið í dánarheimum: Það er gleðisnauð, guðvana skuggatilvera — eiginlega ekkert líf. Hinu eiginlega lífi er lokið í dauðanum. Fyrir því kemst Prédikarinn svo að orði, að betra sé að vera lifandi hundur en dautt ljón (9,4).

Þetta, sem nú hefir greint verið, er vafalaust aðalskoðun höfundarins, hvort sem ritið alt er eftir hann, eða tilgáta Siegfrieds er rétt. Og höf. er bersýnilega Gyðingur, sem tekinn er að efast um trú feðra sinna — hefir í sumum atriðum hafnað henni með öllu. Og hann hugsar hugsanir sínar út í æsar og lýsir skoðun sinni með hlífðarleysi alvörunnar. Hann felst ekki á trú Gyðinga á guðlega stjórn á heiminum; náttúrulögmálið ráði, en ekkert siðgæðislögmál, fyrir því sé alt strit mannanna til einskis, nautnalífið blekking og vizkan veiti sálinni enga fullnægju. Og sennilegt er, að höf. hafi orðið fyrir áhrifum frá öðrum þjóðum, einkum Grikkjum.

En hvernig eru þá innskotin til orðin, eftir því sem Siegfried lítur á?

Prédikarinn þótti óhæfilega bölsýnn. Þeir flokkarnir, sem mestu réðu í andlegum málum hjá Gyðingum, mundu hafa tortímt ritinu, ef Salómó hefði eigi verið talinn höfundur þess. Það eitt firti það glötun. Fyrir því var það ráð tekið, að bæta úr bölsýninu og hinum viðsjárverðu kenningum með því að skjóta inn í. Og helztu stefnurnar lögðu hér til hver sinn skerf.

Jafnframt þeim aðalhugsunum, er drepið er á að framan, koma tvær aðrar lífsskoðanir fram í Prédikaranum. Hin fyrri er sú, að maðurinn eigi að eta og drekka og njóta — í hófi þó — fagnaðar af striti sínu, og í sambandi við þau ummæli er reynt að benda á bjartari hlið á lífinu. Þar kennir bersýnilega áhrifa frá kenningu Epíkúrs. Þau

innskotin hyggur Siegfried að stafi frá Saddúkea, er á þann hátt hafi viljað draga úr bölsýni frumhöfundarins og gera ritið hæfilegra í augum þess flokksins. En það er alkunnugt, að einmitt sá flokkurinn, Saddúkearnir, tóku miklum áhrifum frá Grikkjum. Sú viðbótin hefir líklega fyrst verið gerð.

Hin auka-lífsskoðunin, er kemur fram í Prédikaranum, er eiginlega jafngagnstæð frumhugsun höfundarins sem þeirri, er nú var talin. Hún er sú, að vart verði í lífinu við guðs stjórnandi hönd, og að hann veiti þeim, er honum þóknast, vizku, þekking og varanlega gleði af striti sínu. Öllu muni vera vísdómslega niðurraðað; vér skiljum það að eins ekki; guð muni umbuna og hegna þegar hér í lífi, — hann fresti að eins hegningunni á stundum; það glepji mönnum sýn. Alt, sem guð hafi gert, standi að eilífu, og hann hafi komið því svo fyrir, til þess að vér óttuðumst hann. Maðurinn geti ekki deilt við hinn almátka. Þær umbæturnar stafa þá frá einhverjum rétttrúnaðarmanninum meðal Gyðinga; með þeim hefir hann þózt girða fyrir það, að ritið gæti valdið hneykslunum. Það er sama andlega stefnan, er síðar kemur svo berlega fram hjá Faríseunum á Krists dögum.

Enn álítur próf. Siegfried, að bætt hafi verið inn í frumritið ýmsum spakmælum, og sömuleiðis ýmsum andmælum gegn þeim orðum frumritsins, sem gera lítið úr spekinni. Sérstök stefna meðal Gyðinga lagði stund á hina sönnu speki. Þeirri stefnunni hefir og þótt frumritið of bölsýnt, og þeir urðu því einnig að leggja ofurlítinn skerf til umbótanna.

Hafi próf. Siegfried rétt fyrir sér, þarf engan að furða á mótsögnunum í ritinu, eins og það nú er í biblíunni. Og ekki finst mér neinn hafa gert jafnglögga grein fyrir þeim mótsögnum og eðli þeirra eins og hann. Og svo mjög hafa fræðimennirnir fundið til þessara mótsagna, að einn (Bickell) kom fram með þá skýringu á þeim, að frumritið mundi upphaflega hafa verið á mörgum blöðum og blöðin ruglast, er þau hefðu verið bundin inn, og þann veg orðið þessi hrærigrautur af.

En þótt fáir hafi farið jafnlangt og próf. Siegfried, kemur þó flestum fræðimönnum biblíurannsóknanna saman um það, að niðurlagsorð ritsins (kap. 12,9—14), eða meiri hluti þeirra, sé ekki eftir frumhöfundinn, svo og kap. 3,17 og 11,9 c. Þeir, sem allra skemst fara, vilja þó láta sér nægja, að telja kap. 12,1 a. 13. 14 innskot (og að líkindum kap. 3,17 og 11,9 c.). En í þessu innskoti, eða viðbæti, standa þessi orð: »Óttastu guð og haltu hans boðorð, því að það á hver maður að gera. Því að guð mun leiða sérhvert verk fyrir dóm, sem haldinn verður yfir öllu því, sem hulið er, hvort sem það er gott eða ilt« (12,13—14).

Hér er aðalskoðun ritsins í raun og veru þverneitað; en þetta niðurlag setti það innsigli á ritið, að hæfilegt þótti að leiða það í kór meðal hinna helgu rita. Þó var lengi deilt um það af Gyðingum, hvort því skyldi heimilað þar sæti. Menn létu að vísu ekki uppi neinn efa um að ritið væri eftir Salómó, en þeir héldu, vegna mótsagnanna, að hann hefði ekki verið guðinnblásinn, er hann ritaði þetta. Orðskviðina, er líka voru eignaðir Salómó, töldu menn guðinnblásna, en Prédikarinn gat naumast verið það. Varhugaverð í meira lagi þóttu þau orð Prédikarans, er koma í beina mótsögn við ummæli sjálfs Davíðs.

Ritsafn gamla sáttmálans var lengi að myndast, — margar aldir. Lengst var deilt um það, hvort Jobsbók og Prédikarinn skyldu tekin í safnið. Sú varð loks niðurstaðan á fundinum í Jabne, er haldinn mun hafa verið árið 90 e. Kr. — en alllengi var það bannað meðal Gyðinga, að unglingar væru látnir komast í Prédikarann.

Allflestir biblíufræðingar síðari tíma eru sammála um það, að ritið sé eitt af yngstu ritum hins gamla sáttmála. Þeir álíta flestir að það sé ekki samið fyr en á hinu svo nefnda gríska tímabili í sögu Gyðinga. Það sýna meðal annars áhrifin frá grísku heimspekinni og þó einkum málið: grísku áhrifin á það og nýhebreskan. Prófessor Siegfried er og þeirrar skoðunar. Hann telur ritið samið

um 200 f. Kr., en innskotunum bætt smátt og smátt við á 2. öld. Um 100 árum fyrir Krists burð muni ritið hafa fengið þá mynd, er það nú hefir.

Vér vitum eigi hvað höfundurinn að öðru leyti hefir verið. Hann er kunnur orðinn í sögunni fyrir bölsýni sitt. Og lífsskoðun hans er talin röng. Raunar játa allir, sem lesið hafa hann með gaumgæfni, að orð hans séu veigamikil og víða mjög smellin, svo og að réttlætistilfinning hans sé óvanalega næm. Eigi er því heldur neitað, að hann muni hafa komið maklega við kaun samtíðar sinnar. En að öðru leyti finst flestum bölsýni hans fram úr öllu hófi. Sem dæmi þess skal eg tilfæra nokkur orð eftir prófessor Driver í Oxford, einn hinn merkasta biblíufræðing vorra tíma: »Ef kenning hans yfirleitt væri fylgt út í æsar, mundi hún beinlínis verða til þess að lama alla framkvæmdarviðleitni mannanna, kefja allar sjálfsafneitunar- og mannúðarhvatir og deyða alla göfgandi og ósérplægna starfsemi«. En þrátt fyrir þetta verður lesandanum hlýtt til höfundarins. Alvaran grípur um hjartað. Og samkendin eða samhugurinn vaknar ósjálfrátt.

Það, sem bölsýni Prédikarans veldur, er það að hann finnur ekki réttlátan guð, því síður miskunnsaman. En einkum er það þó vonleysið, sem fram undan liggur, sem gerir honum svo dimt fyrir augum. Í öðru riti, sem líka er eitt af hinum yngstu ritum hins gamla sáttmála, eru sjálfum Davíð lögð þessi orð í munn: »Sem skuggi eru dagar vorir á jörðunni og engin er vonin« (1 Kron. 29,15). Sama vonleysið kemur fram í Jobsbók: »Eins og vatnið holar steinana og vatnsflóðin skola burt jarðarleirnum, svo hefir þú gert von mannanna að engu« (Job 14,19). Og hver sú von er, sést berlega á þessum orðum í sama kapítula: Ef eg vissi að maðurinn lifnaði aftur, þegar hann deyr, þá skyldi eg þreyja alla daga herþjónustu minnar, þar til er lausnartíð mín kæmi.

Von eilífs lífs vantaði. Og þá um leið öll tækin á því að réttlæta stjórn guðs á heiminum. Þau tæki auk-

ast stórum við þá vissu eða þekking, að endalaus eilífð taki við fyrir handan landamæri lífs og dauða.

Þegar þessa er gætt, að von eilífs lífs vantaði, verður bölsýni Prédikarans vottur um djúpsæi anda hans. Hversu miklu lengra er hann kominn en sumir spekingar síðustu alda, þeir er hafnað hafa trúnni á guð og eilíft líf, en hyggja samt að forða mannsandanum frá bölsýninu með því að halda þeirri hugsjón að oss, að þótt hver kynslóðin eftir aðra um þúsundir eða miljónir ára sökkvi ofan í algleymisdjúp tilveruleysisins, þá sé sá tilgangur lífsins nægilega glæsilegur, að hefja mannkynið til fullkomnunar hér á jörð — einhverja kynslóð, sem einhvern tíma verður til áður hnöttur þessi ferst. Þangað stefni framþróunin. Mikil er trú þeirra manna. Eins og slík hugsjón, svo fagurlega óeigingjörn sem hún virðist, fullnægi nokkuru því hjarta, sem vaknað er til sín sjálfs — fullnægi eilífðarþránni, þorstanum eftir samfélagi við guð! Slíkir spekingar þekkja ekki mannlegt hjarta eins vel og Prédikarinn. Þeir eru enn á yfirborðinu. Dýpstu lindir hjartans eru þar enn ekki komnar upp.

Þessi bölsýni höfundur er kominn svo langt, að hann finnur til þess, að engin jarðnesk gæði fullnægja instu þrá mannsandans. Bak við orð hans er sem hin heitasta þrá eftir guði geri vart við sig. Hann gerir upp hið andlega bú gyðingdómsins, trúar þjóðar sinnar, og kemst að því, að það er þrotabú. Á þennan hátt undirbýr hann hugi mannanna undir æðri opinberun og fullkomnari þekking á guði og tilverunni. Einn þarfasti undirbúningurinn undir nýja opinberun er að koma þeirri tilfinning inn hjá þeim, er veita eiga hinu nýja viðtöku, að hið gamla sé ófullkomið og ófullnægjandi. Að þessu leyti verður Prédikarinn til þess að ryðja opinberun Krists braut.

Nú vona eg að lesandanum sé það ljóst, að mikill munur er á Prédikaranum og guðspjöllunum, og að ekkert vit er í því að tala um slík rit sem eina heild. Mun-

urinn á lífsskoðun Prédikarans og kenning Krists er eins mikill og munurinn á skammdegisrökkri vetrarins og langdegissólskini sumarsins. Kristur reisir alla kenning sína á eilífðinni. Fyrir ljósið af hæðum fellur ný birta yfir hina jarðnesku tilveru. Hann bendir á, hve mikils til of skammur jarðneskur mælikvarði sé til þess, að leggja á lífið og tilveruna. Réttlæti guðs birtist fyrst til fulls í eilífðinni. Og sá lærisveinn hans, er ýfiðgefið hafði rétttrúnað Faríseanna, til þess að veita kenning hans móttöku, segir, að þrengingar þessa lífs sèu léttvægar í samanburði við þá dýrð, er við oss muni opinber verða í eilífðinni. Þessa þekking vantaði Prédikarann.

En þótt þessi geysimunur sé á lífsskoðun Prédikarans og kenning Krists, þá er fjarlægðin milli þeirra ekki eins mikil og hún í fljótu bragði sýnist. Allir kannast við þessi orð í fjallræðunni: »Sælir eru andlega fátækir« og »sælir eru þeir, sem hungrar og þyrstir eftir réttlætinu«. Hvorttveggja á heima um höfund Prédikarans. Og sennilegt tel eg, að hefði hann lifað samtímis Jesú og komist í kynni við hann, mundi hann hafa orðið lærisveinn hans. Og vert er að muna það, að sú andlega stefnan, sem vitbætinn setti, til þess að nema burt hneysklanina og varpa rétttrúnaðarblæjunni yfir ritið, — sú stefnan lagði til aðalóvini Jesú: Faríseana, æðstu prestana og lögvitringana, þá mennina, er komu Jesú í dauðann. Þeir fundu ekki til þess, að trú þeirra væri ófullkomin, og þoldu því engar umbætur. Þeir vildu heldur lifa í hálfrökkrinu sínu, og vörpuðu því frá sér langdegissólinni, vildu ekki vermast og vaxa við geisla hennar.

Og þegar vel er að gáð, er það bölsýni ekki svo hættulegt, sem af því stafar, að sitja í skammdegisrökkrinu, ef sá hinn sami þráir að eins sól og sumar.

Hitt er lakara — og ef til vill ekki hættulaust — að halda sjálfur og telja öðrum trú um, að skammdegisrökkrið sé sólbjartur sumardagur.

HARALDUR NÍELSSON.

Upptök mannkynsins.

(Niðurlag).

XII.

Tvent þarf til þess að líftegundirnar geti tekið umbreytingum: hæfilegleika þeirra sjálfra til að breytast, — vér lítum svo á að sá væri það, er vér nefndum »lagni« — og áhrif utan að, er stefna að því að gera breytingar. Nú segir jarðsagan frá mörgum viðburðum, er gætu miðað í þessa átt. Á loftslagi hafa t. a. m. orðið þær breytingar, að sami staðurinn á hveli jarðar hefir ýmist verið vaxinn glæsilegum suðrænum gróðri, eða þá hulinn þúsund metra þykkum jökli. Eru dæmi þess hvergi betri en hér á landi. Umskiftin á loftslagi hafa ekki orðið snögglega, með byltingu, heldur smátt og smátt. Á einni mannsæfi hefði breytinganna sennilega ekki gætt, enda oft sótt í sama horfið áður snerist eindregið til öfga.

Eigi að eins af jarðlögunum sjálfum, heldur einnig af landslagi, má fræðast um þessar breytingar; í öllu, sem sést, hafa einhverjir viðburðir skráð sögu sína; alt þýðir það eitthvað: fjöll og dalir, firðir, flóar og stöðuvötn, gil og grundir. Alt þetta, sem eg nefndi, er eins og skjalasafn, er má fá af vitneskju um hina merkilegu sögu jarðarinnar, ef menn eru nógu vel læsir.

Loftslagsbreytingarnar á pleistócenu öldinni[1]) hafa

---

[1]) Jarðaldirnar frá því fyrst finnast leifar af lifandi verum:

1. *Fornaldir:* Kambrium, Silúr, Devón, Karbón (Steinkolaöld), Perm.
2. *Miðaldir:* Trías, Júra, Krít.
3. *Nýju aldir:* Eócen, Oligócen, Miócen, Pliócen, Pleistócen (Holócen).

haft næsta mikil áhrif á hið upprennandi mannkyn, og þekking á þeim er ómissandi til að geta áttað sig nokkuð á frumsögu mannkynsins. Menn hafa einnig nefnt pleistócena tímabilið ísaldatímabilið, því að þá er það sem sannnefndur Fimbulvetur aftur og aftur færist yfir ýmsa þá hluta jarðar, er nú byggja hinar mestu menningarþjóðir, og hylur þá jökli. Því var það svo einkar óheppilegt, þegar sagnfræðingurinn frægi, Th. Carlyle, taldi rannsóknir á jöklum svo hlægilegar, óþarfar og fjarstæðar sögu mannkynsins. Án þekkingar á eðli jökla og áhrifum þeirra á jarðmyndun hefðu menn enga vitneskju fengið um ísaldirnar. Og nú virðist einmitt ísaldafræðin ekki hvað sízt ætla að eiga drjúgan þátt í því að leiða til skilnings á sögu mannkynsins og lífsins á jörðinni yfirleitt.

Ef Ísland á þá framtíð, sem vér allir vonum, og mentun og vísindi þróast hér eftir því sem vitsmunir eru til, þá er ekki ólíklegt, að íslenzkir menn muni, þegar fram líða stundir, leggja ýmislegt mikilsvert til málanna í þessum greinum. Rannsóknarefni er hér ærið, og vænlegt til fróðleiksauka.

Það hefir á síðustu árum verið leitt í ljós, að Ísland er býsna fjölskrúðugt að ísaldamenjum, svo að landinu má líkja við eitthvert hið auðugasta safn, sem kunnugt er um frá þeim tímum. Ef til vill þykir það einhvern tíma, þegar farið verður að skilja hvers konar uppgötvan hér er um að ræða, skemtilegra til frásagnar í menningarsögu þjóðarinnar, að það var Íslendingur, sem fyrstur sá rétt til leiðar í meginatriðum í jarðsögu Íslands, þrátt fyrir misskilningsþoku þá, sem frægir útlendingar (einkum Sartorius v. Waltershausen) höfðu leitt yfir landið. Hefir þoka sú vilt ýmsa góða menn og villir enn.

Ísland er merkilega geymið. Það hefir geymt þriðja málið (hér er margt ósagt), og undir eldflóðum sínum frá ísaldatímabilinu varðveitt hin mikilvægustu jarðsöguskjöl, þó að öllum dyldist fram að síðustu aldamótum, hvílíkir fróðleiksfjársjóðir þar eru fólgnir.

XIII.

Nú, á þessum síðustu tímum, virðist vera farið að rofa til í því myrkri, sem að mestu hefir hulið orsakir til loftslagsbreytinga og fleiri mikilvægra jarðsöguviðburða. Menn eru farnir að koma auga á það, að heimskautið muni færast úr stað. Af því leiðir, að sama landið, t. a. m. Ísland, er ýmist fjær eða nær heimskauti, ýmist sunnar eða norðar; en eftir því einkum fer loftslag, eins og kunnugt er. Og þá fer að verða skiljanlegt, að loftslag hér á landi hefir um eitt skeið verið líkt því sem nú er þegar suður eftir dregur í Evrópu, en um annað eins og nú er norður undir heimskauti, þar sem alt er hulið af helbreiðum jöklanna. Menn hafa haldið, að flutningur þessi á heimskautinu mundi stafa af því, að steinhvolfið skriki stundum til á eldleðju þeirri, sem talin er yzt eldiðra jarðar[1]. En nú er kominn til nýr fróðleikur í þessu efni, og er þó ekki með því sagt, að þurfi að vera rangt það sem áður var sagt um orsakir flutningsins.

Hengilsveifla nokkurs konar er talin vera á hnettinum, svo að heimskautin ýmist sækja í sama horfið eða úr því aftur. Orsökina til þess að jörðin geigar svona á rásinni hyggja menn þá sem nú segir. Upphaflega fylgdu jörðu tvö tungl, og hrundi annar máninn niður á hana þar sem nú er Afríka. Varð höggið svo mikið að jörðin fekk riðu af, og hefir riðað ávalt síðan.

Sé þetta rétt, sem nú var sagt, þá væri þarna fundin útskýring á þeim viðburðum jarðsögunnar, er helzt hafa áhrif á ummyndun tegundanna; en það eru breytingar á loftslagi og á afstöðu lands og sjávar.

En hvað sem þessu líður, hvort sem útskýringin er rétt eða röng, á því getur enginn vafi leikið að afarmiklar breytingar í þá átt, sem vikið var á, hafa orðið í jarðsögunni, svo miklar, að mesti fjöldi af líftegundum leið undir lok og varð aldauða, en að eins þær lífverur, sem tóku hinum nýju kjörum af mestri lagni, eignuðust niðja, er þó voru frábrugðnir forfeðrum sínum.

---

[1]) Sbr.: Um loftslagsbreytingar á Íslandi. Andvari 1906.

Skulum vér þá næst hverfa að því, hvernig mannkynið hófst upp úr apaheiminum. Það er, eins og vér munum sjá, niðurlægingin sem varð því að upphefð.

XIV.

Líkamsskapnaður mannanna ber það með sér, að þeir eru af klifurdýrum komnir. Og enn þá geta mennirnir klifrað betur en flest spendýr. Geta beztu loftfimismenn í þessu efni komist nærri því eins langt og sumir apar. Auk apanna er maðurinn eina skepnan, sem tekur upp á því að ganga við staf; reyna þeir þannig að nokkru leyti að bæta úr því að fæturnir eru ekki nema tveir. Menn og apar eru eins í því, að hvorugum er sundkunnátta meðfædd, en munurinn sá, að aparnir læra aldrei að synda; minna þeir í þessu efni mjög á Íslendinga, er litla stund leggja á svo nytsama og skemtilega íþrótt sem sund er.

Ágætur danskur dýrafræðingur, Herluf Winge, hefir gert þá athugun, að dýr sem klifrast, hafa að tiltölu við líkamsvöxt annan stærri heila, og munu því vera skynsamari heldur en jafnvel nánustu ættingjar þeirra innan dýraríkisins, sem halda sér við jörðina. Getum vér af þessu, sem nú var sagt, að nokkru leyti skilið það, að aparnir eru að tiltölu við önnur dýr heilastórir.

En heilinn í manninum er stærri en í nokkrum apa. Forfeður mannanna urðu, af einhverjum ástæðum, að yfirgefa trén og hætta klifurlífi sínu. Þetta hefir getað komið til af því, að skógarnir, sem þeir höfðust við í, eyðilögðust af breytingum á loftslagi, og svo hagaði til, að ekki varð í aðra flúið. Nú voru forfeður mannkynsins illa staddir. Ættlið af ættlið, þúsundum saman, voru þeir upp aldir við trjálíf og höfðu skapast eftir því; nú urðu þeir að fara að læra að ganga á jafnsléttu, afla sér viðurværis með öðru móti en áður, mæta nýjum óvinum. Hér var annaðhvort að duga eða drepast, og forfeður mannkynsins dugðu, eins og oss er kunnugt. Þeir voru illa vopnum búnir og kraftlitlir til móts við fjöldann allan af

dýrum; nú óx þeim nýtt vopn og hið skæðasta: vitið. Heilinn í forfeðrum þeirra langt fram á öldum hafði stækkað, er þeir tóku að lifa í trjám. Nú hljóp enn vöxtur í heilann, og hann meiri, er forkyn mannanna varð að hverfa frá trjálífinu.

Svipað þessu er það, að selirnir hafa — segir Winge — meiri heila og því sennilega betri skynsemi en nokkurt annað rándýr. En selir eru af landdýrum komnir. Vegna breytinga á afstöðu lands og lagar urðu næstu forfeður selanna á flæðiskeri staddir. Eina ráðið til að bjarga lífstofninum var að gerast lagardýr, og þetta tókst forkyni selanna, eins og forkyni mannanna að læra gang og hlaup, og skapast eftir því. Fyrstu selirnir (eg er hér í vandræðum að finna orð, því að þessi dýr voru eiginlega ekki selir) voru auðvitað illa færir í allan sjó móts við »eldri« lagardýr, sem þeir ýmist urðu að forða sér undan, eða ná sér til viðurværis; það sem bjargaði svo að ætt þessara dýra lifir enn, var, að þeim bættist vit, að þeim gat bæzt vit. Þorskurinn er sunddýr eins og selurinn, miklu fullkomnara sunddýr; en hvílíkur munur á viti. Strútsfuglinn er gang- og hlaupdýr eins og maðurinn, miklu fullkomnara gangdýr; en vitsmunur talsverður.

Það er enn eftirtektarverð líking með selum og mönnum, að af öllum spendýrum eiga konur og urtur erfiðast með að fæða unga sína. Mjaðmargrindin hefir tekið óheppilegum breytingum við það, að mennirnir urðu uppréttir, en selirnir sköpuðust eftir sundinu. Eftir smiðshugmyndinni er talsvert klaufabragð á þessu. En þarna mun vera ein af ástæðunum til þess, að líftegundir hafa orðið aldauða: breytingar á vaxtarlagi, sem voru heppilegar í eina átt — eins og í dæmunum sem eg nefndi, til gangs, til sunds — geta í aðra átt verið skaðlegar, og jafnvel banvænar þegar á tegundina er litið.

Á ýmsan hátt lýsa sér í líkamsgerð mannsins menjar einkenna fyrri forfeðra. Langmest ber nú á þessu um manninn, eins og öll önnur spendýr, meðan hann er að skapast í móðurlífi. Kveður þá svo ramt að þessum menj-

um, að Ernst Haeckel hefir dregið þar af lögmál eitt, sem mjög er frægt orðið: að fóstursagan sé eins og endurtekning, stutt að vísu og mörgu hleypt úr, á sköpunarsögu tegundarinnar. Rófan langa t. a. m. og loðnan á fóstri mannsins um eitt skeið, sé þá eins konar endurminning frá þeim tímum, er forfeður mannkynsins voru loðnir og rófulangir. En jafnvel eftir að maðurinn er fullþroskaður gætir slíkra endurminninga, og kemur það stundum fram eins og líffærum sé ofaukið, eða einhver gerð á þeim umfram það sem haganlegast væri, en sumt er aftur fremur eins og vansmíðað. Meðal þess, sem Wiedersheim telur í fyrra flokkinum, eru t. a. m. lokur í lárétttum blóðæðum, til að varna öfugstreymi í blóðrásinni. Voru slíkar lokur mjög nauðsynlegar í framhöllum bol einhvers af forfeðrum mannsins, því að þar lágu æðar þessar upp og niður; síður virðist þörf á þeim í upprèttum mannsbol, enda dregur Wiedersheim dæmi saman til að sýna, að lokur þessar muni vera í þann veginn að hverfa. En af vansmíðum aftur á móti telja ýmsir það stafa, að manninum hættir miklu fremur við kviðsliti en ferfættum dýrum: þrýstingur iðranna hefir breytt stefnu við það, að maðurinn réttist upp, en umbúnaðurinn til að varna bilun ekki styrkst að því skapi. Af líkri ástæðu er það, sem mönnunum fremur hættir til hjartabilunar: það er meiri hjartaraun að koma blóðinu uppeftir en frameftir, en hjartað ekki þeim mun sterkara.

Enn eru ýmsir gallar á gerð mannslíkamans, sem stafa af ofmikilli fastheldni við fornt sköpulag. Sumt er öllum áskapað, t. a. m. botnlanginn með þeirri háskalegu gerð, er svo mörgum hefir að bana orðið. Aðrar endurminningar líkamans frá löngu horfnum forfeðrum eru t. a. m. fleiri en tvær geirvörtur, dýrsleg loðna um allan líkamann og rófa. Virðist þetta benda til þess að menn hafi í sér upphaflega mögulegleika til sköpulags allra forfeðra sinna; og er þetta mjög íhugunarvert, þó að ekki verði farið lengra út í þá sálma hér í þessari ritgerð.

Væri um þessi atriði, sem nú var drepið á, og önnur skyld, margt að segja; en eg fer fljótt yfir þá sögu hér, þareð þess er víða getið og einnig í íslenzkum ritgerðum.

XV.

Þá skulum vér íhuga lítið eitt, hvenær það muni hafa verið, sem hinir apakynjuðu forfeður vorir -- ólíkir þó öllum núlifandi öpum — breyttust í menn. Óvissan er í þessum efnum mikil eins og svo víða í þessari undarlegu sögu, sem hér er leitast við að gefa lesandanum svolitla hugmynd um; vér verðum að muna eftir, að þekkingin í þessum efnum er að heita má ekki eldri en frá því í gær; langmest af rannsóknunum er ógert ennþá. Hvað aldur mannkynsins snertir, getum vér þó verið vissir um að það rís ekki upp fyr en á hinu svo nefnda nýja lífskeiði jarðsögunnar (tertier-tímabili) og hefst það með eócen-öldinni. Fyrir þann tíma ber lítið á spendýrunum, en úr því hefst uppgangur þeirra. Albrecht Penck, hinn nafnfrægi jarðfræðingur og landfræðingur, telur sennilegt, að frá upphafi eócenu aldar séu liðnar 10—11 miljónir ára. Pleistócena eða kvartera öldin hyggur hann hafi staðið yfir 5—600000 ár. Síðustu 3000 árin eða svo nefna menn nútíð í jarðfræðislegum skilningi, því að á þeim tíma hafa svo litlar breytingar orðið á líftegundunum og yfirborði jarðar, að varla er teljandi, sé jafnað til breytinga þeirra, sem áður hafa gerst.

Ritgerð sú eftir Penck, sem ofangreindar tölur eru teknar úr, er nokkuð farin að eldast og hefir bæzt og aukist allmjög þekkingin á ísaldatímabilinu síðan hún var rituð; hefir þar enginn jafn mikið umbætt og Penck sjálfur, og er á næstu árum von á nýju riti[1]) eftir hann um lengdina á ísaldatímabilinu. Mundi eg ekki furða mig á, þó að síðar meir yrði komist að þeirri niðurstöðu, að tals-

[1]) eða réttara sagt niðurlagi rits, sem hefir verið að koma út í mörg ár: Alpafjöllin á ísaldatímabilinu (Die Alpen ins Eiszeitalter) eftir Penck og Brückner.

vert meira en hálf miljón ára sé liðin frá upphafi fyrstu ísaldar hér á landi.

Pliócena öldin, sem næst er á undan ísaldatímabilinu, hyggur Penck muni hafa staðið yfir hér um bil 2 miljónir ára. En í jarðlögum frá þessari öld hafa fundist mjög merkilegar leifar, sem gefa oss bendingu um hvar aftur á öldum upptök mannkynsins muni liggja.

Það var árin 1891 og 92 sem Eugen Dubois fann suður á Java, þar sem Trinil heitir, einhverja þá eftirtektarverðustu steingjörvinga, sem dregnir hafa verið fram í dagsins ljós til þessa. Var það efri hlutinn af hauskúpu, 2 jaxlar og lærleggur. Bein þessi voru steinrunnin mjög og hyggur Dubois að þau séu ekki yngri en frá pliócena tímabilinu. Margir af þeim mönnum, sem bezt hafa vit á, hafa vandlega skoðað bein þessi, og fundu þeir að hauskúpan er líkari mannheilabúi heldur en hauskúpa af nokkru öðru dýri, sem menn þekkja. Ennfremur sýndi lærleggurinn, að skepna þessi hefir getað gengið upprétt miklu betur en nokkur api, sem menn þekkja í jörðu eða á. Af því ályktuðu ýmsir, að skepna þessi, sem Dubois hafði nefnt *Pithecanthropus erectus*, eða mannapann uppréttta, hefði í raun réttri verið maður á mjög lágu stigi. Aðrir neituðu því og bentu til þess, hversu langt Pithecanthropus hefir verið fyrir neðan jafnvel lægstu mannflokka sem kunnir eru, að heilastærð og öðrum manneinkennum. Í stuttu máli, hér virtist vera fundinn sá milliliður manna og apa, sem mótstöðumenn Darwins höfðu alt af verið að skora á Darwiningana að koma með; skepna, sem sumir þeir menn, er bezt höfðu vit á, töldu hinn fullkomnasta apa, en aðrir hinn ófullkomnasta mann. Af ýmsum ástæðum hyggja þó sumir, að Pithecanthropus muni ekki vera forfaðir þeirra manna, sem nú byggja jörðina; þar sé að vísu tilraun, og hún mjög virðingarverð, til að verða að manni, en sá ættleggur muni hafa dáið út.

En hvað sem nú þessu líður, þá getum vér m. a. af þessu, sem nú var stuttlega skýrt frá, gert oss nokkra

hugmynd um aldur mannkynsins. Það er víst, að fyrir 10 miljónum ára voru engir menn til, líklegt að mannkynið hafi verið að renna upp úr dýraríkinu fyrir 1—2 miljónum ára. Og er það að vísu langur tími. Líklega hafa breytingarnar frá apa til manns ekki orðið eins smám saman eins og menn höfðu ímyndað sér eftir kenningum Lamarcks og Darwins; rannsóknir frá síðustu árum hafa sýnt, að allmiklar breytingar á líftegundum geta orðið snögglega frá kynslóð til kynslóðar. Kemur það líka betur heim við þær leifar af lifandi verum, sem menn finna í jarðlögum, og má líklega of mikið úr öllu gera, einnig því hversu mikið af slíkum leifum sé ennþá hulið þekkingu vorri eða hafi jafnvel með öllu tapast. Það virðist mega skilja, hvernig á þessum »stökkbreytingum«[1]) stendur, af tregðu tegundarinnar til að breytast: líkamsskapnaðurinn lætur ekki undan áhrifunum til að breytast fyr en þau eru orðin svo sterk, að breytingin verður mikil þegar hún vinst. Er þetta nú raunar ekki nema brot úr skýringu.

XVI.

Ritgerð sem væri eitthvað í þá átt, sem hér er farið, ætti ekki illa við í upphafi mannkynssögubókar. Mætti hún verða til þess að vekja athygli nemandans eða lesandans á því, hversu afarstutt tímabil það, sem vanalega er nefnt mannkynssaga, nær yfir. Jafnvel þó að vér förum aftur í fornöld Kínverja eða Egipta, eða annara Asíu-fornþjóða, sem fyrstar urðu til menningar, þá erum vér ekki komnir aftur á síðustu ísöld þegar hæst stóð. En áður en hún hófst, var mannkynið orðið gamalt. Og nú bregður undarlega við, er vér virðum fyrir oss þá útsýn, sem jarðfræðin opnar oss yfir mannsöguna. Um leið og vér sjáum, hvað mannkynið er afarfornt eftir voru tímatali, þá opnast augu vor fyrir því, hvað það er barn-

---

[1]) Orð þetta virðist heppilegt yfir mutation; er það tekið eftir heimspekisögu mag. Ág. Bjarnasonar.

ungt. Vér sjáum, að mannkynið hefst ekki rétt skömmu eftir sköpun heimsins, eins og kent var í ýmsum trúarbrögðum. Það er eitt af yngstu börnum náttúrunnar. Og þó er það miljón ára gamalt.

Hversu fjarstætt finst oss, er vér virðum þetta fyrir oss, alt tal um, að ellibragur sé farinn að færast yfir mannkynið, að vísindi og siðmenning öll hafi þróast langt úr hófi fram, að hætt sé við að of skynsamleg íhugun hlutanna kæfi allar góðar tilfinningar. Vér sjáum glögglega, að öll siðmenning, alt það sem vér nefnum framfarir, er rétt að byrja, og til skamms tíma hefði mátt líkja mannkyninu við barn sem skríður, en er ekki farið að ganga. Og væri þó ofsagt með þeirri samlíkingu, því að tugum þúsundum ára saman hafa framfarirnar verið engar og sama sem engar. Án þekkingar á notkun eldsins getum vér tæpast hugsað oss nokkurt mannlegt líf; og þó er það víst, að langlengstan tíma af æfi mannkynsins hafa mennirnir ekki kunnað að nota sér eldinn. Þeir átu náunga sinn hráan og þótti hann líklega lostætari en önnur dýr, eins og sagt er um mannætur vorra tíma.

Ímyndunaraflið var of sljótt, tengiafl hugmyndanna minna en svo, að nokkrar framfarir gætu orðið. Því að þótt mönnum hætti mjög við að gleyma því nú á dögum, þá mun það samt engu að síður vera satt, að allar framfarir er að rekja til einhverrar nýrrar hugsunar, til þess hæfileika, að geta hugsað öðru vísi en áður hefir verið hugsað, víðar og réttar. Það mætti nú ætla, að á svo sem miljón árum hefði mannkyninu lærst að telja þjóðargersemi eða réttara sagt mannkynsgersemi þá ekki mjög mörgu, sem þessari gáfu eru gæddir. Og viti menn, það hefir lærst að nokkru leyti. Edison og Marconi t. a. m. eru taldir mannkynsgersemi. Þessir menn hafa haft gæfu og framkvæmd til að hrista niður ávexti af skilningstrjám, er jafningjar þeirra að hyggjuviti og stundum meir, höfðu gróðursett. En gleymdar eru oft slíkra gjafir. En hvað er Edison eða Marconi hjá Lamarck, og hvernig var farið með hann, þennan mesta skilningsfrömuð ein-

hvern, sem mannkynið hefir eignast til að misskilja? Var reynt að styðja að því eftir mætti, að þetta sjaldgæfa ljós gæti lýst mannkyninu fram á nýjar brautir? Fjarri fór því. Íhugunarvert er þetta, sem nú skal sagt frá. Cuvier birti á ári hverju skýrslu um hið helzta, sem komið hafði út í dýrafræði. Ekkert sem ritað var í þeim efnum gat komist í neinn samjöfnuð við rit Lamarcks. En yfir þeim hafði Cuvier vandlega þagað í árskýrslum sínum. En afleiðing þessa var sú, að jafnvel ekki Goethe, sem eins og kunnugt er einnig var mikill náttúrufræðingur, vissi af Lamarck. En þó var enginn sá maður uppi, er jafnmikið hefði getað kent Goethe. Var Goethe að leita í sömu átt og Lamarck, þó að ekki væri hann náttúruspekingur til jafns við snillinginn frakkneska.

Slíkir menn eru salt jarðar, en samt hefir það verið talinn lítill skaði, þó að þeirra yrðu smá not hjá því sem mátt hefði verða. Engin eyðslusemi er eins háskaleg og sú, að eyða nýjum hugsunum og hnekkja þeim, sem þær geta hugsað. En þó hefir þetta verið gert öldum saman af hinu mesta kappi, og er jafnvel að nokkru leyti gert enn. Hugsum oss, að mannkyninu hefði notast að öllum snillingsefnum, sem því hafa fæðst. Sennilega værum vér þá komnir þangað sem niðjar nútímans verða ekki fyr en eftir nokkur þúsund ár. Og svo mörg illviðrablikan sem er að sjá í framtíðaráttina, þá er þó ekki ólíklegt, að munurinn verði eins mikill og í eyðimörkinni hjá Júðunum forðum og svo landinu sem flaut í mjólk og hunangi — og svo blóði frumbyggjanna meðan Gyðingar með guðs hjálp voru að brjóta það undir sig. En þó falla engir blóðlækir um framtíðarlandið; ekki einu sinni sauða og nautablóði verður þar úthelt.

XVII.

Ekkert virðist jafn vel fallið til að forða við mannhatri, en að efla trú á framtíð mannkynsins, eins og að hugleiða fortíð þess. Hversu miklu hægra veitir að sætta sig við alla þá fásinnu, er »veraldarsagan« (og æfisaga

hvers einstaklings) hefir svo mjög af að segja, þegar þess er minst, að mennirnir eru þó, þegar öllu er á botninn hvolft, ekkert annað en umbreyttir apar. Hversu fagrar vonir getum vér ekki gert oss um mannkyn framtíðarinnar, þegar vér berum beztu menn saman við apa, og sjáum að ekki eru óhugsandi verur, sem standi mönnunum jafnmiklu framar, og betur, en þeir öpunum.

Og verður ekki sennilegt, að ekki muni svo ýkja lengi þurfa að bíða betri tíma, þegar vér berum saman hraðann á framförunum fyr og nú?

Hversu afarlengi voru mennirnir að læra að ganga á framfarabrautinni! Það var þeim meginrót undir öllum framförum, að höndin, sem hafði skapast á trjágreinunum, var þeim nú laus og ekki framar hreyfingarfæri nema litið hjá því sem áður var. Fljótt lærðu þeir líklega að beita lurkum og steinum og bæta þannig nokkuð úr því hvað þeir voru kraftalitlir og seinfærir. En sennilega hafa liðið mörg þúsund ár áður en einhver snillingur síns tíma, einhver andlegur forfaðir Arkimedesar eða Edisons, sá að hann gat lagað dálítið steininn og haft þannig meira gagn af honum. Og enn leið afarlangur tími áður en næsta stóruppgötvunin var gerð, að samtengja þessi tvö verkfæri mannanna, lurkinn og steininn, og búa þannig til hamar eða sleggju. Steinaldirnar standa yfir hundruðum þúsundum ára saman, og lengst þó þeir kaflarnir, er menn kunnu ekki að brýna steinvopn sín og verkfæri.

Litum svo á verklegar framfarir á þúsund sinnum skemri tíma á síðari öldum. Skrið fer ekki að koma á þær fyr en vísindin taka að rísa við eftir miðaldarotið, og einkum eftir ýmsar uppgötvanir eðlisfræðinga á 17. öld. Skömmu fyrir 1700 hugsast hinum ágæta eðlisfræðingi Papin, hvernig gera megi gufuvél, og 1707 setur hann fyrsta eimskipið á flot. Nú þurfti á miklu fé að halda, en það varð tregða á, að menn hættu fé sínu í svona hégómlegar og óarðvænlegar tilraunir, og ekki hófst eimskipaöldin í það sinn. Nú leið og beið, svo að ekki kom maður í manns stað þar sem Papin hafði verið. En þó

kom þar, að James Watt gerði gufuvél, fullkomnari en Papins hafði verið, og 1807, réttum hundrað árum á eftir Papin, hefur Fulton gufuskipaöld nútímans. Eimskip, er Fulton hafði smíðað, fer 1818 í fyrsta sinni á 26 dögum frá Ameríku til Englands. Nú geysa 100 faðma löng gufuskip sömu vegalengd á minna en fjórðungi þeirrar tímalengdar. En sjálf gufuvélin, sem Byron fanst svo mikið um, að hann segir (þó í gamni sé) að bráðum muni hún flytja menn til tunglsins[1]), er nú að sumu leyti farin að úreldast. Og hver veit, 2007 þekkist gufuvélin ef til vill að eins sem forngripur, og létt verður af þeirri reykjaröld, sem einkum hófst með henni, en rafmagnsvélar búnar að taka við. Enn betur en gufuvélin sýna rafmagnstækin, hversu framfarir í notkun náttúrukraftanna verða æ stórstígari og stórstígari, og er undarlegt að hugsa til þess, að ekki skuli vera full 90 ár síðan Örsted fann rafsegulaflið; en með því má segja að rafmagnsöldin hefjist.

Íhugum hversu mjög nokkrir ávextir tiltölulega ungrar og ófullkominnar þekkingar á náttúrunni hafa breytt þjóðhögum á að eins einni öld og varla það, og gerum svo ráð fyrir, að mannkynið eigi eftir að lifa á jörðunni jafnlangan tíma og af er æfi þess; segjum eina miljón ára. Vér sjáum, að jafnhægt væri að kanna dýpt úthafsins með göngustaf eins og að segja nokkuð af viti um það, hvar muni lenda breytingar þær, sem vísindin geta unnið á högum mannkynsins áður lýkur. Og jafnvel þó að vér tökum til þúsund sinnum skemmri tíma, þá mundi enginn gerast svo djarfur að halda að hann geti gert sér rétta hugmynd um, hvar sögu mannkynsins verði komið jafnvel

---

[1]) . . . For, ever since immortal man has glow'd
With all kinds of mechanics and full soon
Steam-engines will conduct him to the moon.

Þeir, sem eru svo skapi farnir, gætu að gamni sínu litið svo á sem þessi orð Byrons séu spádómur um flugvélarnar, sem einmitt á þessum tímum eru að komast á loft, þó að naumast verði nú flogið til tunglsins fyrst um sinn, og þó að það sé ekki sjálf gufuvélin, heldur nokkurs konar niðji hennar benzinvélin („-motorinn"), sem þar hefir gefið byr undir vængi.

í aðalatriðum árið 2908; svo hraðfara eru breytingarnar. En þá gengur of margt ver en varir, ef á svo fjarlægri framtíð þarf enn að berjast við sult og seyru og ýmislegt annað það, er alt of mörgum gerir jörðu þessa að sannnefndum eymdardal, og hefir gert nú í miljón ár.

Það væri ekki fjarstætt, að skoða þessa miljón ára eða hvað það nú er, eins og nokkurs konar inngang að mannkynssögunni; og nú virðist vera að líða að því, að inngangurinn sé bráðum á enda. Og nú síðast, í nokkur þúsund ár, hefir [þó sitthvað í innganginum verið á þá leið, að það virðist mega skoða sem fyrirboða um, að sjálf sagan verði góð.

XVIII.

En svo, þegar sagan er á enda, hvort sem hún nú stendur yfir í 100000 ár, eða miljón eða 10 miljónir, hvað þá?

Býsna ógeðfeld er sú hugsun, að saga mannkynsins sé að eins svolítill þáttur í æfi jarðarinnar, sem engar frekari afleiðingar hefir, þegar síðasti maðurinn á jörðunni er dauður.

Væri kenning eða öllu heldur hugboð Nietzsche um »hina eilífu endurkomu« rétt, þá gæti að vísu svo verið. En þó væri mannkynið eilíft, hver einstakur maður eilífur, hvert einstakt augnablik í æfi hvers manns væri eilíft. En sé afl og efni ótakmarkað eins og tíminn, þá getur líka rás viðburðanna orðið með óendanlega mörgu móti og kenningin um hina eilífu endurkomu væri ekki rétt.

Hér er nú farið að nálgast svæði trúarbragðanna, en inn á það er ritgerð þessari ekki ætlað. Látum vér því hér lokið þessu máli.

Rétt í því að eg er að senda frá mér framanskráða ritgerð, sé eg getið um nýjar rannsóknir á phithecanthropuslögunum. Heitir sá V. Wolz, er þær hefir gert (1906). Kemst Wolz að þeirri niðurstöðu, að jarðmyndanir þær,

er mannapann hafa geymt, séu ekki pliócenar heldur pleistócenar, og þó ekki frá elzta kafla ísaldatímabilsins. Hefir þá farið líkt á Java og hér á landi, þó að ekki séu eins mikil brögð að því þar, að jarðlög hafa verið talin eldri en þau eru. En alt hnígur þetta að því, sem vikið var á hér að framan, að ísaldatímabilið muni hafa verið lengra en alment er haldið.

Sé nú þetta rétt, sem Wolz segir, þá hefir þar með sannast mál þeirra, sem halda því fram, að pithecanthropus sé ekki forfaðir mannkynsins, og verður þá heldur ekki neitt bygt á honum um aldur þess. Vér verðum í þeim efnum að byggja á öðru. Og verður þó enn svipað uppi á teningnum. Mannamenjar hafa fundist svo víða um heim frá ísaldatímabilinu, að upptök mannkynsins geta varla með nokkru móti verið nær oss en upphaf þess tímabils. Virðist þá engin fjarstæða að taka svo til, að aldur mannkynsins sé ein miljón ára. Um neina nákvæmni getur auðvitað ekki verið að ræða í þessum efnum enn þá. En engum mun blandast hugur um, að aldur mannkynsins muni skifta hundruðum árþúsunda.

Að hann skifti mörgum miljónum ára er hins vegar mjög ósennilegt.

Helgi Pjeturss.

Ritdómar.

RÍKISRÉTTINDI ÍSLANDS. Skjöl og skrif. Safnað hafa og samið JÓN ÞORKELSSON og EINAR ARNÓRSSON.

Hvað sem á milli kann að bera um rit það, er hér getur, þá munu allir verða a eitt sáttir um nauðsyn þess. Þeir tímar fara nú í hönd, er gera skal upp á milli Íslands og Danmerkur og stofna til nýrrar sáttmálsgerðar um afstöðu Íslendinga til alríkisstjórnarinnar dönsku. Þegar um slíka viðburði eða stórtíðindi er að ræða, þykir jafnan vel hlýða að skygnast aftur í tímann og leita vandlega í fórum sínum að öllum þeim gögnum, er skýra megi málið til hlítar, og er sízt vanþörf á slíkri athugun, er um er að ræða fornt ágreiningsmál. Svo hefir enskur sagnameistari alkunnur, J. R. Seeley, kent, að sagan væri skóli stjórnmálaspekinganna, og er það réttmæli. Sá er fjalla skal um nútíma- og framtíðarmál þjóðarinnar verður að athuga kostgæfilega fortíðarmál hennar, og er þá sízt hætt við að úr sveigi réttu horfi.

Frá því er stjórnmálabarátta hófst hér á landi um miðja 19. öld og fram á þenna dag, hafa Íslendingar jafnan skírskotað til fornra landsréttinda sinna og heitið hver á annan að víkja eigi frá þeim á nokkurn hátt. Hyggjum vér þó sanni næst, að öllum þorra manna hafi verið lítt kunnugt um þessi landsréttindi, á hverjum skjölum og skilríkjum þau bygðust, eða hversu þeim hafi reitt af í ólgusjó erlendrar ágengni á umliðnum öldum, og er slíkt eigi tiltökumál, því skjölin hafa komið fram smám saman og aldrei í hendur almenningi. Hér er í fyrsta skifti öllum gögnum og skilríkjum þessa máls safnað saman í eina heild, og bókin er svo ódýr, að engum manni ætti að vera um megn að eignast hana. Teljum vér því höfunda og útgefanda hafa unnið þjóð vorri eitt hið þarfasta verk með riti þessu.

Höfundarnir halda sér aðallega við tímabilið 1262—1662, »af þeirri ástæðu«, segja þeir í formálanum, »að allar þær breytingar,

sem hafa orðið á stjórnarfari Íslands eftir að einveldið komst á og alt til þessa dags, eru að okkar hyggju frá lagasjónarmiði alveg þýðingarlausar fyrir ríkisréttindi landsins og réttarstöðu þess, sökum þess, að þær eru annaðhvort gerðar að handamáli af einvaldri konungsstjórn eða þá að einræði af konungi eða dönsku löggjafarvaldi án þess, að Íslendingar sjálfir hafi af fullum og frjálsum vilja eða á fulllögformlegan hátt lagt samþykki sitt á þær. Sú sanna réttarstaða landsins nú verður að okkar skoðun að miðast við það, hver staða landsins var að réttum og órofnum lögum á tímabilinu 1262—1662. Þá var Ísland konungsríki og hafði full ríkisréttindi að lögum. ... Þar sem því er vikið að tímabilinu eftir 1662, þá er það aukaatriði, að öðru leyti en því, að benda til þess, að alt, sem eftir þann tíma hefir gerzt um breytingar á réttarstöðu landsins, sé á engan hátt bindandi fyrir Ísland framvegis«.

Ritið skiftist að efninu til í tvo aðal-hluta: Skjöl og skilríki með athugasemdum og skýringum eftir dr. Jón Þorkelsson (bls. 1—159) og Yfirlit yfir stjórn Íslands eftir 1262 eftir Einar Arnórsson (bls. 160—238). Skal hér nú vikið nokkuð nánara að þessu hvoru um sig.

Í skjalaþættinum hyggjum vér flest það til tínt, er nokkuru varðar í þessu máli, enda er dr. Jón Þorkelsson manna fróðastur um allar heimildir og sögugögn frá þessum öldum. Um skjölin sjálf er óþarft að fjölyrða; þau eru söguheimildir og mæla sjálf máli sínu, enda hefir ótal sinnum verið vitnað til þeirra flestra bæði fyr og síðar. Að vísu er því svo háttað um merkasta skjalið þeirra allra, Gamla sáttmála, að nokkur vafi hefir þótt á því leika, að hann væri nú til í sinni upphaflegu mynd, en vér erum höfundunum sammála í því, að það skifti í rauninni minstu. Hitt er aðalatriðið, að vér höfum margítrekaða vissu fyrir því, að þetta er hann óbrjálaður að efninu til.

Aðalviðburðirnir á því 400 ára tímabili, er hér um ræðir, eru þessir: Sáttmálsgerðin við Noregskonung 1262, skuldbindingarnar á Oddeyri og alþingi 1551 og Kópavogseiðarnir 1662.

Um sáttmálsgerðina 1262 er ekkert að segja í sjálfu sér, en hitt hefir verið nokkurt ágreiningsmál, hvern skilning beri að leggja í einstök atriði sáttmálans, t. d. hverja við sé átt með orðatiltækinu at beztu manna yfirsýn, hvað orðið utanstefningar merki og hversu skilja beri ákvæðin um skipagöngurnar. Hafa sumir viljað túlka þetta svo, að »beztu menn«

tákni hér ríkisráðið norska, að »utanstefningar« merki útboð til hernaðar og að ákvæðið um skipsfarmana merki það, að Íslendingar hafi selt sjálfstæði sitt fyrir mat og önnur gæði, eins og Esaú forðum daga seldi frumburðarrétt sinn. Ætti naumast að þurfa að taka það fram oftar en gert hefir verið, að ekkert af þessum atriðum fær staðist við nánari íhugun. »Beztu menn« eru sýnilega nefndarmenn og handgengnir menn konungs á Íslandi, eins og samþyktin frá 1302 ber með sér (bls. 13), enda mætti það þykja næsta ósennilegt, að Íslendingar hafi verið þau börn, að leggja svo afar mikilsvert mál undir álit og úrskurð erlendra manna einna saman. Hitt nær heldur eigi nokkurri átt, að orðið »utanstefningar« eigi við útboð til hernaðar, því engin rök finnast til þess í öðrum heimildum, að Íslendingar hafi átt herskyldu að gegna í Noregi, og þegar eftir var leitað, var því meira að segja mótmælt af Íslendinga hálfu. Samþykt Íslendinga 1302 (bls. 12), bréf Íslendinga til ríkisráðsins í Noregi 1320 (bls. 14) og Árnesingaskrá 1375 (bls. 16) sýna það ljóslega, að hér er átt við utanstefnur mála undir dóm konungs og ekkert annað. Átti það að sporna við því, að dómsvaldið væri að nauðsynjalausu dregið út úr landinu, »því at þar höfum vær margfaldan skaða af fengit, ok vit þat þykjumst vær eigi búa mega«, segir berum orðum í samþyktinni frá 1302, og þeir, sem kunnugir eru sögu Sturlungaaldarinnar, vita að þetta er sannmæli. Að því er þriðja atriðið snertir, um skipsfarmana, þá er það bersýnilega sett inn í sáttmálann til þess að fyrirbyggja, að landið verði bjargþrota af siglingaleysi. Það á hvorttveggja í senn að aftra því, að Noregskonungur leggi algert farbann á skip til Íslands, og um leið að gera honum að skyldu að sjá um, að landið verði birgt að nauðsynjavöru, hvernig sem árar. Þessa nauðsynjavöru keyptu svo landsmenn við fullu verði[1]). Hitt er annað mál, að bæði þetta og flest önnur skilyrði sáttmálans voru margrofin af konungs hálfu.

Þá er annar aðalviðburðurinn, siðaskiftin og skuldbindingarnar 1551. Höf. ritar langt mál og fróðlegt í marga staði um tildrög viðburða þeirra allra, er gerðust hér um miðja 16. öld. Lætur hann það ásannast, að siðaskiftasaga vor er að mörgu órannsökuð enn sem komið er og bregður hann nýju ljósi yfir ýmsa af viðburðunum, að minsta kosti fyrir almenningi. Ættu menn að

1) Það má mikið vera, ef verzlunareinokunin á eigi að einhverju leiti rót sína að rekja til þessa ákvæðis.

minsta kosti eigi að ganga þess duldir lengur, að siðaskiftunum er hrundið fram af stjórnarfarslegum eða »pólitískum« ástæðum eins og þegar hefir verið skýrt tekið fram í bókinni »Íslenzkt þjóðerni«. Höf. sýnir með allítarlegum heimildum, hversu þeir nafnarnir Kristján annar og Kristján þriðji reyna að svæla Íslandi út að veði til Englendinga fyrir peningaláni, að Íslendingum fornspurðum og á þeim tíma, sem hvorugur þeirra átti neitt yfir landinu að segja. Um það bil, er Noregur var konungslaus í þessum róstum, höfðu þeir biskuparnir Ögmundur og Jón hirðstjórn á hendi hér á landi í umboði ríkisráðsins norska, og voru þeir báðir jafn samtaka í því að halda fram fornum réttindum landsins. Ítreka þeir það bréflega hvað eftir annað og verjast af fremsta megni allri ásælni af hendi útlendra manna. Höf. kemst að þeirri niðurstöðu, að það hafi um eitt skeið í róstum þessum verið full ætlun Norðmanna og Íslendinga í sameiningu að losa sig við Dani og reyna á þann hátt að fá varðveitt bæði gamalt stjórnarfar og fornan sið. »Virðist svo sem Íslendingar, einkum biskuparnir, hafi verið staðráðnir hér um og engu óskeleggari en Norðmenn« (bls. 43). Má vel vera að hann hafi rétt fyrir sér í þessu og mun frekari rannsókn á þessu merka og minnisstæða tímabili leiða margt í ljós hér um, að því er vér hyggjum. Víst er um það, að ótrúlega lengi þæfðust Íslendingar fyrir í málum þessum, og í 14 ár vörðust þeir einir, síðan Noregur gafst upp, yfirgangi konungsvaldsins, svo að það hafði ekki komið fram fullum vilja sínum hér á landi, né nein allsherjar hollusta fengist af landsmönnum (bls. 64). Ögmundur biskup vill enga breyting gera í fornum kirkjulögum og landsvenju, nema skipan komi þar um f r á p á f a í R ó m eða af k e i s a r a l e g u v a l d i, og Jón biskup skírskotar jafnan til gamla sáttmála og b i ð u r o r l o f s a ð m e g a s i g l a t i l a n n a r a r í k j a m e ð f y l g i s m e n n s í n a, ef hann fái eigi að njóta hér landslaga og réttar. Í bókinni »Íslenzkt þjóðerni« var bent til þess, að Jón Arason mundi hafa vænst styrktar frá Karli keisara hinum fimta, og er hinu sama haldið hér fram með enn skýrari rökum. Yfir höfuð að tala er hér í bókinni rótað áþreifanlega upp í öllu siðaskiftamoldviðrinu, og var það næsta þarft verk. Þar hefir helzti lengi verið látið staðar numið við fornar kenningar.

Hverjar lyktir urðu á málum þessum er alkunnugt. Þegar biskuparnir báðir, Ögmundur og Jón, voru úr sögunni og landsmenn forstöðulausir, voru þeir kúgaðir með hervaldi til að játast

undir skuldbindinguna 1551 og undir hina nýju kirkjuskipun. Kirkjur voru rúðar og ræntar og klaustur lögð undir konung, en alt var svikið það, er í móti var heitið. Svona ríður konungsvaldið nýja í garð og svona heldur það áfram. Ill var þess hin fyrsta ganga á siðaskiftatímunum. en verri var þess hin síðari á miðri 17. öld, og er slóðinn beint rakinn frá einu til annars. Undirskriftakúgunin 1662 er í fullu samræmi við undirskriftakúgunina 1551, og erum vér þar með komnir að síðasta þættinum í þessari landsstjórnar- og landsréttindasögu.

Það er orðið nægilega kunnugt hversu til gekk með eiðatökuna í Kópavogi 1662, svo óþarft er að fara að skýra frá því hér. Er í bókinni til tínt alt það, smátt og stórt, er að þessu máli lýtur, og er sá kaflinn mjög fróðlegur og eftirtektarverður í alla staði. Það er enginn vafi á því, að á yfirborðinu fullnægja Kópavogseiðarnir formskilyrðunum, eins og Einar Arnórsson kemst að orði (bls. 219 nmgr.). Þeir voru að eins erfðahyllingareiðar samkvæmt fornri landsvenju og landslögum og þeir, sem eiðana unnu, höfðu umboð til þess af landsmönnum. En undir einveldisskuldbindinguna voru þeir kúgaðir með hervaldi til að skrifa, og þeir höfðu þar á ofan ekkert umboð til að breyta réttarstöðu landsins eða afsala sér fornum réttindum fyrir hönd landsmanna. Þetta taka þeir eigi nægilega skýrt fram, að því er oss virðist. Fulltrúasamkunda sú, sem hollustueiðana vinnur, er að vorri hyggju fulllögformleg, en hún fer að eins lengra en hún hefir umboð til, þar sem hún um leið tekur sér vald til að gera út um réttarstöðu landsins. Réttindaafsalið sjálft er því ólögformlegt, og ber þar enn alt að sama brunninum, að gamli sáttmáli er, í samræmi við kenningar höfundanna, enn í dag hin einu sönnu grundvallarlög landsins.

Um eiðatökuna sjálfa er óþarft að fjölyrða, en hitt gæti verið þörf að minnast á: hluttöku einstakra manna í þeirri athöfn, og er þá rúmsins vegna eigi hægt að fara nákvæmlega út í það. Framkoma Árna lögmanns Oddssonar er hrein og ljós. Hann var mótfallinn réttindaafsalinu og sýnir það afdráttarlaust með tregðu sinni til að skrifa undir. Hitt er vafasamara, hvort Brynjólfur biskup hefir verið jafn tregur, og væri vel ef hann við nánari rannsókn reyndist annar eins þjóðræknismaður og hér er fram haldið. Höf. virðist ætla, að hann hafi staðið fyrir mótmælum landsmanna á móti réttindaafsalinu, og byggja það eflaust á seðli þeim,

með hendi Árna Magnússonar, er Hannes Þorsteinsson ritstjóri fann í fyrra vetur (1907) í handritasafni Jóns Sigurðssonar nr. 64 fol. og prentaði í Þjóðólfi 27. marz s. á. En að vorri hyggju verður slíkt eigi bygt á orðhljóðan seðilsins meðan eigi fást önnur skýrari rök til styrkingar. Þar segir svo: . . . »tók Mag. Brynjólfur í fyrstu nokkuð að tala við Bielke um, að Íslenzkir vildi ei gjarnan svo sleppa frá sér öllum privilegis í annara hendur, hvar til Bielke ei öðru svaraði en benti honum til þeirra, er kriutzen gerðu (soldátanna), og spurði, hvort hann sæi þessa. Svo stakk í stúf um tergiversationem, og gekk hann og aðrir liðugir til þess, er vera átti.« Hér er það athugandi, að Brynjólfur biskup var jafnan nokkurs konar miðlunarmaður á milli danska valdsins eða höfuðsmannanna dönsku og landsmanna. Það er t. d. fyrir hans tilstilli og fortölur, að landsmenn játa ranglátum og heimildarlausum skattkröfum. Bréfabækur hans sýna það að vorri hyggju ljóslega, að hann dró taum konungsvaldsins á margan hátt, nema þegar um kirkjuvaldið var að ræða hins vegar, og svo var um fleiri af biskupunum. Þeim Brynjólfi biskupi og höfuðsmanni var vel til vina, og tel eg það víst, að Bielke hafi skýrt honum fyrstum manna frá erindi sínu og beðið hann að flytja það við landsmenn, er þeir komu til Kópavogs. Virðist mér seðillinn benda á það eitt, að biskup hafi fært málið í tal við landsmenn fyrir hönd Bielkes, en þeir tekið því þunglega og biskup síðan skýrt Bielke frá þessum undirtektum. Með þessu er alls eigi sagt, að biskupi hafi verið það ljúft að landsmenn afsöluðu sér réttindum sínum, heldur að eins hitt, að hann hafi eigi bundist fyrir neinni mótspyrnu í þessa átt, né heldur sýnt verulega tregðu að því er undirskriftina snertir. Það gerði aftur á móti Árni Oddsson. Og þessi afstaða þeirra hvors um sig kemur að vorri hyggju berlega fram í bréfum þeim, er leikmenn annars vegar og klerkar hins vegar rituðu konungi þar á þinginu og prentuð eru í bókinni (bls. 155 og 157). Í bréfi leikmanna, er Árni eflaust hefir gengist fyrir, er miklu skýrara að orði kveðið um forn lög og réttindi landsins, en í bréfi klerkdómsins, sem Brynjólfur gekst fyrir, og mest hljóðar um hag kirkjunnar og kjör klerkastéttarinnar. En þetta er vitanlega aukaatriði og snertir eigi athöfnina sjálfa.

Vér höfum nægilega skýr rök fyrir því, að svardagarnir 1551 og 1662 eru knúðir fram af hervaldi, þvert ofan í vilja alls þorra landsmanna. Þar tjáði eigi í móti að mæla. Og engum kemur til hugar að áfellast forfeður vora á siðaskifta- og einveldistímanum

fyrir það, þótt þeir léti undan síga fyrir ofbeldinu. Á þeim öldum var siðalögmál hervaldsins eigi göfugra en svo, að erindrekum konungs hefði enginn vansi verið að því að níðast á vopnlausri og varnarlausri þjóð og brytja menn niður hispurslaust, ef nokkur mótþrói væri sýndur. Hins var og eigi að vænta á þeim öldum, að erlendar þjóðir færu að skerast í leikinn til að afstýra slíku mannúðarleysi. Og er gott til þess að vita fyrir fámennar og vopnlausar þjóðir, að slíkir tímar skuli fyrir löngu vera um garð gengnir. —

Þá kemur annar aðal-þáttur bókarinnar, yfirlit Einars Arnórssonar yfir stjórn Íslands eftir 1262. Er yfirlit þetta að mörgu fróðlegt og lærdómsríkt og styrkir í flestum greinum skoðanir þær, er Jón Sigurðsson og aðrir góðir menn hafa haldið fram að undantörnu. Tekur hann í upphafi fram aðaleinkenni Gamla sáttmála og kemst að þeirri niðurstöðu, að hann beri eftir eðli sínu og efni að skoða sem »stjórnarskrá, grundvallarlög eða þeirra ígildi« (bls. 162). Og hér kemur hann þegar í upphafi að því atriðinu, sem er merguriun málsins í skrifi hans, en hann er sá, að slík sáttmálsgerð eða breyting á henni liggi fyrir utan valdsvið hins almenna löggjafarvalds. Það er annað vald, sem sver Hakoni Noregskonungi trúnaðareiðana og gerir sáttmálann við hann en löggjafarvald lýðstjórnartímans. Ef það hefði nægt eða verið talið nægja, þá hefði mátt bera þennan samning upp í lögréttu á venjulegan hátt, en svo er eigi. Landsmenn voru að láta af höndum sér sjálfstæðisrétt sinn að nokkru leyti, voru að gera samning við erlendan þjóðhöfðingja, og varð því sú athöfn að fara fram á sérstakan og hátíðlegan hátt, enda leynir það sér eigi, að önnur aðferð er höfð en þegar einföld lög voru gefin á alþingi eftir lögum lýðstjórnartímans. Helztu menn landsins sóru konungi eiða og settu upp þessi sáttmálsskilyrði bæði fyrir sína eigin hönd og í umboði annara landsmanna. Nú er það sem sé algild regla, að það vald eitt, sem gefur eða setur lög, eða samsvarandi vald, getur breytt þeim lögum eða afnumið þau, annaðhvort sjálft eða gefið öðrum umboð til þess. Fyrir því var eigi hægt að breyta þessum sáttmála löglega, nema með þeirri aðferð, er samsvari aðferðinni, sem höfð var, þegar landið gekk konungi á hönd, landsmenn sóru eiðana og gerðu sáttmálann við konung. Þótt Íslendingar hefðu því einhvern tíma afsalað sér einhverjum landsréttindum, sem þeir höfðu eftir Gamla sáttmála, þá væri slíkt afsal ekki löglegt, nema því að eins, að það væri gert á líkan hátt

sem sáttmálinn upphaflega (bls. 162—163). Af þessu leiðir eðlilega, að skoðun höf., að sérstaka þjóðarfulltrúasamkomu þurfi til þess, að á formlega löglegan hátt verði haggað við stöðu Íslands, eins og hún er að réttum lögum, fulltrúasamkomu, er menn séu kosnir í, sem hafi sérstakt umboð til þess að ráða þessu máli til lykta (bls. 221).

Þetta er aðalkjarninn í kenningu höf., og er við því búið, að sumum þyki nýstárlegt að heyra, og að kenning hans sæti andmælum frá ýmsum hliðum. Er vonandi, að mál þetta verði rætt af gætni og stillingu af þeim mönnum, er bezt hafa vit á, og að menn að lokum hafi það eitt fyrir satt og rétt, er með flestum og beztum rökum verður stutt, hvað sem stjórnmálaskoðunum líður að öðru leyti og hverju sem fram hefir verið haldið að undanförnu.

Jón Jónsson, sagnfr.

* * *

ÓLÖF Í ÁSI. Fært hefir til betra máls sögn sjálfrar hennar GUÐMUNDUR FRIÐJÓNSSON. [Prentsmiðja Ísafoldar 1907].

Það virðist ekki vera neitt árennilegt Guðm. Friðjónssyni að láta prenta bækur eftir sig. Viðtökurnar eru hjá sumum mönnum líkastar því, sem þeir hefðu orðið fyrir mikilli móðgun, sem þeir geti ekki fyrirgefið. Fyrir nokkurum árum kom út ljóðasafn eftir þennan höfund. Ljóðin báru þess vitni, að höf. var eitt af merkisskáldum þjóðarinnar. Yrkisefnin voru ný og hugnæm. Meðferðin var óvenju-frumleg. Í ítarlegasta ritdóminum um þá bók var einskis látið getið annars en þess, að höf. væri hið aumasta og kátlegasta leirskáld; að því einu var reynt að færa rök í mjög löngu máli. Nú hefir verið prentuð skáldsaga eftir G. F., bók, sem er í raun og veru mjög lík ljóðunum. Yfir hana hefir í sumum blöðunum verið dembt úrhellis-óvirðing, svo sem höf. væri ekkert annað en afglapi.

Þessir áfellisdómar stafa ekki eingöngu af því, að hér á landi eru að jafnaði ýmsir menn að rita um skáldskap, sem bera nauðalítið skyn á hann. Þeir stafa jafnframt af kostum og göllum höfundarins. G. F. er frumlegur höfundur, svo að afburðum sætir. Svo gjarnt er honum til þess að fara sínar götur, að honum er það víst óeðlilegt að orða hugsanir sínar með þeim hætti, sem tíðastur er í rituðu máli. Með sama markinu hafa verið brendir ýmsir af mestu rithöfundum þjóðanna. Þeir hafa ávalt sætt mikilli mótspyrnu, þar

til er lesendur hafa farið að venjast þeim, eða þeir hafa fengið sveigt tunguna að einhverju leyti inn á þær brautir, sem þeir höfðu sjálfir farið. Heyrn hans á tungutak alþýðunnar — á íslenzkuna, eins og hún er bezt töluð á landinu — er svo næm, að í því efni jafnast enginn íslenzkur rithöfundur við hann, sem nú er uppi. En jafnframt gefur hann stundum verulegan höggstað á sér. Vanþekking á tungunni bregður fyrir hjá honum. Og smekkvísi hans er ekki jafn-mikil og aðrir hæfileikar hans. Fyrir því er það einstaklega auðvelt hverjum andlegum smælingja að gera að honum atlögur, sem særa hann í augum þeirra mörgu manna, sem lesa bækur með lítilli athygli.

Á Ólöfu í Ási eru ýmsir höggstaðir. Orðfærið er víðast afburða-fallegt, þróttmikið og rammíslenzkt. En hér og þar rekur lesandinn sig á alveg fráleit orðatiltæki. Blöðin hafa vandlega tínt upp þau lýti, snúið út úr þeim og fært á verri veg. Hér er ekki þörf á því leiðinlega verki að éta neitt upp eftir þeim. Og gallarnir taka lengra en til orðfærisins. G. F. bregður upp einstökum myndum úr íslenzku sveitalífi af mikilli snild. Hann hefir oft gert það áður. Og hann hefir sjaldan gert það betur en í upphafi þessarar bókar — lýsingunni á æskuheimili Ólafar. En honum lætur enn ekki að koma saman sögu. Honum tekst ekki að fylla umgjörðina því lífi, þeim viðburðum, stórum eða smáum, og þeim hugblæs-breytingum, sem einkenna vel samdar sögur. Bókin hefir að alt of miklu leyti orðið að nokkurs konar ritgjörð, varnarskjali. Lesanda er kipt, eins og með valdi, út af sviði listarinnar inn á svið siðfræðinnar. Hann kann ekki við sig í þeim hnippingum. Og honum finst vörnin víðast hvar með öllu óþörf, lítt sannfærandi, þar sem þörf kynni að vera á henni, en valda stöðugri truflun.

Aldrei hafa þess glöggari merki sést en í þessari bók, hve stórbuga G. F. er, hve ástríðu-magnið heillar hug hans, og hve djúpt hann girnist að grafa eftir hugrenningum mannanna. Lesandanum kemur ósjálfrátt Ibsen í hug, þó að ólíku sé að öðru leyti saman að jafna, þegar hann les um konuna, sem ekki unni fóstrinu, sem hún gekk með sjálf, og þótti vænt um, þegar maðurinn hennar fekk sér hjákonu. Það dylst víst engum, að höfundur, sem velur sér slík yrkisefni, er ekki að leita vandlega að alþýðuhylli. Hann þiggur hana auðvitað, með gleði, ef hún býðst. En hann litur á alþýðuhyllina með þeirri höfðingslund, sem afsegir með öllu að fara nokkurn krók á sig til þess að ná í hana. Gegn slíkum ritum er ávalt auðvelt að æsa einhverja. Sérstaklega er vandalítið

að velta hláturöldum á þá höfunda. Sjaldan er nema eitt fótmál frá því, sem alvöruþrungnast er, yfir í hlátursköllin. En þau sköll vekja ekki skilning þjóðarinnar á því, sem gáfumenn hennar eru að hugsa.

Þeir, sem hafa ekki lesið Ólöfu í Ási, hyggja sennilega, ef þeir taka nokkurt mark á ritdómunum í blöðunum, að bókin sé ekkert annað en fáránlegt orðahröngl. Hér fer á eftir ofurlítið sýnishorn (frá 31. og 32. bls.), tekið af handahófi. Vér ætlumst til þess, að það kunni að verða einhverjum bending um það, af hverri samvizkusemi og sanngirni þeir dómar hafa verið ritaðir:

»Foss var í gljúfrinu og hellir á annan bóginn við iðuna, sem var undir fossinum. Þarna var afdrep fyrir hverju njósnarauga heiman frá bænum. Eg settist í hellisskútann, á stein, straumsorfinn, sem þar var, og horfði í iðuna. Straumsveiflurnar og iðukastið töfruðu augu mín, einkum þegar miðnætursólin skein á fossinn, þennan dverghaga jötun, sem greip ljósgeislana og braut þá sundur. . . .

»Mér fanst stundum, þegar eg hafði setið þarna lengi — mér fanst þá eins og eg heyra mannamál bak við sönginn, eins og lágmæli hvíslandi vara. Mér heyrðist eg heyra til sjálfrar mín og hans, sem eg gat þá ekki slitið úr huga mínum. Fjarlægðirnar hurfu, fjarlægðir rúms og tíma. Hömlurnar urðu að engu. Við náðum þarna saman og nutumst. — Eg barnið, einstæðingurinn, föðurlaus, móðurlaus, sat þarna í höllinni minni og horfði á himneska liti, hlustaði á englasöng, sem amma mín hafði sagt mér frá. . . .

»Stundum fór eg ekki út, þegar dagsverkum var lokið, heldur háttaði eg rakleiðis og breiddi yfir höfuð mér. En eg sofnaði sjaldan fljótt. Hugsanirnar streymdu í hug mér og flugu á víð og dreif, leiðslublandnar og hálfduldar, í móðublámann, sem leggur upp af vötnum lífsins, fjarlægum, en fagurbláum«.

Þegar vér hugsum um Ólöfu í Ási og höfund hennar og viðtökur þær, sem bók hans hefir fengið, þá er eins og brugðið sé upp tveim hliðum á íslenzku menningarlífi.

Öðrumegin er bláfátækur og heilsulítill bóndamaður að berjast um fyrir sér og sínum á koti norður undir Skjálfanda. Í öllu stritinu og áhyggjunum og heilsuleysinu hefir hann ekki frið fyrir ýmsum örðugustu og viðkvæmustu vandamálum mannsandans. Og hann leggur á sig það stritið í hjáverkum, á kvöldum og nóttum, að fara skáldhöndum um þau efni, reyna að setja á þau eilífðar-

mót listarinnar. Stundum tekst það ekki. Stundum tekst það, eftir atvikum óskiljanlega vel.

Og hinumegin eru nokkurir menn, sem til menta hafa verið settir. Öllum er kunnugt um, að þeir geta ekkert skrifað jafn-vel og G. F. Og engum er kunnugt um, að þeir geti neitt hugsað jafn-vel og hann. Þeir standa og æpa að honum.

* * *

INDRIÐI EINARSSON: NÝÁRSNÓTTIN. Sjónleikur í fimm þáttum. [Bókaverzlun Guðm. Gamalíelssonar 1907].

Þetta leikrit var sýnt hér á leiksviði oftar í rennu en nokkurt leikrit áður, íslenzkt eða útlenzkt, og oftast fyrir húsfylli. Sjálfsagt átti leiksviðsfegurðin öll mikinn þátt í aðstreyminu: leiktjöld, búningar og dansleikar. En ef leikendur hefðu verið færir um að gera hinni andlegu fegurð ritsins full skil, þá hefði hún ein átt að vera ærin til þess að draga menn að sér. Það voru ekki nema sumir þeirra. Enda naumast við því að búast.

Höf. samdi leikrit með sama nafni, þegar hann var lærisveinn í latínuskólanum. Það var prentað 1872. Nokkurum sömu atriðunum hefir hann haldið í hinu nýja riti sínu. En breytingarnar eru svo miklar, bæði að efni og orðfæri, að þetta er í raun og veru alveg nýtt rit, þó að efnið sé svipað.

Nýársnóttin hin nýja er um álfa og menska menn, eins og gamla ritið. Og 'álfarnir eru, eftir því sem þeir gera sjálfir grein fyrir sér, »ímyndanir fólksins«, »hin leynda sál og líf í kletti og hólum, sem fólkið skapar«. Þeir eru ómar frá hörpu fólksins og ljóð af munni þess.

Aðalatriði leikritsins eru þau, að álfastúlka fær ást á menskum pilti og reynir að heilla hann, og að álfakongur girnist að fyrirkoma unnustu piltsins af gömlu hatri við ömmu hennar. Hvorttveggja mistekst. Álfastúlkan andast, af því að hún bíður ósigur. Og álfakongurinn, sem er ranglátur grimdarseggur, er veginn, áður en hann fær áformi sínu framgengt; en góð og réttlát og vitur álfkona tekur við völdunum. Sýnilega er það tákn þeirrar trúar skáldsins, að nú sé að birta yfir stjórnarhögum vorum og þjóðlífi, enda er í öllu ritinu heit og rík undiralda ættjarðarástarinnar.

Höf. hefir ekki tekist jafn vel að ganga frá mönnum sínum eins og álfunum — að einum menskum manni undanteknum, Gvendi snemmbæra, sem er fyrirtaks skemtilega skringileg-

ur karl. Sérstaklega mun flestum lesendum finnast álfkonan Heiðbláin vera ólík hugnæmari stúlka en Guðrún, menska stúlkan, sem við hana keppir, og fæstir munu geta varist þeirri ósk, meðan á lestrinum stendur, að álfkonan verði yfirsterkari — einkum þar sem svo mikið er í húfi, að nái hún ást hans, fær hún ódauðlega sál. »Væri eg ekki verð þess?«, spyr hún. Og sannarlega er hún þess verð. Yfirleitt hefir höf. tekist að varpa yfir álfana þeim andríkis-blæ, að Nýársnóttin á að skipa sæmdarsæti í íslenzkum bókmentum. Og sumir kaflarnir, ekki sízt tilraunin til þess að heilla Jón, eru ritaðir af svo mikilli snild, að slíkt er ekki á færi neins Íslendings, annars en I. E., svo að kunnugt sé.

Orð leikur á því, að leikrit seljist illa hér á landi. Ekki trúum vér öðru en að mörgum þætti gaman að eignast þessa bók.

Meðan eg horfði á Nýársnóttina á leiksviðinu, voru tvær óskir magnmestir í huga mér. Eg get þeirra hér, af því að af þeim kann að mega marka ofurlítið, hve girnilegt er að fást við samning leikrita á þessu landi. Önnur þeirra var sú, að eg heyrði einhvern sæmilega mikinn hluta þess, sem leikendur voru að segja. Hin var sú, að eg hefði haft með mér regnhlíf í sætið, til þess að verjast lekanum, sem rennvætti mig. Hvorug þeirra óska hefir truflað mig við lesturinn. Og hann hefir líka valdið mér eindreginni ánægju.

* * *

HELGI VALTÝSSON: BLÝANTSMYNDIR. Vísur og ljóð 1907.

Höf. er í vetur kennari við Flensborgarskólann, og hefir brotist áfram til mentunar í Noregi með fádæma elju. Hann er einn af foringjum Ungmennafélagsskaparins hér, og er eldheitur ættjarðarvinur. Ljóð hans bera þess rík merki. Ættjarðarástin er sá strengurinn, sem hann leikur mest á. Jafnframt er hugsjónaaflið sýnilega mikið, og innileikur tilfinninganna ekki síður. Lesanda finst hann sjá inn í ástríkan hug og viðkvæma en þrekmikla lund. Allvíða bregður fyrir verulega skáldlegum tilþrifum. Eins og, til dæmis að taka, þegar höf. situr hjá unnustunni dauðveikri og finnur, að »líf skelfur í hverjum skugga«. Eða þegar nóttin »grætur yfir heimsku mannanna og stingur þeim svefnþorn — til þess að þagga hið andlausa, eilífa hjal og stöðva hina munnstóru hlátra«; og hann elskar hana af því að hún »þaggar alt, enginn skellir hurðunum — og enginn er heimskur«.

En að hinu leytinu leynir það sér ekki, að höf. hefir ekki að jafnaði vald á búningnum, og einna sízt þegar hugsanirnar eru frumlegastar. Sjaldnast ræður hann við íslenzka kveðandi að fullu. Stundum gefst hann alveg upp, og yrkir þá »ljóð« sín ekki að eins í óstuðluðu, heldur og með öllu óbundnu máli. Vitaskuld er sú »ljóðagerð« nokkuð farin að tíðkast í öðrum löndum. En mikið má það vera, ef Íslendingar sætta sig að sinni vel við þau »ljóð«. Viðbrigðin verða nokkuð mikil frá hinni fullkomnustu og örðugustu braglist, sem til er í heimi. Og víða mistekst höf. að fara eftir íslenzkum braglistar-reglum, þegar hann ætlar sér að gera það. En sanngjarnt er að hafa það þá jafnframt hugfast, sem öllum er kunnugt, að nokkuð svipað hefir sumum beztu skáldum okkar verið farið. Bjarni Thorarensen var ekki sterkur á því svellinu. Og Grímur Thomsen ekki heldur.

Hitt er lakara, að íslenzkunni á ljóðum H. V. er mjög áfátt. Ekki að eins að því leyti, að lesandi rekur sig við og við á ótæk orðatiltæki, eins og til dæmis að »r e i ð a hvílu«, »nú er þ a ð nótt« o. s. frv. Heldur og að því leyti, að blærinn á búningnum er að jafnaði ekki íslenzkur, þar sem ekki verður beinlínis bent á neinar málvillur. Ætti að sanna það, mundi þurfa að semja um það lengri ritgjörð en Skírnir hefir rúm til.

H. V. finst mér svo mikið skáldefni — mér finst eg sjái, að hann eigi svo mikið af sálargöfgi og frumlegum hugsunum — að þess væri óskandi, að honum auðnaðist að gera hugsunum sínum góð klæði. Og þá að sjálfsögðu sérstaklega, að hann næði valdi á íslenzkri tungu.

* * *

DULRÆNAR SMÁSÖGUR. Teknar eftir skilgóðum heimildum. Safnandi BRYNJÚLFUR JÓNSSON frá Minnanúpi. [Kostnaðarmaður Skúli Thoroddsen 1907].

Br. J. skiftir sögum sínum í 7 flokka: berdreymi, feigðarboða, dáinna-svipi, dulargáfur, dular-tilbrigði, huldufólk og dulardýr. Þær eru ekki gefnar út sem þjóðsögur, heldur sem sannar sögur. Útgefandi kveðst hafa þekt vel meiri hluta heimildarmannanna, og vitað, að þeim mátti trúa; en um hinar hafi hann haft orð áreiðanlegra manna, sem kunnugir hafi verið hinum upphaflegu heimildarmönnum. Og hann ætlast til þess, að með tímanum kunni að verða dregnar vísindalegar ályktanir af þessum sögum.

Því miður hefir hann ekki gert hinar ágætu sögur sínar svo úr garði. Til vísindalegra ályktana er meira krafist en hann hefir

af hendi int. Þegar Sálarrannsóknarfélagið brezka var að safna dulrænum sögum, lét það sér ekki nægja, til dæmis að taka, frásögn sannorðs manns um það, að hann hefði dreymt fyrir daglátum. Sögumaður varð jafnframt að sanna draum sinn með vitnisburði annarra manna um það, að hann hefði sagt drauminn áður en hann rættist. Með slíkri nákvæmni hefir verið safnað ógrynnum af dulrænum sögum. Og það er sú nákvæmni ein, sem þykir geta gert sögurnar að undirstöðu undir vísindalegar ályktanir.

Annað mál er það, að þeir menn, sem nokkuð hafa kynt sér rannsókn dularfullra fyrirbrigða víðs vegar um veröldina, þeir ganga að því vísu, að margar sögur Br. J. muni vera sannar. Og sögurnar eru flestar ágætlega sagðar, og margar mjög merkilegar. Þær virðast benda á, að mikið sé af ófreskisgáfum með þessari þjóð. Vér bendum, rétt til dæmis, á sögurnar, sem sagðar eru eftir Ingibjörgu Jónsdóttur, húsfreyju á Hellum í Landsveit. Auk merkilegs berdreymis, hefir hún stundum alvakandi séð þau atvik, er síðar hafa orðið, þar á meðal landskjálftann mikla 1896. Bærinn á Hellum hrundi 25. ág. það ár, og brekkurnar í fjallinu hröpuðu niður. En réttu ári áður, 25. ág. 1895, sá hún alt í einu bæinn hruninn og brekkurnar í fjallinu víða hrapaðar niður. Jafnframt sá hún þá mannaferð, sem kom fram ári síðar. Þá er og ekki síður merkileg saga Bjarna bónda Þórðarsonar frá Reykhólum, er hann horfir um réttaleytið, frá miðnætti til dögunar, á höfuðlausan mann, sem stendur í dyrunum að svefnherbergi hans, sér glögt, að maðurinn er í dökkleitum buxum með hvítum blettum á hnjánum og í færeyskri peysu, hvítri með rauðum dröfnum. Daginn eftir er flutt á þennan bæ höfuðlaust lík í dökkum buxum, gatslitnum á hnjánum, og færeyskri peysu, hvítri með rauðum dröfnum. Bók Br. J. er full af svipuðum sögum, enda er mýmargt af þeim um land alt. Þær eru sannarlega þess verðar, að eftir þeim sé grenslast af svo mikilli nákvæmni, sem framast er unt.

E. H.

☞ Þeirra bóka annarra, sem Skírni hafa verið sendar til umgetningar, og ekki hafa komist að í þessu hefti vegna þrengsla, verður getið í næsta hefti.

Erlend tíðindi.

Tveimur höfuðþjóðum heims, **Bretum** og **Þjóðverjum,** **hefir það** í milli farið í vetur, sem sumir mundu vilja orða svo, að með þeim væri allmiklar viðsjár. En heldur ríkt væri þá að orði kveðið.

En þær horfast í augu í hvassara lagi og er nokkuð órótt innan brjósts.

Því veldur sú skyndilega ráðagerð Þjóðverja snemma vetrar, að auka herskipastól sinn stórum meira og örara en að undanförnu.

Þar segja Bretar að ekki geti annað undir búið en að Þjóðverjar hugsi sér að verða þeim jafnvígir á sjó áður langt um líður.

Kynlega þykir og slíkt við bregða út í frá, eftir alt skrafið um almenn samtök meðal stórveldanna um að hefta vígbúnað sinn heldur en auka úr þessu. Þá færast Þjóðverjar þetta í aukana alt í einu, og upp úr þurru.

Bretar hafa haft þá reglu hingað til, að láta sér ekki lynda minni yfirburði yfir aðrar þjóðir í vígbúnaði á sjó en að vera þar jafnsnjallir tveimur hinum voldugustu stórveldum öðrum. Þeir segja sínu afarvíðlenda ríki ekki óhætt að öðrum kosti, enda styrkur þeirra allur á sjó, en ekki landi. Yfirgang segja þeir vera sér fjarri skapi og ekki hugsa hærra en að halda sínum hlut fyrir hverjum sem er, og þótt fleiri legði saman.

Þeir hafa, Bretar, að svo stöddu þrefaldan herskipastól á við Þjóðverja, og telja sér ekki af því veita raunar, en mundu þó ekki um það fást, þótt Þjóðverjar efldu sinn flota það, að hann yrði hálfdrættingur á við brezka flotann.

— Vér getum ekki, segja þeir, dregið vorn flota allan saman í Englandshafi, eins og Þjóðverjar, vegna þess, að vér eigum lönd út um allan heim. Vér verðum að skifta honum í 7 staði, hafa hann á 7 höfum. Bretaveldi er ellefu sinnum víðlendara en þýzka ríkið, strandlengjur vorar eru tíu sinnum meiri, gufuskipafloti vor

fimmfaldur á við þann, er þeir hafa undir höndum, fólksfjöldinn sjöfaldur; en landherinn tíu sinnum minni. Úr því að Þjóðverjar eru eins og 10 móti 1 á landi, þá er ekki nein ógegnd að vér séum það öflugri á sjó, sem svarar 2 móti 1.

Jafnvel vorir mestu og frægustu friðarpostular, svo sem aðrir eins menn og Richard Cobden, John Morley og W. E. Gladstone, voru eða eru gallharðir á því, að minni yfirburði á sjó en hér segir megum vér ekki láta oss lynda. --

Þeir hafa yfirleitt tekið undir það, beztu menn Breta, sem W. T. Stead ritstjóri sagði í vetur, að fyrir hvern einn höfuðorustudreka, sem Þjóðverjar stofnuðu til, yrði Bretar að leggja kjöl að tveimur.

En þeim ægir kostnaðurinn, og þykir sárt, að verða að fresta hans vegna ár frá ári ýmsum stórum nauðsynlegum umbótum öðrum, þar á meðal nýmæli um ellistyrk handa öllum vinnandi mönnum, er kosta mundi um 13 miljónir pd. sterl. En 32 milj. pd. sterling og vel það er varið til herskipastólsins um árið, eins og nú stendur; það er sama sem hátt upp í 600 milj. kr.

Þeir mega nokkuð sjálfum sér um kenna, Bretar, er Þjóðverjar gera þeim geig. Þeir gerðu sér fyrir fám missirum hinn fræga vígdreka Órag hinn mikla, með nýju lagi, og svo vel vígan, að langt bar af öðrum herskipum sjálfra þeirra og þá annarra þjóða því fremur. En þar með gerðu þeir önnur herskip öll hálfónýt, með því að aðrar þjóðir voru ekki seinar á sér að taka upp sama lagið, fyrst og fremst Þjóðverjar, og er alls ekki við það etjandi minni háttar skipum í höfuðorustum.

Það sem knúið hefir Þjóðverja öðrum þræði til þessa stórræðis, hins mikla flotaauka, er einangrunarviðleitni hinnar brezku stjórnar, er þeim hefir orðið mikið ágengt með; og er kunnugra en frá þurfi að segja, hve kænlega Játvarður konungur hefir komið þar ár sinni fyrir borð og verið ærið fylginn sér. Þríveldasambandið stendur að vísu enn í orði kveðnu, en lítið um alúð orðið með Ítölum og Þjóðverjum að minsta kosti. Hin Norðurálfuríkin öll, þau er nokkuð eiga undir sér, eru komin á band með Bretum eða í vinfengi við þá.

Það varð úr, að Bretastjórn hugsar ekki til þetta árið að auka venju fremur herskipagerð hjá sér. En færast heldur í aukana að því liðnu, ef Þjóðverjar sýna ekki á sér neitt hik með með sína ráðagerð.

Breyting á alþýðuskólalögum enn af nýju og mikil takmörkun áfengisveitinga eru hin helztu nýmæli önnur en ellistyrkslögin, er þingið brezka hefir með höndum í vetur.

Kvenréttindamálið er þar og ofarlega á dagskrá. Ráðgjafarnir, sem nú eru, höfðu heitið því fylgi flestir í kosningunum síðust, er hófu þá til valda. En lítið um efndir að svo komnu. Þó hlaut í neðri málstofu 28. febr. þingmannsfrumvarp um að veita konum borgaraleg réttindi með sömu skilmálum, er karlmenn hafa þau allmikinn meiri hlut atkv., 267 gegn 92. Ráðgjafarnir tvískiftust þar, en mikill meiri hluti þeirra þó með málinu. Konur sækja það mál með mikilli áleitni, vekja óeirðir á fundum, ónáða ráðgjafana heima hjá þeim o. s. frv., til þess að láta á sér bera, eru þá dæmdar í fangelsi hópum saman og láta sér vel líka; telja þá eina leið, píslarvættisleiðina, líklega til sigurs.

Það er nýr vottur um alkunn stjórnhyggindi Breta, hve rífir þeir eru á stjórnfrelsi við nýlendurnar í Suður-Afríku, er þeir áttu ófrið við fyrir skemstu. Þar eru nú Búar og þeirra vinir hvarvetna í meiri hluta á þingi, þar á meðal í gamalli höfuðstöð Breta þar syðra, Höfðalýðlendu, og láta þeir sér það vel líka. Sú breyting varð þar í síðustu þingkosningum. Þar hafði verið fyrir ráðuneyti undanfarið þeirra öruggur fylgismaður, Dr. Jameson, sá er réð fyrir herhlaupinu alræmda inn í Transvaal fyrir 12 árum. Hann fór frá völdum óðara að kosningum afstöðnum, og við tók Búavinur eindreginn.

Sir Campbell-Bannerman yfirráðgjafi hefir kent mikils heilsubrests í vetur og er búist við hann endist ekki lengi úr þessu. Hann er kominn nokkuð á áttræðisaldur. Eftirmaður hans er helzt búist við að verði Henry Asquith, sem nú er fjármálaráðgjafi og er einhver hinn mesti ræðugarpur á þingi Breta. Hann var ráðgjafi áður mörg ár bæði hjá Gladstone og Rosebery.

Frá Portúgal. Það smáríki kemur lítt við heimssöguna um vora daga. Þar eimir lítið eftir af fornri frægð og gengi frá landafundaöldinni miklu. En í vetur gerðust þar heimsfleyg tíðindi og þau allófögur.

Konungi og drotningu hans og börnum, 2 sonum, var veitt tilræði á förnum vegi og gengið af þeim dauðum, konunginum og eldra syni hans, konungsefni ríkisins. Yngri sonurinn varð nokkuð sár, en drotningu sakaði ekki.

Þetta gerðist í höfuðborginni, Lissabon, 1. febrúar, er konungsfólkið ók þar um stræti heim til hallar sinnar.

Konungsvagninn var staddur á höfuðtorgi bæjarins, í mikilli mannþröng, er maður stökk fram úr fólksþvögunni og upp á þrepið aftan á vagninum, og hleypti af marghleypu 2 skotum í bak konungi. Hann hneig þegar út af. Í sama bili heyrðist blásið í pípu, og spratt þá annar maður svartskeggjaður í stórri kápu fram að konungsvagninum, brá riddarabyssu undan klæðum og skaut konungsefni í andlitið og síðan aftur í brjóstið. Hann bjóst til að skjóta í þriðja sinn, en þá sló lögregluþjónn á byssuskeftið, og reið skotið af út í loftið. Liðsforingi hjó konungsmorðingjann banahögg. Hinum banaði lögregluliðið. Yngri konungssonurinn fekk og skot í handlegginn, en það sá enginn gjörla, hvaðan kom, með því að alt var í uppnámi. Konungsvagninn fór svo hart sem hestarnir komust, upp að hergagnabúri skipaliðsins við efri endann á torginu. Konungur var örendur, er þar kom, og konungsefni með litlu lífsmarki, en lézt að vörmu spori. — Þessa leið mun atburði rétt lýst. Fyrstu frásögnum blaða skakkaði nokkuð.

Konungurinn hét Karl (Dom Carlos) hinn I. með því nafni, og hafði verið konungur 18½ ár, en varð nær hálffimtugur að aldri, sonur Hlöðvis konungs I. (1861—1889) og drotningar hans Maríu Píu Viktorsdóttur Emanúels II. Ítalíukonungs. Hann var kvæntur Amalíu prinzessu af Orleans-ætt, sonardóttur Hlöðvis Filipps Frakkakonungs (1830—1848). Þau áttu 2 sonu barna, Hlöðvi Filipp (Luiz Filippe), þann er hér segir frá að veginn var um leið og faðir hans, liðugt tvítugur, og Manúel, er lífi hélt og tók konungsnafn eftir föður sinn, 18 vetra. Hann nefnist Manúel II.

Undirrót þessa stórfenglega illvirkis eigna flestir megnri gremju frelsisvina í landinu út af þeirri lögleysistiltekju konungs og yfirráðgjafa hans, Joao Franco, að stjórna því þinglaust, með alræðisvaldi. Þing var rofið í fyrra vor, 10. maí, og ekki efnt til nýrra kosninga. Franco hafði verið yfirráðgjafi árlangt þar á undan, en engu tauti komið við þingið. Hann var utanflokkamaður, sagður vitur maður og skörungur mikill, og kölluðu þeir konungur þetta gert til að bjarga landinu úr sýnum voða, upp úr botnlausu spillingarfeni þeirra manna, er fyrir þjóðmálum réðu á þingi og utan. Þeir mötuðu sinn krók á landsins fé hver í kapp við annan, öfluðu sér fylgis með gegndarlausum fjáraustri til embætta og bitlinga, og höfðu sökt landinu í botnlausar skuldir. Franco hafði kipt mörgu í lag þá 9—10 mánuði, er hann réð einn öllu með

konungi, lagði niður fjöldamörg óþörf embætti og skamtaði laun í hófi, kom á sparnaði þar sem hægt var, en bakaði sér fyrir það megnan óþokka þeirra, sem þetta kom niður á, með því líka að hann lét þær ráðstafanir ekki ná til konungs eða hirðarinnar, heldur rífkaði tekjur konungs, sem voru áður gegndarlausar, en konungur mesti eyðsluseggur og kominn áður í botnlausar skuldir. Karl konungur var að öðru leyti allvel látinn af þegnum sínum, gegn maður og góður, atgervismaður á marga lund og margt vel um hann.

Líklegast þykir, að það hafi verið þjóðveldisvinir, sem gerðu menn til höfuðs konungi, og hafi þeir því viljað koma konungsfólkinu öllu fyrir ætternisstapa, að þá yrði sjálfgert að koma á þjóðvaldsstjórn í landinu. En þar fór á aðra leið. Landslýð féll allur ketill í eld við hið hryllilega illvirki og þýddist hinn unga konung nær einhuga. En hann létti óðara af alræðinu, setti saman ráðuneyti af beztu mönnum úr báðum þingflokkum, stefndi saman þingi á skömmum fresti að undangengnum nýjum kosningum og gaf upp sakir öllum stjórnmála-afbrotamönnum. En Franco varð landflótta og má hvergi um frjálst höfuð strjúka.

Það er í frásögur fært af morðræðinu, að drotning hafi sýnt af sér frábært hugrekki, enda er viðbrugðið fyrir vaskleik og atgervi. Eftir Karli konungi er það svar haft, er upp komst um samsæri gegn honum í haust einu sinni, að dauðann léti hann sig engu skifta af eða á í orðum né gjörðum, enda væri jafn-ókleift að verjast launvígum og sóttargerlum. Hann kunni ekki að hræðast, og fór jafnóvarlega þótt orðfleygt væri um banaráð við hann síðustu dægrin, sem hann lifði.

Skipaliðsaukinn mikli eða herflota er höfuðviðburður í stjórn þýzka keisaradæmisins í vetur. Tvenn nýmæli söguleg gengu og fram á þingi Prússa. Annað er um heimild til að taka lögnámi til handa þýzkum mönnum pólskar fasteignir þar í landi, en hitt bannar að mæla á aðrar tungur en þýzka á almennum mannfundum, nema yfirvaldsleyfi komi til. Það miðar hvorttveggja til að hnekkja annarlegu þjóðerni í landinu: dönsku, pólsku og frönsku m. fl. — Þýzkur blaðamaður nafnkendur, Maximilian v. Harden, var lögsóttur í haust fyrir aðdróttun að nokkrum vildarvinum og leyniráðunautum keisara um ógeðslegan saurlifnað, er keisari hafði þó vikið úr embættum eða bannað hirðvist þegar er hann varð þess kvitts vísari. Blaðamaðurinn vann það meiðyrðamál. En síðan var höfðað

sakamál á hendur Harden um sama efni. Þá gögnuðust honum illa vitni og féll á hann málið (4 mán. fangelsi m. m., 3. jan.).

Satt varð um áramótin með Ungverjum og Austurríkismönnum um endurnýjun ríkistengslasáttmálans frá 1867, til 10 ára, eftir langa rimmu og harða. Þar er búist helzt við friðslitum og sundrung hins mikla ríkis, er Franz Jósefs keisara missir við, en hann er nú háaldraður orðinn og hefir verið 60 ára keisari undir þ. á. lok, ef lifir.

Þriðja fulltrúa þinginu rússneska semur skaplega við stjórnina að svo komnu. Það er þjálla miklu en hin fyrri, og fer stjórnin sinna ferða fyrir því yfirleitt. Hún ýfist heldur við Finnlendinga á nýjan leik, hefir skift þar um landshöfðingja í vetur til hins verra. — Stössel, yfirhershöfðingi Rússa í Port Arthur, er þar gafst upp fyrir Japönum nýársdag 1905, var dæmdur af lífi 20. febr. fyrir þá uppgjöf meðal annars. Það þótti vera sannað, að ekki hafi verið öll vörn þrotin.

Enn eiga Frakkar í ófriði suður í Marrokko og berst í bökkum við þarlenda menn. Hinn nýi soldán, Musai Hafid, sagður hafa farið halloka fyrir þeim nýlega.

Með Dönum höfuðtíðindi í vetur samkomulag með stjórnarliðum og hinum frjálslyndari íhaldsmönnum í landsþinginu um miður frjálslegt sveitastjórnarnýmæli, og kvíða frjálslyndir þjóðmálamenn framhaldi uppgjafar af stjórnarinnar hendi í íhaldsátt eða afturhalds. — Holger Drachmann, höfuðskáld Dana, lézt 14. jan., Jöhnke aðmíráll, fyrrum flotamálaráðgjafi, 6. jan., 8. febr. Ludvig Schröder fyrrum yfirmaður Askow lýðháskóla, og Fr. Meldahl stórhýsameistari 2. febr.

Skift um ráðuneyti í Norvegi nýverið. Lövland frá völdum, fyrir 3 atkv. mun honum mótdrægan á þingi, en við tekið Gunnar Knudsen þingforseti, höfuðskörungur í liði framsóknarmanna, og honum samhentir flokksbræður hans. Það voru samsteypuráðuneyti, er þeir voru fyrir, Michelsen og Lövland. — Norðmenn hafa komið sér í vetur undir hlífiskjöld stórveldanna 4 hér í álfu, Breta, Frakka, Þjóðverja og Rússa, með sáttmála um ábyrgð þeirra á óskertri landeign Norvegsríkis m. m

Peninga-vandræði hafa mjög lagast, er á leið vetur, um alla álfuna nema Norðurlönd. Tveir bankar í Khöfn komust á annað hné, en þeim og fleiri peningastofnunum m. m. forðað algerðu falli með ríkissjóðsábyrgð og 5 höfuðbanka í Khöfn, samtals 20 milj. veði. *B. J.*

Konráð Gíslason.

1808--1908.

I.

Finnur Magnússon, háskólakennari og forseti Bókmentafélagsins um allmörg ár á undan Jóni Sigurðssyni, var fyrri hluta aldarinnar síðustu færastur í íslenzkum fræðum og frægastur um leið, allur í Eddunum og fornum fræðum og sögum.

Hann þýddi flest fyrir stjórnina dönsku, er Ísland varðaði, á árunum 1820—40, eða frá því er Bjarni amtmaður

á Arnarstapa fór heim og þangað til Brynjólfur Pétursson kom til skjalanna. Lagasafnið mikla þeirra Jóns Sigurðssonar geymir þær þýðingar, og nóg er af þeim til bragðbætis í Lagasafninu litla, sem ætlað er alþýðu, og er í margra höndum.

Eg gríp úr miðju trogi orðabrot frá árinu 1831, »áhrærandi útvíðkun til Íslands af Vorri tilskipun af« þeim og þeim degi, um yfirvaldsályktun, sem á að birtast hlutaðeigendum »af siðvanalegum stefnuvottum á þann við dóma birtingar brúkanlega hátt«. — Þetta á Finnur.

Fjórum árum síðar er »Fjölnir« kominn út meðal almennings.

Og árinu síðar, eða 1836, sitja þeir tveir að því að semja Skírni, þeir Jónas Hallgrímsson og Konráð Gíslason; og þar eru þeir á einum stað að vandræðast yfir því meini, að Mexíkó-búar skuli ekki allir mæla á eina tungu, og skjóta þá að þeirri setningu:

»Enn málið er innsigli guðs á tungu þjóðanna, og undir þessu innsigli eru ótal leyndardómar, sem aðrir út í frá geta ekki séð; og þessir leyndardómar eru einmitt málefni þjóðanna, sem þeim er sjálfum ætlað að skera úr; og þeir sem hafa eignast skynsemi og þrótt og samheldi og virðingu á sjálfum sér, hlíta ekki heldur öðrum að því«.

Þjóðerni og tungu hafði verið svo hræðilega misboðið af hermenskuyfirgangi Napóleons, og þá eigi síður af skriffinsku-fúlmenskunni hjá Metternich og Bandalaginu »helga«. Júlíbyltingin franska 1830 losar um, og frelsisþráin og þjóðernistilfinningin glæðist við frelsisstríð þjóðanna beggja megin hafsins, og sárast snerta hjörtun harmar Pólverja. Þeir eru píslarvottar hins nýja siðar, og efla hann því mest.

Þaðan andar vorblærinn suðræni og vestræni á íslenzka þjóðernisgróðurinn.

Hvor þeirra, Jónas eða Konráð, á orðin sem í er vitnað, verður eigi sagt með vissu, öllu líklegra að Konráð eigi meira í þeim. Svo gerir dr. Björn M. Ólsen í æfisögu Konráðs í Tímariti Bókmentafélagsins 1891, að

hann eignar Konráði niðurskipun efnisins í þessum 10. árgangi Skírnis, því að fréttunum er þar raðað eftir »tölu þjóðanna og frændsemi þeirra«, en ekki eftir löndum, en frændsemin er alveg miðuð við skyldleika tungumálanna. Tungan segir til um þjóðernið, og þeir menn sem tungu eiga saman, þeir eru saman, einir fyrir sig, um hina dýru »leyndardóma«, sem eru málefni hverrar þjóðar. Vér fáum vart skilið, hve óumræðilega ný þessi kenning var hjá oss fyrir tveim mannsöldrum síðan.

II.

Og átta ár líða frá því þeir félagar flytja þennan boðskap sinn. Síra Tómas er fyrir nokkru látinn, en Jónas stendur enn uppi og Brynjólfur, og Konráð fær tækifæri til að koma þessum hugsjónum sínum enn betur að í Fjölni:

»Málið er höfuðeinkenni hverrar þjóðar, og það er ekki einskis vert, hvort því fer fram eða aftur, hvort það er ljótt eða fagurt . . .

Þjóðerni vort, sem einkanlega er fólgið í málinu, hefir verið troðið undir fótum, og hörmulega saurgað og svívirt, margar aldir, í sífellu. Hversu lengi á slíku fram að fara? Hversu lengi eigum vér að níðast á sjálfum oss og öllu því, sem oss ætti að vera dýrmætast hér í heimi? . . .

Andi hvers einstaks, hversu vel sem hann er af guði gjör, verður að engum þrifnaði nema hann njóti annara að, og taki birtu af hugum annara. En hver er þá þessi geisli, sem hugur sendir hug? Hvert er þetta ljós, degi bjartara og sólu varmara, sem skín yfir lönd og lýði, og sýnir mönnunum að þeir eru menn, en ekki skynlaus kvikindi? Hvað er það annað en málið, óskabarn mannlegs anda?

Og sé nokkur sá, að minsta kosti í mentaðra manna tölu, að einu gildi, hvernig málið er og hvernig með það er farið — er honum þá ekki nærri því ofnefni, að heita maður?«

Um það má þrátta, hvort viðreisn tungunnar sé meir að þakka kennurunum á Bessastöðum, Sveinbirni Egilssyni

og Hallgrími Scheving eða þeim Fjölnismönnum. Þjóðernisaldan utan úr heiminum nær betur til landa í Höfn, en upptökin voru þó hjá kennurunum heima. Finnur hefir eigi forntungulærdóminn nema rétt til spari, þegar hann yrkir, og endur og eins í Sagnablöðunum. Sveinbjörn er maðurinn, sem fyrstur er sér þess vel vitandi, að nota fornmálið til umbótar ritmáli og talmáli þátímans. Hin heilsubótarlindin var alþýðumálið, óspilt í ýmsum héruðum landsins. Því hélt Sigurður Gunnarsson, er síðar var prestur á Hallormsstað, fram í Bessastaðaskóla, og þá varð Sveinbirni að orði, að það væri vandasamt að læra að tala og rita fagurt mál, »en gott er að lesa fornsögurnar okkar«, bætti Sveinbjörn við.

III.

Í æfisögubrotinu sem Konráð sjálfur reit á dönsku og dr. Björn þýddi framan við æfisöguna í Tímaritinu, tekur Konráð það fram, að faðir sinn hafi verið hreppstjóri, en hann víkur vart að því, hvaða stórmerkur íslenzkur fræðimaður Gísli gamli var.

Gísli varð á undan rétt öllum alþýðumönnum í náinni kynning á fornritunum. Allur almenningur varð að bíða prentunar á sögunum, sem enn átti nokkuð langt í land, en Gísli varð ritunum handgenginn vegna hins mikla afritunarstarfs sem hann hafði fyrir Hallgrím Scheving á vertíðunum og seinna heima hjá sér í Skagafirði. Konráð gat sagt um föður sinn nokkuð svipað og Benidikt Gröndal kvað um sinn föður: »Þaðan er mér kominn kraftur orða, meginkyngi og myndagnótt«. Auðvitað var Gísli enginn snillingur. Espólín var fyrirmyndin hans.

Og svo nýtur Konráð föður síns hjá Bessastaðakennurunum. Hallgrímur Scheving lætur hann hjálpa sér til að bera saman íslenzk fornrit með sér, að því er Konráð sjálfur segir frá. Á sumrin er hann kaupamaður á Bessastöðum. Þangað var þá komið til að læra undir skóla sýslumannssyninum frá Ketilstöðum á Völlum. Sá sveinn

hefir það enn fyrir gamansögu, eftir tæp 80 ár, að minnast þess er hann fylgdi Konráði eftir út í slægjuna með bókina sína latnesku, og fekk tilsögnina og yfirheyrsluna um leið og Konráð brýndi. Gamli Páll Melsteð kallar það »perípatetíska« skólann.

Konráð hafði gott veganesti að heiman til þess að geta orðið lífið og sálin í baráttunni fyrir viðreisn móðurmálsins.

Árið 1851 hefir Konráð verið 20 ár í Höfn og þá hefir hann lokið því verki, sem hann er langkunnastur fyrir hjá öllum almenningi hér á landi, og það er orðabók hans hin mikla, sem langmest er í varið fyrir íslenzku dæmin, sem hann velur.

Alt til þessa hefir hann ritað fyrir Íslendinga og á íslenzku máli. Og harmur er að hugsa til þess, að ágætasti talsmaður íslenzku tungunnar, hinn allra smekkvísasti og fróðasti, hættir nú að kenna og rita á einu tungunni sem hann elskar, það sem eftir er æfinnar.

IV.

Vér hljótum að sakna þess að eigi varð af því, að Konráð yrði kennari við latínuskólann. Sennilegt er það, að hann hefði varla orðið jafnsnjall hér heima í skýringum hins forna kveðskapar, meðal annars vegna fjarvistar við handritin, en hinu má treysta, að hann hefði stórum aukið þekkinguna og smekkinn á móðurmálinu hjá námsmönnum. Ritdómar hans í Fjölni urðu til hinnar mestu málhreinsunar og umbótar á ritmálinu, og má nærri geta, að þau áhrif hefðu orðið miklu meiri og víðtækari, ef hann hefði orðið íslenzkukennari við skólann. Páll Melsteð segir að íslenzkan hans hafi verið fallegust meðan hann var ungur: »Hann vantaði að vera innan um lifandi fólkið«. Hann hefði náð hinu bezta — hvaðanæfa — af vörum pilta.

Það er eitthvað raunalegt að hugsa til þess, að Konráð elur 60 árin óslitin erlendis, og lítur aldrei ættjörðina frá því er hann kvaddi hana 23 ára að aldri, alt til dauða-

dags í ársbyrjun 1891. Þjóðarminningin á 100 ára afmæli hans heiðrar fyrstu 20 árin af starfstíma hans í Höfn. Vísindastörf hans eftir það eru oss til sæmdar og þjóðlíf vort hefir stórum auðgast á vaxandi skilningi hins forna kveðskapar og á það enn betur fyrir sér, auk þess sem hljómurinn og hreimurinn forni mótar enn svo mikið af nútíðarskáldskap vorum. Hvorttveggja þetta stendur oss þó fjær en fagnaðarboðskapur móðurmálsins og þjóðernisins, sem hann flutti á æskuárum.

Nú er hann hafði fylt fertugsaldurinn, voru þeir allir fallnir frá, er honum stóðu næstir við Fjölni. Hann einangraðist úr hóp landa, Jón Sigurðsson varð sólin sem alt líf landa í Höfn snerist um, en þeir Konráð áttu ekki lund saman. Efnahagurinn var mjög slæmur alllengi og margt varð honum til armæðu. Gáfurnar voru hinar sömu, og andi hans leitaði áfram frónunar í íslenzkum fræðum, en nú var hann kominn í fjarska, út úr íslenzku lofti og lífi. Það var fyrst eftir að Konráð var orðinn ekkjumaður og Jón Sigurðsson var látinn, um 1880, að hann kom aftur í hóp landa.

V.

Frægðarljómi postuladómsins stóð þá af Konráði, og um hann var margfalt skýjasafn af fornum sögnum, rétt eins og goðasagnir ganga og gerast, en með allri ástúðinni og hinni alveg stöku kurteisi var hann í hóp landa þessi árin svo hátt í hæð, að um verulega kynningu var eigi að ræða, og fæstir stigu fæti inn fyrir dyr hjá honum.

Það var sagt um Konráð, að hann hefði á yngri árum verið hrókur alls fagnaðar. Og kætin og glensið gat enn komið upp í honum á áttræðisaldri, var það helzt er trygðavinur hans frá æskuárum, Magnús Eiríksson, var annars vegar. Eitt lítið dæmi þess var það, að Magnús hafði fengið mjög vinsamlegt bréf frá merkum manni í Svíþjóð, sem lýsti sig samdóma honum í trúarskoðunum. Magnúsi þótti lofið gott, sem fleirum, og varð ærið skraf-

drjúgt um bréfið í samkvæmi, þar sem Konráð var heiðursgesturinn, og loks leggur hann að Konráði að lesa bréfið upphátt. Konráð las bréfið með þeim hætti, að allir veltust um af hlátri, einhverju mun hann hafa vikið við, en mest lá það í því, hvernig hann las. Það endaði með því, að Magnús var orðinn fokreiður við Svíann: »Er hann að skamma mig«, eins og hann kvað að, og reif bréfið af Konráði.

Tvö samsætiskvöld eru mér ógleymanleg frá samvistum við Konráð. Eg var í annað skiftið nefndur til að fylgja honum heim á eftir og keyrsluvegurinn var langur, og Konráð var ákaflega skemtinn og málreifur. Hann lét mig hafa yfir vísur sem eg kunni að heiman, þar sem alt fauk í kviðlingum, eins og víðar í Suður-Þingeyjarsýslu, og mest þótti honum gaman að smellnum vísum eftir stúlkurnar þar. Og þá fór hann að segja mér af foreldrum sínum, að móðir sín hefði verið hagmæltari en faðir sinn, og oft hefðu þau kastað fram vísu, hvort um sig eða þá saman. Eftir þau væri t. d. erindið:

„Að yrkja kvæði ólán bjó
eftir fornri sögu“.
„Gaman er að geta þó
gert ferskeytta bögu“.

Efemía átti seinni partinn og stóð ekki á. Þarna var allur hugurinn enn við þessa sérkennilegu þjóðarlist. Og öra lundin forna kom ekki síður fram. Eg hafði eitthvað veður af því, að Konráð margborgaði ökumanni. Og þegar við Konráð vorum skildir, bauð ökumaður mér að skila mér heim til Garðs, en eg sagðist ekki hafa ráð á slíku. »Og sussu, sussu. Það er borgað og meira en það«. Og eg varð að þiggja boðið.

Annað samverukvöld við Konráð gæti eg ársett og dagfært. Það var kveldið sem Eiríki gamla Garðsprófasti Jónssyni var haldin veizla, þá sextugum (árið 1882). Þar gerðist það til frásagna, að ungur stúdent, sem var þá mjög heitur áhangandi Georgs Brandesar, hélt allhvassa

ræðu um hégómleik og tómleik allra trúarbragða. Konráð beiddi sér þá hljóðs litlu síðar, og flutti ræðu á móti, sem hann beindi til hinna ungu námsmanna. Oss kom öllum saman um það, þá og síðar, að vér hefðum aldrei á æfi okkar heyrt jafn-ágæta ræðu. Þar fór saman heilög alvara og ástúðleg blíða og alt í gullskrúði hins göfugasta og fegursta máls. Og eitt man eg svo gjörla, hvernig gjálífisbragurinn, sem drykkjunni varð tíðast samfara hjá okkur í ræðum og söngvum, var allur af það kveldið.

VI.

Konráð átti ekki langt að sækja gáfurnar, sögðum við fyr, en nokkur forvitni er manni á því, hvort satt kunni að vera, að faðir Konráðs hafi verið sonur þjóðskáldsins Jóns Þorlákssonar. Svo hefir verið talað úr ýmsum áttum og það skilgóðum. Gísli gamli hló við því, og játaði hvorki né neitaði. Sitt hvað hjá Konráði minnir á Jón, og vel ann maður Jóni þess afsprengis. Jón var meiri umbótamaður á íslenzka tungu, en flestir nú vita af.

Og Konráð á Völlum í Vallhólmi: hann var hreppstjóri í 40 ár, og átti fyrir því að fella 90 hross á einum vetri, en hann er sagður að hafa verið búramenni, og virðist lítið efni hafa átt í gáfaðan son.

Jón Þorláksson var prestlaus í annað sinn. Þau fengu eigi að giftast, hann og Jórunn Brynjólfsdóttir, en faðir hennar varð að »þ-o-l a«, að þau áttu tvö börnin saman, og var þá Jón embættislaus um allmörg ár*).

---

*) Vísan til Jórunnar í Ljóðabókinni er áreiðanlega úr lagi færð, í sjálfu áherzluorðinu. Svo mun hún vera rétt, og skáldið minnist þá fornra ásta:

Sorgarbára ýfir und,
elda rasta njórunn!
Freyju tára fögur hrund,
falleg varstu Jórunn!

Í Ljóðabókinni er í þess stað: „falleg ertu“.

Sumarið 1786 útvegar Árni biskup á Hólum Jóni uppreisn, en þó mátti hann ekki verða prestur aftur í Skálholtsbiskupsdæmi. Þetta sama haust kemur Jón að vestan kynnisför norður, og kemur hann þá að Völlum, enda var þar ferjustaðurinn. Miseldri var mikið þeirra hjónanna á Völlum, Konráð var vetri eldri en hálfsjötugur, en Jófríður hafði einn um tvítugt. Önnur munnmælasaga greinir svo, að kynningin væri eigi lengri en það, að húsfreyja ferjaði skáldið yfir Vötnin. Hin sagan segir að Jón hafi verið á Völlum nokkrar nætur, Vötnin óferjandi af haustvöxtum. Ekki var síra Jón þá búinn að fá Bægisá, en satt mun vera um þetta ferðalag hans þá. Og Gísli er fæddur í Júní 1787.

Af óprentuðum erindum eftir síra Jón er það kunnugt, að honum var vel til Gísla Konráðssonar, en á því er reyndar lítið að byggja.

Jófríður Gísladóttir var fríð kona og vel gefin, en eflaust hefir henni verið ástlítil giftingin, er hreppstjórinn tók hana af vergangi. Og í ættinni lifa þau munnmæli, að síra Eggert í Glaumbæ hafi átt hinn drenginn, sem unga konan ól Konráði gamla. Sá síra Eggert kemur við æfisögu Gísla (Tímaritið 1897), sagður að hafa verið »ærið við öl« er sveinninn var skírður að Víðimýri. Og svo er mælt um síra Eggert, að aldrei hafi hann ófullur farið af annexíunni, og altaf tekið saman við einhvern sóknarmann upp úr messunni, og þótti slíkt þá fjör og karlmenska.

VII.

Konráð var keikur og kvikur fram til efstu elliára. »Hann var vel knár í skóla«, segir Páll Melsteð um hann. »Og báðir voru þeir Jónas vel glímnir«. »Eg sá Konráð ekki falla í glímu«. Þegar Konráð var maður sjötugur, var Magnús Eiríksson í jólaboði hjá honum og systursón Konráðs, Indriði skáld, er frá hefir sagt. Vel var veitt og neytt og gekk Magnús um gólf, og gat þess að nú

væri tíminn sinn að taka miðdegisblund. Þá vatt Konráð sér undir hann og hóf hann upp á klofbragði og kastaði honum yfir í legubekk í stofunni, og var Magnús þó allmikill vexti. Konráð var og syndur vel, og hann barg einu sinni lífi Páls í Bessastaðatjörn.

Allstórlyndur var Konráð og óvæginn. Hann barði, að sögn Páls, einhverju sinni á einum skólabróður sínum, og lektor karlinn sagði við hann: »Þú ert fauti, Konráð«. »Það má nú maður manni segja«, varð piltinum að orði, en Jón lektor þótti bráður. Konráð varð þykkjuþungur er aldur færðist yfir hann. »Maður á aldrei að fyrirgefa neitt«, hefir systurson hans eftir honum. Þeim huga var stefnt til Guðbrandar Vigfússonar. Ósagt skal, hvort skap hans hefir mýkst síðasta áratuginn, er lífsskoðun hans breyttist upp úr láti konunnar, hennar saknaði hann mikið, en þess varð Jón Þorkelsson, nú landskjalavörður, var, að Konráð vildi gera honum það sem allra-áþreifanlegast, með svo alveg stakri elskusemi, að hann gyldi ekki í einu né neinu Guðbrandar. En Jón var Guðbrandi mjög nákominn og handgenginn.

Konráð var lengst æfi ekki orðvar maður, og lét alt fjúka, og meinlegur var hann í kviðlingum og það við vini sína: »Hið ytra virtist sumum kalt«. — Svo kvað Grímur.

Það eru tvennar sögurnar um það, hvernig Konráð einangraðist út úr hóp Íslendinga. Steingrímur rektor hefir sagt mér, að hann muni ekki eftir Konráði á Íslendinga-samkomum þessi 20 ár eða betur, sem hann var í Höfn, nema í skilnaðarveizlu fyrir Kristjáni Kristjánssyni, er síðar varð amtmaður. Það mun hafa verið 1854. Það þótti nýlunda, að Konráð sótti það samsæti — þeir Kristján voru fornvinir. Þá mælir Jón Sigurðsson fyrir minni Konráðs, vel og vinsamlega sem vænta mátti, en Konráð þoldi ekki, af því að það var Jón, og greip fram í með ónotum og stökk á burt. En Bergur heitinn Thorberg sagði svo frá, að síðast er Konráð hafi setið veizlu með Íslendingum, þá hafi verið mælt fyrir minni hans, og þegar hann hafi verið nefndur til í ræðunni, þá hafi einn

í samsætinu, sem reyndar þótti lítils verður í hóp landa, sagt, svo Konráð heyrði: »Það var þá líka maður«. Konráð þurfti ekki meira. Sennilega segir hér frá einum og sama viðburði.

Konráði var óefað þungt til Jóns Sigurðssonar. Þegar að því kom að landið keypti bækur og handrit Jóns, nefndi stjórnin þá til Konráð og Vilhjálm Finsen að meta. Jóni var það nokkuð áhyggjuefni, og bað systurson Konráðs að verða einhvers vísari um álit gamla mannsins. Jón þurfti að fá 20—25000 kr. til að geta losað sig úr skuldum. Konráð lét það fljótt uppi, að handritin ein, 5000 að tölu, væru 25,000 kr. virði, og allar bækurnar væru þá í ofanálag: »Eg hefi aldrei verið á móti Jóni með peninga«, bætti hann við.

VIII.

Enginn man nú Konráð fyrir 1850 nema Páll: »Eg dáðist að Konráði — mest fyrir latínuna«. Jónas var Páli samrýmdari, en hvorugur þeirra, Jónas né Konráð, eru Páli svo hjartfólgnir í endurminningunni, sem tveir aðrir skólabræður hans: »Gísli Hjálmarsson, hann var minn maður — og Brynjólfur Pétursson«. Páll getur eigi minzt manngæða þeirra ógrátandi.

Ljúflingarnir tveir og listamennirnir voru báðir stórlyndir og samkomulagið eigi ávalt sem bezt, en hvorugur gat þó án annars verið. Það hafði hlaupið ilt í þá einn daginn sem oftar á Garði. Þá bjó Konráð með Torfa Eggerz, en Torfi lá sjúkur á spítala og Konráð var því einn í herbergi. Þeir Páll og Jónas bjuggu saman og voru háttaðir um kveldið, og var dálítil skíma af tunglsljósi. Þá er látin upp hurð og ekki barið, og maður vindur sér inn og sezt á kofort, sem var eina sætið í herberginu. Allir þegja um stund, og þá segir gestur: »Má eg hrækja?« »Svona tiltæki var einskis nema Konráðs«. — »Óútreiknanlegur«, segir Páll, eitthvað líkt og það sem í fornsögum heitir um mann, að hann væri »hugkvæmur og

margbreytinn«. — Þarna var Konráð kominn, og líklega gerði hann sér upp myrkfælnina til að ná aftur sáttum við vin sinn. Þá kvað hann erindið:

Alt var kyrt og alt var hljótt,
en eitthvað heyrði eg tísta ótt
í húsi því.
Mér í burtu flýtti eg fljótt,
því fara vildi eg ekki um nótt
í klamarí.

Konráð háttaði síðan hjá Jónasi. Svona segir Páll frá þessu og er það nokkuð á annan veg en sagt er frá í Sunnanfara I, 2. Og saga Páls kemur betur heim við niðurlagsorðið.

Erindið er allgott dæmi kveðskaparins hjá Konráði. En ærslin voru tíðast um of, og sáralitið er hafandi yfir. Skrítið, að Konráði virtist vera hugarhaldið um það allrasíðustu árin, að erindin sín gömlu geymdust, hann kendi þau bæði Indriða og dr. Jóni. Honum var orðin svo eiginleg handrita-varðveizlan.

Gáskinn gat komið upp í hinum þungbúna alvörumanni. Þegar hann fekk leiðarstjörnu-heiðursmerkið sænska, hampaði hann málminum framan í gest sinn og sagði: »Einhvern tíma hefði maður reynt að koma þessu í peninga, Guðmundur!«

Annar maður en Indriði, sem mest hafði persónuleg kynni af Konráði síðustu árin, var Guðmundur Þorláksson málfræðingur. Hann naut námsins — og Skagafjarðar. Þorbjörg á Hólum, ekkja síra Benedikts og dóttir síra Jóns Konráðssonar á Mælifelli bað Guðmund að bera »Konráði litla« kveðju. Hann var þá reyndar meira en hálfsjötugur, en hún var enn þá í huganum prófastsdóttirin með námssveininn fyrir framan sig. Þar, á Mælifelli, steig Konráð fyrstu sporin á mentabrautinni, og mintist hann þess með hlýjum huga.

Geta má þess, þótt ofursmátt sé, en mannlýsing er í því, að lengi vel þéraði Konráð systurson sinn. Hitt var ekki

nema svo sjálfgefið, eftir eldri tízku, að ungi pilturinn þéraði móðurbróður sinn.

Alt kemur niður á einum stað um það, að viljinn og framkvæmdar-krafturinn í þeim Fjölnismönnum var mestur og rétt allur þar sem Tómas var Sæmundsson. Páll gamli á þar eigi annað orð yfir um Tómas, en að hann var »ólmur maður«. Þetta skilst nú alt, er bréf hans eru kunn, en miklu síður áður. Og því var það að Indriði spurði einu sinni frænda sinn: »Var nú Tómas Sæmundsson mikill maður?« Konráð þagði um stund, og fast kvað hann að svarinu: »Heldur þótti okkur nú það«.

Lítt voru sóttir háskólafyrirlestrar Konráðs, og segir dr. Björn í æfisögunni, að hann hafi heldur bandað löndum frá, þeir græddu eigi á þeim. En hvað einmanalegust var þó æfi Konráðs árin 4—5 hin efstu, er hann hafði látið af embætti. Guðmundur Þorláksson var þá mest hjá honum og yfir honum í banalegunni.

Þegar kona Konráðs dó 1877 vissu fæstir landar af því, að minsta kosti veit eg ekki um almenna hluttöku þeirra við jarðarförina. Þegar Konráð var látinn, þá var efnt til veglegrar hluttöku við hans útför, og listinn kom fyrir augun á íslenzkum stórkaupmanni. Það stóð ekki á rísnu og örlæti hjá þeim manni, en hann las og las: »Konráð Gíslason! — Hvaða maður var það?«

Ekki var kyn, þótt Konráð væri gleymdur heima á Íslandi, eftir 60 ára útlegð.

Nú rís hann upp í huga þjóðarinnar, og fær sitt aldarafmæli. Hann er einn af viðreisnarmönnum íslenzks þjóðernis, einn af mönnunum þeim, er fæddust upp úr dýpstu niðurlægingunni.

Þ. B.

Marjas.

Enginn veit hvað átt hefir, fyr en mist hefir.

Og sízt veit neinn, hvað mannorðið er dýrmætt, fyr en hann er orðinn »ærulaus«.

Eg vissi það að minsta kosti ekki, þegar eg var að læra um það i Balles Barnalærdómsbók, hvað gott mannorð sé mikilsvert í þessu lífi, ef oss á að ganga vel o. s. frv. Eg var of ungur þá til þess að skilja nokkuð, sem þar stóð. Fóstri minn sagði, að eg gerði ekki annað þarfara en að læra þá bók. Mér fanst vandfundin óþarfari athöfn.

En eg skildi það, þegar allur heimurinn hafði mist traust á mér og snúið við mér bakinu.

Allur heimurinn var Grímur og Jónas og Manga.

Mér stóð nú nokkuð á sama um Möngu. Ekki eingöngu vegna þess, að hún var kvenmaður. En auðvitað nokkuð vegna þess. Kvenfólk þótti mér furðu lítilmótlegar verur. Í samanburði við Grím að minsta kosti.

Auðvitað samt að undanskilinni fóstru minni. Hún var að nokkuru leyti utan við og ofan við tilveruna. Hún átti vald á öllum matnum — allri mjólkinni og öllu sykrinu. Og hún bragðaði aldrei á neinu öðru vísi en aðrir. Eg skildi ekkert í þeirri sjálfsafneitun. Mér fanst hún meira en mannleg. Eitthvað i ætt við englana. Grímur hafði einu sinni sagt mér, að þeir borðuðu alls ekkert.

— Ekki kríuegg? sagði eg.

— Nei, sagði Grímur.

— Drekka þeir þá ekki mjólk? spurði eg.

— Nei, sagði Grímur.

— En borða þeir þá ekki sykur? Sykur er ekki matur, sagði eg.

— Nei, þeir borða ekki sykur, sagði Grímur. Eg hugleiddi málið um stund.

— Er nokkurt gaman að vera engill? sagði eg þá.

— Svo er sagt, sagði Grímur.

Eg fann, að sjálfsafneitun fóstru minnar var mér jafndularfull eins og englarnir.

Og hún átti ekki vald á matnum einum. Hún réð öllu. Eg vissi ekki, hvernig eg vissi það. En eg vissi það. Allir höfðu beyg af fóstra mínum. Eg þorði alls ekki að nefna neitt við hann, nema eg væri gagngert sendur með skilaboð til hans. En fóstra mín lét hann gera alt, sem henni þóknaðist. Eg viss ekki, hvernig hún fór að því. Hún var minst vexti og kraftaminst á heimilinu. Ekki gat hún ráðið við neinn — nema mig, auðvitað. Hún skipaði aldrei neinum neitt — ekki einu sinni mér. En hvað sem hún orðaði við fóstra minn, það gerði hann, eða lét gera. Og væri hann eitthvað tregur, þá brosti hún við honum. Og þá var tregðunni lokið.

Nei, fóstra mín var ekki eins og annað kvenfólk. Hún kom ekkert málinu við. Manga var eins og annað kvenfólk. Og eg fyrirleit kvenfólk.

Eg heyrði sagt, að Manga væri lagleg. Það gat eg ekki séð. Eg heyrði sagt, að hún væri um tvítugt. Mér var alveg sama, hvort hún var tvítug eða tíræð. Mér var sagt að hún hefði fallegasta hárið í öllum dalnum. Eg sá að það var glóbjart, og að flétturnar náðu niður undir mitti, þó að hún nældi endunum undir húfuna á sunnudögum. En mér var alveg sama þó hún væri sköllótt. Mér var sagt, að hún væri karlmanns-ígildi að burðum; það vissi eg að var satt. Eg vissi, hvað hún hafði klipið mig fast upp við lækinn, þegar hún var að þvo sokkaplöggin, og hafði verið að sneypa mig, og eg náði í ausuna og helti úr henni yfir hausinn á henni. Og eg mundi, hvað hún hafði barið mig fast í eldhúsinu, þegar

eg hafði hefnt mín á henni með því að ná í herðarblaðið og ausið öskunni yfir hana.

Grímur var maðurinn, sem hafði sagt mér mest af kostum Möngu. Eg gat ekki betur fundið, en að honum þætti gaman að vera að tala um hana við mig. Það þótti mér undarlegt. En undarlegra samt það, að eg sá hann einu sinni kyssa hana úti í fjárhúsi. En undarlegast af öllu, að Manga var góð við mig heilan dag á eftir, og gaf mér svartan þráðarlegg, sem hún sagði að héti Brúnn og væri allra reiðskjóta beztur þar nærlendis, ef eg héldi honum í greipinni milli vísifingurs og löngutangar og hlypi svo hart sem eg kæmist. Eg fann, að það var satt. En sambúðin við Möngu komst bráðlega í samt lag aftur. Eg gaf henni hönd mína upp á að þegja. Og eg efndi það. Eg vissi, að ryfi eg jafn-hátíðlegt loforð, færi eg illa eftir dauðann. En eg varð henni svo reiður daginn eftir, að eg gat ekki litið gæðinginn hennar réttu auga og drekti honum í ánni fyrir neðan túnið.

Grímur talaði við mig um margt annnað skemtilegra en Möngu. Hann sagði mér frá útilegumönnunum, sem bygðu dali uppi í jöklunum. Þar festi aldrei snjó. Þar væru allar skepnur miklu vænni en í sveitunum. Og þar væru mennirnir miklu sterkari. Eg spurði, hvort þessir menn væru þar enn. Grímur sagði, að mönnum kæmi ekki saman um það. Eg spurði, hvað hann héldi um það. Hann sagðist halda, að þeir væru til enn. Þá varð eg sannfærður um, að þeir væru til. Og eg afréð tafarlaust að fara með flokk vaskra manna að leita að þeim, þegar eg væri orðinn stór.

Hann sagði mér frá tröllum. Þau hefðust við í fjöllum, í hellum og skútum. Þau væru margar mannhæðir. Þau væru afskaplega ljót. Nefin á þeim væru eins og ólögulegustu kartöflur. Þau ætu menn. Eg spurði, hvort þau væru til enn. Hann hélt ekki. Það þótti mér mikið miður. Eg gat þá ekki unnið á þeim, þegar eg var orðinn stór.

Hann sagði mér frá huldufólki. Það ætti heima í hólum og klettum, og væri stundum sýnilegt, en oftast ósýnilegt. Eg spurði, hvort það væri til enn. Mikil lifandi ósköp — já, eg held nú það! Það var fult af þeim í Lönguþiljum, klettabeltinu rétt fyrir ofan bæinn hjá okkur. Hvort eg vissi ekki, að klettabeltið bæri nafn af því, að það væri í raun og veru ekki annað en bæjarþil huldufólksins, þó að okkur sýndist það vera klettar. Nei, eg vissi það ekki. Hafði hann séð huldufólkið sjálfur? Nei, amma hans hafði séð það. Eg sá, að það tók af öll tvímæli.

Og hann sagði mér frá verum dáinna manna, sem hétu vofur. Þær væru ekki góðar. Þær kæmust til manna að lokuðum dyrum, inn um heila veggi. Þær mættu mönnum stundum í bæjargöngum í myrkrinu og görguðu framan í þá óvörum, eða tækju utan um þá. Þær gætu lagst ofan á menn. Og þær gætu tekið þá í háa loft. Og þær gætu gert alt við menn í myrkrinu. Ýskrandi, sælukendur ótta-hrollur fór um herðarnar á mér og ofan eftir bakinu við allan þennan dularfulla fróðleik.

Grímur var óviðjafnanlegur. Hann vissi alt. Svo mikið vissi Jónas ekki. Hann var sveitarbarn og hafði alist upp hjá fósturforeldrum mínum. Eg vissi, að hann var lítt hneigður til bóka, og fóstra mínum hafði veitt örðugt að kenna honum að skrifa. Hann var 10 árum eldri en eg.

Einu sinni hafði eg miklar áhyggjur út af afmælinu mínu — þegar eg væri orðinn stór — að eg mundi aldrei geta vitað, hvenær það væri. Eg mundi neyðast til að leita til konunnar minnar um það. Og það fanst mér óvirðing. Eg færði þetta einu sinni í tal við Jónas, hvort hann sæi nokkurn veg þess að vita þetta. Hann setti reyndar fyrst á sig spekingssvip. En þegar eg fór að ganga á hann um þetta, þá fann eg, að hann sá ekki neinn veg. Jú, ef farið var eftir vikum og vikudögum. Enginn vandi að vita um fyrstu viku sumars og telja þaðan. — En hvernig átti þá að finna sumardaginn fyrsta? — Það heyrði maö-

ur altaf á hinum. — En mánaðardaginn? Mitt afmæli var alt af talið eftir mánaðardegi. — Þá brast Jónas með öllu úrræðin.

Nei, Jónas vissi ekki alt. Mér fanst hugsanlegt, að eg gæti einhvern tíma að sumu leyti jafnast við hann, þó að það væri óhugsanlegt að jafnast nokkuru sinni við Grím. Tvent var það samt, sem eg vissi, að Jónasi var til lista lagt um fram það, sem eg gat gert mér nokkura von um. Þar var hann jafnvel Grími fremri. Annað var fjáraugað. Hann þekti ekki að eins allar kindurnar á heimilinu. Svo snjall var Grímur líka. Eg þekti enga þeirra nema gráhöttótta á, sem eg átti sjálfur. Og hana þekti eg ekki heldur með vissu, þegar hún hafði nýlega verið rúin. En Jónas þekti líka hvítu lömbin á haustin af mæðrum sínum. Þá list lék jafnvel Grímur ekki eftir honum. Hitt var fæturnir. Hann hafði þá stærsta á heimilinu, ekki eldri en hann var. Það þótti mér svo dásamlega karlmannlegt. Svo að það var alls ekki að ástæðulausu, að mér þótti all-mikils vert um Jónas.

Og hann vissi líka miklu meira en eg, þó að hann væri ekki fróður um mánaðardaga. Stundum dró hann mig sundur í logandi háðinu fyrir alla mína vanþekking. Eg sagði honum frá vofunum, því að þær þótti mér mest um vert af öllu, sem eg hafði heyrt getið um. En þá hafði eg gleymt heitinu á þeim, og kallaði þær dúfur. Þá hló hann svo hátt, að mig tók í allan líkamann af háðinu. Og lengi á eftir, marga daga, spurði hann mig, hvort nokkur dúfan hafði nýlega tekið mig upp í háa loft. Það var þungbær raun, að láta fara svo með þann fróðleikinn, sem merkilegastur var alls þess, sem eg vissi.

Samkomulagið við Jónas gekk nokkuð í öldum. Stundum voru með okkur dáleikar. Þá fór eg oft með honum út í hlöðu, stóð hjá honum, meðan hann var að leysa heyið og láta í meisana, og miðlaði honum af þeim auði, sem eg hafði þegið af Grími. En stundum var fátt með okkur. Einkum eftir að eg hafði átt í einhverjum skærum við Möngu. Eg fann að hann var æfinlega á hennar

bandi. Mér fanst honum þykja mest gaman að því, þegar hún hafði hrakið mig mest. Hann hló dátt að óförum mínum. Og um styrkleik Möngu þótti honum frábærlega mikils vert. Eg hugsaði mér, að eg skyldi jafna á þeim báðum, þegar eg væri orðinn stór.

En Grímur var ekki eingöngu óviðjafnanlega vitur og lærður. Hann var líka óviðjafnanlega góður.

Nema við Jónas. Hann var fullur af skætingi við Jónas og um hann. Þegar Grímur hafði eitthvað á hann minst, fann eg, að Jónas var í raun og veru smælingi, og að mér kom ekkert við hvað hann sagði. En eg gleymdi því, þegar eg var með Jónasi og Grímur var ekki viðstaddur. Eg vissi ekki, hvernig á því stóð, að Grímur var Jónasi svo mótsnúinn. Einhvern óljósan grun hafði eg um það — eg veit ekki, hvernig hann hafði komist inn hjá mér — að eitthvað væri það út af Möngu. En eg botnaði ekkert í því, hvernig það gæti verið. Og það kom mér ekkert við. Grímur var góður við mig. Og það var mér nóg.

En allra-beztur var hann, þegar hann fór með mig fram í skála, og sýndi mér þar ofan í kistuna sína. Þar var heill hlaði af bókum: Úlfarsrímur og Fornaldarsögur Norðurlanda og Þjóðsögurnar og margar fleiri. Og hann skýrði mér frá því, að í þessum bókum væri ekki að eins alt það, sem hann hafði sagt mér, heldur miklu, miklu fleira af sama tægi. Mér varð öllum heitt frá hvirfli til ilja. Eg þorði ekki að spyrja hann, hvort hann vildi lofa mér að lesa þessar bækur. Mér fanst ekki, að eg mundi geta öðlast slíka sælu í þessu lífi. En eg fann líka, að fengi eg það ekki, yrði eg aldrei framar glaður í þessum heimi. Hann bauð mér sjálfur að lesa þær, ef eg færi vel með þær. Og eftir það var eg um tíma eins og uppnuminn í einhvern himinn.

Rímurnar komu huga mínum inn á nýjar götur. Eg fékk óstjórnlega löngun til þess að fara að koma saman vísum. Eg reyndi það. Og mér tókst það — einhvern veginn.

Eg vaknaði fyrir allar aldir morguninn eftir og klæddi mig. Eg fylgdist á leið með Grími, þegar hann var að fara í beitarhúsin. Dagur var ekki runninn. Tunglið var ekki gengið undir. Heiðríkjan hvelfdist yfir okkur, tær og blá, í logninu. Hjarn var yfir öllu. Mér fanst eg verða léttur eins og fugl, þegar eg kom út. Eg skildi ekkert í því, að Grímur skyldi ekki hlaupa. Eg þröngvaði sjálfum mér til þess að fara ekki harðara en hann.

— Eg ætlaði að segja þér leyndarmál, sagði eg.

Eg hafði hjartslátt. Hann spurði mig, hvað eg bæri fyrir brjósti.

Eg sagi honum, að eg hefði gert vísur. Hann varð góðlátlega forvitinn, og vildi fá að heyra þær.

Eg þuldi þær, hratt, eins og eg ætti lífið að leysa Og eg fann, að eg var rauður sem blóð.

— Hefirðu gert þær einn? sagði Grímur

— Já, sagði eg. Og nú fór eg að verða djarfari.

— Eg hélt ekki, að þú gætir þetta, sagði Grímur.

Eg var sæll eins og kappi, sem veit, að hann getur unnið allan heiminn.

— Þú ættir að yrkja rímur, sagði Grímur.

Eg fann, að það var hámark andlegra afreksverka, ef mér tækist það.

— Og þú ættir að koma Jónasi inn í þær, sagði Grímur.

Mér var ekki ljóst, hvernig það gæti orðið.

— Mér finst, að rímurnar ættu að vera um afreksmenn og bardaga, sagði eg.

Grímur félst á það.

— En þú getur haft í þeim einhvern slána, sem er að eltast við að ná í fallega stúlku, og tekst það ekki. Og hann geturðu hugsað þér vera Jónas. Eg kann að geta hjálpað þér eitthvað, skotið inn vísuorði og vísuorði, þegar þú ert í vandræðum, ef þú hefir það svona.

Daginn áður hafði háðið í Jónasi verið svo napurt, að eg hafði farið að skæla undan honum. Þetta var honum alveg mátulegt.

— Þér er bezt að láta hann hafa afskaplega stóra fætur, sagði Grímur.

— En það er svo fallegt og karlmannlegt, sagði eg.

Grímur hló.

— Nei, það þykir ljótt. Honum er stríð í því, sagði hann.

Eg fann, að honum var eitthvað óvenjulega mikið í nöp við Jónas. Eg veit ekki, hvort það var hugsanaflutningur eða hvað því olli, að mér datt Manga í hug. Og í sama bili hugkvæmdist mér nýtt atriði í rímurnar.

— Eg vil hafa í þeim skessu, sagði eg.

Það þótti Grími eðlilegt og vel til fundið. Hann varaðist ekki, að neitt byggi undir.

Nú þorði eg ekki að fara lengra með Grími. Eg skoppaði heim aftur og kom varla við jörðina.

Rímurnar reyndust örðugar viðfangs. Efninu var vandalítið að koma saman. Fornaldarsögur Norðurlanda voru fjársjóður, sem auðsótt var í. Hitt var þrautin þyngri, að koma efninu í ljóð. Oft varð skáldfákurinn fastur eins og klár, sem hleypt hefir verið niður í kviksyndis-keldu. Þá leitaði eg til Gríms. Einkum þegar hann var að flétta reipi á kvöldin, og Jónas og Manga voru í fjósinu, og gátu með engu móti heyrt til mín. En verkið sóttist seint.

Og marjasinn kom líka og fylti hugann.

Eg hafði einhvern tíma í fyrndinni lært hund og lönguvitleysu. Og mikið gaman hafði mér þótt að þeim. En sjaldan hafði það viljað til, að nokkur fullorðinn maður fengist til að þreyta þær þrautir við mig. Og börn voru engin á heimilinu nema eg. Nú vildi mér til það happ eða óhapp — eg veit ekki, hvort eg á heldur að kalla það — að drengur var nótt hjá okkur, og hafði ekki annað sér til dægrastyttingar en að kenna mér marjas Þá hafði eg lokið eitthvað tíu erindum af rímum, og hafði þegar komið að Úlfi óþvegnum, sem átti að vera Jónas, og skessunni Skinnbrók. Eg þarf naumast að taka það fram, að með henni átti eg við vinkonu mína Möngu. En þess hafði eg vandlega dulið Grím. Og öðrum var ekki

kunnugt um þetta listaverk, sem nú var í smíðum. Og nú fann eg að hundur og langa-vitleysa voru frámunalega lítilmótleg dægrastytting, og að ekki gat öðrum þótt gaman að þeim en litlum börnum. Þetta marjasar-kvöld var fagnaðar-hátíð, sæll draumur, sem mennina dreymir ekki nema örsjaldan á æfinni.

En drengurinn fór daginn eftir. Þá var enginn til að spila við mig. Marjasinn var svo rúmfrekur, að rímurnar komust þar ekki fyrir að sinni. Bækur Gríms hafði eg allar slokað. Og mér fanst tilveran furðu fáskrúðug.

Ekki veit eg hvernig það hefir atvikast, að Jónas fekk pata af rímunum mínum. En sú varð samt raunin á. Eg held að Grímur hafi hlotið að sletta í hann einhverju, sem vakið hafi grun hjá honum.

Hann varð svo yndislega góður við mig einn daginn. Hann bauð mér að koma með sér, þegar hann var að sækja vatnið, og bað mig að segja sér einhverja álfasögu. Eg fann, að þetta var mér virðing, og að Jónas var nokkuð góður, greyið. Eg hugsaði mér að gera Úlf óþveginn eitthvað betri en fyrirhugað hafði verið, og kveið því, að vera mætti að eg fengi því ekki ráðið fyrir Grími. Undir kvöldið bauð Jónas mér út í hlöðu, og tók að leysa heyið

Hann fór að spyrja mig, að hverju mér þætti mest gaman.

— Eg held mér þyki mest gaman að marjas, sagði eg.

— Eg ætti nú annars að spila marjas við þig einhvern tíma, sagði hann.

Nú fór heldur að lifna yfir mér.

— Helduröu, að þú vildir gera það á sunnudaginn kemur? sagði eg.

— En að eg spilaði marjas við þig allan sunnudaginn, nema meðan eg er í fjósinu? sagði hann.

Mér varð öllum heitt af ást á Jónasi.

— Þú ert að yrkja einhvern brag? sagði Jónas einstaklega alúðlega.

Mér hnykti við.

— Hvernig veiztu það? spurði eg.

— Það gerir ekkert til. Eg veit það, sagði Jónas.

Eg þagði. Og samvizkunni var mjög órótt.

— Heldurðu ekki, að það væri gaman að spila marjas allan sunnudaginn kemur, nema meðan eg er í fjósinu? Og vaka nokkuð lengi fram eftir kvöldinu? sagði Jónas.

Jú, eg hélt, að það væri mjög mikið gaman.

— Eg skal nú gera það fyrir þig, ef þú segir mér alt um þennan brag. Og þá getur vel verið, að eg spili við þig fleiri sunnudaga. En þú mátt ekki leyna mig neinu. Þú verður að gefa mér hönd þína upp á það. Og það er bezt, að þú sveiir þér upp á það líka. Og þú veizt, hvað við liggur, ef þú svíkur það, sem þú hefir gefið hönd þína upp á og sveiað þér upp á; þá fer þú til helvítis.

Eg þagði enn. Eg fann, að þetta var mesta vandamálið, sem fyrir mig hafði komið á æfinni.

Jónas hélt fortölum sínum áfram:

— Annars gerir þetta ekkert til. Eg veit alt um braginn. Eg ætlaði bara að vita, hvað þú vilt vera góður vinur minn. Og eg ætlaði þá að spila við þig á hverjum sunnudegi í allan vetur. En alveg stendur mér á sama. Eg hélt, að þetta væri í þína þágu. Alveg má mér standa á sama um þennan brag.

— Það er ekki bragur. Það eru rímur, sagði eg.

Eg kunni ekki við, að rangt væri farið með jafnmerkilegt efni, sem mér kom svona mið vikið.

— Nú það eru rímur. Æfinlega ertu nógu skýr. Þú hefir nokkuð meira vit á þessu en eg, þó að þú sért ekki hár í loftinu.

Eg fann, að þetta voru sæmdar-ummæli. Eg réð af að kaupa þessu við Jónas. Og eg gaf honum hönd mína upp á að segja alt satt. Og eg sveiaði mér upp á það líka.

Eg lofaði honum að heyra vísurnar. Og því næst sagði eg honum efnið, eins og það var fyrirhugað.

— Vísurnar eru víst æði-vel ortar, sagði Jónas. Og þetta er einstaklega skemtileg saga.

Mér þótti lofið gott.

— Hefir Grímur eitthvað hjálpað þér?

Eg sagði honum samvizkusamlega, hverjum vísuorðum Grímur hefði skotið inn í.

— Og hver er Úlfur óþveginn? sagði Jónas blíðlega.

— Það átti nú eiginlega að vera þú. En eg gæti breytt sögunni og gert Úlf góðan. Eða þá ekki látið hann eiga við neinn sérstakan.

— Einmitt það. Svo Úlfur óþveginn átti að vera eg? Hver á að vera skessan?

— Skessan er Manga, sagði eg hróðugur.

— Einmitt það. Svo skessan er Manga? sagði Jónas.

Hann hafði lokið við að leysa heyið, og var farinn að láta í meisana. Mér fanst málrómur hans eitthvað ískyggilegur. Og mér fanst hann fara eitthvað svo hranalega með meisinn og heyið. Við þögðum báðir dálitla stund. Og eg fór að fikta við heynálina í einhveri vandræða-leiðslu. Þá harkaði eg af mér.

— Um hvert leyti heldurðu, að þú gætir byrjað á marjasinum á sunnudaginn? sagði eg.

— Um hvert leyti eg byrji á marjasinum á sunnudaginn? Við skulum heldur tala um það, um hvert leyti þú verðir *hýddur* á sunnudaginn.

Jónas var hás af vonzku. Og meisinn hrikti allur í höndunum á honum.

— Eg? Hýddur . . . Ætlarðu að svíkja mig, Jónas?

— Ef fóstri þinn fæst ekki til að hýða þig fyrir óþokkaskapinn, þá skal eg vita, hvort eg get ekki náð í þig . . . Annars er þarflaust að vera að draga það.

Jónas rykti frá sér meisnum. Eg hélt heynálinni fyrir framan mig báðum höndum.

— Ef þú ætlar að fara að berja mig, þá rek eg heynálina í kviðinn á þér. Og þá geturðu séð, hvert þú fer eftir dauðann fyrir öll svikin!

Jónasi féllust hendur. Eg gekk aftur á bak út úr hlöðunni og hélt heynálinni fram undan mér. Þá fleygði

eg henni inn í hlöðuna til Jónasar, og hljóp heim svosem fætur toguðn.

Eg sá, að eg hafði verið gintur sem þurs, og að Jónas mundi verða fjandmaður minn alla okkar æfi. Það gerði nú minst til. Því að Jónas var helmingi meiri fantur en Úlfur óþveginn. Að svíkja mig svona, eins vel og eg hafði trúað honum! Það hefði Úlfur óþveginn aldrei gert. Og eg bjóst við einhverjum afarillum eftirköstum — þeim mun ískyggilegri, sem eg vissi ekki, hver þau mundu verða.

Grímur kom heim af beitarhúsunum um kvöldið, eins og hann var vanur. En eg þorði ekki að bera vandkvæði mín upp við hann. Eg gekk að því vísu, að hann mundi ekki gera annað en sneypa mig fyrir að hafa hugsað til að eiga nokkur vináttumál við Jónas. Eg vissi ekki, hvað eg átti af mér að gera. Tilveran var fram úr öllu lagi skuggaleg.

— Viltu ekki tæja fyrir mig ullarlagð, í stað þess að híma svona eins og hengimæna? sagði fóstri minn. Hann sat á rúminu sínu og var að kemba fyrir fóstru mína. Hún sat á stól hjá rúminu við rokkinn sinn. Grímur var farinn að flétta reipi í hinum baðstofuendanum.

Eg settist niður hjá honum og fór að tæja. Eg vildi eg væri dauður, sagði eg við sjálfan mig. Allir þögðu. Rokkhljóðið og marrið í kömbunum var í eyrum mínum eins og þytur af einhverju vonzku-veðri.

Og óveðrið skall á, þegar þau Manga og Jónas komu inn úr fjósinu.

Manga var heldur gustmikil. Hún sneri sér tafarlaust að Grími.

— Þakka þér fyrir, Grímur minn, sagði hún með kuldalegri blíðu í rómnum

— Fyrir hvað? sagði Grímur. Hann átti sér einskis ills von

— Þú veizt það auðvitað ekki! Nei, hvað ætli þú vitir það! sagði Manga. Hún teygði háðslega úr hverju orði. Og eg sá, að hún var bólgin af vonzku.

Nei, Grímur vissi ekkert. Óróleikurinn var auðsær á augnaráðinu.

— Þú veizt það auðvitað ekki, að þú hefir verið að hjálpa þokkapiltinum þarna til þess að koma saman níði um mig.

Allir litu á mig. Mér fanst augnaráðið eins og skriða, sem væri á leiðinni ofan yfir mig.

Grímur skildi ekkert enn.

— Eg hefi ekki hugmynd um, við hvað þú átt, sagði hann.

— Nei, náttúrlega ert þú hátt upp yfir það hafinn, að hafa hugmynd um skessur . . . eins og mig!

Þá fór hún að gráta.

— Það getur verið, að eg hafi átt það skilið af öllum öðrum. En eg veit, að eg átti það ekki skilið af þ é r, sagði hún með gráthljóðið í kverkunum.

Eg hélt áfram að tæja. En eg var svo lamaður, að eg vissi varla, hvað eg var að gera. Grímur laut að mér.

— Svo þú ert þá svona, hvíslaði hann að mér. Eg vildi, að eg hefði aldrei séð þig. Eg vildi, að þú yrðir aldrei fyrir öðru en svívirðing alla þína æfi.

Mér fanst eg kikna allur við, eins og eitthvert heljarbjarg væri lagt á bakið á mér.

— Hvað er eiginlega um að vera? sagði fóstri minn og lagði frá sér kambana.

— Ekki annað en það, sagði Manga, að hann fóstursonur ykkar hefir verið að skemta sér við það að yrkja svívirðilegasta níð um okkur Jónas.

— Barnið? sagði fóstra mín.

— O-já, hann er nú svona barnslega saklaus! sagði Manga; það er ekki furða, að þú hafir dálæti á honum. Og Grímur var svo greiðvikinn að hjálpa honum til þess.

— Það er ljótt að gera þetta, Nonni minn, sagði fóstra mín. Hún sagði þetta stillilega. En nú var byrðin að verða of þung. Og mér fór að vökna um augu.

— Og eg ætla að segja ykkur það, hjónunum, sagði Manga, að verði ekki Nonni hýddur nú, þá verð eg hér

ekki einum degi lengur. Það er nóg að þræla eins og ambátt hér á heimilinu, þó að eg fái ekki níðkviðlinga hjá fóstursyni ykkar í þokkabót.

— Og eg kynni að mega skjóta því inn í, sagði Jónas, að nú í kvöld ætlaði Nonni litli að reka heynálina í kviðinn á mér, í því skyni, sagði hann, að koma mér til helvítis.

Mér fanst hrollur fara um alla í baðstofunni. Um sjálfan mig fór líka hrollur. Eg fann, að eg mundi vera verstur maður á jörðunni. Og eg grét hástöfum.

— Nú tölum við ekki meira um þetta í kvöld, sagði fóstra mín.

— Á þá ekki að hýða Nonna? sagði Manga. Eða á eg að fara á miðjum vetri?

— Eg ræð hýðingum hér, sagði fóstra mín. Hvað sem hver gerir eða segir. En við tölum ekki nokkurt orð um þetta framar, þangað til ofsinn er farinn úr okkur... Þér er bezt að fara að hátta, Nonni minn. Eg skal færa þér matinn þinn í rúmið.

— Eg hefi ekki lyst á að borða, sagði eg.

En eg gat varla komið því upp fyrir ekka. Og eg fór að tína af mér spjarirnar.

Fóstra mín kom að rúminu mínu, þegar ljósið hafði verið slökt í baðstofunni. Hún settist á rúmstokkinn og strauk hendinni um kinnina á mér. Eg var enn að gráta. Hún laut niður að mér.

— Segðu mér nú, Nonni minn, hvernig í öllu liggur. Segðu mér það alt. Eg skil það sjálfsagt, hvernig sem það er. Og þú veizt, að eg kann að fyrirgefa.

Eg hætti að gráta og sagði henni alla söguna, alt frá því er rímnahugmyndin fæddist á göngunni með Grími um morguninn og þangað til eg bjóst til varnar í hlöðunni.

Þá fór eg aftur að gráta.

— Þetta er víst óttalega óguðlegt, sagði eg.

Fóstra mín þagði við.

— En það var líka ljótt af Jónasi að svíkja mig um marjasinn og ætla að berja mig, sagði eg þá.

— Það jafnar sig alt, sagði fóstra mín. Biddu guð að hjálpa þér til að vera æfinlega góður. Eg ætla að biðja hann um það líka ... Góða nótt, Nonni minn.

Hún tók höndunum utan um báðar kinnar mínar og kysti mig ... Og eg fann frið ástríkisins vefjast utan um sál mína.

Fóstra mín lifði mörg ár eftir þetta. Og einu sinni áttum við svipað tal saman, þegar er var orðinn fulltíða maður. Hún var þá vitaskuld ekki dómarinn lengur. En hún var vinur og ráðgjafi.

Traust mitt á mönnunum var horfið. Og traust mannanna á mér var horfið. Og gleðin var horfin úr huganum. Og sál mín skalf í næðingnum. Og dimmir og dapr-ir skuggar sóttu að henni.

Fóstra mín brosti.

Og hún minti mig á söguna, sem eg hefi sagt hér á undan.

— Ertu raunamæddari nú en þú varst þá? spurði hún.

— Eg veit ekki, sagði eg. En eg veit, að nú er eg ekki lengur barn. Og eg veit, að þetta, sem nú er um að tefla, er einn af hryllilegustu veruleikum lífsins, og ekki hégómi, eins og þá.

— Af hverju veiztu það? sagði fóstra mín.

Eg þagði, til þess að átta mig á svarinu.

En eg svaraði aldrei neinu.

Og fóstra mín mælti enn fremur:

— Ef við komumst einhvern tímann svo langt að sjá það, að allar okkar áhyggjur og sorgir og móðganir og reiði, og alt þetta, sem þjáir þig nú, er ekki annað en barnslegur hégómi, ekki annað en skuggar af hrófatildri heimskunnar — skuggar, sem verða að engu, þegar hrófatildrið hrynur — þá sjáum við líka, að við höfum verið börn — alveg eins og þú sér nú, að þú varst barn, þegar marjasinn olli öldugangi í sál þinni.

— En ef við komumst aldrei svo langt? sagði eg.

— Þá er það af því, að við sloknum út af. Og þá er alt hégómi, sagði fóstra mín.

EINAR HJÖRLEIFSSON.

Peningaverðið á Íslandi.

I. Verðið á peningum er óstöðugt.

Ef einhver vildi vita, hve mikið af vaðmáli væri í vaðmálsstranga, þá fengi hann sér stiku og mældi vaðmálið. Álnavara er öll mæld á þann hátt, lögur er mældur með pottamáli, og alinin og potturinn er ávalt hið sama ár eftir ár. Lengd álnavöru og teningsinnihaldið í lagarvörum verður ávalt mælt með mikilli nákvæmni. Sé einhverjum forvitni á að vita, hvers virði alin af vaðmáli eða pottur af lagarvöru sé, þá er að komast fyrir, hve mikið af peningum verði að gefa fyrir hana. Þá eru peningarnir alinin, sem alt verð er mælt á. Peningarnir eða krónan er almenn verðalin, og við þá er allra hluta gildi miðað, sem ganga kaupum og sölum.

Alinin og potturinn er áreiðanlegur mælikvarði, og ávalt hinn sami, því að það, sem alinmálið eða pottmálið stækkar við hita og dregst saman við kulda, er svo lítið, að það verður ekki tekið til greina. Krónan er þar á móti alinmál, sem á stuttum tíma breytist mikið, og á löngum tíma mjög mikið. Til þess að mæla verðið með, hefir mannfélagið teygjuband, sem stundum skreppur saman, en stundum tognar. Auðvitað hafa menn vitneskju um það; en það leynir sér oft lengi, hvernig verðmælirinn hefir breyzt, því að ein vörutegundin hækkar, en önnur lækkar móti peningum, og til þess að finna, hvert verð þeirra er nú í samanburði við það, sem það var einhvern tíma áður, þyrfti að vita verðlag á öllum vörum í hvorutveggja skiftið. En verðlag á mörgum vörum en vanalegast algjörlega gleymt, þegar langir tímar eru liðnir.

Peningar hafa sama verðið, sem góðmálmar þeir hafa, er peningar eru gjörðir úr. Gull og silfur eru vörur, sem hafa markaðsverð, og breyta verðinu eftir framboði og eftirspurn, eins og aðrar vörur. .Fyrir því eru þeir verðalin, sem gjörð er úr teygjubandi. Til þess að komast fyrir, hvert verð þeir hafa, þarf að bera þá saman við allar aðrar vörur, sem töluvert er af í viðskiftalífinu, og þörf er á. Milli 1820—30 kom út á Bretlandi bók eftir enskan mann Tooke, Verðsaga: History of Prices, og sýndi verð á 25 aðalvörutegundum um langan tíma. Þessi bók hefir síðan verið lögð til grundvallar fyrir því, hversu peningar hafi fallið í verði á þeim tíma, og eftir að sú bók kom út, hefir það verið álitið nægilegt, ef vita skyldi um verðlag á peningum, að bera það saman á aðalvörutegundunum helztu. Hitt skifti ekki miklu máli, hvort t. d. að eldspýtustokkar eða nálabréf er dýrara eða ódýrara: þess gætir ekkert móti vörum, sem mikið þarf að hafa af á hverju heimili.

1822 lagði enskur maður, Lowe að nafni, það til við ensku stjórnina, að hún skipaði fasta nefnd, sem mældi breytingarnar á verðinu á 1 pundi sterling (18 kr.). Hann hugsaði sér, að stjórnin skipaði nokkra menn, sem fengju sér áreiðanlegar skýrslur um verðið á þeim vörum, sem mest væri eytt af á heimilum manna. Um verðlagið á þessum vörum vildi hann láta semja verðlagsskrá fyrir peninga (A table of reference), sem sýndi breytinguna á peningaverðinu, eða hve mikið fengist fyrir peninga á hverjum tíma.

Þessa verðlagsskrá átti svo að leggja til grundvallar fyrir öllum peningagreiðslum. Ef einhver hefði fengið 1000 kr. að láni um 12 mánuði, þá átti hann ekki að borga vöxtuna, og nákvæmlega 1000 kr. að auki, þegar árið var liðið; peningaverðlagsskráin sýndi, hvað hann átti að greiða. Ef hún sýndi, að peningar höfðu hækkað um 3%, átti skuldunautur að greiða 1030 kr., hefði hún lækkað um 3%, komst hann af með að greiða 970 kr. Verðlagsskráin átti einnig að leggjast til grundvallar fyrir launa-

greiðslum. Ef maður átti að fá 3000 kr. í laun og verðlagsskráin hafði hækkað 3%, átti hann að fá 3090 kr.; ef hún hafði lækkað um 3%, átti hann að fá 2910 kr. Lowe vildi með þessari tillögu sinni vega á móti öllum verðbreytingum, koma því í ró og jafnvægi, sem nú er óendanlegum breytingum undirorpið, og leiða í lög jafnvægi í stað þess óróa og allrar þeirrar áhyggju, sem er í för með breytingunni á peningaverðinu.

Eftir að Vesturheimur fanst, 1496, hafa peningar stöðugt hækkað í verði; þar voru silfur- og gullnámur, sem juku svo á framleiðluna, að góðmálmarnir hafa ávalt fallið í verði eftir það 1875 var það álit vísindamanna, að 8 kr. þá mundu hafa sama verð í rauninni, sem 1 kr. hafði 1500. Lækkun peningaverðsins hefir haft mikil áhrif á sögu Norðurálfunnar. Baráttan milli Karls I. á Englandi og parlamentsins, sem endaði með borgarastyrjöld og aftöku konungsins, er álitin að stafa meira frá verðfalli peninga en frá lunderni konungsins. Það hefir þótt hyggilegt eftir á, þegar ýmsar stofnanir áskildu sér tekjur sínar ákveðnar eftir kornverði, eða verðlagsskrá. Það hefir t. d. kirkjan hér á landi gjört, og margir jarðeigendur munu enn gjöra hið sama, að láta greiða sér landskuldir og leigur eftir verðlagsskrá. Hér á landi stafar þetta nokkuð af því, að hér hefir verið lítið af peningum manna í milli, og flest það hefir verið borgað með landaurum — vörum — sem annarsstaðar hefir verið greitt í peningum, þar meðal hjúakaup og annað.

II. *Verðlag á innlendri vöru.*

Með konungsúrskurði 16. júlí 1817 eru settar reglur um verðlagsskrár á Íslandi, sem fylgt er enn í dag að mestu leyti. 1818 voru samdar að eins fimm verðlagsskrár fyrir alt landið: ein fyrir Skaftafellssýslur, önnur fyrir alt Suðuramtið, þriðja fyrir alt Vesturamtið, fjórða fyri fjórar sýslur í Norðuramtinu, og fimta fyrir báðar Múlasýslurnar. Íslenzku vörurnar, sem nefndar eru í

þessum verðlagsskrám, eru allar hinar sömu, sem nú eru í verðlagsskránum. En þegar litið er þessar gömlu verðlagsskrár, er verðið á vörunum ótrúlega hátt, og stafar það af því, að verðið var ákveðið eftir gangverðinu á dönskum bréfpeningum, sem þá var ákveðið með úrskurði fyrir hvern ársfjórðung. Fyrir og um 1818 var gangverðið á bréfpeningum ákveðið 375 rdl. sama sem 200 rdl. í silfri. 1818 verður gangverðið 250 móti 200 rdl. í silfri. Útgefendur Lagasafnsins segja um fyrstu ára verðlagsskrárnar, að yfir höfuð sé ekki unt að sjá, eftir hverju gangverði á bréfpeningum þær séu reiknaðar. Vegna þess verða fyrstu verðlagsskrárnar í Lagasafninu alls ekki notaðar.

En 1830 er gangverðið orðið fast ákveðið, 103 rdl. í bréfpeningum sama sem 100 rdl. í silfri. Verðlagið hér á landi er þá enn ákveðið eftir bréfpeningaverðinu, og ef eitthvað er fengist við verðlagsskrárverðið, verður að draga frá því 3 af hundraði, til þess að komast að silfurverðlaginu. Þessir 3% hafa verið dregnir frá verðlagsskrárverðinu 1830 hér á eftir. Að öðru leyti hefir meðalverðið þá verið fundið á þann hátt, að það er reiknað út svo fyrir Suðuramtið, að verðið í öllum sýslunum er margfaldað með 5, og lagt við verðið í Skaftafellssýslum, og því sem út kemur er deilt með 6. Verðið í fjórum sýslunum í Norðuramtinu er margfaldað með 2, og lagt við verðið í Múlasýslunum, og því deilt með 3. Síðan er fengið meðaltal fyrir hvert amtið af þrem (Vesturamtið er alt í einni einustu verðlagsskrá); þau meðaltöl eru lögð saman og skift með þremur, og þá kemur út verðlagið 1830, þegar búið er að draga 3% frá. Dölum og skildingum er svo breytt í krónur og aura eftir lögunum.

Alveg sama aðferðin hefir verið höfð við verðlagsskrárnar 1850. En þá þarf ekki að draga frá 3% fyrir gangverðinu á bréfpeningum, því að þá eru bréfpeningarnir horfnir úr sögunni, og í stað þeirra eru komnir seðlar Þjóðbankans, sem eru innleystir hvenær sem krafist er. Fyrir því hafa þeir sama verð og silfrið.

Alt þetta er gjört til þess að fá meðalverð allra meðalverða fyrir alt landið. Eftir því sem einhver verðlagsskrá er gjörð fyrir fámennara umdæmi, eftir því vegur hún minna á móti hinum. Ef einn kaupmaðurinn selur 10 tunnur af korni á 30 kr., en annar selur 100 tunnur af korni á 25 kr., þá er reikningslegt meðalverð $27^1/_2$ króna, en sanna meðalverðið er það, sem alt kornið var selt fyrir, 2800 kr., deilt með öllu korninu sem selt var 110 tunnum, og verður þá í þessu dæmi kr. 25,45 aurar. 1900 og 1907 er samin verðlagsskrá fyrir hverja sýslu. Það mun vera afleiðingin af hreppapólitíkinni, því verðlag á innlendum vörum fylgist að yfir land alt, nema hvað Skaftafellssýslur hafa árum saman, og svo langt sem menn vita, haft lægra verðlag en aðrar sýslur, og Gullbringu- og Kjósarsýsla með Reykjavík og Ísafjarðarsýslu oftast eitthvað hærra verðlag en vanalegt er. — Eg hefi álitið að það sem mest væri komið undir, væri að raða verðlagsskrám sýslnanna í þrjá flokka, svo að einn þriðjungur landsmanna væri í hverjum þeirra. Með Vesturamtinu öllu voru taldar Skaftafellssýslurnar báðar, og Húnavatnssýsla og Ísafjarðarsýsla, sem er langfólksflest, talin tvisvar. Þetta urðu 6 sýslur úr Vesturamtinu, og 3 úr öðrum ömtum, en 1 talin tvisvar, og meðaltalið fengið fyrir þessa landshluta með því að skifta samtölunni með 10. Fyrir norðan og austan voru 5 sýslur saman allar metnar jafnt; þar var annað meðaltalið. Á Suðurlandi var verðlagið í Gullbringu- og Kjósarsýslu talið tvisvar; hinar sýslurnar eru Vestmanneyjasýsla, Árness, Rangárvalla- og Borgarfjarðarsýsla; alls voru í þeim flokki 5 verðlagsskrár (þar í ein tvítalin) og samtölunni var skift með 6. — Þannig voru búin til 3 undir-meðaltöl hvort fyrir sinn landshluta, þar sem $^1/_3$ landsmanna átti heima í hverjum, þau lögð saman og skift með þremur, og þá komu út dálkarnir 1900 og 1907.

Með þessu móti fær hver verðlagsskrá nokkurn veginn það gildi, sem henni bar að hafa eftir mannfjöldanum í umdæminu sem hún nær yfir 1900 og 1907. En

þar sem hvert amt er notað fyrir meðaltal 1830 og 1850, þá kemur það af tveimur ástæðum: Verðlagsskrárnar voru alls fimm, sýslur urðu því ekki fluttar milli amtanna svo vel væri, og flokkstalan í ömtunum var næsta jöfn þá, þótt Vesturamtið væri nokkuð mannfærra en hin ömtin hvort fyrir sig. — Þegar þessum aðferðum hefir verið beitt til þess að fá verðsögu fyrri aldar og þessarar út úr verðlagsskránum, koma út þeir fjórir dálkar, sem hér fara á eftir.

	1830	*1850*	*1900*	*1907*
	kr.	kr.	kr.	kr.
1. Kýr	36.21	50.97	92.99	103.88
2. 6 ær	30.98	41.24	64.76	82.82
3. 12 gemlingar . .	43.73	57.92	90.32	122.50
4. 1 hestur ($^{3}/_{4}$ hdr.)	24.18	32.61	64.90	74.13
5. Hvít ull 120 pd.	33.62	41.36	59.06	110.46
6. Mislit ull 120 pd.	28.16	35.82	41.30	75.79
7. Smjör, súrt, 120 pd.	34.22	43.60	68.90	80.23
8. Tólg, 120 pd. . .	38.08	39.96	34.16	38.24
9. Vaðmál 120 pd. .	70.03	79.27	134.50	132.80
10. Harðfiskur*) 6 vt.	33.61	38.07	81.59	79.65
11. Fiður, 120 pd.. .	28.22	55.88	87.28	100.38
12. Dagsv.24 (hv. 5 al.)	28.80	35.04	60.72	69.12
13. Lambsf.24(hv.5 al.)	31.68	52.56	96.96	99.20
14. Meðalv. á hundr.	30.82	33.32	60.18	71.80
15. Meðalverð á alin	0.25	0.30	0.50	0.60

III. Peningaverð fyrrum og nú borið saman við landaura.

Milli 1850 og 1900 er langt tímabil, og hefði verið æskilegt að fylla þá eyðu með verðlagsskránum 1875, sem er þar mitt á milli. En sú verðlagsskrá, og verðlagsskrárnar frá árunum 1870—80, segja svo algjörlega rangt

*) Sá harðfiskur sem nú gengur kaupum og sölum er á 240 kr. hverjar 6 vættir.

til þess sanna verðs, að þær eru að öllu villandi. Verzlunin við Ísland var þá rekin svo, að oft var meira boðið í innlendu vöruna, en á nokkurn hátt gat fengist fyrir hana á útlendum markaði, þótt hvorki væri reiknað flutningskaup né annar kostnaður, sem á hana átti að falla. Verðlagsskrárnar á þeim árum eru þess vegna ekki reiknaðar eftir peningaverði í rauninni, heldur eftir nafnverði, eins og verðlagsskrárnar fyrir 1820. Munurinn sá einn, að fyrir 1820 var farið eftir nafnverði á bréfpeningum, en 1870—80 er reiknað eftir nafnverði á einhverju, sem ekki er til, því að peningar fengust ekki í verzlunum á þeim dögum, nema fyrir hesta og sauði, sem Englendingar voru þá að byrja að kaupa. Allur skaðinn við að kaupa innlendu vöruna og allur annar kostnaður við verzlunina var lagður á aðfluttu vöruna eingöngu. Það sem á hana var lagt urðu ef til vill 40—50% af verði hennar í stórkaupum. Við þetta varð söluverð á aðfluttri vöru 10—20% hærra en það þurfti að vera, og verð útfluttu vörunnar 10—15% hærra en átti að vera. Þetta verzlunarástand var kallað »svikamyllnan«. Allir verzlunarmenn fengu vörur í búðinni, sem þeir voru í, með alt öðru verði en aðrir kaupendur, og allir, sem höfðu peningalaun, reyndu að komast hjá búðarverðlaginu með því að panta sem mest af nauðsynjum sínum frá útlöndum. Um það leyti byrjuðu innlendu verzlunarfélögin af þessum ástæðum víðast hvar. Við þetta verð hækkar verðlagið í verðlagsskránni 1875 á ull, kjöti, tólg, fiski, lýsi, öllum matvörum og sauðfénaði; sömuleiðis á fiðri, eða hér um bil öllum þeim vörutegundum, sem teknar eru hér að framan, líklegast um 10—15%. Svo er annað atriði varhugavert. 1873 lögleiddu öll Norðurlönd gullpeninga í stað silfurpeninga. Um það leyti, sem lögin voru samin í nefndinni, fengust 15 pund af silfri fyrir 1 pund af gulli; en 1875 fengust 18 pund af silfri fyrir 1 pund af gulli. 1875 hafa Íslendingar ekkert til að borga útlendar skuldir með nema silfur, en silfrið er fallið um 20%; af því stafar líka, að vörur, sem eru keyptar fyrir silfur, verða að

*9

vera alt að 20% dýrari en á móti gulli. Meðalverð allra meðalverða 1875 varð 56 aurar; að réttu lagi hefði það líklegast átt að vera 20% lægra, eða hér um bil 45 aur., eða einhversstaðar milli 40—50 aur., ef til vill miklu nær 40 aurum.

Þessi ár, sem tekin eru, þarf samt að geta um. 1830 hefir velmegun landsmanna verið að aukast um 10 ár, og fólkinu hefir fjölgað jafnt en fremur lítið um langan tíma. 1850 er fjáreign landsmanna í mestum blóma á 19. öldinni, að undanskildum árunum 1891—95; mislingasóttin 1846 hafði höggvið skarð í fólksfjöldann, en frá 1830—50 hafði fjölgun verið stöðug, að því fráskildu. En fjölgunin var sein á sér um þær mundir, þegar meðalæfin var 34 ár. 1900 hefir fólkinu fjölgað ákaflega mikið; hér eru komnir upp kaupstaðir, þar sem engir voru áður; meðalæfin er orðin 56 ár, útflutningur á lifandi fé er bannaður, og við það hefir sauðfé lækkað í verði og allar afurðir af því. Innanlandsmarkaðurinn er orðinn miklu betri en nokkuru sinni áður, og það heldur uppi kjötverðinu og fjárverðinu. 1904—07 eru innlendar vörur að hækka í verði, sumar ákaflega, t. d. smjör, sem nýlega er orðið útflutningsvara, og kjöt, sem kaupstaðir og sjávarsveitir leggja sterkar fölur á, og þá er byrjað víðast um land að selja innlendar vörur fyrir peninga, svo um munar. Fólkinu hefir fjölgað töluvert síðustu árin; útflutningar eru litlir; útlendir menn setjast hér að, og mannsæfin er komin yfir 60 ár.

Ef taflan hér að framan er höfð til þess að sýna, hvað peningar hafa fallið í verði, þá er það fljótséðast af meðalverði á alin þessi ár, sem þar eru tekin. Eftir meðalalin verðlagsskránna að dæma eru:

25 kr. 1830=30 kr. 1850, verðlækk. peninga verður þá 20%
25 — 1830=50 — 1900, — — — 100%
25 — 1830=60 — 1907, — — — 140%

En sé tekið meðaltal af vörunum 1—13 eða af þeim vörum, sem mest eru seldar og keyptar í landinu, þá verða

30 kr. 1830=40 kr. 1850,	verðlækkun	peninga	33%
30 — 1830=67 — 1900,	—	—	123%
30 — 1830=77 — 1907,	—	—	156%

Verðlækkunin er þá öllu meiri en eftir meðalverði allra meðalverða, og síðari hlutföllin munu sýna réttilegar peningaverðið á móti innlendri vöru en hin fyrri, því t. d. hespugarn, skinnategundir og jafnvel lýsi eru vörur, sem gilda jafnt til að finna út meðalverð allra meðalverða, sem kýr, ær, gemlingar, hestar, ull og aðalvörurnar, sem taldar eru, en í öllum kaupum og sölum, sem gerast um landið, vega þær lítið, því að lítið er selt af þeim.

Áður en þessum atriðum er slept að sinni, mætti benda á það, að tólg er eina landvaran, sem hefir staðið í stað um 77 ár; það er auðvitað sama sem, að tólg móti peningum hefir lækkað í verði um 140—156%. Verkalaun (eitt dagsverk um sláttinn) hafa hækkað um 140%, sem svarar nokkurn veginn því sem peningar hafa fallið í verði eftir meðalverði allra meðalverða á landvöru.

Ef ungur maður hefði viljað reisa bú 1830, og ætlað að kaupa til búsins 5 kýr, 100 ær, 100 gemlinga og 10 hross, þá hefði hann orðið að greiða fyrir það 1200 kr. Ef sonarsonur hans hefði viljað reisa bú 1900 með alveg sama skepnufjölda og borga það alt í peningum, þá hefði hann orðið að greiða fyrir skepnurnar 2949 kr. eða hér um bil 3000 kr. Ef þessi sonarsonur mannsins, sem fór að búa 1830, hefði dregið það til 1907, hefði hann orðið að greiða fyrir sama skepnufjöldann 3661 kr., eða þrefalt krónutalið, sem afi hans varð að láta af hendi.

IV. Peningar gagnvart helztu nauðsynja- og munaðarvörum.

Frá 1850 til 1907 hefir innlend vara, sú sem áður var talin, hækkað tvöfalt á móti peningum. Það er sama sem, að 1907 þurfi 2 kr. til þess að kaupa það, sem mátti fá fyrir 1 kr. fyrir 57 árum. En mikið vantar til þess, að

sagt verði, að peningarnir hafi fallið í verði um helming á landinu fyrir því. Landið þarf einnig útlendrar vöru við, og hér hafa verið keyptar að kornvörur fyrir 2400 þús. kr., og munaðarvörur fyrir sama verð, að öllu samtöldu, síðustu árin. Af öllum kornvörum eru keypt árlega hér um bil 250 pund á hvert mannsbarn á landinu, af kaffi eru keypt 14 pund, sykri 45 pund, af öllu tóbaki $2^1/_2$ pund, af vínföngum og öli 9,3 pottar = 18 pund á mann, eða samtals 80 pund af alls konar munaðarvöru á hvert mannsbarn á landinu. Fáist verðið á þessum vörum fyr og nú, þá er búið að fá yfirlit yfir helztu neyzluvörurnar, og hvernig peningarnir mælast á móti þeim, og þá vantar ekki mjög mikið á, að ákveðið verði, hvað fæði hvers einstaks manns á landinu hafi kostað áður og kosti nú.

Í landshagsskýrslum Bókmentafélagsins, I. bindi bls. 583, hefir Sigurður Hansen sett töflur um vöruverð 1849, og þar eru taldar kornvörur og munaðarvörur, og helztu útfluttu vörurnar héðan. Engin skýrsla er til um nokkurt ár nær 1850 en þessi, og hér verður vöruverðið 1849 að gilda sem það væri 1850. Verðið sjálft verða menn að sjá í töflu Sigurðar Hansens, en hér er sett verð eftir töflunni á það, sem ætlast er til að einn fullvaxta karlmaður eyði á árinu. Það sem menn eyða nú á dögum er lagt til grundvallar, og maðurinn er látinn hafa eytt alveg því sama 1849 og menn eyða nú, þótt ekki sé svo í rauninni. Menn höfðu minni kornmat þá sér til viðurværis en nú, og minna var drukkið af kaffi, og minna eytt af sykri, en eyddu miklu meira af vínföngum. Verðið 1901 er tekið eftir landshagsskýrslunum, og 1907 eftir því verði sem kunnugt er.

a. Erlendar vörur:		*1850*	*1901*	*1907*
1. Rúgmjöl	264 pd.	kr. 18.00	kr. 20.00	kr. 26.00
2. Bankabygg	110 —	— 8.64	— 12.00	— 12.00
3. Baunir	40 —	— 2.58	— 6.40	— 5.60
Flyt . . .		kr. 29.22	kr. 38.40	kr. 43.60

a. *Erlendar vörur:*		*1850*	*1901*	*1907*
Fluttar . . .		kr. 29.22	kr. 38.40	kr. 43.60
4. Munntóbak	10 pd.	— 10.00	— 20.00	— 23.20
5. Kaffibaunir	14 —	— 6.58	— 8.12	— 11.90
6. Sykur	45 —	— 38.70	— 10.57	— 10.80
7. Brennivín	16 pt.	— 5.76	— 13.18	— 17.60
b. *Innl. nauðsynjar:*				
8. Mjólk	150 pt.	— 12.00	— 25.50	— 28.50
9. Nautakjöt	50 pd.	— 4.00	— 14.00	— 20.00
10. Kindakjöt	100 —	— 8.00	— 22.00	— 25.00
11. Fiskur nýr	100 —	— 2.00	— 5.00	— 9.00
12. Saltfiskur	32 —	— 2.88	— 5.20	— 7.70
13. Kartöflur	½ tunna	— 3.00	— 4.50	— 5.50
14. Smjör innl.	30 pd.	— 11.10	— 18.00	— 24.00
15. Harðfiskur	20 —	— 1.60	— 2.50	— 10.00
16. Treyju- eða jakkaföt		— 24.00	— 50.00	— 60.00
17. Sérstök nærföt . .		— 3.00	— 6.00	— 6.00
18. Þjónusta (24 dagsverk)		— 35.04	— 60.72	— 69.12
19. ⅙ af húsaleigu heils heimilis		— 25.00	— 60.00	— 84.00
		kr. 221.88	kr. 363.69	kr. 455.92

Fáeinar athugasemdir verður að gjöra. Vera má að það sé of hátt að ætla manninum um árið 264 pd. af rúgmjöli, sem er sett hér með brauðverði: hann þarf það að líkindum, en neytir aftur t. d. hrísgrjóna í staðinn fyrir eitthvað af því, og hveitis fyrir enn annan hluta af því. En verðlag á hrísgrjónum og hveiti hefi eg ekki getað náð í 1849, heldur ekki hefi eg getað fengið verðið á kolum eða steinolíu þá, því hvorugt fluttist, en afleiðingin er sú, að eg varð að sleppa báðum þeim vörutegundum. Þá var hafður mór til eldsneytis, en tólg eða lýsi til ljósa. Að jafna mó móti kolum og tólg og lýsi móti steinolíu treysti eg mér ekki til. Þess vegna er þessum vöruteg-

undum slept hér. Fullorðni maðurinn, sem hér er rætt um, eyðir tóbaki og brennivíni fyrir fjóra menn; konur, sem eru helmingur allra landsmanna, neyta hvorugs, og drengir á unga aldri heldur ekki. Annars er ekki neitt sérlegt undir því komið, hve mikils hann er látinn neyta á árinu; hlutfallið á vöruverðinu er hið sama, hvort sem það er margfaldað með tíu eða hundrað, sé verðið rétt öll árin. Það skal fúslega játað, að jafnframt því sem töluvert vel er lagt í fæðið, þá er mjög lítilfjörlega lagt í fatnaðinn. Skófatnaður t. d. er ekki nefndur á nafn, því eg þorði ekki að hætta mér út í að verðsetja skófatnaðinn 1849 móti þeim sem nú er, aðallega af því, að eg veit ekkert hve marga íslenzka skó ætti að leggja á móti einum útlendum skóm, sem nú tíðkast nær eingöngu í kauptúnum.

Niðurstaðan af þessu er sú, að peningar hafa fallið í verði

frá 1850 til 1901 um 64%
frá 1850 til 1907 um 105%
frá 1901 til 1907 um 25%

Það er með öðrum orðum að fyrir það sem voru

100 kr. í peningum 1850 verður að gefa 164 kr. í pen. 1901
100 — í — 1850 — — — 205 — í — 1907

og að fyrir það sem voru

100 kr. í peningum 1901 verður að gefa 125 kr. í pen. 1907.

V. *Niðurlagsatriði.*

1848 fundust gullnámur í Kaliforníu, sem feldu peninga í verði um allan heim smátt og smátt. Verðbreytingin er ekki komin til Danmerkur 1849; hennar fer að kenna 1850 og næstu árin þar á eftir. Jafnframt, en meira síðar, var framleitt svo mikið af silfri, að þjóðirnar, sem höfðu það fyrir peninga, sáu sitt óvænna, og breyttu peningunum í gullpeninga, áður en silfrið félli of mjög í

verði. Þess er getið hér að framan, hver áhrif silfurverðið hafði hér á landi 1875. Þegar því nær allar þjóðir í Norðurálfu og Vesturheimi voru farnar að nota gullpeninga, stöðvaðist gullið í verði nokkurn tíma, og gekk ýmist upp eða niður, svo ekki var hægt að segja stundum, í hvora áttina gullverðið hneigðist. Fyrir 1900 fundust gullnámarnir í Transvaal, þar sem nú er Johannesburg; gullið, sem þar hefir verið grafið úr jörðu, hefir numið 1000 miljónum króna um árið. Það þótti mesta furða, að öll sú framleiðsla skyldi ekki fella gullið sýnilega í verði og margar getur voru að því leiddar, hvernig því væri farið. Sumir sögðu, eins og satt var, að austurlandaþjóðir notuðu meira gull en áður, og það héldi verðinu uppi; aðrir sögðu, að þau fjarska kynstur væru smíðuð úr gulli, og að það héldi verðinu uppi; menn gengju með gulli búnar tennur í munninum, og það gull færi í kirkjugarðana, þegar menn dæju, o. s. frv. En svo fundust gullnámarnir í Klondyke líka, og eftir aldamótin síðustu, einkum síðustu árin, er gullið farið að lækka stórum í verði. Vegna þess, hve framleiðslan hefir verið gífurlega mikil, og hve hún er stórvaxin, eru engar líkur til að gullið hækki aftur í verði. Þvert á móti er líklegast, að fyrir framan okkur sé tímabil, er gullið fellur í verði ár frá ári, og fimm ára bil eftir fimm ára bil.

Með töflunni yfir verðlagsskrárnar hér að framan var sýnt, að meðalverð allra meðalverða var stigið frá 30 aur. 1850 upp í 50 aura 1900, og upp í 60 aura 1907. Þar var ennfremur bent á, að meðalverð allra helztu og mikilvægustu landaura hefði stigið úr 40 aurum 1850 upp í 67 aura 1900, og upp í 77 aura 1907. Sé nú þetta borið saman við þá hækkun á verðlagi, sem sýnd er hér að framan (IV), þá má fá þessar tölurađir, sem allar sýna verðfallið á peningum, eða gullinu, þessi ár. Verðið 1850 er ávalt gjört að 100 kr.

	Meðalalin	Helztu landaurar	Fæði, klæði og húsnæði
1850	100 kr.	100 kr.	100 kr.
1900	167 —	168 —	164 —
1907	200 —	193 —	205 —

Hvernig sem maður veltir því máli fyrir sér, þá sýnist ekki vera unt að komast að annarri niðurstöðu en þeirri, að frá 1850—1907 hafi peningar fallið í verði um helming, þannig að 2 kr. nú hafi sama kaupmagn, eða séu það sama sem 1 kr. var 1850.

En sé litið á tímabilið frá 1900 til 1907 þá hafa peninnarnir fallið í verði þannig:

Eftir meðalalin allra meðalálna um	20%	(kr. 100 = kr. 120)
Eftir helztu landaurum í verðlagsskrá um	15%	(kr. 100 = kr. 115)
Eftir verði á fæði, klæðnaði og húsnæði um	25%	(kr. 100 = kr. 125)

Efalaust er réttast hið síðasta, því að verkalaun í sveitum munu vera eitthvað á eftir tímanum, og hækkun þeirra þess vegna ekki farin að hafa þau áhrif á verðlagsskrárnar, sem þau ættu að hafa.

Afleiðingarnar af verðfalli peninga eru hinar sömu hér, sem annarstaðar í heiminum. Maður, sem hefir fengið til láns 1000 kr. út á jörðina sína 1850 og greiðir skuldina 1907, hann greiðir 1000 kr., en ætti í raun réttri að greiða 2000 kr. Maður, sem hefir fengið veitt embætti t. d. 1900 með 3000 kr., hann fær árið 1907 í rauninni ekki nema 2250 kr. í laun; en ef hann ætti að standa jafn vel að vígi 1907 og hann stóð 1900 með 3000 krónunum, þá ætti að greiða honum eftir verðlagsskrá Lowe's, sem um var getið í byrjuninni, 3750 kr. Verkamaður sem fekk 3 kr. í daglaun 1900, fær, séu honum borgaðar 3 kr. nú, sama sem 2 kr. 25 aura þá. Verðfallið á peningum kemur hér eins og alstaðar niður á gömlum

skuldum, og á verkalýð, sem hefir peningakaup, og mönnum með fastákveðnum launum; því að verkakaup og peningalaun eru jafnan hækkuð síðast af öllu vöruverði.

Englendingar sem um verðfall peninga hafa ritað nýlega segja að þar hafi peningar fallið í verði um 30% frá því um aldamótin. Það kemur vel heim við 25% hér á landi; England er þeim 5% á undan Íslandi, en sjálfsagt kemur sú verðbreyting líka hér innan skamms.

INDR. EINARSSON.

Í páfagarði.

I.

Og hann hafði svarist og signst upp á það,
Að sitja' eins og hraukur í nesi
Og mjakast ei út fyrir afvikinn stað
Um æfina, hvernig sem blési.

Og trúlega hélt 'ann þann samninginn sinn;
Hann sveikst eigi um tíðast og fljótast
Að hnykkja sem fastast þau agnhöldin inn,
Sem ætluðu að mást eða rótast.

En breytt hafði nágrend um búskaparlag,
— Þó bæina eins léti heita —
Hann sá það og vissi, en söng þenna brag:
Af synd sprettur vit til að breyta!

Hann hlóð upp hvern torfgarð, þó tyldi' ekki neitt,
Af tildrinu meinfúna' og illa.
Flest störf hans og ræða var rústarverk eitt,
Tómt ramb við í skörðin að fylla.

Ef hjúin hann spurðu, hvort afbrot væri enn
Ið einfalda og bersýnilega,
Hann sagði, þau væru ekki vísindamenn,
En viðssjált ið alnáttúrlega.

Þó fann hann að viðhaldið varð honum strit,
Að vanblessun settist í búið,

Ei afli né fjárhöld, sem færa mest nyt,
En flest sem var úrkast og rúið.

II.

Og félítill sat hann með ellinnar ok,
Í öngum með vonirnar feldar —
Menn reyna það einatt í erindis-lok,
Þá austrið er skýjað, og kveldar.

Hjá hinum var búsafnið hundraða-falt,
En hans hafði af 'onum rakast.
Og það sem að lafði var úrkynjað alt
Og uppdráttarsjúkt, — það var lakast.

Hann fann til, sem allir, sem íhaldi mest
Gegn eðli og grun sínum vinna;
Þeir virða sem fórnir sinn blóra og brest
Á blótstalli dygðanna sinna.

Því vönduðum dreng getur dulist, hver leið
Sé dygð sinni færust til enda,
Ef sannfýsi og trúlund við embættis eið
Á öfugar göturnar benda.

Því íheldni vönduð er úrkostablind,
Sem aldrei má fyrir því trúa,
Að fremja þá hugprúðu sálgæzlusynd
Af sannleiksást heit sín að rjúfa.

Þó sannindi einföld í samhengi máls
Sé sýnd, á hún ráð það sem styður,
En það er að verja sig viti sín sjálfs
Og vægðarlaust hrópa það niður.

III.

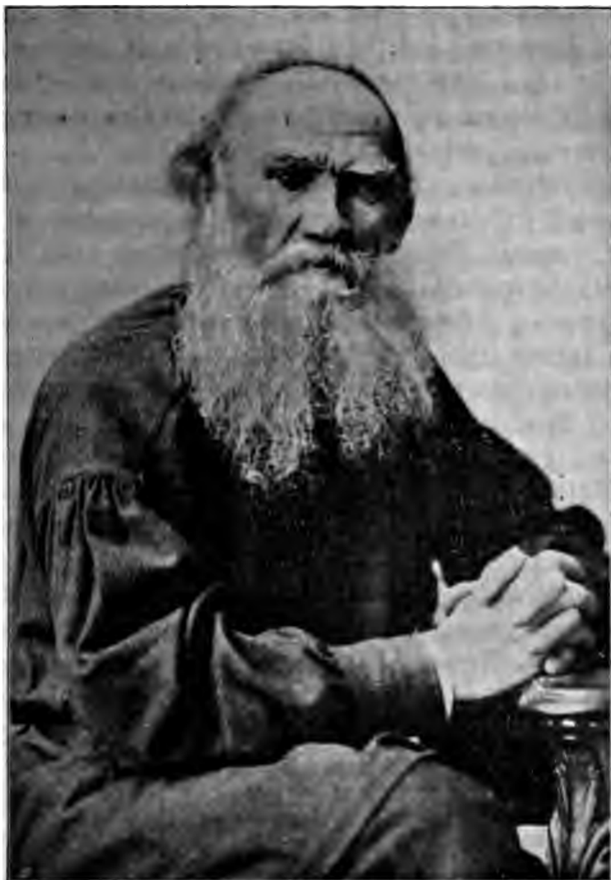
Og bugaður sat hann með ellinnar ok,
Sá öreign og rústirnar feldar —

Og það verða ömurleg erindis-lok
Þá austrið er skýjað, og kveldar.

Hann varðist ei andvarpi, uppgefinn þar,
Sem óskundans reynd hafði fengið
Á því sem 'ann hélt í, og hinu sem var
Burt hrifið og af honum gengið.

»Eg hjörð þína varði, sem úlfbitin er,
Hef erilinn staulast og þolað:
En Drottinn minn góður! hví merktir þú mér
Alt merglaust og andlega volað?«

STEPHAN G. STEPHANSSON.

Leo Tolstoj.

Erindi flutt í „Ungmennafélagi Reykjavíkur“.

Þrír hafa rithöfundar þjóðkunnastir verið á síðasta mannsaldrinum: Þeir Leo Tolstoj, Henrik Ibsen og Emile Zola. Rit þeirra eru lesin jöfnum höndum að heita má með öllum mentaþjóðum. Kenningar þeirra eru stöðugt umræðuefni í blöðum og tímaritum, vekja ýmist undrun og aðdáun eða óvild og mótspyrnu. Allir eiga þeir

[illegible] lærisveina og fylgifiska, en jafnframt ofstækisfulla [illegible], og þykir það jafnan ótvírætt mikilmensku-[illegible]. Þeir eiga allir sammerkt að því er alvöru [illegible], djúpskygni og ritsnild, en eru þó hins vegar gagn-[illegible] í flestum greinum.

Tveir af höfundum þessum eru tiltölulega nýlátnir, en hinn þriðji — Tolstoj — er enn á lífi og starfar af fullu fjori og eldlegum áhuga, þótt áttræður sé að kalla. Hann er og óefað sá maðurinn þeirra þriggja, er valda þykir mestum táknum og stórmerkjum, og ber margt til þess og þó einkum tvent. Hann hefir nú um langt skeið beitt allri sinni andlegu atorku til að ráða fram úr gátum tilverunnar, leysa úr spurningunni miklu, sem varðar alla jafnt: Hver er tilgangur lífsins? Og eftir að hann er kominn að fastri niðurstöðu í þessu efni, gjörbreytir hann lífsstefnu sinni á fullorðins aldri og leitast við í fullri alvöru að haga lífi sínu eftir kenningum sínum, varpar frá sér auðlegð, metorðum og tign og lifir við meinlæti og sjálfsafneitun. Þess vegna eru orð hans ekki eins og »hljómandi málmur eða hvellandi bjalla«. Hann kennir »eins og sá sem vald hefir,« talar hvorttveggja í senn af hinni dýpstu alvöru og hinni frábærustu snild, enda leggja miljónir manna hlustirnar við er hann hefur upp raust sína*)

I.

Leo Tolstoj greifi er fæddur 28. ágúst 1828 (gl. stíl) úti á landsbygðinni í nánd við borgina Tula í Rússlandi. Hann er af ríku tignarfólki kominn, en misti foreldra sína á ungum aldri. Sjálfur hefir hann ritað bók um bernsku sína og æsku, og það af hinni mestu snild, en rúmsins vegna leiðum vér hjá oss að skýra nokkuð frekar frá uppvaxtarárum hans. Skal þess aðeins getið, að piltungur

---

*) Höf. styðst að mestu við fylgirit „Review of Reviews“ 1906: „The parables of a prophet, tales and talks of Tolstoy,“ en meðfram við ýmsar heimildir aðrar.

nokkur á reki við þá bræður heimsótti þá einu sinni, er Tolstoj var etthvað 12 ára gamall, og skýrði þeim frá því, að það væri nú komið upp úr dúrnum þarna í skólanum, er hann gengi í, að enginn guð væri til og að trúarbrögðin væru ekkert annað en rugl og vitleysa og tilbúningur. Tolstoj brá nokkuð kynlega við þetta, en eigi leið á löngu áður hann sjálfur tók að leggja stund á skólanám og varð þá hið sama uppi á teningnum að því er hann snerti. Þeir, skólapiltarnir, litu svo á, að trúarbrögðin væru ekki annað en kreddur, sem þeir, spekingarnir, gætu ekki lagt sig niður við, enda væri ekki öðrum boðlegt en sauðsvörtum almúganum.

Að afloknu undirbúningsnámi gekk Tolstoj á háskólann í Kasan. Lagði hann sérstaklega stund á Austurlandatungumál og lögspeki, en lauk aldrei fullnaðarprófi, enda þurfti þess eigi, því auðurinn var nógur og erfðagózið, Jasnaja Poljana, beið hans forstöðulaust. Tók hann þar við búi á ungum aldri og réðst þegar í ýmsar umbætur á högum ánauðugra landseta sinna. Hann átti við ýmsa örðugleika að stríða, en þó einna mest við hina og þessa lesti og breyskleika í fari sínu. Þótt auðurinn væri mikill og ærnu fé úr að spila fyrir einhleypan mann, leið eigi á löngu áður hann var kominn í fjárþröng svo mikla, að hann sá sér eigi annað fært en að taka sig upp og flytja suður í Kákasuslönd fyrir sparnaðar sakir og til að leysa sig úr spilaskuldunum. Hann fór þar á dýraveiðar, drakk með kunningjum sínum, reit hinar fyrstu sögur sínar og gekk síðan í herþjónustu, er hann var leiður orðinn á aðgerðarleysinu. Rússneskar hersveitir voru um þær mundir að brjóta undir sig bygðir og ból í Kákasuslöndunum.

Þegar Krimstríðið hófst, 1854, vildi Tolstoj fyrir hvern mun komast í herþjónustu á vígvellinum, og fekk hann því framgengt. Hann var skipaður í hersveit suður á landamærunum, og nokkru eftir að umsátin mikla hófst um Sebastopol, var honum stungið inn í stórskotaliðssveit í varnarliðinu. Gortschakoff fursti, náfrændi hans, var

yfir liðinu öllu, og komst Tolstoj brátt í foringjasveitina undir handarjaðri hans. Getum vér þessa mest fyrir þá sök, að hann átti hér kost á að sjá og kynnast ófriðnum augliti til auglitis og öllum þeim ógnum og hryðjuverkum, er honum voru samfara. Hann mátti því af eigin reynslu mæla um þetta síðar meir, er hann tók að berjast á móti hernaði og blóðsúthellingum.

Að afloknum ófriðnum gekk Tolstoj úr herþjónustu og settist að í Pétursborg. Hann var eins og geta má nærri boðinn og velkominn í hóp hinna ríkustu og tignustu manna, því hann var eigi að eins auðugur og tiginborinn sjálfur og þar á ofan nýkominn frá hinni drengilegu og harðsnúnu vörn, sem víðfræg er orðin um heim allan, heldur var hann einnig þá þegar alkunnur fyrir ritsmíðar sínar. Einkum þóttu sögur hans úr ófriðnum á sér bera ótvíræð snildarmerki.

Hann átti það þrent í fórum sínum, sem einna mest þykir um vert í þessu lífi: orðstír, vinsældir og auðæfi, en alt um það var honum einhvern veginn ekki rótt. Í fyrstu leizt honum þetta að vísu einkar lofsælt og glæsilegt, en hann var að eðlisfari óvenju hreinskilinn maður og alvörugefinn. Hann fór að leitast við að gera sjálfum sér grein fyrir, hvers vegna svo mikið væri látið af skáldritum þeim, er bæði hann og aðrir rithöfundar gæfu út. »Séu rit okkar«, sagði hann með sjálfum sér, »eins tilkomumikil í raun réttri eins og orð er á gert, þá hlýtur það að liggja í því, að við segjum eitthvað það í ritum þessum, er heiminum ríður stórmikið á að fá vitneskju um. Hvað er það þá, sem við kennum? Hvert er þetta mikla fagnaðarerindi?«

Því lengur sem hann velti þessu fyrir sér, þess ljósara varð honum, að rithöfundarnir og skáldin og listamennirnir vissu reyndar ekki sjálfir hvað þeir vildu, að þeir höfðu ekkert fagnaðarerindi á boðstólum, en létu sér oft nægja með listhæfan búning, orðfæri og kveðanda í efnis stað. Því sem annar sagði, mótmælti hinn, og annar lastaði það sem hinn lofaði. Og í lífi sjálfra þeirra

þótti honum kenna lítillar alvöru, siðgæðis eða sjálfsafneitunar.

Á seinni árum, þegar lífsskoðun hans var gjörbreytt orðin og hann tók að rifja upp fyrir sér endurminningarnar frá æskuárunum, fór hann næsta hörðum orðum um líferni sitt um þessar mundir. »Eg get eigi minst þessara ára«, segir hann, »án þess að hrollur fari um mig og viðbjóður. Eg vóg menn í hernaði, sóttist eftir lífi þeirra í einvígi, sóaði fé í spilum, eyddi og spenti afurðunum, sem bændurnir, leiguliðar mínir, framleiddu með súrum sveita, lagði oft á þá þungar refsingar fyrir litlar yfirsjónir, svallaði með skækjum og dró menn á tálar. Lýgi, ránskap, óskírlífi af ýmsu tagi, drykkjuskap, ofríki og morð. . . . alt þetta framdi eg hispurslaust og var þó talinn fremur siðprúður maður af stéttarbræðrum mínum. Svona lifði eg í tíu ár samfleytt«.

Réttast er að taka það fram þegar í stað, að Tolstoj gerir hér helzti mikið úr löstum sínum. Hann var æstur mjög í skapi, er hann reit þessa »játningu« sína, og er þar á ofan að eðlisfari nokkuð öfgafenginn í orðum. Það er hernaðurinn, sem hann nefnir »morð«, og tekjurnar af jarðagózi sínu telur hann »ránsfé«. Hann kveður upp áfellisdóm yfir lífi sínu í stað þess að lýsa því hlutdrægnislaust. Sú var reyndin, að hann lifði innan um stórborgarglauminn og dró dám af stéttarbræðrum sínum, en stóð þeim víst flestum framar. Er það eitt nægur vóttur í þessu efni, að þeim leizt þetta líferni gott og glæsilegt, en honum fekk það þunglyndis og samvizkubits. Hann tók óyndi hið mesta og hafði litla trú á því, að hann ynni nokkurt gagn með ritverkum sínum. Hann þóttist illa fær um að fræða aðra, þar sem honum tókst ekki einu sinni að gera sjálfum sér grein fyrir, hvað það var, sem hann hafði fram að bjóða. Að lyktum tók hann sig upp frá Pétursborg og flutti aftur út á búgarð sinn, og hefir hann setið þar æ síðan að kalla má.

Þegar hér var komið sögunni, tók hann að leggja allan hug á búskapinn og að bæta hag landseta sinna. Hann

breytti skyldukvöðunum í fast árgjald og varð manna fyrstur til að veita þeim ýmislegt hagræði, er ánauðarokinu loks var létt af bændastéttinni árið 1861. Hann tók sér ferð á hendur til annara landa í því skyni að kynna sér alþýðufræðslu, og kom síðan á fót hjá sér bændaskólum, er hann var horfinn heim aftur. Hann lagði hið mesta kapp á ýmsar umbætur til hagræðis bændastéttinni og var bændum hinn mesti stuðningsmaður og bjargvættur í öllum greinum. Eigi lét hann af að rita skáldsögur, þótt lítið gerði hann úr þeirri list, en rit hans urðu með nokkuð öðrum hætti en áður, viðfangsefnin dýpri og tilkomumeiri og alvaran meiri, og frægustu skáldrit sín — »Stríð og frið« og »Anna Karenin« — reit hann um og eftir þessar mundir. En upp úr þessu tóku gátur lífsins og tilverunnar að steðja að honum og fengu honum svo mikillar áhyggju, að hélt við sturlun og heilsan bilaði, þrátt fyrir mikla líkamsburði. Varð hann að lokum að hlaupa frá störfum sínum og flytjast aftur til Kirgizabygðar á landamærum Rússlands. Lifði hann þar mestmegnis á kaplamjólk og hrestist aftur smám saman.

Árið 1862 kvongaðist hann og gekk að eiga læknisdóttur frá Moskva. Þeim hjónum varð 13 barna auðið og lifa 8, en 5 dóu á unga aldri.

Lúkum vér nú um sinn að segja frá ytri lífskjörum Tolstojs, en snúum oss í þess stað að hinu innra lífi hans. Skal hér í stuttu máli skýrt frá hugarstríði hans og framvexti þeirrar lífsskoðunar, er hann að lokum kom sér niður á og hefir haldið fast við æ síðan.

II.

Svo segir Tolstoj sjálfur frá, að hann hafi um fimtugsaldur tekið algerðum sinnaskiftum, og er það að vísu satt. En hitt mun þó óefað rétt, að margar af skoðunum þeim, er hann nú heldur fram, hafi verið farnar að grafa

um sig hjá honum áður. Margs konar angur og efasemdir gerðu vart við sig, margs konar gátur og spurningar trufluðu huga hans, en hann kæfði þær niður lengi vel, og mun hjónabandssælan hafa átt góðan þátt í að sefa hugarstrið hans um sinn. En svo fóru leikar um síðir, að engin bönd fengu haldið lengur. Spurningin: »Hver er tilgangur lífsins, lífs míns?« knúði æ fastar á dyr hjá honum og varð að lyktum svo nærgöngul, að honum þótti sem hann fengi eigi af borið, ef eigi væri leyst úr henni.

Voru auðæfin markmið lífsins?

Hann fekk manna mest ritlaun fyrir bækur sínar og átti þar á ofan 20,000 ekrur lands í Samarafylki. Hann mátti því heita stórauðugur maður, og þó var hann ekki ánægður. En setjum nú svo, að honum tækist að safna tvöfalt eða þrefalt meiri auð, mundi það geta fullnægt honum? Og þótt það kynni að fullnægja honum í svipinn, — mátti hann ekki eiga von á því að dauðinn kæmi þá og þegar og svifti hann öllu saman? Því meira sem hann bygði velferð sína og ánægju á auðnum, því ægilegri hlaut dauðinn að verða í augum hans.

Gat hjúskapar- og heimilislánið þá ekki fullnægt honum, ást konu og barna? Var ekki tilgangi lífsins náð með því?

Þar stóð aftur grimmur dauðinn og ógnaði eigi að eins honum sjálfum, heldur einnig ástvinum hans. Var það ekki hræðileg og hörmuleg tilhugsun, að hann og þau urðu að deyja og skilja? Honum þótti því bersýnilegt, að hjúskapar- og heimilislífið fengi eigi ráðið gátuna eða leyst úr spurningunni um tilgang lífsins.

En orðstírinn og frægðin!

Hann var í þann veginn að geta sér heimsfrægð fyrir skáldrit sín, og »orðstír deyr aldrei, hveim sér góðan getr,« segir spakmælið. Hann spurði sjálfan sig, hvort það mundi fullnægja sér ef hann gæti sér aðra eins skáldfrægð eða meiri en Shakespeare eða Molière, en honum þótti sem svo væri eigi. Ritverk mannsins lifa hann að vísu, en samt eru þau örlögum tímans háð og fyrnast er aldir

renna. Og hvers virði er orðstírinn þegar maðurinn er sjálfur kominn í gröfina? Nei, orðstírinn ræður eigi fram úr rúnum lífsins.

Hann glímdi án afláts við þessa dulargátu, en var lengi vel jafn nær. Þegar hann velti fyrir sér hugsuninni um krankleik, örbyrgð og dauða, þá virtist honum lífið vera þung byrði, sem æskilegt væri að losna við sem fyrst. Hann þóttist geta tekið undir með prédikaranum og sagt:

»Alt er hégómi! Hvaða ábata hefir maðurinn á allri sinni fyrirhöfn, sem hann þjáir sig með undir sólunni? Eg sá öll þau verk sem gjörð eru undir sólunni og sjá! Það var alt hégómi og skapraunir!« —

Hver af oss fær óskum sínum fullnægt, eða er sæll, þótt hann fái það?

Var lífið ekki í raun réttri eins og nokkurs konar hrikaleikur, sem oss er teflt út í af einhverju fítonsafli, án þess að vér fáum sjálfir nokkuru ráðið? Og var þá ekki sjálfsmorð einasta athvarfið og úrlausnin?

Um eitt skeið var honum ríkt í huga að fyrirfara sér, en það fórst þó jafnan fyrir, án þess að hann gæti gert sér grein fyrir ástæðunni. Honum var eins og aftrað frá því af einhverju ósýnilegu afli. Að lokum hugkvæmdist honum að leita skýringar og úrlausnar hjá þeim, sem vitrastir og fróðastir eru haldnir, hjá spekingunum og hinum skriftlærðu.

Hann sneri sér þá fyrst til vísindamannanna, en græddi býsna lítið á því. Þeir bentu honum að eins á »framþróunarlögmálið«. Tolstoj vildi fá að vita hver væri tilgangur lífsins, en þeir svöruðu út í hött og fóru að rausa um »uppruna« lífsins. Svipað varð uppi á teningnum, er hann sneri sér til prestanna. Hann komst brátt að raun um, að þeir höfðu ekki einu sinni óbundnar hendur til að leita sannleikans, þótt þeir vildu. Í sumum greinum fylgdu þeir meira að segja fram skoðunum, sem honum virtust í meira lagi hvimleiðar. Þeir töldu t. d. hernað réttmætan, en hernað og blóðsúthellingar

hataði Tolstoj af hjartans insta grunni. Hjá þeim var því engrar hjálpar að vænta.

Honum þótti nú einsætt, að úrlausnina væri eigi að fá í fræðikerfum eða vísindaritum mannanna. En hver veit nema hann kynni að finna hana í verkum þeirra? Hann tók nú að líta í kring um sig og urðu þá fyrst fyrir honum stéttarbræður hans, auðmennirnir rússnesku.

Hann þóttist mega greina þá í þrjá flokka.

Í fyrsta flokki voru þeir, sem lifðu blátt áfram eins og skynlausar skepnur án þess að gera sér nokkura minstu grein fyrir lífinu eða tilgangi þess. Á þeim var bersýnilega ekkert mark takandi.

Þá var önnur tegund manna, sem að vísu hafði einhverja nasasjón af æðri og háleitari hugsjónum og alvöru lífsins, en þeir voru þá aftur á móti svo soknir niður í ritstörf og stjórnarstörf og búksorg, að þeir gáfu sér ekki tóm til að sinna slíkum alvörumálum. Þeir voru svo soknir niður í áhyggjum lífsins, að þeir hirtu ekki að gera sér grein fyrir tilgangi þess, eða tóku gildar skoðanir annarra í þeim efnum: einhvers kirkjufélags, eða páfa, eða rits, eða blaðs, eða keisara, eða ráðherra.

Að lokum urðu fyrir honum sælkerarnir og hóglífismennirnir, menn, sem fundu til þess að líf þeirra var snautt og tilgangslaust, en sögðu sem svo: »Látum oss eta og drekka, því á morgun deyjum vér!« Þessir menn voru fyrirlitlegir í augum hans.

Eftir alla þessa leit þótti Tolstoj sem hann gæti aftur tekið undir með prédikaranum og sagt: »Þá eg lagði hug á að skilja speki og vísindi, heimsku og vitleysu, varð eg var við, að einnig þetta er skapraun. Því þar sem vizka er, þar er og mikil gremja, og sá, sem eykur sína þekkingu, sá eykur og sínar raunir«.

Og hann tók enn á ný að örvænta og hugði á sjálfsmorð.

Þá rankaði hann við því, að enn var eftir ein stétt manna, er hann hafði eigi leitað til, en það var bænda-

stéttin. Þótt ólíklegt mætti þykja að hann græddi nokkuð á því, vildi hann þó einkis láta ófreistað og hugði sem svo, að það væri stundum »smælingjum opinberað, sem vitringum er hulið«, — og honum varð að ætlun sinni.

Tolstoj hafði jafnan borið hlýtt þel til bændanna og haft allmikið samneyti við þá. Þeir voru yfirleitt blásnauðir og fáfróðir í flestum greinum, þeim var íþyngt með alls kyns sköttum og skyldukvöðum og knúðir til herþjónustu hvernig sem á stóð fyrir þeim. Þeir urðu eigi að eins að ala önn fyrir sér og skylduliði sínu, heldur og fyrir lánardrotnum sínum, því af sveita þeirra voru auðæfin runnin, sem tignarflokkarnir sóuðu og svölluðu. En þrátt fyrir það var eins og þeir hefðu höndlað hnossið, fundið ráðninguna á gátunni miklu um tilgang lífsins. Ekki réðu þeir sér bana, þótt andstreymi og þjáningar bæri að höndum, heldur báru kross sinn með þolinmæði og urðu vel og karlmannlega við dauða sínum þegar þar að kom. Hvernig gat í þessu legið? Því meir sem hann hugleiddi þetta, þess ljósara varð honum, að bændagarmarnir lítilsvirtu, sem ræktuðu jörðina í sveita síns andlitis og framleiddu þær lífsnauðsynjar, sem enginn má án vera, lifðu í sannleika nytsömu og virðingarverðu lífi og höfðu að ýmsu leyti réttari skilning á alvöru lífsins og tilgangi þess, en bæði stórmennaflokkurinn, kennilýðurinn og vitringarnir.

Hann vakti máls á þessu við bændurna sjálfa, og þótt þeir ættu bágt með að koma orðum að því, þá þóttist hann samt finna, að þeir hefðu fastan grundvöll undir fótum. Honum brá nokkuð kynlega við, er þeir fóru að tala um að »þjóna guði« og »lifa eigi sjálfum sér«. Hann var löngu búinn að týna guði, að hann hélt. Hver er þessi »guð«? hugsaði hann. Og nú hóf hann leitina eftir guði og lögmáli hans, sem um leið er lögmál lífsins. Og að gömlum vanda gekk hann fram með hinni mestu nákvæmni og samvizkusemi, því alt vildi hann rannsaka frá rótum. Hann settist við og þrautskoðaði hin fornu **helgirit Austurlandaþjóða, Kínverja og Indverja.** Alstaðar

fann hann brot af sannleikanum, alstaðar þóttist hann rekja feril guðs og sjá vegsummerki hans, en g u ð sjálfan fann hann ekki.

Að tilvísun bændanna tók hann loks að leita fyrir sér í ritum hins Nýja sáttmála, — og þar fann hann guð að lokum. Þar fekk hann lausn á gátunni um tilgang lífsins.

III.

Allir menn eru í heiminn bornir með þeim eðlisgáfum, er nefndar eru »skynsemi« og »samvizka«. Þær kenna oss ósjálfrátt að gera greinarmun góðs og ills; vér v e r ð u m ósjálfrátt að fallast á sumt og hafna öðru. Í sérhverjum af oss sefur eða vakir æðra eðli, andlegt eðli, guðdómsneistinn. Að því skapi, sem vér stöndum í samræmi við það eða víkjum frá því, að sama skapi erum vér oss meðvitandi góðs eða ills í framferði voru. Aðaltilgangur jarðlífsins er því vissulega sá, að leitast við að þjóna, eigi hinu lægra, dýrslega eðli voru, heldur því valdi, sem hið æðra eðli vort sver sig í ættina við. Kristur tekur af skarið þar sem hann gerir eitt úr sér og hinu æðra eðli sínu; hann nefnir sjálfan sig og oss »börn föðursins« og býður oss að vera fullkomnum eins og faðir vor á himnum er fullkominn.

Hér felst þá lausnin á gátunni um tilgang lífsins. Það er til æðra vald, sem kennir mér ósjálfrátt að greina það sem gott er, og eg stend í sambandi við það vald: meðvitund mín og samvizka er frá því runnin. Tilgangur meðvitundarlífsins hlýtur því að vera sá, að gera vilja þessa valds, með öðrum orðum: a ð g e r a g o t t.

Þetta var í aðalatriðunum niðurstaðan, sem Tolstoj komst að við rannsókn sína. En hann þóttist um leið finna í guðspjöllunum, eða sérstaklega í f j a l l r æ ð u n n i (Matth. 5., 6. og 7. kap.), grundvallarreglur fyrir breytni

manna í daglegu lífi, er stæði einmitt í fullu samræmi við þessar æðri eðliskröfur mannsins.

Fjallræðan hefir jafnan verið talin einn af fegurstu gimsteinum hins Nýja sáttmála, og samt hefir hún orðið mörgum að ásteytingarsteini, því svo áþreifanlega ríður hún í ýmsum atriðum í bág við jarðneskar venjur og alþjóðlegt siðalögmál. Svo fór og Tolstoj fyrst í stað. Hann gat ekki með nokkuru móti felt sig við sumar af kenningum fjallræðunnar og reyndi lengi vel á allar lundir að víkja þeim við eftir sínu höfði eða leggja í þær einhverja dularmerkingu. En meðan hann gerði það, varð honum jafnan torskilin grundvallarstefnan í kenningum Krists. En jafnskjótt og hann lagði beina merkingu í orð ræðunnar, fanst honum alt skýrast dásamlega. Þá þótti honum sem kenning Krists og líf samþýddist til fulls hvað við annað og rynni saman í eina órjúfandi og aðdáanlega heild. Hann þóttist sjá, að Kristur í þessari ræðu sinni setti glögt fram aðalkjarnann í kenningu sinni, þar sem hann fimm sinnum hvað eftir annað skírskotar til þess, er »sagt var við forfeðurna« og bætir svo jafnan við á eftir orðunum: »en eg segi yður«, og eykur síðan við, útskýrir eða blátt áfram mótmælir hinum fornu boðorðum.

Þær fimm meginreglur, sem Kristur setur hér fram, eru þessar:

Í fyrsta lagi:

»Þér hafið heyrt að sagt var við forfeðurna: þú skalt ekki morð fremja, en hver sem morð fremur, verður sekur fyrir dóminum; en eg segi yður, að hver sem reiðist bróður sínum, er sekur fyrir dóminum«.

Í hinum eldri bibliuþýðingum er hér inn í setninguna bætt orðunum: án orsaka, sem raska algerlega merkingunni og eru í sjálfu sér fjarstæða, því enginn maður reiðist án þess að hann þykist hafa ástæðu til þess, — enda standa þessi orð heldur eigi í hinum beztu grísku frumtextum.

Fyrsta meginreglan er þá þessi: Þú skalt ekki reiðast.

Skoðið þessa meginreglu frá hverju sjónarmiði sem vera skal, rannsakið hana á allar lundir, og þér munuð komast að raun um, að hún er í alla staði góð og gagnsamleg. Jafnvel líkamleg og stundleg velliðan er að allmiklu leyti undir því komin, að eftir henni sé lifað. Og þótt þér eigi með öllu fáið sneitt hjá reiðinni, þá forðist hana af fremsta megni og bælið hana niður; það mun bera yður margfaldan ávöxt.

Í öðru lagi:

»Þér hafið heyrt að sagt var: Þú skalt ekki hórdóm drýgja; en eg segi yður, að hver sem lítur á konu með girndarhug, hefir þegar drýgt hórdóm með henni í hjarta sínu«.

Önnur meginreglan er þá þessi: Láttu eigi girndirnar ráða.

Þar sem vér mennirnir erum að ýmsu leyti dýrslegs eðlis, fáum vér að líkindum aldrei til fulls upprætt girndir vorar. En það, að vér erum breyskir og ófullkomnir, sannar eigi, að ráðið sé eigi holt og viturlegt. Hafðu því sem bezt taumhald á girndum þínum, þótt þú fáir eigi með öllu útrýmt þeim.

Í þriðja lagi:

»Enn hafið þér heyrt, að sagt var við forfeðurna: Þú skalt ekki vinna rangan eið, en þú skalt halda eiða þína við Drottinn. En eg segi yður, að þér eigið alls ekki að sverja . . . En ræða yðar skal vera: já, já; nei, nei«.

Tolstoj leggur svofelda merkingu í þessa meginreglu: Seldu engum í hendur ótakmarkað vald yfir athöfnum þínum.

Þú hefir skynsemina og samvizkuna til að leiðbeina þér í lífinu. Ef þú afneitar þeim leiðtogum og vinnur einhverjum jarðneskum leiðtoga hollustueið, — keisara eða konungi, forseta eða fyrirliða —, þá getur svo farið, að þeir bjóði þér einhvern tíma að fremja höfuðglæp, t. d. að drepa náunga þinn eða ættingja. Í ávarpi sínu til

nýliðanna í flotadeildinni af afloknum hollustueiði, minti Vilhjálmur keisari II. þá á, að nú hefðu þeir skuldbundið sig til að hlýða, jafnvel þótt hann byði þeim að skjóta feður sína!

Í fjórða lagi:

»Þér hafið heyrt að sagt var: auga fyrir auga og tönn fyrir tönn. En eg segi yður: þér skuluð ekki rísa gegn meingjörðamanninum, heldur slái einhver þig á hægri kinn þína, þá snú þú einnig hinni að honum«.

Þetta boðorð hefir orðið flestum mönnum að ásteytingarsteini, enda ríður það býsna áþreifanlega í bág við sjálfsþótta manna og sómatilfinningu. Tollstoj streittist lengi á móti þessu boðorði og reyndi að teygja það og útskýra á ýmsa lund, en eigi varð honum rótt fyr en hann gekk að því skilyrðislaust. Það skal þegar skýrt tekið fram, að Tolstoj tekur þessi orð Krists í strangasta og bókstaflegasta skilningi og telur það undir engum atvikum réttmætt að beita valdi við nokkurn mann eða þröngva eða takmarka frjálsræði hans á nokkurn hátt. Hann afneitar skýlaust öllu stjórnarvaldi, hverju nafni sem nefnist, og öllu lagavaldi eða löggjafarvaldi, og kannast jafnvel ekki við sjálfan eignarréttinn. Því miður er hér ekki unt að skýra til fulls ástæður og rökfærslur Tolstojs í þessu efni. Að eins skal þess getið, að hann álítur að þjónar hins góða eigi að sigrast á hinu illa og uppræta það með breytni sinni og eftirdæmi, en eigi með harðneskju eða mótspyrnu, og hann er á því að það mundi takast með tíð og tíma.

Síðasta atriðið er þetta:

»Þér hafið heyrt að sagt var: Þú skalt elska náunga þinn og hata óvin þinn. En eg segi yður: Elskið óvini yðar... til þess að þér verðið börn föður yðar sem er á himnum; því að hann lætur sól sína renna upp yfir vonda og góða og rigna yfir réttláta og rangláta. Því að ef þér elskið þá sem yður elska,... hvað frábært gjörið þér þá? Gjöra ekki jafnvel heiðingjarnir hið sama?

Verið þér því fullkomnir, eins og yðar himneski faðir er fullkominn«.

Í þessum fimm grundvallarboðorðum felst þá kjarninn í kenningum Krists, og eru þau með þeim hætti, að svo framarlega sem menn veittu þeim móttöku eða jafnvel að eins freistuðu að fylgja þeim, þá mundi það gjörbreyta mannlegu lífi.

IV.

Það var nálægt 1880 að Tolstoj komst að þessari niðurstöðu. Þá var gátan að fullu ráðin, sem hann var búinn að glíma við árum saman, og sálarfriðurinn fundinn. Þar kom hann sér niður á þá lífsskoðun, er hann hefir haldið fast við æ síðan og eigi vikið frá eitt fótmál.

Fyrsta afleiðingin af þessari sannleikans viðurkenningu var gagnger breyting á siðferðismeðvitund hans. Hann komst óðar að þeirri niðurstöðu, að margt af því, sem hann áður hafði talið gott, var í raun og veru ilt, og að hins vegar margt, er hann hafði talið ilt, var í sannleika gott.

Sé það eða eigi það að vera aðaltilgangur lífsins, að taka höndum saman við föðurinn á himnum til að greiða hinu góða veg, þá nær það engri átt, að leggja kapp á að raka saman fé í eigingirnisskyni og féfletta náungann. Þvert á móti. Að réttu lagi ætti það, sem eg ræni frá bræðrum mínum, að teljast mér til skuldar, en hitt til afgjalds, sem eg vinn þeim til gagns. Vér eigum því að kosta kapps um að taka eins lítið frá öðrum, en aftur á móti að miðla öðrum eins miklu, og unt er.

Í stað þess að lifa á krásum og sælgæti, ættum vér að sjálfsögðu að lifa svo hófsamlega og sparneytnislega í mat og drykk, sem framast má verða.

Í stað þess að berast mikið á í klæðaburði, ættum vér að klæðast sem einfaldast og óbreyttast, því vér erum allir börn hins sama föður.

Í stað þess að ætla sjálfum oss léttustu störfin og löðurmannlegustu og leitast við að koma stritvinnunni og hinum hvimleiðari störfum á þá, sem oft eru burðaminni og þar á ofan vansælli en vér, eða ekki eins framhleypnir og eigingjarnir, ættum vér að telja oss skylt að taka að réttri tiltölu þátt í hinum hvimleiðari störfum og slitvinnunni.

Jafnhliða þessum byltingum í siðferðislífi hans, fóru og byltingar í ytra lífi hans, daglegum háttum, og var það bein afleiðing af hinu. Tolstoj hefir aldrei látið staðar numið á miðri leið, heldur jafnan runnið skeiðið á enda og tekið öllum afleiðingum. Hann gjörbreytti um þessar mundir öllum lífsháttum sínum. Áður hafði hann lifað »í vellystingum praktuglega« að auðmanna og aðalsmanna hætti, en upp frá þessu tamdi hann sér hina mestu sparneytni. Hann bragðaði hvorki ket né krásir, heldur nærðist einungis á kornmeti, kálmeti og ávöxtum, og það af skornum skamti. Vín- og tóbaksneyzlu lagði hann af með öllu. Lengi vel hélt hann trygð við teið, þjóðdrykk Rússa, en hætti þó við það að lokum, enda hefir hann lagt meir og meir að sér með aldrinum. Hann gengur að jafnaði fremur fátæklega klæddur á bænda vísu, í síðum línkyrtli gyrtum að miðju, og berfættur að sumrinu til. Hann leggur hina mestu áherzlu á alla líkamlegu vinnu, enda gengur hann sjálfur að verkum á heimilinu. Hann starfar að heyvinnu og kornskurði á sumrin, en leggur í ofninn hjá sér og ber vatn á vetrum. Skósmíði nam hann á gamals aldri og gerir sér sjálfur á fæturna.

Tolstoj hefir þannig í öllum greinum leitast við að sníða líf sitt eftir kenningum sínum. En hann hefði þó gert enn betur, ef hann hefði sjálfur mátt ráða. Hann var um eitt skeið fastráðinn í að afsala sér öllum eigum sínum og gefa þær fátækum, því að réttu lagi þóttist

hann enga eignarheimild hafa á því fé. En þá tók kona hans í strenginn. Hún er hinn mesti kvenskörungur, iðjusöm, stjórnsöm og ráðdeildarsöm. Hún aftók með öllu að fleyja eignum þeirra út í buskann á þann hátt, er Tolsoj hafði í huga. Hann var þá þegar orðinn aldraður og lasburða, og hún treystist eigi að vinna fyrir fjölskyldunni, enda hraus henni hugur við fátæktinni og örbyrgðinni ofan á hóglífið og auðinn. Tolstoj sótti þetta mál svo fast, að hún tók að lokum af skarið og hafði í hótunum við hann um að leita fulltingis hjá yfirvöldunum, ef hann léti eigi af fyrirætlun sinni. Hann lét þá loks undan síga og urðu þær lyktir á málinu, að hann afsalaði sér öllum eignum sínum og fekk henni þær í hendur, og hefir hún síðan haft allan veg og vanda af hús- og bústjórninni. Má án efa telja þetta heppileg úrslit, því að öðrum kosti hefði Tolstoj að líkindum ekki lifað fram á þennan dag.

Þrátt fyrir mótspyrnu sína í þessu efni, ber kona Tolstojs hina mestu lotningu fyrir manni sínum og skoðunum hans, enda er sambúð þeirra hin ástúðlegasta. Hún fylgir starfi hans með athygli og er honum hin mesta hjálparhella í hvívetna. Í heimilisháttum sveigir hún til eftir kreddum hans sem framast má verða. Hún forðast alt óhóf og eyðslusemi. Dæturnar berast ekkert á í klæðaburði, sem þó er tízka með ríkum hefðarmeyjum, og heimboð og skemtanir er með öllu lagt niður. Vín sést eigi á borðum hversdagslega og er það fátítt með heldra fólki. Samt sem áður er heimilið að vissu leyti eins og tvískift. Heimilisbragur og heimilisbúnaður er allur að því er til þeirra mæðgnanna kemur með heldra fólks sniði, stofugögn og húsbúnaður einkar smekklegur og jafnvel skrautlegur. En þegar lokið er upp hurðinni að vinnuklefa húsbóndans, stingur heldur en ekki í stúf. Það er eins og komið sé í aðra veröld. Alt er skrautlaust og þó látlaust, veggirnir berir og húsbúnaður af skornum skamti. Tvö borð standa á miðju gólfi hlaðin bókum og blöðum, bókaskápur, hvílubekkur og tveir eða þrír stólar standa

[illegible] þar með búið. Það er auðséð á öllu, [illegible] litlar mætur á skrauti og þægindum. [illegible] þetta unir Tolstoj þó eigi hag sín[illegible] [illegible] bágt með að verjast þeirri tilhugsun, [illegible] sjálfur þvert ofan í kenningar sínar, þar [illegible] það viðgangast, að þau hjónin lifi í nokk[illegible] [illegible]authýsi með börnum sínum og njóti ýmsra [illegible]arlífsins og hlaði saman auðæfum.

V.

[illegible] það bil er Tolstoj breytti skoðunum sínum og [illegible], var hann orðinn víðfrægur maður fyrir skáldrit [illegible] rakaði saman fé, því blöð og tímarit og bókaútgefendur sóttust mjög eftir ritum hans, og öllum var þeim jafnharðan snarað á flest Norðurálfutungumál. En eftir sinnaskiftin miklu breytti hann algerlega til um efni og ritbátt, og var það eðlileg afleiðing af skoðanabreytingunni. Hann gerði lítið úr sjálfri skáldskaparlistinni út af fyrir sig og áleit að hún ætti engan rétt á sér. Allar listir áttu að hans áliti að ganga í þjónustu siðferðislögmálsins og á einhvern hátt að miða til eflingar siðferðislífsins. Sjálfur reit hann upp frá þessu eingöngu alþýðusögur og var aðalkjarni þeirra jafnan einhver siðferðisboðskapur*). Hér að auk samdi hann fjölda alvarlegra rita, er öll miða til að greiða á einhvern hátt úr hinum örðugu viðfangsefnum, er mannkynið hefir verið að glíma við frá alda öðli.

Viðfangsefnin, sem hann sneri sér að, eru þau, sem mest þykir um vert í lífinu og að réttu lagi mætti nefna hina sönnu »lífsspeki«. Það voru þau vísindi, sem Móses,

---

*) Má hér t. d. sem sýnishorn benda á sögurnar „Dæmdur fyrir sakleysi“ og „Guð er kærleikur“, sem prentaðar eru í Iðunni V. bls. 404 og VI. bls. 180.

Sólon, Sókrates, Konfúcíus, Marcus Aurelíus og Spínóza lögðu stund á, og allir þeir menn aðrir, er bezt hafa þótt siðaðir. Hann rannsakaði afleiðingarnar af góðum verkum og illum, leitaðist við að sýna fram á, hvað skynsamt væri eða réttmætt í mannlegum stofnunum og trúarsetningum, hversu menn ættu að lifa til þess að tryggja hverjum einstakling sem bezta líðan og sem mestan þroska, hverju menn ættu eða ættu ekki að trúa og hvernig menn ættu að bæla niður ástríður sínar og kosta kapps um að höndla hið sanna hnossið.

Tolstoj er að líkindum allra rithöfunda vandvirkastur, þeirra er nú eru uppi. Hann er aldrei ánægður með rit sín heldur en líf sitt. Hann margritar bækur sínar, alt að 15 eða 16 sinnum sumar, áður honum líkar, breytir, styttir og strikar út í sífellu, fágar og sléttar þar til engar misfellur sjást, enda er rithúttur hans svo ljós og skýr, að undrum sætir. Rithönd hans er aftur á móti svo ólæsileg, að enginn kemst fram úr henni nema kona hans og börn, og verða þau því að afrita handritið jafnóðum og hann leiðréttir, og er það ekkert smáræðisverk. Þegar svo loks prófarkirnar koma úr prentsmiðjunni, byrjar hann aftur á nýjan leik. Alt ber þetta vott um hina framúrskarandi iðni, vandvirkni og nákvæmni hans, enda hefir hann sjálfur látið sér um munn fara, að ritsnild væri ekki í öðru innifalin en framúrskarandi vandvirkni og þolinmæði, þótt fáir munu skilyrðislaust á það fallast fremur en margt annað í kenningum hans.

Þegar Tolstoj tók djarflega og einarðlega að hreyfa hinum nýju kenningum sínum, bjuggust allir við að hann mundi sæta ofsóknum af stjórnarinnar hendi. En hún taldi skynsamlegra að hreyfa ekki við honum sjálfum, heldur hefti að eins útbreiðslu á nokkrum ritum hans, feldi langa kafla úr öðrum, og sendi helztu vini hans og fylgifiska í útlegð. Kirkjumálastjórnin gekst fyrir því að gefin voru út rit, sem andmæltu skoðunum hans, sigaði þjónarmönnum á hann og vini hans og bannsöng hann

hikandi, að einsætt þótt
...tækið.
... stjórnarinnar við Tolstoj á ró
... ástæða gagnólíkra. Önnur ástæð
... ykist eigi þurfa að óttast Tolsto
... hans heima fyrir, sökum þess a
... áhrif á almenning. Alþýða manna
... mesta litla hugmynd um skoðanir han
... gersamlega. Hann hefir alment orð
... sína og þykir góður »húsbóndi«, ein
... komast að orði. Að öðru leyti þekkja menn
... hans annað en það, að það orð leikur á, að hann
... sérvitringur sem hafi tekið upp á því að klæðast bænda
... búningi og lifa á bændavísu, þótt hann sé maður stór
auðugur, og það finst þeim að eins kátbroslegt. Rúss
neskir stjórnmálaflokkar hafa engar mætur á honum, því
hann fylgir engum þeirra að máli. Hann viðurkenni
meira að segja enga stjórn og þar af leiðandi engin stjórn
mál. Aftur eru áhrif hans með öðrum mentuðum þjóðum
stórmikil. Hann er eins víðfrægur og mikils metinn með
öðrum þjóðum, eins og hann er lítt kunnur meðal almenn
ings á Rússlandi. Ef nokkurri harðneskju eða ósanngirn
væri beitt við hann af hendi rússnesku stjórnarinnar
mundi það mælast mjög illa fyrir í öðrum löndum og
óvíst nema erlendar stjórnir kynnu að skerast í leikinn
Á þessum tveim ástæðum er það vafalaust bygt, að Tol
stoj hefir mátt una lífi sínu í ró og næði án nokk
urrar áreitni af stjórnarinnar hálfu.

Útlit Tolstojs er í fullu samræmi við líf hans og kenn
ingar. Það er talsvert ofstækis- og meinlætisbragð að
yfirsvipnum. Hann er meðalmaður á hæð og nokkuð lot
inn í herðum. Andlitið er stórskorið, nefið breitt og nas
irnar fláar, ennið hátt og munnurinn hrikalegur og ein
beittur. Augun eru smá, en hvöss og snör, og brýrnar
miklar og loðnar. Allur er svipurinn alvöruþrunginn og
fremur harðneskjulegur.

Tolstoj má óhikað telja einn hinn atkvæða- og áhrifamesta rithöfund nú á dögum. Hann er spámaður á sína vísu, þótt eigi sé hann óskeikull. Hlutverk það, sem hann hefir með höndum, er að efla og staðfesta ríki guðs á jörðunni, eða með öðrum orðum: ríki sannleikans og kærleikans. Ætti það að réttu lagi að vera sameiginlegt hlutverk vor allra.

Jón Jónsson, sagnfr.

Ættarnöfn.

Menn eru að hugsa um málið. Skoðanirnar skiftast. Mig langar til að vísa veg í því, sem allir ætti að geta gengið saman.

Flestir þeir menn, sem eg hefi séð eða heyrt minnast á ættarnöfn og eru þeim mótfallnir, hafa rent þeirri meginstoð undir málstað sinn, að þau færi í bág við fornan landssið. Vér viljum halda því áfram, segja þeir, að kalla íslenzka syni og dætur föðurnafni sínu. Hér eftir eins og hingað til. Það og ekkert annað er þjóðlegt.

Já, þjóðlegt er það. Eg er þeim alveg samdóma um það. Það er jafn-þjóðlegt á Íslandi nú eins og það hefir einu sinni verið í öllum löndum. Það er jafn-íslenzkt í dag eins og það var enskt eða þýzkt fyrir mörgum öldum. Og það hefir ekki verið nándar nærri jafnlengi íslenzkt eins og það hefir verið danskt eða norskt eða sænskt eða grískt eða rússneskt. Ef eitthvað er því þjóðlegra, sem það hefir náð lengur festu með þjóðunum, þá eru ekki nema nokkrir áratugir síðan föðurnöfnin voru miklu þjóðlegri í Danmörku heldur en þau eru nú eða hafa nokkurn tíma verið á Íslandi. Lengra er ekki liðið síðan er ættarnöfn voru tekin upp hvarvetna þar í landi. Þau voru gerð þjóðleg með lögum.

Og eingöngu íslenzkt er það ekki heldur enn í dag, að menn séu nefndir föðurnafni sínu. Það er enn gert í sveitum í Noregi, Svíþjóð, Rússlandi og víðar. En í borgunum hafa ættarnöfnin orðið ofan á. Og annað þekkist ekki heldur nú orðið með öllum mentaþjóðum heims,

nema þá með þeim hluta þjóðar, sem skemst er á veg kominn í menningaráttina.

Nú skal eg staldra ofurlítið við.

Menn kunna að spyrja: Er þetta mál nokkurt menningaratriði?

Eg staldra við til að játa því.

Það er henni svo samgróið, að ef mentaðir menn með öðrum þjóðum vita um eitthvert land, að þar séu menn alment nefndir föðurnafni sínu, að ættarnöfn séu þar engin til, þá dettur þeim í hug um leið, að sú þjóð sé ekki stödd á háu menningarstigi. Ekki af því vitanlega, að þeim komi til hugar, að nokkurt menningargildi sé fólgið í nöfnum einum. Heldur af hinu, að þeir vita hvernig ættarnöfn eru orðin til. Þeir vita að þau eru tekin upp í fyrstu til að glæða og halda við *ættartilfinning*. Og þeir vita að hún er eitt með mörgum þroskaskilyrðum hverrar þjóðar; að hún er jafnvel mest í því þjóðfélagi, sem mestan á þroskann. En þjóðfélagsþroski heitir öðru nafni menning.

Þeir mundi ekki þykja víðlesnir í náttúruvísindum síðari tíma, sem hefði ekki hugmynd um, hvað ættartilfinningin væri sterk og stæðileg grein á þróunarstofni lífsins. Sumir vísindamenn hafa nefnt hana græðiblað mannástarinnar — *altruismans*; þaðan sprytti hún út, sú hin mikla samúð við mennina, sem nefnd er því nafni.

Menn, sem eru á algerlega gagnstæðri skoðun um þróunarlögmálið, eru þó sammála um það, að ættartilfinningin ráði meiru en litlu um þroskaviðleitnina. Eg skal rétt til dæmis nefna til tvo menn, þá Darwin og Krapotkin. Báðir eru á sama máli um það, en hvor á sinni skoðun um lögmál þroskans. (Darwin hélt því fram, eins og kunnugt er, að aflmestu einstaklingarnir bera hæstan hlut í lífsbaráttunni, en Krapotkin hinu, í bók sem hann hefir ritað fyrir nokkrum árum, að félagslyndu einstaklingarnir séu þeir, sem þar hafi betur.

Gerhard Gran heitir þjóðkunnur rithöfundur, norskur: prófessor við háskólann í Kristjaníu og ritstjóri helzta

tímarits Norðmanna (Samtiden). Hann segir svo um Björnstjerne Björnson:

— Ein af aðal-lindunum, sem lífsstarf Björnsons alt og skáldskapur er runnið úr, er — — — ættartilfinningin..... Í öllum hans skáldskap, alt í frá Sigrúnu á Sunnuhvoli og fram til Laboremus, (það var þá síðasta bók hans), er ættartilfinningin eitt af því hinu mikla og stórfenga, sem hefir alt af borið fánann jafnhátt, hvað snögg og mörg sem skoðanaskiftin hafa orðið. Ættartilfinningin er miðdepillinn, stofninn; þaðan dreifist ást hans til mannanna, dreifist sí og æ í stærri og stærri hringum.

Þarf eg að eyða fleirum orðum að því, að ættartilfinningin sé ekki engisverð? Og þarf eg að eyða nokkrum orðum að því, að ættarnöfnin glæði hana og haldi henni við? Þarf eg nema að segja það? Skilja þá ekki allir, sem hugsa um það sjálfir?

Vafalaust. En menn kunna að leggja til andsvör.

Þeir kunna að segja: Íslendingasögur eru flestar ættarsögur, byrja flestar á ættartölum. Ættartilfinning hefir aldrei verið meiri hér á landi en þegar þjóðlíf vort stóð með sem mestum blóma. En — ekki voru þá nein ættarnöfn til að halda henni við. Komumst við þá ekki eins af án þeirra nú?

Spurningunni er auðsvarað.

Henni er auðsvarað með því, að biðja spyrjanda að lesa vandlega fornritin, og vita hvort honum finst ekki löggjöf þjóðarinnar og átrúnaði svo háttað, að hvortveggja hafi haldið ættarvitundinni mun betur vakandi í hugum manna en þau gera nú.

Og sama máli gegnir um Grikki og Rómverja á gullöld þeirra. Eftir hana liðna er það einmitt, að ættarnöfn komast á með annari þeirri þjóð, Rómverjum. Þeir verða fyrstir þjóða til að taka þau upp með líkri tilhögun og nú er víðast hvar um heim allan.

Og þaðan dreifast þau um öll lönd.

Hægt og hægt í fyrstu, og ekki nema um nágrannalöndin lengi vel. Þar eru þau tekin upp óbreytt, alróm-

versk; bæði að merkingunai til og endingum. En svo koma þjóðflutningarnir, og ættarnöfnin berast með þeim norður á við. Eftir það hverfur mikið til af þeim rómverski blærinn. Þau verða úr því hver með sérblæ sinnar þjóðar.

Og það hafa þau verið æ síðan víðast hvar. Þjóðirnar hafa skapað þau sjálfar, hver úr sinni tungu; með því móti hafa þau orðið þjóðleg.

Nú er svo komið, að þau hafa dreifst um öll lönd Norðurálfu, og víðast hvar náð þjóðfesti fyrir langa löngu.

Hún hefir hvergi stoðað, mótbáran sú, að þau væri ekki þjóðleg. Og hún stoðar ekki heldur hér. Aðrar þjóðir hafa ekki viljað halda í föðurnöfnin með öllum sínum þjóðerniskostum. Þau eru ekki orðin annað en úrkast.

Og sú skoðun, að þjóðernið missi nokkurs í, þó að upp séu tekin ættarnöfn, hún er ekki annað en meinlaust skammsýnisský, sem getur aldrei skygt á neina birtu. Það hverfur þegar minst vonum varir — hér eins og annarstaðar.

Þá hefir verið færð til önnur ástæða gegn ættarnöfnum. Sagt, að föðurnöfnin hefði það fram yfir, að konan þyrfti aldrei að láta nafn sitt, — það yrði ekki skafið út með giftingunni; málið væri kvenfrelsis-atriði. Ekkert væri líklegra en að gamli siðurinn yrði tekinn upp aftur, þegar konur hefði náð fullu jafnrétti við karlmenn.

Eg skal verða síztur manna til að tefja fyrir kvenréttindamálinu á hvaða svæði sem er. Eg ann því meira gengis en svo. Þeim mönnum, sem halda eg geri það þó með þessu, skal eg veita úrlausn.

Eg átti tal um þetta hérna á dögunum við gáfaða konu, frú hér í bænum. Henni fórust orð á þessa leið:

— Hvernig getur nokkrum lifandi manni dottið í hug, að ættarnöfn séu fremur vottur um réttleysi kvenna en föðurnöfnin? Það er þvert á móti. Það stendur svo á því, að það eru eingöngu til föðurnöfn, en *ekki móðurnöfn* — ekki þá nema í háði. Ef hjón eiga sama heiti, þá erfa börnin það, erfa nafn foreldranna. Ef hvort hjón-

anna heitir sinu föðurnafni, þá eru börnin vitanlega ken við föðurinn einan. Enginn mundi kunna við, að þa væri kend við móður sína. Enginn mundi kunna við a heita Jónas Rannveigarson (í stað: Hallgrímsson) eða Snor Guðnýjarson (í stað: Sturluson). Alla mundi hún stórleg hneyksla, breytingin sú, að farið væri að taka upp móðu nöfn. Og þó á konan fylsta rétt til þess að börnin sé kend við sig, móðir þeirra, engu síður en föðurinn. Þett eitt sér er stórmikil ástæða til að upp séu tekin ættarnöfı

Mér finst nokkurn veginn ljóst af þess, að föðu nöfn verða aldrei tekin upp aftur til að koma á meiı jafnrétti milli karla og kvenna. Hitt er miklu líklegra a komist á smám saman, að nafnaskiftin með hjónabandin verði jöfn á báða bóga. Það verði eftir samkomulagi, hvoı konan tekur heldur upp nafn bóndans eða hann henna Nafnfræg kona á ilt með að láta nafn sitt við giftinguni Ætti hún mann, sem lítt væri þektur, væri honum mikl nær að taka upp hennar nafn.

En framtíðin um það.

Hitt vona eg að allir sjái, að það nær engri átt, a jafnrétti kvenna missi nokkurs í við það, að ættarnöfn er tekin upp í stað föðurnafna. Það er önnur skammsýnin ti

Og hin þriðja er sú, að ættarnöfn rugli ættartölur.

Þetta er sagt hér á landi. En annarstaðar, sem s þar, sem menn hafa reynt það, þar vita þeir að munuı inn er allur annar.

Það mætti æra óstöðugan, ef ætti að eltast við a svara öllum mótbárum jafnlélegum og þessari. Skylc jurtafræðin vera örðugari viðfangs fyrir það, að jurtunuı er skift niður í ættir? Eða þekkingarmolar vorir yfirleiı grautarlegri fyrir það, að þeim er raðað niður í fræði kerfi? — —

Og á einn kostinn enn skal eg benda.

Það er sumstaðar geysi-mikið til af þeirri tilhneigin að uppnefna fólk. Það er eins og hún verði að veiki sumum mönnum. Nú orðið þykir það hvarvetna heldu

skrælingjaleg ánægja, ekkert annað en andlegur hirðuleysissjúkdómur, sem hreinlegum mönnum er andstygð. Með flestum menningarþjóðum heims er hann horfinn að miklum mun. Ættarnöfn hafa læknað hann, segja sagnfræðingar. Uppnefnin þrífast hvergi betur en þar, sem til eru eingöngu persónunöfn án ættarnafna (*A. Olrik*). Það stendur svo á því, að þar sem ættarnöfn tíðkast, eru menn sjáldnast nefndir skírnarnafninu einu saman. Annaðhvort ættarnafninu eingöngu — og ef viðurnefni væri þá hnýtt þar við, þá væri ættin uppnefnd, en ekki maðurinn. Eða þá að menn eru nefndir báðum nöfnunum saman, og uppnefninu verður þá alveg ofaukið.

Og það á það á þeim alstaðar að verða: þeim á hvergi að verða landvært. Oft og einatt eru þau ekki runnin af öðrum rótum en lúalegum hefndartilraunum einhverrar sálaragnar, sem kann ekki annað ráð en þetta til að svala sér, — en hver maður, tiginmannlega lyndur, hefir andstygð á.

Eg býst ekki við, að allir þeir, sem hafa verið mótfallnir ættarnöfnum hingað til, láti nú af skoðun sinni fyrir þá sök, að hér hafi komið fram rök í málinu.

En eg býst við öðru.

Eg býst við því að allir sjái, að það er ekki til neins að spyrna lengur móti broddunum. Og það sjá þeir af alt öðru. Þeir sjá það af því, að þeim er óðum að fjölga, sem hér taka upp ættarnöfn. Nærri því hver embættismannskona hér í bæ, og margar konur aðrar, hafa tekið upp nöfn manna sinna; ættarnöfn, ef þeir hafa átt sér þau; annars föðurnöfn þeirra. Meira að segja: Hjón vilja eiga sér sambeiti, þó að þau geri það ekki að ættarnafni. Og stundum er þeim það nauðugur einn kostur.

Eg skal taka til dæmis allar danskar konur, sem hingað giftast. Það er farið svo með nöfn þeirra flestra

að þær eru nefndar »synir« tengdafeðra sinna — af þv að engin ættarnöfn eru til. Og það er ekki nema von mönnum hefir ekki verið bent á annað ráð.

Ef eg héti Sigurður Höskuldsson, og ætti danska kon: sem héti Karen Jörgensen, vilja þá þeir, sem eru mótfallni ættarnöfnum, gera svo vel og segja mér, hvað eg ætti a kalla konuna mína annað en Karen Höskuldsson?

Frú Karen Höskuldsson, — fallegt er það ekki, drotı inn minn!

Eg þekki fá óspilt íslenzku-eyru, sem það hneyksla ekki, þetta sonar-nafn kvenna. Þau geta ekki vanist þvi það lætur svo illa í eyrum. Og það er af því og eng örðu, að mönnum finst það vera rökfræðileg fjarstæðı Það gildir einu þó að þeim sé sagt, að það tákni ekk »sonur«. Það er einmitt það sem við vitum, segja þeiı og þess vegna viljum vér ekki heyra það nefnt. Við könr umst ekki við þann »son«, sem táknar ekki neitt.

Og þá tilfinning finst mér að öllum sé skylt a virða.

Hún er sprottin af því einu, að íslenzkan er sjálfsag eitt hið rökréttasta mál, sem nú lifir á vörum nokkurra þjóðar. Af hverju? Af því að hún hefir reynst trúus sjálfri sér, af því að hún hefir varðveitt eðli sitt bezt allr tungna. En hvað lítið sem brotið er móti eðli tungunn ar, er það altaf nógu mikið til þess, að það sljófgar næm leikann við fegurð hennar.

Og það er að misþyrma tign og eðli hverrar tungı að láta orð merkja alt annað eða gagnstætt því, sem þa merkja áður að allra vitund. Ef orðið: »son« væı týnt úr nútíðarmáli, þá væri alt öðru máli að gegna a koma sér saman um, hvað það skyldi merkja héðan a En ef fjölda af jafn-rökröngum orðum, og sonar-nafnið e á konum, er leyfð landganga í málið, þá er það eitt kapı nóg til að spilla því.

Það er langt stökk úr gömlu venjunni, þeirri, að nefn alla menn föðurnafni sínu, og yfir í hina, að nefna konu sonar-nafninu. Nú er sægur óskyldra karla og kvenna

sem nefna sig Jónsson. Ef ekkert er að gert, verður þá ekki farið t. d. að nefna konu einhvers Einars Jónssonar frú Einar Jónsson, að útlendum sið, til þess að menn viti við hverja frú Jónsson er átt? Sveitamenn, sem ekki þekti til þess arna, mundu halda að verið væri að skopast að þessum veslings Einari Jónssyni, það væri hann, sem væri kallaður frú! En úr því að sonarnafn kvenna er komið á, þá er örskamt á milli hins, að farið verði að nefna þær fullu nafni manna sinna. Og þá er smiðshöggið rekið á.

Mér koma í hug ráð til að varðveita tunguna frá þessum nöfnum og öðrum eins; og því er það, að eg rita þessar línur.

Og fyrsta ráðið er þetta: Vér eigum að koma hér á ættarnöfnum. Þeir, sem hætta ekki að vera þeim mótfallnir, þeir gera málefni sjálfra sín meira ógagn en nokkrir aðrir. Þeir eru helzt mótfallnir þeim af því, að þau eru ekki þjóðleg. En það er miklu óþjóðlegra að sporna við því, að tungan hreinsist af alls konar kolsvörtum skrípanöfnum, sem alstaðar lita frá sér.

Deilan á ekki að vera um það, hvort vér eigum að taka upp ættarnöfn. Hún á að vera um valið, ef hún er nokkur.

Mér vitanlega hefir ekki komið fram um það nema ein tillaga, sem vit er í. Hún er sú, að gera að ættarnöfnum karlmannsnöfn með eignarfallsendingum. T. d. að taka, að maður, sem heitir Jón Sveinsson, kalli sig Jón Sveins, konan hans Guðrún Sveins, dóttir hans Þórdís Sveins o. s. frv., og ættin nefnd Sveins-ættin.

Þetta hefir einn kost og enga fleiri. Það er íslenzkt.

En ef þetta kæmist nú á, þá líður ekki á löngu áður en sá kostur hverfur; það hættir að vera íslenzkt, — og þá erum vér ekki betur staddir en áður. Ef það á að halda áfram að vera íslenzkt, þá verður alt af að nefna bæði nöfnin í einu, hvenær sem nefnt væri ættarnafnið. Og það er ókostur, enda yrði það ekki gert til lengdar. Útlendum mönnum t. d., hvar sem væri, dytti það ekki í

hug. Karlmann af Sveins-ættinni mundu þeir kalla Sveins, konuna frú Sveins og dótturina jungfrú Sveins. Og smátt og smátt kæmist hún á, sú venja.

En ekki mundi öllum falla það betur en sonarnafnið; ekkert vit er í því að nefna menn eignarfallinu einu saman.

Reyndar er vörn í málinu.

Hún er sú, að vér munum geta vanist af að líta á þessi nöfn svo sem væri þau eignarföll, af að vér höfum vanist af því um önnur orð í málinu. Vér hugsum oss endingu þeirra afleiðsluending í stað fallendingar. Svo er t. d. að taka um orðin lax og hams (flt. hamsar), að fyrra orðið er ekkert annað en eignarfall af lag og hið síðara af hamur.

En vér gætum sjálfsagt illa vanist því, þó að vér vissum það væri rétt, af því að dæmin eru ekki heldur til svo mörg í málinu. Og þar að auki yrði það kerfi einstaklega einhliða. Ættarnöfnin sniðin upp úr mannanöfnum einum, yrðu öll að enda á sama staf, s. Ekkert beygjast veikri beyging. »Árna« væri óhafandi, og »Bjarnar« væri ekki eftir neinum réttum reglum.

Það er til þess tekið um norsk ættarnöfn, hvað þau eru falleg og þjóðleg og fjölbreytt Það ættu ekki íslenzk ættarnöfn að verða síður. Tungan á nóg til af þjálum og gullfallegum orðum, sem gera má að ættarnöfnum, ef rétt er farið með. Og það er síður en svo að vér þurfum að sníkja á aðrar tungur, að vér getum búið til ættarnöfn svo þúsundum skiftir, með því einu móti að láta orðin hlíta einu lögmáli, sem skapast hefir í málinu. Taka þau öll úr einu kerfi. Með þeim hætti verða þau tvent í einu: bæði fjölbreytt og einföld.

Og nú skal eg benda á leiðina.

Vér eigum að velja þjál og falleg nöfn á hverju sem er, hlutum, hugtökum, mönnum. Og vér eigum að sleppa beygingum þeirra, og halda eftir rótinni einni. Meðal

margs annars fyrir þá sök, að kynferði orðsins sést venjulegast á beygingu þess.

Í öllum málum er einhver tilhneiging til að gera orðin einfaldari með þessum hætti. Tilhneiging sem vex, jafnóðum og málið þroskast. Allir vita um enskuna, eitt hið langþroskaðasta tungumál heimsins.

Og í svo breytingaríku máli, sem íslenzkan er, gætir þess svo að kalla hvar sem gripið er til.

Það er til aragrúi orða í málinu, sem hafa aðeins eina fallending — eignarfallið; hinum hafa þau týnt smám saman. Öll kvenkynsorð af samhljóðendastofnum hafa hlítt þessari reglu, nærri því undantekningarlaust. Dæmi: eik, geit, greip, grind, hind, kinn, kverk, mjólk, rist, síld, og óteljandi margt fleira.

Öll ja-stofna kvenkynsorð hafa breytt nefnifallsendingu frá því sem var í fornu máli, svo að hún hefir orðið eins og hinar fallendingarnar tvær (þf. og þgf.). Hún var áður *-r* og þolf.- og þáguf.-endingar *-i*. Dæmi: ermr, eyrr, festr, veiðr, o. s. frv. En nú eru þrjú fyrstu föllin orðin eins fyrir langa-löngu. Þetta dæmi sannar ekki annað en tilhneiging til þess að gera orðin einfaldari. Ekki með því að sleppa beygingarendingum eins og í fyrra dæminu, heldur með því að setja á þær sama mót.

En það er ekki til nokkur beygingaflokkur í íslenzkri málfræði, þar sem ekki er sægur af dæmum þess, að fallendingar eru lagðar niður. Eg tek hér til nokkur dæmi af handahófi:

Nefnifall. Öll karlkynsorð, sem enda á *-ar:* annar, hamar, Gunnar, o. s. frv. Nokkur karlkynsorð ja-stofna með stuttri rótarsamstöfu: byr, bær, gnýr, her, o. s. frv. Mörg u-stofna orð: ár, ás, björn, knörr, son, vin, örn, o. s. frv. Mörg a-stofna orð: akur, fugl, háls, hrafn, ís, karl, kurr, skafl, o. s. frv. Lýsingarorð t. d.: hvass, laus, sagnorð t. d.: les, vex.

Þolfall. Engin ending.

Þágufall. Flest a-stofna kvenkynsorð: hlíf, laug, sök, o. s. frv. Og mörg karlkyns: ís, stóll, o. s. frv., og

flest þau orð, sem hafa langan rótarhljóðstaf. Flest i-stofna karlkynsorð: staður, dalur, t. d., og því nær öll kvenkyns: sótt, för, önd, o. s. frv. Va-stofna orð: söngur, ör, o. s. frv. Öll ja-stofna karlkynsorð með stuttri rótarsamstöfu: bekkur, belgur, drengur, drykkur, dynur, leggur, lækur, mergur, og — eg má ekki vera að því að telja þau öll upp. Í sumum þessum orðum er ekki lengur til nema eignarfall, t. d: her. U-stofna orð: liður, limur, litur, siður, o. s. frv. Eg hefi áður minst á samhljóðendastofna.

Eignarfall. Það fellur sjaldnast niður, nema vegna framburðarins, t. d. undan *ls:* Aðils, Gils, frjáls, háls, o. s. frv.

Einu dæmi skal eg bæta við enn til að sýna fram á, að málið verður því óbrotnara að öllum beygingum, því meir sem það þroskast og lengra líður fram. Dæmið er eignarfornöfnin: okkarr, ykkarr, yðvarr. Hvert þessarra orða hafði í fornmálinu ellifu endingar: föllin fjögur, tölurnar tvær, og kynin þrjú. Nú er hvert þeirra ekki til nema í einni mynd, óbeygilegt í öllum kynjum, tölum og föllum. Og svona eru dæmin á hverju strái. Hér er eitt: Gjafir frá mörg hundruð konum. Í fornmálinu: frá mörgum hundruðum kvenna. Mörg hundruð gert óbeygilegt í nútíðarmáli. — Og annað til: Þá er alt öðru máli að gegna. Í stað: öllu öðru o. s. frv. Þriðja: *Til frú* Guðrúnar, í stað: til frú*ar* G. Og svona gæti eg haldið dæmunum áfram í allan dag.

En hér ætla eg að hætta.

Eg hefi leitt til þess sannanir, að orð sem hlíta þessum lögum — fella niður fallendingar, að minsta kosti allar nema eignarfallið, — þau eiga á sér fullkominn málfræðislegan rétt. Þau eru í alíslenzkum búningi eftir sem áður. Ef þessari reglu er fylgt, þá er ekkert annað gert en það, að lögmál, sem til er í málinu, er ekki vanrækt. Og úr því að búningurinn er alíslenzkur, þá er það hverjum í lófa lagið, að láta nöfnin verða háíslenzk að öðru leyti, láta orðin vera íslenzk,

merkinguna íslenzka. Það getur hver, sem vel kann að velja.

Það er ekki satt, að ættarnöfn geti ekki orðið íslenzk. Það er ekki satt, að tungan okkar sé svo ófullkomin; það er ekki annað en fátæktar-barlómur þeirra manna, sem vita ekki hvað hún er rík. Alíslenzk geta þau orðið, og eg hefi bent hér á eitt kerfi, eina reglu, sem velja má eftir. Hér eru að eins tekin upp um 40 nöfn, rétt til sýnishorns:

Aðils Arnald Ármann Ás Ásberg Ásgarð Ásvald Berg Blæng Bólstað Dag Dagvið Dal Dalar Dungal Foss Gils Goðberg Gullharð Hagbarð Hamal Hamar Heming Hermann Hervarð Hraundal Kalman Kjarval Kvaran Ríkharð Sigfast Skóg Sólberg Steinar Storm Vagn Val Valagils Valberg Valgarð Víkar.*

Mörg af þessum orðum hafa lagt niður sum föllin.

Eg hefi meiri trú á því, að ættarnöfn þessa kerfis komist á, heldur en önnur nöfn. Eg hefi leitað vandlega í málinu, og ekki fundið neitt kerfi, sem hefir nándar nærri jafnmikla kosti og þetta. Ekkert sem er jafn-fjölbreytt eða fallegt eða íslenzkt.

Og hvernig á nú að koma því á?

Eg ætlast vitanlega ekki til að þjóðkunnir menn fari nú að taka sér upp ný nöfn, og rjúfa svo nafnhelgi sína. Hitt er annað mál, að þeir fái börn sín til þess.

Eg ætlast ekki heldur til að nöfnin eigi að bíða eftir næstu kynslóð, að hún vaxi upp. Vitanlega væri sjálfsagt, ef þau ætti að komast á, að sem flest börn yrði skírð þeim hér eftir. En það er ekki nóg. Ef ekkert meira er að gert, þá nær sonar-nafn kvenna fullri þjóðfesti hér áður en langt um líður. Og ekki þau ein. Önnur nöfn miklu lakari að öllu, — hálf-íslenzk, hálf-dönsk, en algerð ónefni — verða sveitlæg í málinu, (Loðmfjörð, Borgfjörð, Stephensen, Thoroddsen, Melsteð o. s. frv.), eins og sum þeirra eru orðin.

---

*) Nafnið er til.

Nei, eg ætlast til frekari aðgerða.

Eg ætlast til að allir ungir menn, karlar og konur, þeir sem vilja að jafnrökrétt og hreint og tignarlegt mál, sem íslenzkan er, eigi sér samboðin mannanöfn, þá tegund þjóðernis, sem einna mest ber á, — eg ætlast til að þeir allir taki sér upp falleg og alíslenzk nöfn, sem gera má að ættarnöfnum.

Það verða sjálfsagt áður langt um líður valin miklu fleiri nöfn úr þessu kerfi, sem eg hefi bent hér á. Úr þeim á svo hver að geta valið, sem kann ekki nógu vel til sjálfur að fara rétt með nöfnin. Vandinn er ekki allur sá að fella niður föllin (eignarfallinu er oftast betra að halda, enda er það alstaðar gert); það verður að skeyta saman réttar rætur, hafa miskvæða frumrótina eftir því hver rótarsamstafa er höfð að endingu o. s. frv. Vafstursminst er að fá mönnum nöfnin sjálf í hendur — enda verður það gert. Það kunna ekki nema svo fáir að fara eftir reglum.

Eg tel það engum skyldara en mér, að verða fyrstur til að taka upp nafn úr þessu kerfi.

Ef kerfið kemst á, þá veit eg það er eina ráðið til að losa tunguna við ónefnin, forða henni undan fleirum, og auðga hana að öðrum fegri — teknum úr fórum hennar sjálfrar.

Því vil eg feginn vinna að því, að sem flestir taki upp slík nöfn. Og eg skal byrja. Eg breyti nafninu: *Guðmundur Jónsson* í undirritað nafn. Og æski þess að verða ávalt hér eftir nefndur því heiti.

Eg veit að fleiri koma á eftir.

* * *

Þjóðernið er jarðvegur alls þjóðfélagsgróðrar. Það er eins og gróðurinn geti aldrei landvanist þar, sem sá jarðvegur er ófrjór. Og þar sem hann vantar, þar er samfélaginu það ofnefni, að heita þjóð.

En hitt þykir yfirburðamark hverrar þjóðar, að alt það gott, sem sáð er til í jarðvegi hennar, og komið er

frá öðrum þjóðum, geti vanist þar bæði lofti og landi: orðið þjóðlegt. Það er stundum að því ótrúlegur viðskiftaléttir.

Víðtækastan skilning á ættjarðarástinni hefir sá maður, sem fer að eins og vorið: að hann ryður burt því gamla, sem ónýtt er; hitt yngir hann upp. Og hann gerir meira. Hann veitir athygli hverjum nýjum straumi, sem veita má inn í þjóðlífið. Þetta er ljóssæknin.

Jarðvegurinn er misfrjór með þjóðunum. Og ræktunaraðferðin misjöfn. Það verður stundum að byrja á því, sem smæst er. Tína steinana ofan af.

Guðmundur Kamban.

Um rotþrór

(Septic tank).

Óhreinindi úr mannabýlum eru þrenns konar, sorp, skolp, saurindi (saur og þvag).

Á sveitaheimilum valda þessi óhreindi litlum vandræðum. Sorpinu (sorpi, ösku, alls konar rusli) er safnað í haug, öskuhauginn. Skolpinu er helt í hlaðvarpann og gerlarnir í moldinni taka við því og sundra því, og grösin éta leifar þeirra. Saur og þvagi er safnað í for (hlandfor) og úr henni er borið á túnið og allir vita að þessi áburður er ágætur matur handa grasinu.

Ef bygðin eykst og mörg heimili hnappa sig saman í þorp eða stórbæi, þá vandast málið; þá geta óhreinindin safnast fyrir og valdið mestu óþægindum, rotnunarfílu og farsóttum, einkum taugaveiki.

Þess vegna er það lögskipaður siður í öllum myndarbæjum nú á dögum, að koma burtu tafarlaust öllum óhreinindum. Sorpi er safnað í járnkistur, eina eða fleiri við hvert hús; úr þeim er hvolft í vagna, einu sinni í viku eða oftar, og ekið út úr bæjunum; þar er því brent eða blandað saman við áburð á yrkta jörð. Skolpi öllu úr húsum er veitt um holræsi neðanjarðar út úr bæjunum. Saurindum er safnað í vatnsheld ílát í salernunum og flutt í þeim út úr bæjunum jafnóðum og þau fyllast og haft til áburðar á yrkta jörð; þó er nú orðið tíðara að láta saurindin fara úr salernunum niður í holræsin saman við skolp og regnvatn og er þá vatn látið buna í skálina undir salernissetunni í hvert sinn, sem einhver hægir sér;

skolar vatnið öllum saurindunum niður um pípu, sem liggur úr salerninu niður í holræsið í götunni, sem húsið stendur við; er því salernið jafnan tárhreint og þeflaust (water closet).

Það er einhver hin helzta hreinlætisnauðsyn í öllum bæjum, smáum og stórum, að öllu skolpi, mannasaurindum, skolavatni og regnvatni sé veitt í holræsum út fyrir endimörk bæjarins.

Alt þetta útrensli samanlagt verður á við stóran læk, eða stóra á, eftir stærð bæjarins. Það eru ljótir lækir, grámórauðir, gruggugir og daunillir, fullir af alls konar rotnunarefnum og margs konar sóttkveikjum.

1. mynd.

Hvað á að verða um alt þetta óþverralega óhollusturensli?

Þeir bæir eiga hægt um vik, sem standa við sjó fram. Þeir veita öllu skolpi í hafið. Og lengi tekur sjórinn við.

En bæir langt frá sjó eru illa settir; ef þeir veita skolprenslinu í ár eða læki, getur af því hlotist óbærileg óhollusta fyrir þá, er neðar búa við vatnsfallið. Í Englandi hafa verið sett lög, er banna bæjum að saurga vatnsföll (River Pollution Act).

Menn hafa því leitað ýmsra ráða til að hreinsa skolprensli úr bæjum. Sumstaðar hafa menn t. d. látið skolpið

renna í stórar þrór utanbæjar og sett í það ýms efni, sem eyða rotnun og botnfella óhreinindin; það er mjög dýr aðferð.

Þá hafa ýmsir bæir (t. d. Berlin) tekið það til bragðs, að kaupa stórar bújarðir í grendinni og veita skolpinu á akra og engi; þar verður það jarðvegsgerlunum og gróðrinum að bráð og kemur í áburðar stað. En þetta er einnig mjög kostnaðarsamt og verður ekki komið við alstaðar.

Það þótti því mikil nýjung, er enskur verkmeistari, Cameron að nafni, fann nýja, ágæta og ódýra aðferð til að hreinsa skolp og saurrensli úr bæjum eða einstökum

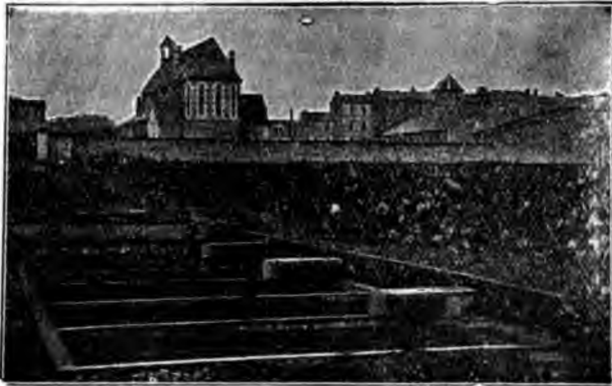
2. mynd.

húsum. Þessi nýja aðferð, það er hin svo nefnda rotþró (Septic tank).

Cameron á heima í bænum Exeter (um 50 þús. íbúar) á Suðurenglandi og er enn á lífi. Þangað hefi eg komið, og fyrsta rotþró Camerons er þar enn til sýnis. Í gestabókinni var fjöldi nafna, læknar og verkmeistarar úr öllum heimsins áttum.

Þessi gamla rotþró er eins og stórt leiði tilsýndar, grasgróinn hóll, aflangur, og upp úr honum miðjum járnsúla, og efst á henni ljósker fyrir gasljós. Innan í hólnum er stór steinþró, lokuð; í hana rennur gruggað ræsa-

skolp; það staðnæmist í þrónni; og nú ber margt til í senn: Málmkorn og sandur, ef nokkuð er, sekkur til botns; korkagnir og tréflísar og þess konar dót sezt á yfirborðið; en rotnunargerlar aukast og margfaldast unnvörpum í kyrðinni og loftleysinu og sundra lífrænu efnunum (dýraleyfum og jurta) í skolpinu, svo að þau verða að ólífrænum efnum eða leysrst upp; við þessa efnasundrun kemur meðal annars gas úr skolpinu, og er eldfimt; því var ljóskerið; gasið úr rotþrónni var ljósmaturinn, og þetta auðvitað gert fremur til gamans en gagns. Ræsaskolpið er látið fara svo hægt í gegnum rotþróna, að það standi þar við heilan sólarhring. Hlemmur var á hólnum og

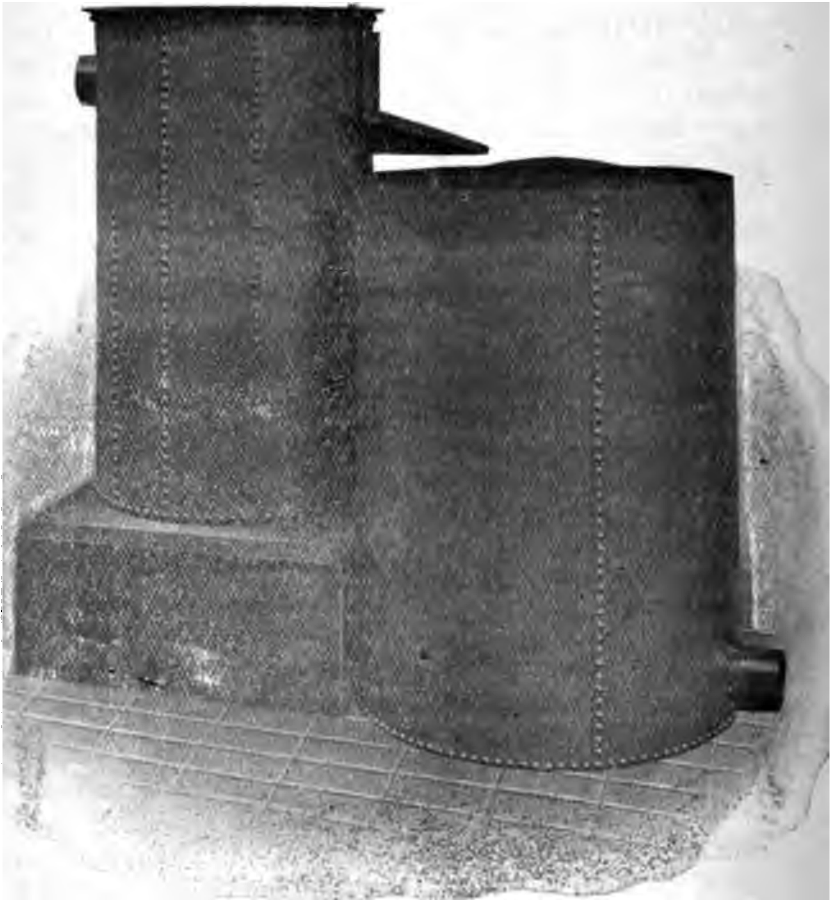

3. mynd.

mátti þar sjá niður í þróna: sá þar í mjög ógeðslega skán!, í henni eru korkagnir, bréfsnuddur, tréflísar, slí, ógrynni af rotnunargerlum og alstaðar loftbólur (gas). Skolpið rennur inn í annan endann á þrónni, inn undir skánina, en út um hinn endann og útrenslið einnig undir skáninni — hún má ekki haggast. Hani var á útræsinu, svo að sýna mætti skolpið eins og það er, þegar það kemur úr þrónni. Eg sá það í glerílàti. Það var mjög svipað jökulvatni og dálítill óþefur af því.

Þetta þunna skolp úr rotþrónni er nú látið renna í aðra þró, opna og grunna, sem er full af gjalli. Loftið

og gerlarnir i gjallhrúgunni lúka hreinsuninni. Þegar skolpvatnið kemur út úr gjallþrónni þá er það orðið b l á t æ r t og öldungis e n g i n l y k t a f þ v í, alveg eins og lindarvatn. Gjallþróna má fylla einu sinni; svo verður að

4. mynd.

hleypa úr henni og lofa henni að viðra sig um stund, áður en nýrri fylli er hleypt í hana úr rotþrónni.

Rétt hjá þessari litlu rotþró voru aðrar stórar rotþrór og fjöldi af gjallsíum, sem bærinn Exeter hafði látið gera

handa sér. Úr þeim renna tærir lækir út í á, sem rennur gegn um bæinn, og er þaðan alllöng leið til sjávar og bygð hvívetna fram með ánni.

Cameron hefir hugsað og smíðað haglegan útbúnað, sem beinir sjálfkrafa renslinu úr rotþrónum úr gjallsíurnar, hverja á fætur annari, upp aftur og aftur, svo að þær fái að viðra sig á víxl.

Þetta mannvirki má hafa stórt eða lítið eftir vild, fyrir eitt hús eða heilt hverfi.

Það er ekki mjög dýrt.

Og viðhald og rekstur nemur mjög litlu, t. d. um 450 kr. á ári fyrir rotþró og síur, er hreinsa skolp úr bæjarhverfi með 5000 íbúum. Ef rotþróin er vel gerð, þarf afarsjaldan að hreinsa hana, ekki nema 2.—5. hvert ár. Gjallsíurnar þurfa ögn meiri hirðingu.

Það hefir verið margrannsakað, hvernig fer um sóttargerla, þá sem eru í ræsaskolpi, t. d. taugaveikissóttkveikjuna.

Og öllum ber saman um að urmull af þessum skaðvænu gerlum drepist í rotþrónni og síunum. Er talið öldungis hættulaust, minsta kosti fyrir skepnur, að láta hið tæra vatn úr gjallsíunum renna hvar sem er, í ár, eða læki, eða stöðuvötn.

1. myndin er af rotþró með síum við Fredensborg, sumarhöll konungs vors. 2. og 3. mynd sína líkan útbúnað (í Englandi). 4. mynd sýnir lítinn útbúnað úr stáli fyrir einstök hús; hærra ílátið er rotþróin; lægra ílátið er gjallsían og ofan á gjallinu einfaldur umbúningur, sem veldur því, að skolpið úr rotkagganum fer í gusum niður í gjallið, svo það viðrast á milli gusanna. Þetta litla, einfalda áhald getur á hverjum sólarhring breytt þúsund pottum af daunillu, grugguðu skolpi í tært vatn og lyktarlaust. Og allur útbúnaðurinn kostar 6—700 krónur.

Hér á landi mundi þessi hreinsunaraðferð koma sér einkar vel við ýms stórhýsi, sem reist eru langt frá sjó, t. d. skólahús og sjúkrahús.

Fyrsta fullkomna rotþróin hér á landi verður líklega gerð við berklahælið á Vífilsstöðum.

Þeir sem vilja afla sér nánari vitneskju um Cameron's þrórnar geta snúið sér til Septic tank Co., Ltd., 1, Victoria St., Westminster S. W. London, eða þá líka til The Scandinavian Septic Tank Co. (System: Cameron, Commin & Martin), Frederiksholms Kanal 6. Köbenhavn K.

GUÐM. BJÖRNSSON.

Ritdómar.

RAGNAR LUNDBORG: ISLANDS STAATSRECHTLICHE STELLUNG von der Freistaatszeit bis in unsere Tage. Berlin 1908.

Það hefir því miður dregist fyrir mér að geta um þessa bók, sem höf. sendi Skírni meðan eg var ritstjóri hans. Eg fekk hana of seint til þess hennar yrði getið í síðasta hefti árgangsins 1907. Efni bókarinnar hefir nú verið rakið svo rækilega í ýmsum íslenzkum blöðum, að ekki er þörf á að endurtaka það hér, né heldur ýmsar smáathugasemdir, er gera mætti, t. d. um þá skoðun höf. að Íslendingar hafi í fyrstu talið sig undir dómsvaldi Haralds hárfagra (bls. 5), er hann byggir á Landnámu, um skoðun höf. á ákvæðum Gamla sáttmála um utanstefningar (bls. 23 aths.), og um aldur hins síðara sáttmálans (bls. 22), því þessi hin síðastnefndu atriði hafa nú verið athuguð í »Ríkisréttindum Íslands« miklu rækilegar en kostur er á í stuttum ritdómi.

Þessar línur verða því aðallega til að þakka höf bókina og mega þar allir Íslendingar undir taka. Hún er rituð svo ljóst, aðalgögnum málsins er raðað svo vel og miklu efni komið fyrir í svo stuttu máli, að ánægja er að lesa.

Og það er ekki einskisvert fyrir oss einmitt nú að fá þetta rit á einni víðlesnustu tungu heimsins. Alkunnugt er að öðrum þjóðum er stjórnmálasaga vor að mestu allsendis ókunn.

Og svo er annað. Þar sem tveir deila, svo sem Íslendingar og Danir, má oft gera ráð fyrir því, að skoðunarhættir á báðar hliðar verði nokkuð einrænir, af því að báðir aðilar eiga hugsmuni í búfi, en þeir blinda stundum sýn. Í slíkri baráttu er því mikilsvert að vita, hvernig þeir líta á málið, sem að engu eru við það riðnir né eiga neitt undir því, hver málalokin verða. Þeir eru óvilhallir dómendur.

Það má því gleðja oss Íslendinga að herra Lundborg, sem hefir kynt sér málið svo rækilega, kemst að sömu niðurstöðu um ríkis-

rétt Íslands sem beztu menn vorir hafa haldið og halda enn fram, að Ísland se rétti samkvæmt fullveðja ríki í konungssambandi við Danmörku.

Mælikvarðinn, sem höf. notar í þessu efni, er hinn sami sem hinn frægi ríkisréttarfræðingur Jellinek heldur fram, að fullveðja sé hvert það ríki, sem að eins er samningum bundið. Með ljósum rökum, sem að vísu hafa oft verið sett fram áður, sýnir höf., að Gamli sáttmáli sé hinn eini bindandi samningur, sem Íslendingar hafi gert við erlent vald um samband sitt við það.

Og hvernig sem reynt er að þvæla um það, með hverjum hætti sá samningur sé til orðinn, þá virðist þetta ljóst, að hvað sem leið l ö g h l ý ð n i Íslendinga undir lok lýðveldisins, þá stóðu l ö g lýðveldisins óhögguð, unz önnur komu í staðinn á lögformlegan hátt, og þótt Hákon konungur hinn gamli hefði fengið mikinn hluta goðorðanna í hendur, þá var landsmönnum það lögfrjálst að neita honum um hollustu, og ekki virðist það hafa nein áhrif á gildi sáttmálans, hvort allir landsmenn gerðu hann í senn eða í mörgu lagi. Aðalatriðið er, að hann væri gerður á formlegan hátt af réttum aðilum, og því verður ekki neitað með sanni. Það er því engin furða þótt þessi sáttmáli hafi fyr og síðar verið formælendum danska valdsins þyrnir í augum, og árásirnar á hann hafa snúist að því tvennu, að hártoga hvert orð hans og finna þar annað en orðin hljóða um, og hins vegar að telja mönnum trú um að sá sem treður rétt annars minni máttar undir fótum, skapi með því nýjan rétt og afnái hinn forna.

Síðasta dæmi þessa virðast mér ritlingar danska lögfræðingsins í nefndaráliti millilandanefndarinnar, sem vonandi er að verði svarað að maklegleikum og með allri þeirri virðingu fyrir »vísindunum«, sem höf. heimtar og þetta stórmál á skilið.

Oft kveður við þann tón, að vér Íslendingar séum lögstirfingar og styðjum kröfur vorar meir við fornan lagastaf en við þjóðernisrétt vorn og aðstöðu alla. Enginn skyldi taka mark á slíkum ákúrum. Að vísu ætti þjóðernisréttur vor einn sér að vera næg ástæða til þess að vér fengjum viðurkendan þann ríkisrétt, er vér krefjumst, en hinu ber ekki að gleyma, að sú þjóð, sem ætíð hefir eftir föngum haldið fram rétti sínum og aldrei afsalað sér honum, hún hefir með því sýnt eitt hið fegursta aðalsmark þjóðernisins, og hins vegar er það kotungshugsunarháttur að biðja um það sem g j ö f, sem maður á að óskertum rétti sínum.

Hafi forfeður vorir aldrei afsalað sér ríkisrétti Íslands í hendur

erlends ríkis, þá er það skylda vor að láta ekki aðra setja þann blett á minningu þeirra. Það er hin minsta þökk, sem þjóðin getur goldið fyrir það að hún þarf nú ekki að sníkja sér rétt, heldur gengur að sínu. Jafnframt því sem vér styðjum kröfur vorar við þjóðernisrétt vorn, eigum vér því jafnt sem áður að sanna þann ríkisrétt, sem vér þykjumst eiga óskertan, og vér fögnum af alhug hverjum þeim liðsmanni, sem eins og herra Lundborg gengur með oss fram á vígvöllinn og berst í nafni sannleiks og réttar.

G. F.

* * *

LESBÓK handa börnum og unglingum. I. GUÐM. FINNBOGASON JÓHANNES SIGFÚSSON ÞÓRHALLUR BJARNARSON gáfu út að tilhlutun landsstjórnarinnar. [Á kostnað »Unga Íslands« 1907].

Þetta er fyrsta bindi íslenzkrar lesbókar, sem á að verða $^{2}/_{3}$ hlutum stærri, alls 30 arkir. Á henni er hin mesta þörf. Lesbækur hefir vantað svo tilfinnanlega við íslenzkukenslu í skólum og heimahúsum, að oft hafa verið notaðar bækur, sem til þeirra hluta eru með öllu óhæfar.

Efnið í þessu bindi er fjölbreytt. Fyrirsagnir alls 96. Langmest er af kvæðum, þjóðsögum, gátum, þulum og skáldsagnaköflum, og meginþorrinn er frumsaminn. Þýddir kaflar eru samt margir, 30—40. Sýnilega hefir ríkt vakað fyrir útgefendum að vekja hlýjan hug til dýranna.

Þessi byrjun virðist vera góð og af vandvirkni gerð. Alt er auðskilið börnum, og líklegt til þess að veita þeim skemtun jafnframt náminu. Og yfir bókinni er þjóðlegur blær. En annars auðveldara að átta sig á starfi útgefendanna við þetta bindi, þegar bókin er öll komin út, svo að yfirlit fæst yfir alt valið.

Bókin er seld í stinnri kápu og aftan á henni eru auglýsingar um blöð. Án þess að oss komi til hugar að amast við þeim blöðum, sem auglýst eru, virðist oss ekki viðkunnanlegar slíkar auglýsingar á skólabókum, sem gefnar eru út að tilhlutun landsstjórnarinnar. Og ekki minnumst vér þess að hafa séð slíkar auglýsingar fyr á neinum skólabókum, íslenzkum né útlenzkum.

* * *

ÁRBÓK HINS ÍSLENZKA FORNLEIFAFÉLAGS 1905, 1906 og 1907.

Rit þetta er að langmestu leyti verk hins óþreytandi elju og fræðimanns B r y n j ú l f s J ó n s s o n a r. Aðalritgjörðirnar eru

féll í kjördæmi sínu, Manchester, er leita skyldi þar endurkjörs sakir hins nýja embættis, en vann frægan sigur í öðru kjördæmi, Dundee í Skotlandi. John Morley, Indlandsráðgjafi, var herraður og fluttist því upp í efri málsstofu, en hélt embættinu. Sá var maður mjög lýðvaldssinnaður á yngri árum og ómetnaðargjarn. Hann er hniginn að aldri og gekst fyrir næðinu í lávarðadeildinni.

Mörg nýmæli og merk hefir hið nýja ráðuneyti með höndum. Þeirra á meðal er eitt um ellistyrk handa öllum gamalmennum í landinu, þeim er eigi hafi þegið af sveit. Það mál hefir verið lengi á dofinni, en stjórn og þing hikað sér alt til þessa, með því að það yrði afarþung byrði á ríkissjóði. en nóg horn önnur í að líta, þar á meðal hinn mikla herskipastólsauka, vegna þess, hve Þjóðverjar færa sig hóflaust upp á skaftið með sinn flota. Ellistyrkurinn er ætlaður öllum sjötugum gamalmennum, körlum og konum, þeim er eigi hefði minst 10 sh. (9 kr.) við að lifa um vikuna, 5 sh. (4½ kr.) á viku úr ríkissjóði, hjónum 7½ sh. Asquith bar sjálfur upp frumvarpið. Hann ætlaði á, að 500,000 eða hálf miljón mundi njóta styrks og að hann mundi þá nema um 6 milj. pd. um árið eða nálægt 110 milj. kr. Það er mikið, en þó ekki meira en sem svarar væntanlegum tekjuafgangi eftir þ. á. fjárhagsáætlun. Þar er gert ráð fyrir 158 milj. punda tekjum og 152 milj. pd. útgjöldum. Það er sama sem 2844 og 2736 milj. kr. Hátt upp í 3000 miljónir (3,000,000,000 milj.) á ári hvort um sig.

Gripasýning mikil og glæsileg hófst í Lundúnum á krossmessu í vor og stendur fram eftir sumri. Þeir hafa lagt saman í hana, Frakkar og Bretar, en aðrar þjóðir ekki. Það á að vera til þess gert að tryggja og festa vináttumálin með þeim nágrönnum. Sýningarsvæðið geysivítt, alsett dýrlegum höllum, er hver hefir að geyma sína tegund sýnismuna, stórra og smárra. Hundrað-halla-sviðið kalla sumir það. Þar kom Falliéres Frakklandsforseti, og hlaut hinar dýrlegustu fagnaðarviðtökur af Játvarði konungi og höfðingjalýð landsins.

Skömmu síðar, eða um fardagaleytið, áttu þeir málfund með sér, Játvarður konungur og Nikulás Rússakeisari. Þeir höfðu hann í Rigaflóa, fram undan Reval. Það þykir ekki hættulaust á landi fyrir flugumönnum. Skemtiskipin, sem þeir voru á, þessir hinir einna voldugustu þjóðhöfðingjar í heimi, voru látnir leggjast ekki nær landi en sem svarar fullri viku sjávar. Ekki er það látið berast út, hvað þeir ræddust við. Enda engum blöðum um það að fletta, að allar hníga slíkar viðræður þjóðhöfðingja nú á tímum að

eyða öllu sundurlyndi og öllum ófriðarvísi um álfu vora og þá raunar um heim allan. Játvarður konungur þykir vera mesti afreksmaður um þá hluti allra þjóðhöfðingja um vora daga. Þjóðverjum þykir meira en nóg um það. Þeim er farið verða ekki um sel, með því að þeir líta svo á, að til þess séu refarnir skornir hvað helzt, að einangra þá og láta þá mega hreyfa hvergi legg né lið, sem væri þeir vargar í véum og höfuð-ófriðarseggir heims. En þeir segjast ekki eiga það ámæli skilið, heldur fullyrða þeir, að eigi sé þ e i m miður ant um allsherjarfrið en Bretum og þeirra bandamönnum. Það mun og satt vera. Vígbúnaður þeirra sem hinna stórveldanna er til þess gerður, að vera hvergi varbúnir, ef það voða-ólán bæri að höndum, að höfuðríkjum heims lenti saman í hernaði, en eigi hins, að friðurinn sé þeim ekki kærstur öllum saman, með því að aldrei hefir ófriður ægilegri verið en um vora daga, er vígbúnaður er stórum fullkomnari orðinn en gerst hefir frá því er heimur bygðist og sjálfsagðar hörmungar af vopnaburði stórvelda þeirra í milli stórfenglegri en orðum verði að komið eða nokkur maður fái gert sér í hugarlund.

Það var áður löngu nokkuð, eða rétt um sumarmálin, er sáttmáli komst á með ríkjum þeim, er lönd eiga að Eystrasalti og að Englandshafi, um, að þar skyldi engu mega hagga um ítök og hlunnindi af sjó hvers þeirra ríkja um sig né frjálsar ferðir um þau höf, hvað sem að höndum bæri. Alt átti það og að vera gert til friðar og griða um aldur og æfi.

Enn allmiklar óeirðir á Indlandi, einkum í útnorðurálfum landsins, nær landamærum Afghanistans, og hefir Bretum lent þar í skærum við Afghana.

A f Þ j ó ð v e r j u m er það helzt að frétta, að þar hafðist fram á þingi í vor fundafrelsisnýmæli stjórnarinnar, með litlum atkvæðamun, með þeim ófrelsisfyrirmælum, að hvergi megi um alt ríkið mæla nema á þýzka tungu á almennum mannfundum; þó mega yfirvöld þiggja menn undan því, ef brýna nauðsyn ber til. Annarlegir þjóðflokkar búast þó við, að sú linkind komi þeim að litlu haldi.

Maximilian Harden hefir fengið rétting síns máls í hæstarétti, og bondin borist það fast að einum andstæðing hans, Eulenburg fursta, að honum var snarað í gæzluvarðhald fyrir meinsærisgrun í saurlífisaðdróttunarmáli því, er þeir áttu í snemma vetrar, Moltke greifi og M.-H.

Enn eru töluverðar skærur með Þjóðverjum í Afríku útsunnanverðri og nágrönnum þeirra þar, Hottentottum. Þjóðverjar borið efra skjöld nýlega.

Frá Danmörku. Þar sleit loks þingi 23. f. mán. við lítinn orðstír, þótti framfaramönnum, en stjórnarliðar stórum hróðugir yfir mikils hattar nýmælum, er þeir höfðu loks fram a þingi, eftir langt þóf og leikseigt. Þeirra stærst eru ný réttarfarslög, í meira en 1000 greinum, fyrirheitin í grundvallarlögum Dana 1849, en vanefndir á því alt til þessa. Frjálslyndari þingflokknum finst þau vera kák, með því að stjórnin gerði það til miðlunar við landsþingið, að hverfa frá ýmsum fyrirhuguðum fyrirmælum, er höfðingjarnir risu öndverðir í móti, svo sem er fullur aðskilnaður dómsvalds og umboðsstjórnar, kviðdómaskipun án manngreinarálits eða stéttamunar m. fl. Tolla-lög fengust og endurskoðuð á þessu þingi, eftir langa mæðu, en brengluð öll og aflöguð í meðferð frá því sem til var ætlast. Loks sveitarstjórnarlög ný, sem líkt má um segja. Með hróplegu flokksofstæki tókst að bægja frá Alberti öllum háska af rannsókn gerða hans í þingnefnd; með því varð 1 atkv. fram yfir helming í fólksþinginu.

Danir mistu 24. apríl mikinn ágætismann, þar sem var Poul la Cour prófessor í Askov, 67 ára. Og 13. maí lézt Joseph Michaelsen póstmeistari, 82 ára, sá er var upphafsmaður allsherjarpóstsambandsins heimsvíða með sama burðareyri um öll lönd. Þá dó 6. apríl fjármálaráðgjafi þeirra Vilh. Lassen, atkvæðamaður og gáfumaður mikill, rúml. hálffimtugur.

Miklar skærur með Persakonungi og löggjafarþingi hans. Hann lét skjóta á þinghúsið nýlega. Stundum fer hann huldu höfði.

Veginn var 28. apríl landshöfðingi Austurríkiskeisara í Galizíu, Potocki greifi.

Borgarbruni varð mikill í Ameríku 13. apríl, brann 4. hluti útborgar þeirrar við Boston, er nefnist Chelsea.

Vistaskifti.

Nokkurir smáþættir eftir

EINAR HJÖRLEIFSSON.

I.

Eg var á Skarði síðari helminginn af fyrsta áratug æfinnar.

Að þeim áratug hálfnuðum, hafði faðir minn farið í sjóinn. Og með honum höfðu farið í sjóinn öll úrræðin, önnur en sveitin.

Nú hafði eg verið á Skarði fjögur ár, og þrem til fjórum mánuðum betur.

Eg var úti á hlaði og var að berja fisk. Eg óskaði þess, að guð vildi einhvern veginn sjá um það, að sleggjan yrði helmingi léttari, og að fiskasteinninn yrði helmingi lægri. . . . Og helzt, að hann gæti gert veröldina einhvern veginn alt öðru vísi. . . .

Það var lostætur, yndislegur freðfiskur, sem eg var að berja. Eg horfði með fagnaðar-skelfingu á hvern molann, sem úr honum muldist undan höggunum. Vissi ekki, nema eg kynni sjálfur að fá högg fyrir hvern molann.

— En upp í mig s k u l u þeir samt, sagði eg við sjálfan mig.

Eg leit til bæjardyranna, hvort enginn væri að koma út.

Og upp í mig fóru molarnir.

Mér varð litið ofan á grundirnar fyrir framan og neðan bæinn. Þar var maður á reið. Eg sá, að það var hann Jón, að koma. Eg þekti þann bleikskjótta — hvern-

ig hann reis upp í fangið og valhoppaði og tók svo sprettinn, eins og fugl flygi.

Mér lá við að kenna í brjósti um Jón. Nú átti hann bráðum að fara af baki Bleikskjóna. . . . Og koma heim . . . til hennar Þorgerðar! . . .

Aldrei skyldi eg koma heim til hennar Þorgerðar, ef eg væri fullorðinn og húsbóndi og maðurinn hennar. Aldrei á æfi minni. Eg skyldi alt af vera í ferðalögum á þeim bleikskjótta. Eg skyldi aldrei láta hana vita, hvar eg væri, svo að hún gæti aldrei náð til mín.

Mér óx þróttur inni í þessum skýjaborgum. Eg barði fiskinn röskiegar en áður. Samt fann eg til verkjanna í handleggjunum og bakinu innan um draumana.

Aftar varð mér litið fram eftir og ofan fyrir túnið. Jón vaggaðist nokkuð til á hestinum. Og stundarkorn hallaðist hann út á vinstri hliðina, stundarkorn út á hægri. Og Bleikskjóni hallaðist til líka. Það gerði hann æfinlega, þegar svona var ástatt um eigandann.

Þá fór heldur að hýrna yfir mér.

Eg vissi, hvernig á þessu ruggi stóð og þessum hallanda á þeim Jóni og Bleikskjóna.

Þegar Jón var drukkinn, var hann æfinlega góður við mig, en vondur við Þorgerði. Ódrukkinn var hann aldrei góður við neinn. Og ekkert vondur heldur.

Jón tók harðan hlaðsprett. Gufumökkurinn stóð fram úr nösunum á Bleikskjóna. Og svitinn var eins og kápa utan á honum.

Jón fór af baki. Eg sá, að hann var dálítið valtur á fótunum. Samt kunni hann auðsjáanlega vel við sig og veröldina. Mér fanst eins og eyrun á honum vera brosandi — hvað þá munnurinn og augun.

Hann stóð kyr, hætti að brosa, lagði undir flatt, hvesti augun á fiskinn, sem eg var að berja, og hafði langt á milli fótanna á sér, eins og sjómenn í öldugangi.

Eg herti mig að berja.

— Geturðu sprett af honum Bleikskjóna, greyið mitt?

Eg lét sleggjuna falla á steininn, en horfði á fiskinn vandræðalega. Þorgerður hafði bannað mér að fara frá steininum, fyr en eg hefði lokið barningunni. Eg vissi ekki, hvoru þeirra eg ætti að hlýða.

— Kærðu þig ekkert um bölvaðan fiskinn.

— Ertu að bölva matnum, Jón?

Þorgerður var þá komin að baki honum, að báðum okkur óvörum.

Við hrukkum við.

— Ekki er furða, þó að óblessun sé í búinu þínu, þegar þú ert að bölva guðs gjöfum! Það er sama sem að bölva guði!

Hún var álíka sveitt eins og Bleikskjóni. Eg fann guðhræðslu-vandlætinguna boga af henni með svitanum. Hún var æfinlega sveitt. Og æfinlega guðhrædd. Á þeim árum hugsaði eg mér guðhræðsluna æfinlega með svitalykt.

Jón rétti úr sér eftir viðbragðið. Hann stóð enn gleiðara en áður, hvesti augun á Þorgerði og sagði hryssingslega:

— Er guð þá harðfiskur?

Þorgerður var um stund orðlaus.

Hún þurkaði svitann framan úr sér með svuntunni sinni, meðan hún var að hugsa sig um.

Jón horfði á hana siguraugum.

— Já, halt þú bara áfram að guðlasta, sagði hún þá . . . það mun verða affarabezt!

— Sprettu af honum Bleikskjóna, Steini minn, sagði Jón blíðlega.

— Hann á að berja fiskinn.

Þorgerður var einbeitt í rómnum.

— Hann verður drepinn, sagði Jón.

— Drepinn? sagði Þorgerður. . . . Hver? . . . Fiskurinn?

Þá spurningu virti Jón ekki svars. Hann fór sjálfur að spretta af hestinum, og fleygði hnakknum geðvonzkulega á stéttina fyrir framan bæjarþilin. Þorgerður

horfði á hann; athugaði vandlega ruggið, sem á honum var; en sýnilega ekki með sem mestri góðgirni.

Þá gekk Jón að fiskasteininum og horfði á mig stundarkorn.

— Þú verður drepinn, greyið, sagði hann því næst. . . . Mjög bráðlega drepinn.

Mér þótti það ekki sem vænlegasta horfur, og fór að skæla. En eg hélt áfram að berja fiskinn.

— Ætli hann verði ekki drepinn þó!? sagði Þorgerður. . . . Hver ætli vinni á honum?

— Þú, sagði Jón.

Hann hnykti á orðinu og setti rykk á sjálfan sig, svo að hann var nærri því dottinn.

Og færði sig nær Þorgerði.

— Fallegt er nú talið! . . . Viltu ekki reyna að standa? . . . Hvar hefirðu komið?

— Að Stað.

— Að Stað? Ekki hefirðu fengið brennivín þar . . . hjá prestinum.

— Brennivín? . . . þar? . . . þurfti þess ekki, kelli mín. Fekk það hjá sjálfum mér.

Hann tók pelaglas upp úr brjóstvasanum á treyjunni sinni, tók úr því tappann, hrækti og drakk gúlsopa sinn úr pelanum.

— Fekk a n n a ð hjá prestinum. . . . Nokkuð handa þér.

— Handa mér? . . .

Þorgerði fór sýnilega að þykja nokkurs um vert.

Jón færði sig aftur frá henni og að fiskasteininum. Hann fór aftur að horfa á mig, strauk dökkrauðan skeggkragann á kjálkabörðunum og gerði sig blíðan í málrómnum.

— Það vita fleiri en e g, að þú verður drepinn, greyið.

— Vertu ekki að þessum bölvuðum þvættingi, Jón.

Þorgerður stakk höndunum í síðurnar, og setti fram kviðinn og herðarnar aftur á bak. Málrómurinn varð þýðari og augnaráðið líka:

— Hvað fekstu þá handa mér?

— Þetta, sem eg sagði.

Þorgerður horfði á hann eins og tröll á heiðríkju.

— Hann veit það.

— Hver veit hvað?

— Presturinn.

— Veit hvað?

— Að hann verður drepinn.

Þorgerður var dökk í framan af blóðmagni og svita. Nú varð hún samt enn dökkari.

En hún sagði ekkert.

— Hann heimtar, að Steini komi til kirkjunnar á sunnudaginn, sagði Jón.

— Hver heimtar það?

— Presturinn.

— Hvað á strákurinn að gera til kirkju? Sér eru nú hver bölvuð látalætin! Hvað ætli hann skilji í guðs orði? Hvað ætli hann skilji í líknarráðstöfunum guðs mönnunum til sáluhjálpar? . . . Mér þykir gott, ef þú skilur nokkuð í þeim.

— Og það er nú lítið. . . . Jón hrækti og saup aftur á pelanum. . . . En hann fer nú. Hann skal fara. Eg hefi lofað prestinum því. Hann skal.

Jón var orðinn engu minna drukkinn af hugrekki og karlmensku en af brennivíni.

Hann þreif af mér sleggjuna og fór að berja fiskinn, rak á hann rokna-högg og sagði við hvert þeirra:

— Hann skal!

— Hverju á hann að ríða? sagði Þorgerður og var undanhald í rómnum. Nú ætla svo margir til kirkju á sunnudaginn. Og eg veit ekki til þess, að nein drógin sé þá eftir handa honum.

— Það varðar mig ekkert um. Hann skal!

Og höggin dundu á fiskinum.

— Og í hverju á hann að vera?

— Líklegast í fötunum, sem þú hefir gefið honum. . . . Ætli það hafi . . . staðið á . . . líknar . . . ráðstöfunum hjá þér?

— Ætlarðu að gera fiskinn alveg ónýtan, maður? Molarnir fuku út í allar áttir. Og roðið var að verða að einum stórum skalla.

Þorgerður tók fiskana — jafnt þá, sem barðir höfðu verið, og hina, sem enn voru óbarðir — og stakk þeim undir handlegg sér.

— Farðu nú að smala, Steini, sagði hún. Og þú manst það, að vanti þig af ánum, þá fær þú engan mat, fyr en þú ert búinn að finna þær allar . . . þó að það verði ekki fyr en að ári um þetta leyti.

Hún hélt inn í bæinn með fiskana

Jón fór á eftir henni og hélt á roðinu og nokkurum fisktætlum, sem við það héngu. Þær hrundu smámsaman niður . . . Jón vingsaði roðinu svo hart.

— Hann skal til kirkjunnar. Ekki víst, að þér þyki betra að presturinn. . . .

Meira heyrði eg ekki. Jón var kominn inn í bæ.

Eg tíndi upp fiskmolana, svo vel og lengi sem eg þorði. Þá ráfaði eg af stað í smalamenskuna, og hugsaði um kirkjuferð næsta sunnudag . . . og um að fá ekki mat fyr en að ári um þetta leyti . . . og um að verða drepinn. . . .

Og eg grét. . . . Og hugsaði um, að ilt væri að vera niðursetningur hjá Þorgerði.

II.

Daginn eftir varð það bersýnilegt, að Jón hafði unnið sigur. Ekki sagði hann samt neitt við mig. Ódrukkinn var hann jafnan fámáll. En Þorgerður sagði mér, að gæti eg útvegað mér hest, og föt til þess að vera í, þá skyldi eg fá að fara til kirkjunnar með þeim á morgun.

Eg spurði, hver ætti að smala og reka ærnar. Eg vissi, að fólkið fór æfinlega af stað til kirkjunnar meðan verið var að mjólka, og kom ekki aftur fyr en eg var farinn að smala síðdegis.

Þorgerður sagði, að auðvitað ætti eg að smala að morgninum.

Þá var eins og henni fyndist lítilmótlegt að vera að ræða um þetta við mig. Mig varðaði ekkert um það. Eg mundi líklegast seint sjá um stjórn þar á heimilinu.

Eg fann þungan og kaldan gust af henni. Og meðan hún var hjá mér, fanst mér, að þetta mundi ekki verða neitt gaman. En þegar eg var kominn frá augunum á henni, birti yfir sál minni, og mér fanst þetta mundi verða óumræðilegur fögnuður.

Eg var ekkert hræddur um, að mér yrði skotaskuld úr því að fá reiðskjótann. Eg gekk að honum vísum hjá Þórði gamla í Vík. Hann var reyndar ekkert árennilegur öðrum. Allir krakkar voru dauðhræddir við hann. Hann varð svo ofsareiður, þegar minst vonum varði. Og Þorgerður hefði ekki átt mikið erindi til hans um neinn greiða. Það vissi eg vel. En mér stóð enginn ótti af honum. Eg hafði einu sinni í smalamensku náð þeirri blesóttu hans, þegar hún var að strjúka fram á heiðar. Blesa var listaskepna, og Þórður unni henni mikið. Eg vissi það, að þessu hafði hann aldrei gleymt mér. Hann gleymdi aldrei neinu. Og hann hafði sagt mér, að lægi mér á, að hann gerði einhvern tíma bón mína, þá skyldi eg láta sig vita. . . . En það var nú samt hræðilegt, ef hann skyldi verða vondur.

Eg spurði, hvort eg mætti skjótast fram að Vík — túnin á Skarði og í Vík lágu saman. Það var mér leyft. Eg hljóp mig sprengmóðan.

Eg hitti Þórð í smiðjunni Hann var í meira lagi risalegur. Mér fanst úlfgrár hausinn á honum ná upp í smiðjurjáfur, meðan hann stóð upprèttur og blés. Og kolahrímið framan í honum gerði hann ægilegan, einkum baugar neðan við augun.

Hann tók rauðglóandi járnið úr eldinum og smíðaði hestskónagla. Hann sagði ekkert enn, og eg þórði ekkert að segja. Eg settist á smiðjuþröskuldinn og glápti á hann með undrun og aðdáun. Naglarnir hrundu jafnóðum af

steðjanum niður á gólfið. Og eg kiptist hvað eftir annað við af hugsuninni um það, ef þeir hefðu nú lent á mér svona logandi heitir .... En hvað hendurnar á honum voru sterklegar og berir handleggirnir! Ef eg hefði aðrar eins hendur og aðra eins handleggi, þá skyldi Þorgerður ekki skipa mér mikið, né berja mig! Þá skyldi hún vara sig á mér! ... Eg leit framan í hann. Og mér fanst nefið á honum vera eins og fjallgarður, og kinnbeinin eins og hnjúkar, og augabrúnirnar eins og hellisskútarnir uppi í skarðinu. Þar inni, hafði Þorgerður sagt mér, að ýmislegt ægilegt væri á ferðum, sem mundi hafa lyst á mér, ef eg væri svikull og óþekkur — eins og eg væri nú venjulega .... Nei, nei! ... Þórður var góður maður, og eg ætlaði ekkert að vera hræddur .... og eg ætlaði að biðja hann um hestinn .... ef eg bara vissi, hvort það væri til nokkurs, og hvort hann mundi ekki verða vondur.

Hann stakk járninu inn í eldinn og blés.

— Hvað er þér á höndum, Steini minn?

Mér varð bylt við. Nú var komið að því.

— Eg á að fá að fara til kirkjunnar.

Lengra komst eg ekki. Og eg vissi varla af mér.

— Nú? Þú átt að fá að fara til kirkjunnar? Það munar ekki um það! Mér þykir Þorgerður ætla að fara að sjá sálarheill þinni borgið! Hver veit nema líkamsheillin komi á eftir? Heyrðu ... á hverju ætlar heiðursmaddaman að láta þig sitja?

— Eg hefi engan hestinn.

— Nú, þú hefir engan hestinn! Átti eg ekki á von! Hefir engan hestinn, ræfillinn? Hestur hefir orðið of mikið fyrir rausnarkvendið. Ætli maður láti þig ganga? Eg held ekki. Hvernig lízt þér á þá blesóttu? Eg held þú eigir fyrir því að fá að sitja á henni einu sinni. Hún sligast ekki undir þér.

Hann leit á mig. Og eg sá á augnaráðinu, að hann var að hugsa um, að eg væri ekki neinn jötun.

— En heyrðu . . þú munt hafa eitthvað bærilegt að vera í? Hvað er um að tala? Eg spyr nú ekki að rausnarmaddömunni. Geta má nærri, að hún ætlar þér ekki að fara í skrúðanum þeim arna til kirkjunnar!

Hann leit út undan sér á stóra glompu á boðungnum á úlpunni minni.

— Eg átti líka að útvega mér föt.

Þórður rak upp stórkarlalegan hlátur.

— Þú áttir líka að útvega þér föt? Og gæða-blóðið!! Og sér er nú hver rausnaráman líka! Áttir líka að útvega þér föt! . . . Ætli þú fáir ekki sparifötin hans Sigga míns? Þú munt komast í þau, þó að hann sé yngri. Ætli eg sendi þér þau ekki í fyrramálið með þeirri blesóttu? Þú munt eiga að smala á undan kirkjuferðinni? . . . Já mig grunaði það . . . svo að þú hefir ekki mikinn tíma til að snúast í því að sækja reiðskjótann og spjarirnar.

Eg stóð upp af þröskuldinum og rétti Þórði höndina.

— Þakka þér fyrir, sagði eg.

Eg var svo gagntekinn af þakklæti, að eg þorði ekki að líta upp.

— Ekkert að þakka, Steini minn.

Málrómurinn var alt í einu orðinn svo góðlegur, að eg fór að gráta, og flýtti mér út — hafði ekki rænu á að kveðja hann.

Þórður stakk höfðinu út um dyrnar og kallaði á eftir mér:

— Heilsaðu rausnar-gæða-sóma-kvendis maddömunni frá mér, og skilaðu til hennar, að mig furði á því, að guðhræðslan skuli ekki vera svo þykk og haldgóð, að búa megi til úr henni sæmilega leppa utan á ekki stærri búk . . . . Ónei, annars . . . það er bezt, að þú skilir ekki neinu. Hún kann að berja þig. Hver veit, nema eg stingi einhverju að henni sjálfur við tækifæri? Hún leikur sér aldrei lengi að því að berja mig!

Og Þórður hló við.

III.

Mér varð ekki svefnsamt um nóttina.

Að hugsa sér að eiga að ríða þeirri blesóttu alla leið að Stað í fallegum fötum! . . . Hvernig átti eg að geta hugsað um annað, eða sofið? . . . Það var langt að Stað, afarlangt. Eg vissi, að Skarð var yzti bærinn í sókninni, og Staður innarlega í henni. Eg mundi ekki eftir, að eg hefði heyrt getið um, að neinn færi lengra en að Stað. Nema í göngur. Og það gat eg ekki farið. Það gátu engir aðrir en fullorðnir karlmenn. Staður var nærri því á enda veraldarinnar. Og þar hlaut að vera ákaflega undarlega fallegt. Eg sá á hverjum degi fjallið fyrir ofan Stað. Það var fagurblátt. Eitthvað annað en fjallið uppi yfir Skarði.

Verst var, að Þorgerður ætlaði að vera með í ferðinni. Eg mundi ekki eftir neinu, sem hafði verið gaman, þegar hún var viðstödd. Mér hafði oft þótt gaman að koma út á engjarnar, þegar eg hafði verið sendur þangað. En þegar hún var að sveitast þar, hafði eg æfinlega orðið fyrir skömmum.

En það g a t samt verið, að þetta yrði ósköp mikið gaman . . . . Það h l a u t að verða gaman . . . . Eg var ekki í neinum vafa um, að það yrði gaman.

Eg ætlaði stundum að verða á eftir einn. Þá ætlaði eg að ná fólkinu á logandi hörðum spretti og þeytast fram úr því eins og eldibrandur . . . . Hvort það yrði gaman!

Eg bylti mér í rúminu. Mér fanst rúmið svo hnúttótt og hart. Eg hafði ekki tekið mikið eftir því áður. Og mér fundust vaðmálsrekkjóðirnar svo snarpar. Eg hafði ekki heldur fundið mikið til þess. Fólkið hraut alt í kringum mig. Hvernig gat það sofið svona eins og steinar á undan öðrum eins degi? . . . Og hvernig stóð á því, að sú blesótta var öll orðin skjótt, og Bleikskjóni var allur orðinn hvítur, og Þorgerður var orðin að skjöldóttri kú með stórum hornum . . . ?

Nei, nú var eg farinn að hugsa vitleysu.

Og að lokum hugsaði eg ekki meira.

Eg var vakinn stundu fyrir miðjan morgun til þess að smala. Mér fanst eg nývsofnaður. En á fætur fór eg. Og svefninn rjátlaðist bráðlega af mér í góðviðrinu. Sólin var nýkomin upp af eystri dalsbrúninni. Dalalæðan var farin úr sýnilegum heimi, nema hvað einstöku þokuhnoðrar voru að þvælast í ráðaleysi fram með ánni, og vissu ekki, hvað þeir áttu af sér að gera í allri þessari sól, þangað til þeir leystust héðan. Og hvert strá í dalnum glóði af grátfögnuði.

Þegar eg kom heim með ærnar, stóð sú blesótta á hlaðinu með reiðtygjum innan um aðra hesta. Og mér var sagt, að föt væru komin handa mér, og að eg yrði að flýta mér, því að fólkið ætlaði að fara að fara.

Eg hefi víst aldrei haft fataskifti glaðari. Mér höfðu verið send ný nærföt, auk heldur annað. Eg man það, að mest þótti mér vert um hvíta léreftsskyrtu, sem eg átti að fara í utan yfir vaðmálsskyrtuna. Mér fanst eg vera eins og konungsson, þegar eg var kominn í allan skrúðann. Samt þorði eg ekki að líta framan í neinn. Eg bjóst við, að öllum mundi þykja það hlægilegt, að eg skyldi vera kominn í falleg föt.

Bráðlega var lagt af stað. Eg varð á eftir hinum á hlaðinu af ásettu ráði, sló í þá blesóttu og fór á flugferð fram túnið, og komst langt fram úr hinum á svipstundu.

Þorgerður kallaði til mín:

— Veiztu ekki, að þú átt að taka ofan og lesa faðirvor, þegar þú ert að leggja af stað til kirkjunnar? . . . Faðirvor kantu, þó að þú sért auli. Þú kunnir það, þegar þú komst hingað . . . . Og svo áttu að biðja guð um, að kirkjuferðin verði þér til blessunar og sáluhjálpar. Þó að eg geri nú ráð fyrir, að það verði til lítils.

Og Þorgerður stundi við — af syndum mínum og óguðleik, skildist mér.

Eg tók þá eftir því, að allir karlmennirnir voru berhöfðaðir og fóru fót fyrir fót. Og eg tók ofan, eins og

aðrir, og beið þess, að þeir settu upp höfuðfötin, og að eg mætti fara að láta þá blesóttu spretta aftur úr spori.

Eg gerði það líka svikalaust, að bænagerðinni lokinni. Eg spriklaði öllum öngum. Blesa fann, að nú var ætlast til þess, að hún drægi ekki af sèr. Eg kom varla auga á þúfurnar fram með götunum. Og samt var Blesa mjúk, eins og rúmið hjónanna. Fram undan var Staðarfjallið, himinhátt og fagurblátt. Eg gleymdi öllu nema fögnuðinum — Þorgerði líka —

Þangað til hún kallaði til mín aftur.

— Hvað ertu að glenna þig þetta, strákur, á undan öllum öðrum, eins og þú sért vitlaus? Ætlarðu að sprengja skepnuna? . . . Heyrðu, Jón . . . hvers vegna læturðu strákinn vera að darka á þessu gæða-hrossi?

— Honum var lánuð hún, sagði Jón.

— Finst þér ekki nær, að e g sæti á henni?

— Jú-ú-hú, sagði Jón.

Og innan skamms var farið af baki. Þá voru höfð margvísleg hestaskifti. Söðull Þorgerðar var fluttur á þá blesóttu. Og hnakkurinn minn var látinn á lakasta áburðarjálkinn á bænum.

Nú þeysti eg ekki lengur á undan. Mér fanst jálkurinn ætla að kljúfa mig við hvert spor, ef hann fór nokkuð greitt.

Sigga vinnukona var líka illa ríðandi, og við urðum á eftir.

— Liggur illa á þér, Steini? . . . Hvað er þetta? Ertu að gráta? . . . Eg fekk dálítið af sykri í sumar úr kaupstaðnum. Eg er hérna með mola. . . Hana, veslingur!

— Eg hefi ekki lyst á því.

— Hvaða fádæma ósköp hlýturðu þá að vera reiður, sagði Sigga.

Eg lagði í jálkinn, til þess að komast frá henni, og grét hátt. Hugurinn var fullur af vonzkublandinni magnleysis meðvitund.

Staðarfjallið var ekki blátt, þegar eg kom að því — ekki annað en svartir klettar og gráar skriður — s[illegible]

að eg varð alveg steinhissa. Samt lá við, að mér færi að þykja gaman.

Messufólkið var svo margt. Eg hafði aldrei séð svo marga menn. Á grundunum fyrir utan Stað lenti eg í þvögu frá mörgum bæjum. Allir riðu í loftinu. Unga fólkið hló. Og hláturinn seitlaðist inn í hug minn. Eg hirti ekki um það, hvað jálkurinn var illgengur, keyrði hann áfram með hælunum og svipunni og rykti í taumana og skók mig allan. En eg varaðist að líta þangað, sem sú blesótta rann áfram eins og fugl.

Menn fóru af baki við réttina fyrir neðan túnið, og létu hestana þar inn. Bændur heilsuðust, snýttu sér, tóku upp ponturnar, tóku úr þeim tappann, slógu honum í pontuhliðina, tóku í nefið, buðu hver öðrum í nefið, og töluðu um, að ekki væri nú tíðin amaleg, en að það kæmi ekki fyrir, að þetta veður héldist lengi; gátu bezt trúað því, að það breyttist núna með kvöldinu; hann væri farinn að verða nokkuð korgaður til hafsins. Litlir strákar voru á svipstundu komnir saman í hnapp, horfðu fyrst niður fyrir sig hátíðlegir og feimnir, fóru þá að athuga hnappana og brjósthlífarnar hver á öðrum, og voru, áður en nokkurn varði, farnir að hrinda hver öðrum og komnir í vonzku. Mæðurnar skildu þá, og hristu þá um leið, og sögðu, að fallegt væri erindið, sem þeir ættu til kirkjunnar. Kvenfólkið var í annríki við að komast úr reiðfötunum og hrista pilsin úr brotum og ná sjölunum upp úr töskum og pinklum. Og áræðnir ungir piltar vildu eitthvað hjálpa ungu stúlkunum. Og stúlkurnar sögðust ekki þurfa þess og hlógu. Og piltarnir hjálpuðu þeim samt.

Eg stóð utan við og horfði hugfanginn á alt þetta fjör.

Þá kom Þorgerður til mín.

— Hvað er að sjá þig, strákur! Hvers vegna ertu svona kámugur í framan, eins og bíldótt kind? Alténd ertu sami ódrátturinn! Þú hefir þó ekki verið að skæla

rétt einu sinni? . . . Farðu nú undir eins og skolaðu framan úr þér þarna í læknum.

Eg lagði af stað til lækjarins. Um leið tók eg eftir því, að nærri okkur stóð roskin kona, fölleit og grannleit og hávaxin, með dökt sjal. Eg þóttist sjá, að hún hefði hlustað á það, sem Þorgerður hafði sagt. Hún gekk á eftir mér að læknum og settist niður á bakkanum.

— Áttu heima á Skarði? sagði hún.

Eg játaði því.

— Þú munt vera tökubarn.

— Eg er á sveitinni.

— Hvað ertu gamall?

Eg leysti úr þeirri spurningu. Og hún var hugsi ofurlitla stund.

— Nú væri Óli minn á hans aldri, ef hann væri enn á lífi, sagði hún því næst við sjálfa sig.

Eg vissi ekki eftir á, hvernig það atvikaðist. En á svipstundu hafði hún teygt út úr mér, hver ætti fötin, sem eg var í, og hvernig farið hefði um þá blesóttu, og eg man ekki hvað fleira. Mér fanst svo mikil ástúð í rómnum og augnaráðið svo þýðlegt, að eg var eins og heillaður.

Þorgerður kom til okkar. Hún heilsaði konunni með miklum vinalátum, faðmaði hana og kysti hana marga kossa, þakkaði henni fyrir síðast og lék á als oddi. Hin konan tók öllu kurteislega, en fremur fálátlega, fanst mér.

— Svo þú hefir fengið eitt af börnum Gríms sáluga á Grund, sagði hún.

— Jú-jú!

— Þetta er fallegur drengur.

— Finst þér það? . . . Mig langar til að ala hann upp í guðsótta og góðum siðum. En eg er hrædd um, að það ætli að ganga örðugt.

Konan svaraði því andvarpi engu. Og nú var farið að hringja. Konan gekk frá okkur til bónda síns, og þau lögðu af stað heim túnið, upp að kirkjunni.

Þorgerður þreif í handlegginn á mér, nokkuð fast.

— Hvað var hún Ragnhildur í Dal að veiða upp úr þér?

Eg þagði.

— Hvað var hún Ragnhildur að veiða upp úr þér? sagði hún, byrstari en áður, og kreisti handlegginn.

Eg þagði.

— Ætlarðu ekki að svara mér?

Og hún kreisti handlegginn svo fast, að eg fann tárin í augunum á mér.

En eg ætlaði ekki að svara henni. Ekki, þó að hún dræpi mig. Og ef hún dræpi mig, ætlaði eg að ganga aftur og hengja hana.

— Aldrei hefir maður af þér annað en áhyggjur og mæðu.

Hún slepti handleggnum á mér og hélt upp til kirkjunnar.

Eg stóð eftir og fór að nudda augun. Þá mintist eg þess, að eg mundi verða að þvo mér aftur, ef eg ætti ekki að verða bíldóttur aftur. Að þeirri laugun lokinni, fór eg, eins og aðrir, upp til kirkjunnar. Söngurinn kvað við inni. Eg staðnæmdist við dyrnar, þorði ekki að ljúka hurðinni upp. En mér vildi það til, að menn bar þar að, sem nú fyrst voru að fara inn. Eg sigldi í kjölfari þeirra inn úr dyrunum. Eg sá illa búinn mannræfil í krókbekknum. Hjá honum fanst mér árennilegast að setjast.

Eg horfði fyrst með undrun á prestinn í messuskrúðanum og Kristmyndina uppi yfir altarinu. . . . Þá horfði eg á þá blesóttu fara á kostum undir Þorgerði. Og innan skamms var eg sjálfur kominn á bak fyrir aftan hana, og fleygði henni langar leiðir úr söðlinum. Og hún lá á jörðunni og kallaði til mín. En Blesa bar mig áfram, áfram, áfram. Og hún kom ekki lengur við jörðina, heldur leið hún í loftinu áfram, áfram, áfram. Og eg skildi ekki, hvað hún gat verið að fara með mig. . . . En þegar farið var að syngja eftir prédikun, hrökk eg upp með andfælum.

IV.

Bændur urðu sannspáir.

Á leiðinni út sveitina lagði hráslagakuldann á móti okkur. Og þokumekkirnir ultu inn fjallabrúnirnar. Mér fundust þeir líkastir herfylkingum illra anda, sem væru að leggja undir sig landið. Eg vissi, hvernig mundi verða að smala í skarðinu í fyrramálið.

Eg lét jálkinn lötra í hægðum sínum á eftir hinu fólkinu. Sigga var stundum að yrða á mig. En eg svaraði henni sem fæstu. Eg var að hugsa um fölleitu konuna með ástúðlega róminn og þýðlega augnaráðið. Og eg var að hugsa um, hvernig á því mundi standa, að Þorgerður var guðhræddust allra manna, sem eg þekti, og líka verst. Og eg var að hugsa um, hvort það mundi vera áreiðanlegt, að guð væri góður, þar sem hann hafði látið mig til Þorgerðar, en ekki til Ragnhildar.

Þórður stóð á hlaðinu á Skarði, þegar við komum heim. Hann var þungbrýnn nokkuð, en glotti samt við tönn. Eg sá, að hann einblíndi á Þorgerði og þá blesóttu.

— Má eg ekki hjálpa heiðurshúsfreyjunni af baki? sagði hann, þegar Blesa nam staðar, og breiddi faðminn út á móti Þorgerði. En málrómurinn var furðu kuldalegur.

— Þakka þér fyrir, Þórður minn . . . . Þú gerir svo vel að koma nú inn og fá kaffisopa.

Þorgerður var einstaklega góðlátleg.

— Skal hún vera hrædd við hann? hugsaði eg. Því fór ekki fjarri, að svo væri um sjálfan mig.

— Eg kaffi? sagði Þórður. Nei. Kaffi hefi eg nóg sjálfur.

— Jæja.

Þorgerður var dúnmjúk í rómnum.

Alt fólkið stóð grafkyrt á hlaðinu og hlustaði. Allir áttu sýnilega von á einhverju sögulegu.

— Eg er að hugsa um, út af hverju presturinn muni hafa lagt, sagði Þórður.

— Eg er alveg hissa, sagði Þorgerður. Eg hélt ekki,

að þú mundir vera að hugsa um þess konar . . . þú, sem aldrei fer til kirkju.

— Heldurðu, ég hugsi ekki um það? Jú, eg geri meira en hugsa um það. Eg veit það. Eg held, eg sjái það. *Frá hinum, sem ekkert hefir, mun jafnvel tekið verða það, sem hann hefir.* Út af þessu hefir presturinn auðvitað lagt.

Og hann leit til skiftis á mig og þá blesóttu.

— Eg skil það, að þú ætlar að fara að rífast um merina, sagði Þorgerður, og var, auðheyrt, farið að síga í hana. Ef þú telur það eftir, sem eg er þyngri en strákurinn þarna, þá ætti eg að geta slett í þig einhverri þóknun fyrir það. En ritningargreinar ættir þú ekki að vera að fara með og rangfæra hér . . . heiðinginn, sem engu trúir.

Þórður þeytti söðlinum af þeirri blesóttu langar leiðir út af hlaðinu.

— Er eg heiðingi? Trúi eg engu? Það var hart! . . . Jú, eg trúi því, að þeir, sem níðast á smælingjum séu andstygð guðs. Eg trúi því, að þeim, sem fara illa með lítil börn, sem þeim er trúað fyrir, verði fleygt út í yztu myrkur. Eg trúi því, að þú farir til helvítis, Þorgerður. Og þetta er alveg eins góð trúarbrögð eins og nokkur önnur.

Og Þórður varpaði hnakknum, sem hann hafði lánað mér, á þá blesóttu í snatri, og reið af stað eins og stormbylur.

Þorgerður stóð grafkyr og horfði á eftir honum, titrandi af vonzku. Fólkið fór að tínast inn í bæinn. Eg ætlaði inn líka. Þorgerður kallaði til mín. Eg færði mig nær henni. Samt ekki mjög nærri.

— Þetta hefir maður af þér, þokkapiltinum! sagði hún, og var hás og skjálfrödduð.

Hún þagði við dálitla stund. Mér sýndist hún vera að hugsa sig um eitthvað. Eg dokaði við. Þá ætlaði eg aftur inn í bæinn.

Hún kallaði á mig aftur.

— Það er bezt, þú farir inn og fáir þér eitthvað að éta. Og svo verðurðu hjá ánum uppi í skarðinu í nótt. Þær geta tapast í þessari þoku, ef enginn er hjá þeim. Og þú veizt, hvað við liggur, drengur minn, ef þú týnir einhverju af þeim.

Mér sýndist henni létta fyrir brjósti. Og nú fór hún inn. En mér sortnaði fyrir augum . . . Að vera aleinn uppi í skarðinu alla nóttina í þoku og náttmyrkri — það hafði mér aldrei verið sagt fyr, og mér hafði aldrei komið til hugar, að það yrði mér sagt, fyr en þá þegar eg væri orðinn stór. Og eg hafði ekki skilið í því, að eg yrði nokkurn tíma svo stór, að eg mundi þora það.

Eg grét ekki, þegar eg rölti upp hlíðarnar á eftir ánum. Eg hafði grátið svo mikið, áður en eg fór, og var nú hættur.

En þegar eg kom upp í skarðið og þokan luktist utan um mig, köld og grá og dimm, og náttmyrkrið læsti sig inn í hana, eins og vatn inn í voð, þá fanst mér eg vera einn í veröldinni. Enginn maður og enginn guð. Enginn nema eg og tröllin í hellunum í skarðinu . . . . Og líklegast var bezt að þau ætu mig . . . . Og samt var það svo voðalegt.

Og eg settist á stein og tók að gráta af nýju . . . .

Niðurl.

Trúarjátningarnar og kenningarfrelsi presta.

Ýmsa menn hér heima hefir langað til þess, að kenningarfrelsi presta yrði tekið til umræðu meðal vor. Og þegar fregnin um afdrif skólamáls Vestur-Íslendinga á síðasta kirkjuþingi barst hingað, urðu óskirnar um þetta enn sterkari. Og af því að eg er einn í tölu þeirra manna, er þessa ósk ala í brjósti, réð eg af að rita grein um þetta mál. Og mér virðist vel eiga við að láta umræður Vestur-Íslendinga verða tilefnið til þess, að málinu sé hreyft hér heima.

Vér erum svo fáir, Íslendingar, að oss er auðvelt að sjá yfir allan hópinn, og því eðlilegt, að vér veitum nákvæma eftirtekt öllu því, er gerist með löndum vorum hinumegin hafsins. Líf þeirra er líf af voru lífi. Og oss er það hið hjartfólgnasta mál, að þjóðerni þeirra varðveitist þar. Og hins vegar er alt af að koma nýr og nýr vottur þess, hve rík þjóðernistilfinningin er með löndum vorum vestra. En báðum hlutum þessarar litlu þjóðar er það mikilsvert, að þessi samúð sé sem mest og að það sé mönnum ljóst báðumegin hafsins. Kirkjumálin eru eigi lítill þáttur í lífi Vestur-Íslendinga, og fyrir því hefir það vakið mikla athygli bæði vestra og hér á landi, hvernig kirkjuþingið síðasta fór með skólamálið svo nefnda. En nú er það berlegt, að andróðurinn og ímugusturinn, sem vakinn hefir verið gegn íslenzkukennaranum við Wesley-skólann, síra Friðriki J. Bergmann, á eina aðalrót sína að rekja til þess, að flokki manna þar vestra, eða leiðtogum þeirra, stendur stuggur af frjálslyndi hans í kristindómsmálum, og að líkindum

sérstaklega af því, að hann virðist aðhyllast kenningarfrelsi presta. En kenningarfrelsinu hefir hinn mikilsvirti leiðtogi kirkjufélagsins vestra, síra Jón Bjarnason, algerlega afneitað og gerir enn. Það sýnir ljóslega fyrirlestur sá, er hann hélt á kirkjuþinginu.

En kenningarfrelsis-hugsunin hefir áður gert vart við sig í kristinni kirkju, og hún er engin séreign síra Friðriks J. Bergmanns um þessar mundir. Það mál hefir verið og er enn mikið rætt með mörgum þeim kirkjuflokkum, er framarlega standa nú á tímum. Og hér á landi hafa ýmsir prestar verið þeirrar skoðunar, að það væri eitt af velferðarmálum kirkjunnar, að kenningarfrelsið yrði lögleitt. Í því efni nægir að minna á bréfkaflana frá síra Zophoníasi heitnum Halldórssyni, er birtir voru í janúarblaði Nýs Kirkjublaðs.

Þegar um kenningarfrelsi presta er að ræða, er við það átt, hvort þeir eigi í prédikunum sínum að vera bundnir við þann skilning á öllum atriðum kristinnar trúar, sem haldið er fram í trúarjátningum þeim, er kirkjan samkvæmt lögum sínum viðurkennir. Þeir, sem kenningarfrelsinu eru andvígir, vilja rígbinda alla kennimenn kirkjunnar við trúarjátningarnar. Sè það ekki gert, halda þeir, að kirkjunni sé hætta búin. Kenningin fari þá öll á ringulreið; kennimennirnir villist frá sannleikanum og leiði síðan aðra í villu. Og þeir hljóta að vera þeirrar skoðunar, að skilningur trúarjátninganna á kristindóminum sé svo fullkominn, að lengra verði ekki komist; hann geti aldrei orðið fullkomnari í þessum heimi; að minsta kosti geti enginn fullkomnari skilningur farið í bág við hann.

En ef kveða á upp dóm í þessu máli, tjáir ekki að láta neina *trúarskoðun* á því vera dómarann. Vér verðum fyrst að athuga, hvernig trúarjátningarnar eru til orðnar, og rannsaka það, hvort þeim beri um aldur og æfi að sitja í þeim tignar- og valdasessi, er þær stundum

hafa verið settar í, og hvort þær eigi að ríkja yfir hugsunum og skoðunum og orðum kennimanna kirkjunnar og kirkjulýðsins allan þann langa tíma, meðan veröld stendur. Því að vitanlega ætla kristnir menn, og ekki sízt rétttrúnaðarmennirnir, kirkjunni að standa og leiðbeina mönnum allan þann tíma. Og er því satt að segja ekki neitt undarlegt að hugsa sér það, að einhver framför kunni að verða á skilningi manna á trúmálum á þeirri löngu leið. Flestum mun í fljótu bragði lítast svo á málið, að það sé óhugsandi, að kristnir menn hafi fyrir mörgum öldum hlotið fullan skilning á öllu því, sem heilög ritning hefir að geyma, og allan þann skilning á trúarbrögðunum, sem unt sé að öðlast í þessum heimi. En ekkert minna en þetta felur sú skoðun í sér, að kennimennirnir skuli skyldir að fylgja trúarjátningunum í öllum atriðum og að út fyrir þær sé kirkjunni aldrei heimilt að fara.

Fyrstu aldir kristninnar hafa jafnan þótt tilkomumesta tímabilið í sögu kirkjunnar, og þó einkum fyrsta öldin, postulatímabilið svo nefnt. Þá hefir kristindómurinn þótt fegurstur og aflmestur. Og allir síðari tímar hafa jafnan óskað þess að vera sem líkastir honum. Allar endurbætur kirkjunnar hafa miðað að því, að komast aftur sem næst kristindómi postulatímabilsins. En á þessari gullöld kristninnar var *engin* sú trúarjátning til, er hlotið hefði almenna viðurkenningu. Þá fer kristnin sigri hrósandi land úr landi og á þó mikilli mótspyrnu að mæta, — svo mikilli, að fjöldi kristinna manna er líflátinn. En því fleiri sem deyja fyrir trúna, því meir útbreiðist hún. Þessar ofsóknir ganga yfir allar 3 fyrstu aldirnar við og við. Og þeim linnir ekki til fulls fyr en í byrjun 4. aldar, þá er Konstantínus mikli kemst til valda og gerir kristinni trú jafnhátt undir höfði og hinum heiðnu trúarbrögðum. En eftir að jafnréttið var fengið, fóru leikar bráðlega svo, að kristna trúin varð ráðandi víðast hvar um hinn forna heim, þann er menningarþjóðunum fornu: Grikkjum og Rómverjum, þá var kunnur.

Ef sagt verður um nokkurt tímabil kirkjunnar, að þá hafi mest á því borið, að ríki Jesú Krists er ekki af þessum heimi, þá er það þetta fyrsta ofsóknartímabil í sögu kirkjunnar, fyrstu 3 aldirnar. Og einmitt þessar 3 fyrstu aldir hefir engin trúarjátning hlotið almenna viðurkenning.

Eins og kunnugt er, urðu 3 trúarjátningar til í fornkirkjunni, er Páfakirkjan viðurkendi og lúterska kirkjan síðar tók í arf frá henni. Og er postullega trúarjátningin (apostolicum) talin elzt þeirra. Og hún er sú eina þeirra, sem allir menn hér á landi þekkja, því að hún er tekin upp í Fræði Lúters. En ekki mega menn láta nafnið villa sig og halda, að hún sé samin af postulum Krists. Það er ekkert annað en miðaldasögusögn, að hún sé þann veg til orðin. Sannleikurinn er sá, að hún er lengi að myndast í kristninni og menn vita ekkert með vissu, hvo nær hún er til orðin. Í þeirri mynd, sem vér höfum lært hana, mun hún hafa verið til um árið 500. En áður (líklega á 4. öld) var hún til í styttri mynd (rómverska játningin gamla). Sumum liðum trúarjátningar þessarar vitum vér að ekki var bætt inn í hana fyr en á 4. og 5. öld. Annað mál er það, að rekja má ræturnar að henni lengra aftur í tímann og að líkindum alt til seinni hluta annarrar aldar. Mjög sennilegt er, að hún hafi í fyrstu verið sett saman í þeim tilgangi, að hafa hana að skjólgarði eða varnarmúr gegn villukenningum, og að hún sé því trúvarnarlegs eðlis[1]).

Næsta trúarjátningin, sem til varð í fornkirkjunni, hefir lengst af verið nefnd nicenska trúarjátningin (Nicænum). Var það ætlun manna, að hún hefði samþykt verið á kirkjuþinginu í Niceu 325, sem svo frægt er orðið í sögunni. Nú eru fræðimennirnir farnir að kalla hana niceno-konstantínopolitönsku trúarjátninguna (Nicæno-constantinopolitanum), því að hún muni ekki hafa hlotið samþykki fyr en á kirkjuþinginu í

[1]) Sbr. ritgerð síra Björns B. Jónssonar í Áramótum 1907: Hin postullega trúarjátning.

Konstantínopel 381 og sé frekari útfærsla samþyktarinnar í Niceu. En sögulegar rannsóknir síðustu ára virðast benda til þess, að hún sé þó ekki einu sinni svo gömul; hún sé hvorki samþykt í Niceu né í Konstantínopel, heldur hafi hún náð viðurkenningu nokkuru síðar, og frá því um 500 varð hún skírnarjátning í grísk-kaþólsku kirkjunni[1]).

Þriðja trúarjátningin er sú, sem kend er við Aþanasíus kirkjufiföður (Athanasianum). Hann var uppi á 4. öld († 373). En trúarjátning sú er ranglega við hann kend. Hún er nú talin til orðin í byrjun miðaldanna, sérstaklega undir áhrifum af kenningum Ágústínusar kirkjuföður, sem þá voru orðnar svo að segja alvaldar í kirkjunni. Sú trúarjátning öðlaðist smátt og smátt viðurkenning í rómversku kirkjunni, en gríska kirkjan hafnaði henni gersamlega. Þessi trúarjátning er miklu lengri en hinar tvær, sem áður er um getið. Hún fjallar aðallega um þrenningarlærdóminn og persónu Krists. Í henni er lögð miklu ríkari áherzla á rétttrúnaðinn en áður hafði gert verið, og leyfi eg mér að koma hér með íslenzka þýðing á henni. Hún mun með öllu ókunn almenningi hér á landi. En þar sem nú er verið að halda því svo fast að mönnum, að allar trúarjátningarnar eigi að vera merki vort, kirkjumannanna, virðist mjög eðlilegt að lofa mönnum að líta merkið. Annars kostar geta þeir ekki þekt það. Hitt væri engin furða, þótt ýmsir fengju þann skilning við lesturinn, að í raun og veru ætti það ekki að vera neitt sérlegt keppikefli, að rígbinda skoðanir og kenningar presta nú á tímum við ákvæði þessarar játningar. Á vora tungu er hún þá á þessa leið:

Sérhver sá, er hólpinn vill vera, verður um fram alt að halda fast við hina almennu (kaþólsku) trú. Og hver sá, sem ekki varðveitir hana heila og ómengaða, mun vafalaust að eilífu glatast.

En þetta er hin almenna (kaþólska) trú, að vér tignum einn guð í þrenningunni og þrenninguna í einingunni, þannig, að vér hvorki rugl-

---

[1]) Sbr. Prof. theol. J. Jacobsen: Om Symboler og Symbolforpligtelse. Köbenhavn 1906.

um saman persónunum né greinum sundur veruna. Því að ein er persóna föðurins, önnur sonarins, önnur heilags anda. En guðdómur föðurins og sonarins og heilags anda er einn og hinn sami, dýrðin jafn mikil, hátignin jafneilíf. Slíkur sem faðirinn er, svo er og sonurinn, svo er og heilagur andi. Faðirinn er óskapaður, sonurinn er óskapaður, heilagur andi er óskapaður. Faðirinn er ómælanlegur, sonurinn ómælanlegur, heilagur andi ómælanlegur. Faðirinn er eilífur, sonurinn eilífur, heilagur andi eilífur. Og þó eru ekki þrír eilífir, heldur einn eilífur, eins og ekki eru þrír óskapaðir, heldur einn óskapaður og einn ómælanlegur. Á sama hátt er faðirinn almáttugur, sonurinn almáttugur, heilagur andi almáttugur. Og þó eru ekki þrír almáttugir, heldur einn almáttugur. Þannig er faðirinn guð, sonurinn guð, heilagur andi guð. Og þó eru ekki þrír guðir, heldur einn guð. Þannig er faðirinn drottinn, sonurinn drottinn, heilagur andi drottinn. Og þó eru ekki þrír drotnar, heldur einn drottinn. Því að eins og hinn kristilegi sannleikur knýr oss til að játa hverja persónu út af fyrir sig guð og drottin, þannig bannar hin kristna trú oss að tala um þrjá guði og þrjá drotna.

Faðirinn er af engum gerður, né skapaður, né fæddur (getinn). Sonurinn er af föðurnum einum, — hvorki gerður, né skapaður, heldur fæddur (getinn). Heilagur andi er af föðurnum og syninum, — hvorki gerður né skapaður, né fæddur (getinn), heldur framgangandi. Fyrir því er einn faðir, ekki þrír feður; einn sonur, ekki þrír synir; einn heilagur andi, ekki þrír heilagir andar. Og í þessari þrenningu er ekkert fyr eða síðar, ekkert meira eða minna; heldur eru allar þrjár persónurnar jafneilífar og jafnmiklar sín í milli, svo að tigna ber í öllu, eins og þegar áður er sagt, bæði þrenninguna í einingunni og eininguna í þrenningunni. Sá sem því vill hólpinn vera, verður að hafa þessa skoðun á þrenningunni.

En það er nauðsynlegt til eilífrar sáluhjálpar: að maður trúi og einlæglega holdtekju drottins vors Jesú Krists. Það er því rétt trú, að vér trúum og játum, að drottinn vor Jesús Kristur, guðs sonur, sé guð og maður; guð af veru föðurins, fæddur fyrir allar aldir, og maður af veru móðurinnar, fæddur í tímanum, fullkominn guð, fullkominn maður, gerr af skynsemigæddri sálu og mannlegum líkama, jafn föðurnum eftir guðdómseðli sínu, en föðurnum minni eftir mannlegu eðli sínu. Og þótt hann sé bæði guð og maður, eru samt ekki tveir, heldur einn Kristur. En hann er einn, ekki fyrir breyting guðdómseðlisins í hold, heldur fyrir upptekning manneðlisins í guð; yfir höfuð einn, ekki fyrir samanblöndun verunnar, heldur fyrir eining persónunnar. Því að eins og skynsemigædd sálin og líkaminn eru einn maður, þannig er guð og maður einn Kristur, sem píndist oss til sáluhjálpar, steig niður til dánarheima, reis upp frá dauðum á þriðja degi, steig upp til himna, situr við hægri hönd guðs, hins almátka föður; þaðan mun hann koma að dæma lifandi og dauða. Og við komu hans verða allir menn

að rísa upp með líkami sína og lúka reikningsskap gerða sinna; og þeir, sem gott hafa gert, munu ganga inn til eilífs lífs, en þeir, sem ilt hafa aðhafst, til eilífs elds.

Þetta er hin almenna (kaþólska) trú. Og hver sá, sem ekki trúir henni einlæglega og staðfastlega, getur ekki orðið hólpinn.

Trúarjátning þessi ber þess ljós merki, að miklar deilur eru á undan gengnar í kirkjunni um trúna, þegar hún er samin. Svo var og. Einmitt þær aldirnar, sem þessar síðari trúarjátningar eru að myndast, voru hinar megnustu deilur um trúna meðal kristinna manna. Sá, sem ekki þekkir þær deilur, skilur naumast sum ákvæði þessarar trúarjátningar. Og mörg orðatiltækin eru bundin við hugsunarhátt manna á þeim tímum og því lítt við hæfi alþýðumanna nú á dögum. Deilurnar voru þegar orðnar mjög ákafar, er Konstantínus keisari stefndi klerkdóminum saman á kirkjuþingið í Niceu (325), út af kenningu Aríusar. Þá var ofsinn svo mikill í mönnum, að á því þingi fekk sá maðurinn ekki að taka þátt í umræðunum, er mest deilan var út af. Hann og fylgismenn hans lögðu fram játning sína á þinginu. En hún var rifin sundur, og Aríus rekinn af fundi. Og í þinglok voru allir viðstaddir biskupar látnir skrifa undir trúarreglu þá eða yfirlýsing, sem samþykt var á þinginu. Tveir biskupar neituðu því, og voru þeir þegar gerðir útlægir, ásamt Aríusi sjálfum. Læt eg þessa getið sem dæmi upp á hógværðar- og umburðarlyndisleysið. Og þessum ofsa gátu menn beitt, af því að þeir höfðu keisarann á sínu bandi. Því að nú var kirkjan að verða ríki af þessum heimi.

Þegar vér berum saman postulatímabilið og ofsóknartímabilið annars vegar, og hins vegar 4. og 5. öldina, og athugum það, sem að framan er sagt, sýnist erfitt að samþýða sannleikanum þessa setningu í fyrirlestri síra Jóns Bjarnasonar:

»Á þeim tíðum, þá er mest bar á því, að ríki Jesú Krists er ekki af þessum heimi og það var áþreifanlegast, að opinberan hans stingur í stúf við alla mannlega speki, voru trúarjátningar kirkjunnar í mestum heiðri hafðar . . .

Á slíkum tíðum fæddust í fornöld þrjár almennu trúarjátningarnar kristnu[1]) og læstu sig inn í sálir kirkjulýðsins víðsvegar um lönd«. (Áramót 1908, bls. 21). Eg fæ ekki betur séð en að sagan sýni oss hið gagnstæða: að á þeim tímum, er mest bar á því, að ríki Jesú Krists er ekki af þessum heimi, þegar postular og píslarvottar sýna hinn mikla mátt trúar sinnar með því að láta lífið fyrir hana og ganga fagnandi út í kvalafullan dauða, og þegar fögnuður trúarinnar kemur fram í kærleiksríku lífi og óumræðilegri löngun til þess að veita þeim fögnuði og friði inn í sálir annarra, — þá voru engar trúarjátningar til. Þá nærðist og trúarlífið ekki við mannlega speki, heldur við þær þekkingar og vizkulindir, er Kristur hafði sjálfur leitt lærisveina sína að. Þá voru *náðargáfurnar* í blóma í kristnum söfnuðum. Þá jusu menn af andans lindum. En þegar trúarjátningarnar urðu aðallega til og komust til viðurkenningar, þá var kirkjan farin að verða ríki af þessum heimi. Þá segir og kirkjusagan oss, að anda-gáfurnar (I. Kor. 12, 1 n.) hafi verið farnar að þverra og kærleikurinn tekinn að kólna.

Um langan tíma voru þessar þrjár trúarjátningar taldar að hafa hlotið algilda viðurkenning allrar kristninnar (álitnar »ökúmenískar«). Nú vita menn að þetta verður hvorki með réttu sagt um Aþanasiusar-játninguna, né heldur um hina niceno-konstantínopolitönsku. Þær hafa aldrei hlotið slíka viðurkenningu. Hitt er álitamál, hvort postullega trúarjátningin á það nafn skilið. Sumir halda því fram, sumir neita því. En vegna þess að haldið var, að þær hefðu hlotið slíka allsherjarviðurkenning í allri kristninni, eingöngu þess vegna voru þær síðar í svo miklum heiðri hafðar.

Þegar siðbótin hófst, varð Lúter og samverkamenn hans að gera glögga grein fyrir skilningi sínum á kristindóminum í þeim miklu trúmáladeilum, sem þá voru háðar. Hann lýsti því yfir, að hann játaðist undir þessar 3 trú-

[1]) Leturbreytingin gerð af mér. H. N.

arjátningar kaþólsku kirkjunnar. En auk þess samdi hann og menn hans sérstök rit, er síðan urðu játningarrit lútersku kirkjudeildarinnar. Af þeim hefir danska kirkjan, sem kunnugt er, játað sem sín játningarrit að eins: Ágsborgarjátninguna og Fræði Lúters hin minni[1]). Ágsborgarjátninguna, sem jafnan hefir talin verið merkasta trúarjátning kirkjudeildar vorrar, samdi Melanchton með samþykki Lúters. Var hún lögð fram á ríkisþinginu í Ágsborg 1530 og afhent keisaranum á latínu og þýzku. Hún kom fram sem sáttatilboð af hendi Lúterstrúarmanna, og leggur því af ásettu ráði áherzlu á hina sameiginlegu trú, þeirra og kaþólskra manna. Siðbótarmenn hafa í riti þessu farið eins langt og þeir þá frekast gátu, til samkomulags við Páfatrúarmenn. Melanchton gaf játninguna út árið 1531 og síðar oftar, og gerði á henni smávægilegar orðabreytingar, er allar áttu að miða til þess, að gera hana sem skiljanlegasta og ljósasta. En efnisbreyting töluverð var gerð á útgáfunni, er út kom 1540. Þá breytti Melanchthon einkum 10. greininni, sem er um kveldmáltíðarsakramentið. Fór sú breyting í þá átt, að jafna að nokkuru leyti yfir mismun þann, er var á skilningi Lúters og þeirra Zwinglí og Calvíns eða endurbættu kirkjunnar. Melanchthon var friðsemdarmaður meiri en Lúter og vildi gjarnan reyna að koma sem mestu samlyndi á. En Lúter líkaði breytingin illa og hún varð síðar mikið deiluefni. En fyrst framan af var enginn munur gerður á útgáfum játningarinnar. En þegar ágreiningurinn síðar varð enn meiri meðal lútersku kirkjudeildarinnar og hinnar endurbættu, þá afneituðu Lúterstrúarmenn breyttu játningunni (Con-

---

[1]) Almennast hafa þessi sömu rit líka verið talin játningarrit íslenzku kirkjunnar. En nokkur efi leikur á um það, hver játningarrit vor kirkja hafi viðurkent að lögum. En með því að hin envangelísklúterska kirkja er þjóðkirkja á Íslandi samkvæmt stjórnarskránni, mun sennilegt að líta svo á, að hún kannist við Ágsborgarjátningu og Fræði Lúters hin minni sem sín játningarrit.

fessio variata). Það var og Ágsborgarjátningin óbreytt sem viðurkenningu hlaut í Danmörku með lögum Kristjáns V.

Af þessu stutta yfirliti yfir sögu trúarjátninganna, geta allir séð, að þær eru til orðnar sem vitnisburður eða yfirlýsingar frá kirkjunni (eða einstökum kirkjudeildum) um það, hverju hún trúi og hvað hún kenni. En mjög er það mismunandi, hve hátt undir höfði kirkjudeildirnar gera þeim. Kaþólska kirkjan setur þær jafnhliða heilagri ritningu, og þó í raun og veru hærra ritningunni, því að ekkert það má fá út úr ritningunni, sem kemur í bág við trúarjátningar þeirrar kirkjudeildar. Alt öðru máli er að gegna um lútersku kirkjuna, því að siðbótarmennirnir afsögðu gersamlega að gera nokkuð að dómara yfir trúarskoðunum sínum nema heilaga ritningu eina. Þeir neituðu því fullgildi (autoritet) játningarritanna, nema að svo miklu leyti sem þau væru samkvæm ritningunni.

Hve frjálslyndur Lúter sjálfur var í þessu efni, sést bezt á því, að hann hélt því fram, að sér væri heimilt, án þess að vera talinn villutrúarmaður, að hafna sjálfu aðalorði niceno-konstantinopolitönsku trúarjátningarinnar um Krist: *homoúsios* (þ. e. að Kristur sé »sömu veru« sem faðirinn), með því að það væri veraldlegt og óbiblíulegt. Og um orðið *þrenning*, sem er aðalorð þriðju trúarjátningarinnar, kvað hann upp þann dóm, að það (ɔ: Dreifaltigkeit) væri eigi að eins mjög vond þýzka, heldur og að bæði orðin (þýzka orðið og latneska orðið: *trinitas*) væru óbiblíuleg, köld, stærðfræðisleg, æfintýraleg, og þótt vér neyddumst til að nota þau, væri þó orðið »guð« miklu betra.*

Og jafnvel þótt Lúter hefði hinar mestu mætur á hinni postullegu trúarjátningu, leyfði hann sér samt að gera athugasemdir um einn lið hennar: *upprisu holdsins.*

---

*Tekið eftir bók prófessors V. Ammundsens: Den unge Luther. Köbenhavn 1907.

Kvað hann það eiga að nefnast á vora tungu: upprisa *líkamans*.

Því verður nú ekki neitað, að játningarritin hafa á ýmsum tímum innan lútersku kirkjunnar verið hafin til meiri tignar en þeim upprunalega var ætluð. Til þess lágu ýmisleg atvik, t. d. um Ágsborgarjátninguna. Meðan siðbótarmenn áttu erfiðast fyrir, þurftu þeir að hafa einhvern varnarmúr sér til skjóls, og eitthvert merki að berjast undir. Og Ágsborgarjátningin varð þeim hvorttveggja. Hún varð pólitískt og réttarlegt skjal.

Þegar lúterska kirkjan lagði fram játningarrit, ætlaðist hún án efa til þess, að þau væru glögg merki um heilbrigðan skilning hennar á kristindóminum, er einkendi hana út á við (gagnvart öðrum kirkjudeildum) og væri til leiðbeiningar inn á við. Flest tungumál Norðurálfunnar hafa haldið latneska nafninu á játningarritunum: *symbolum*, þ. e. tákn eða einkenni. Var það orð í hernaðarmálinu rómverska notað bæði um fánann og um orðtak liðsmannanna, er þeir hafa til að geta þekt hverir aðra. Þaðan ætla margir að hið latneska heiti trúarjátninganna sé dregið. Játningarritin (symbola) áttu að einkenna þá, er höfðu hina sömu trú, bæði út á við og inn á við. En fyrir því hélt lúterska kirkjan því eigi upphaflega fram, að játningarrit hennar væru óskeikul í öllum ákvæðum sínum og orðum, né heldur ætlaðist hún til þess, að þau væru bindandi í öllum einstökum atriðum. Þetta sést ljóslega á sjálfri Samlyndis-reglunni (Formula Concordiae), sem samin var árið 1577 og talin er að sumu leyti íhaldsömust og þröngsýnust allra játningarrita þýzku kirkjunnar og aldrei hefir hlotið viðurkenningu í sumum lúterskum löndum. Í inngangi þess rits standa þessi orð: »Þau (ɔ: játningarritin) hafa ekki dómara-vald; því að sá heiður ber heilagri ritningu einni. En þau eru að eins vitnisburður um trú vora og útskýring hennar, er sýnir hvernig hinar helgu bækur hafa verið útlagðar og útlistaðar í kirkju guðs á ýmsum tímum í þeim atriðum, sem á-

greiningi hafa valdið, af þeim kennendum, er þá lifðu, og með hvaða röksemdum, lærdómum, er koma í bág við heilaga ritningu, hefir verið hafnað og áfellisdómur upp yfir þeim kveðinn.« Hér er því beinlínis neitað, að þau eigi að hafa dómaravaldið, og má því nærri geta, hvort *upphaflega* hafi til þess verið ætlast í lútersku kirkjunni, að trúarjátningarnar ættu að vera dómari (og um leið drotnari) yfir skoðunum manna á ókomnum öldum. Hitt er bersýnilegt, að þeim var ætlað að vera til leiðbeiningar.

Á 17. öldinni náði ríkiskirkjan fastari tökum á mönnum innan lútersku kirkjunnar en nokkuru sinni áður, og þá komst hin öfgakenda »rétt-trúnaðarstefna« til valda og um það tímabil hefir sagt verið, að það hafi *dýrkað* játningarritin. Þá var því haldið fram af guðfræðingunum, að þau væru í öllum atriðum samróma ritningunni, og fyrir því ættu þau að segja fyrir um það, hvernig skýra ætti ritninguna. Sumir héldu því fram, að þau væru guðinnblásin, þótt ef til vill væri það eigi í sama mæli og sjálf ritningin. Að einmitt ríkiskirkjan lenti í þessum öfgum er að sumu leyti skiljanlegt, því að henni hætti við að gera játningarritin að *lögbók*, og eftir þeirri lögbók vildi hún einnig skipa fyrir um kenninguna. Þessi rétt-trúnaðarstefna 17. aldarinnar afneitaði í raun og veru meginreglu siðbótarinnar. Afleiðingin varð líka sú, að kristindómslífinu hnignaði stórlega og sýnileg visnun færðist yfir lútersku kirkjuna.

Nú er fastheldni 17. aldarinnar við játningarritin höfð að varnaðarvíti í trúfræðiskenslunni við háskóla mótmælenda í Norðurálfunni. Svo er það við háskólann í Kaupmannahöfn, og munu allir við það kannast, þeir er þar hafa stundað guðfræðisnám síðari árin. Og er þó trúfræðiskennarinn þar, sá sem nú er, prófessor P. Madsen, gætinn maður mjög og af flestum talinn íhaldsamur.

Hin svonefnda rétttrúnaðarstefna (orthodoxismus) mun nú aldauða í Norðurálfunni, en á enn griðland sumstaðar í Norður-Ameríku, þótt undarlegt megi virðast, þar sem

fríkirkja er ráðandi. Nafnkendust er þar Missouri-synódan, sem streyzt hefir við að koma aftur upp römmustu íhaldsskoðunum 17. aldarinnar í þessu tilliti. Og þótt ótrúlegt megi virðast, hefir líkur hugsunarháttur náð einhverri fótfestu meðal Íslendinga í Vesturheimi. Að minsta kosti á séra Jón Bjarnason þar helzt heima nú, ef marka á honum heimilisfang eftir fyrirlestrinum, er hann hélt á kirkjuþinginu í sumar (Gildi trúarjátninganna).

Þegar rètttrúnaðar-tímabilið var liðið hjá innan lúttersku kirkjunnar, kom heittrúarstefnan (Pietisminn). Hún gerði fremur lítið úr játningarritunum, og skynsemistrúarstefnan (Rationalisminn) enn minna. Þeirri stefnunni hætti við að lenda í mótsettum öfgum: að neita því, að játningarnar ættu að nokkuru leyti að segja til vegar.

Til þess að komast hjá báðum þessum öfgum, hafa menn þegar fyrir löngu sett fram þá meginsetningu, að játningarritin eigi að vera regla eða mælisnúra fyrir kenninguna, *af því að* þau séu samróma heilagri ritningu í aðalatriðunum, og þó að eins *svo langt* út í aukaatriðin sem unt sé að sanna samræmið við ritninguna (*quia* et *quatenus* cum sacra scriptura consentiunt). Og nú á tímum leggja menn aðaláherzluna á seinna atriði þessarar setningar (»svo langt«). Hitt atriðið sé hver tími fær að reyna sjálfur, hvort játningarritin í aðalatriðunum séu samróma ritningunni. Og þar kemur skilningurinn á ritningunni sjálfri mjög til greina, og hann hefir tekið miklum breytingum síðan er játningarritin voru samin. Í fornkirkjunni var hin óeiginlega (allegoriska) biblíuskýring ráðandi, og þá mátti nú flest teygja út úr hinni helgu bók. En þótt siðbótarmennirnir afneituðu þeirri skýringar-aðferð, voru þeir eigi komnir nærri því eins langt í því, að geta litið fullkomlega eðlilega og hlutlaust á gildi ritningarinnar, eins og menn gera nú í flestum kirkjudeildum mótmælenda. Þá voru biblíurannsóknir síðari tíma óþektar og þá var hin merkilega textarannsókn nýja testamentisins ekki byrjuð. En þetta hvorttveggja hefir átt mikinn þátt í því að gerbreyta skoðunum

[illegible] Áður héldu menn, að [illegible] svo að hvert rit hennar [illegible] : heild sinni. Á þeirri skoðun [illegible] er sú skoðun gersamlega [illegible] samvizkusemi hefir kynt sér [illegible], kemur til hugar að tala [illegible] skilningi en þeim, að hinir helgu [illegible] verið innblásnir, — *mennirnir*, [illegible] þess vel að gæta, að þeim [illegible] ekki að fylgja fullkominn óskeik- [illegible] var haldið fram. Slík innblásturs- [illegible] sem hugsandi menn nútímans [illegible] menn sálarfræðislega skýring [illegible]arlífsins.* Og í því efni hafa vorir [illegible] en nokkur umliðin öld. Og sú fram- [illegible] gróði trúarbrögðunum og trúarlífinu, [illegible] verða kirkjunni til mikillar blessunar. [illegible] síðari tíma varpa nýju ljósi yfir margt í [illegible] áður var mönnum lítt skiljanlegt og margir [illegible] með að trúa.

[illegible] bibliurannsóknirnar og þekkingin, sem nú [illegible] sem óðast að fást á sálarlífi mannanna, [illegible] til að skilja heilaga ritningu betur en kyn- [illegible] hafa haft tæki á, þær er voru á undan oss, er [illegible] nokkurt vit í því, að láta játningarrit fyrri alda binda skilning vorn á ritningunni? Slíkt væri að afneita megin- [illegible] siðbótarinnar og leggja fjötur á hugsunarfrelsið og sannleikann. En hið ógleymanlega æfistarf Lúters var

* Þessu til sönnunar skal eg leyfa mér að benda á ritgerð um sýn Páls postula á leiðinni til Damaskus í sænska tímaritinu *Kristendomen och vår tid*. Tímaritið er gefið út og stutt af mörgum helztu guðfræðingum Svía. Þar er meðal annars komist svo að orði:

»Það er eitt af einkennum andlegs lífs nú á tímum, að vilja skilja það, sem kemur trúarbrögðunum við, í samræmi við eðli sálarlífsins. Áður létu menn sér nægja úrskurð trúfræðinnar, en nú sætta menn sig ekki lengur við hann einan. Menn vilja fá verulegt ljós, það ljós, sem jafnframt varpar birtu yfir sálarlífið sjálft«. (Aarg. III 1908, häft. 5, bls. 148).

ekki hvað minst í því fólgið að ryðja braut algerðu hugsunarfrelsi. Hann hélt því fram, að hver einstaklingur yrði að sannfærast um sannleikann fyrir sannleikans eigin mátt. Sannleikurinn yrði aldrei fyrirfram ákveðinn af neinu fullveldi. Hvorki páfi, né biskup, né nokkur maður ætti með að leggja á kristinn mann svo mikið sem eina samstöfu án hans samþykkis. Lúter var berorður, eins og kunnugt er, og hann skóf ekki utan af því, karlinn. Einu sinni komst hann svona að orði: »Sérhver kristinn maður á rétt á að afla sér skilnings á sannleikanum og dæma um hann, já, á svo mikinn rétt á því, að hver sá, er skerðir þann rétt agnarögn, hann veri bölvaður«.* Hann skildi fullkomlega orð Páls postula: Reynið alt og haldið því sem gott er.

Þegar eg var við háskólann í Kaupmannahöfn, var því haldið að oss lærisveinunum af hinum gætna trúfræðiskennara, er eg að framan nefndi, að jafnvel sumar kenningarnar í Ágsborgarjátning sjálfri væru athugaverðar. Nefndi hann þar til 17. og 9. gr. hennar. En 17. greinin er um endurkomu Krists til dómsins. Þar er eigi að eins hinni hörðustu útskúfunarkenningu haldið fram (að hinir fyrirdæmdu eigi að þola endalausar kvalir), heldur er og þúsundáraríkis-kenningunni algerlega afneitað. Hin greinin, sem prófessor Madsen áleit athugaverða, 9. greinin, er um skírnina. Niðurlagsorð hennar eru þessi: »Þeir (þ. e. lútersku söfnuðirnir) áfellast Endurskírendur, sem neita barnaskírninni og *fullyrða að börn geti orðið sáluhólpin án skírnar*«. Þessi orð hafa verið svo skilin af sumum, að það sé kenning Ágsborgarjátningarinnar, að öll þau börn glatist, er deyja óskírð. Þeir, sem þann skilning aðhyllast, styðja mál sitt með því að vitna í 2. grein sömu játningar. Þar er því haldið fram, að erfðasyndin leiði eilífan dauða yfir þá, *er eigi endurfæðist fyrir skírnina* og náðarverkanir heilags anda. Og nú virðast óskírðu börnin hljóta

---

* Sbr. V. A.: Den unge Luther, bls. 77—78.

að lenda í þeim flokki manna. En hvort sem þetta er hinn rétti skilningur á orðum Melanchtons eða ekki, þá er hitt víst, að lúterska kirkjan hefir hafnað slíkri kenningu; jafnvel rétttrúnaðarguðfræðingar 17. aldarinnar höfnuðu henni. Og hafi þetta verið skoðun Melanchtons og Lúters, þá er Ágsborgarjátningin var samin, hafa 17. aldar trúfræðingarnir að þessu leyti verið vaxnir upp úr Ágsborgarjátningunni. Melanchton var sjálfur að nokkuru leyti vaxinn upp úr henni 1540. Fyrir því breytti hann henni. Á því sést bezt, að hann áleit hana ekki óskeikula og alfullkomna. Eftir fáein ár hafa skoðanir hans breyzt svo, að hann breytir henni í nokkurum atriðum. Án þeirra breytinga hefir honum ekki lengur fundist hún rétt játning sinnar trúar. Hvað mundi honum þá hafa fundist, ef hann hefði getað lifað fram á þennan dag og andi hans haldið áfram að þroskast um öll þau mörgu ár hér í tímanum?

En ef vér að sjálfsögðu verðum að neita því, að láta Ágsborgarjátninguna binda skilning vorn á ritningunni, svo meistaralega sem hún þó er samin, þegar þess er gætt, hvernig þá horfði við, hversu miklu síður geta þá gömlu trúarjátningarnar gert það? Sá hugsunarháttur og rökfærsla og þekking, sem þær eru reistar á, liggur oss enn þá miklu fjær. Af þessu verður það bersýnilegt, að það er að eins andi játningar-ritanna og aðalstefna, sem getur verið oss til leiðbeiningar, annað ekki.

Fróðlegt er að líta á, hvert gildi játningarritin eru látin hafa í framkvæmdinni, t. d. hjá Dönum, þeirri nágrannaþjóð vorri, sem vér höfum flesta hluti tekið eftir alt til þessa. Þar er svo ákveðið með lögum, eins og hjá oss, að prestarnir eigi í kenning sinni að fara eftir játningarritum þjóðkirkjunnar. En sú venja hefir komist á, að beita þeim lögum örsjaldan eða sama sem alls eigi.

Fyrir nokkurum árum kom það fyrir, að prestur einn innan dönsku þjóðkirkjunnar neitaði kenningunni um eilífar kvalir útskúfaðra, og lagði eigi þá afneitun sína í lágina, heldur barðist fremur fruntalega fyrir skoðun sinni.

Var hann kærður og ráðaneytið skaut málinu undir dóm kirkjuráðsins; en í því sátu allir 7 biskupar landsins, ásamt 2 prófessorum háskólans (annar lögfræðingur, hinn guðfræðingur). Eigi vildi kirkjuráðið láta víkja prestinum úr embætti fyrir skoðanir þær, er hann hafði flutt, heldur veita honum áminning fyrir þá *æsingar-aðferð* (den agitatoriske Form), er hann hafði beitt, þrátt fyrir undangengna viðvörun. Hitt áleit kirkjuráðið í sjálfu sér ekki óleyfilegt þjóðkirkjupresti, að hafa þessa skoðun hans á útskúfunarlærdómi Ágsborgarjátningarinnar og halda henni fram á hóflegan hátt.

Kunnugt er og, að ýmsir merkir menn dönsku kirkjunnar á síðustu öld hafa í einstökum atriðum haft skoðanir frábrugðnar játningarritunum. Má þar fyrst og fremst nefna jafnmikla ágætismenn og biskupana Mynster og Martensen. Mynster vildi ekki samþykkja orðalag postullegu trúarjátningarinnar í einu atriði; hann neitaði upprisu *holdsins*, en vildi í stað þess hafa: upprisa *líkamans* (sbr. orð Páls postula: náttúrlegum líkama er niður sáð, en upp rís *andlegur líkami*, 1 Kor. 15, 44). Martensen vildi fara miklu vægilegar í útskúfunarkenningunni en Ágsborgarjátning gerir; áleit að minsta kosti eigi rétt að halda slíku fram nema sem mögulegleika. (Sbr. ummæli ritstjóra Kirkjublaðsins, I. árg. bls. 87—88: hinn hræðilegi mögulegleiki).

Yfirbiskup dönsku kirkjunnar, sem nú er, Skat Rørdam, hefir á prenti látið þess getið, að í tveim atriðum sé hann ósamdóma játningarritum dönsku kirkjunnar, sem sé kenning Ágsborgarjátningar um það, að aflausnin sé sakramenti, og þessum orðum í Fræðunum: »og á efsta degi mun hann (þ. e. *heilagur andi*) uppvekja mig og alla dauða«.

Hinn nafnkunni prestur Vilhelm Beck neitaði því, að syndafyrirgefning veitist í kveldmáltíðarsakramentinu, sem þó er skýlaus kenning Fræðanna; og margir prestar í Danmörku fylgja í því atriði, að sögn, skoðunum hans.

Einn þeirra danskra presta, er mestrar virðingar nýtur þar í landi sem ágætisprestur, er Otto Möller. Hann

hefir ritað bók um endurlausnarlærdóminn og neitar þar friðþægingarkenning þeirri, sem hann segir að liggi að baki 3. og 4. grein Ágsborgarjátningarinnar.

Einn af prestum þeim, er skipaður var í kirkjumálanefndina dönsku fyrir nokkurum árum, Morten Larsen, lýsti yfir því í nefndarálitinu, að ýmislegt sé það í Fræðunum, sem hann geti ekki fallist á, og það »er ekki í aukaatriðunum einum, það er líka í sumu, er snertir aðalmálið, t. d. sakramentin«*).

Eg nefni þessa menn sem dæmi. Ekki hefir nokkurum manni dottið í hug að finna þeim það til sakar, að þeir hafa skoðanir frábrugðnar trúarjátningunum, hvað þá heldur að reynt hafi verið til að koma þeim frá embætti. Virðing þeirra hefir að engu leyti minkað við þetta. Samvizkusamir menn og hugsandi vita, að ekkert er eðlilegra en að skiftar skoðanir séu um ýmsar kenningar kirkjunnar, og að enginn sá dómstóll er til hér í heimi, er þeim ágreiningi verði skotið undir og fær sé um að fella fullnaðardóm í málinu. Þekking vor er í molum. Og það minnir oss á að vera hógværa og umburðarlynda.

En af þessu verður oss það líka ljóst, hve fáránlegt það er, að ætla að víkja presti úr embætti fyrir þá sök eina, að hann aðhyllist frjálsa trúarhugsun og kenningarfrelsi, þótt hann hafi ekki afneitað neinu atriði trúarjátninganna, eins og reynt mun hafa verið á síðasta kirkjuþingi Vestur-Íslendinga.

Í fyrirlestri sínum um gildi trúarjátninganna virðist síra Jón Bjarnason leggja annan og miklu víðtækari skilning í hugtakið kenningarfrelsi presta en hingað til hefir tíðkast. Í trúfræði sinni útskýrði prófessor P. Madsen í Kaupmannahöfn það hugtak svo: með kenningarfrelsi presta er átt við, að söfnuðirnir eða þjóðfélagið heimti *það eitt* af prestunum, að þeir kenni samkvæmt heilagri ritningu eftir beztu sannfæringu. — Í þessum skilningi einum hefir kenningarfrelsinu verið haldið fram á Ís-

---

*) Sbr. J. Jakobsen: Om Smyboler og Symbolforpligtelse, bls. 80—81.

andi, mér vitanlega. Eg þekti ekki annan skilning á því hugtaki. Og svo hygg eg muni verið hafa um alla þá presta og guðfræðinga hér heima, er þeirri kröfu hafa haldið fram. Vér lærisveinar P. Madsens höfum eðlilega haldið skilning hans á þeirri hugmynd og ætlum honum að hafa vitað, hvað hann fór með.

Nú skilst mér það af fyrirlestri síra J. B., að einmitt þetta kenningarfrelsi, sem vér hér heima höfum æskt eftir, sé lögleitt í söfnuðum hins íslenzka lúterska kirkjufélags þeirra Vestur-Íslendinga. Samkvæmt safnaðarlagafrumvarpi kirkjufélagsins binda þeir kenninguna við ritninguna eina, og eru í því tilliti sannir lærisveinar Lúters. Segi eg það síra J. B. til maklegs lofs. En nú í fyrirlestri sínum tekur hann að kvarta yfir því, að ákvæði um trúarjátningarnar vanti »Svipað ákvæði (ɔ: eins og um ritninguna) ætti einnig að vera í lögum vorum að því er snertir trúarjátninguna eða trúarjátningarritin, sem söfnuðirnir binda sig við. Og svo mun það vera víðsvegar innan lútersku kirkjunnar« o. s. frv. — segir hann. Þannig verður þá ljóst: að það kenningarfrelsi, sem vér sumir hér heima erum að æskja eftir og síra J. B. nefnir nú óvit og öðrum ljótari nöfnum, er lögleitt og hefir lengi verið í kirkjufélaginu íslenzka vestan hafs. En hið minna frelsið, sem vér höfum búið við hér heima og búum enn við, það æskir síra J. B. nú að lögleiða þar vestra.

Ætla eg nú vandalítið hverjum greindum manni um það að dæma, hverir eru á afturleið og hverir á framsóknarleið — þeir þar vestra, eða vér hér heima, síra J. B. afneitandi hinu fyrra frelsi sínu, eða vér hér heima biðjandi um það frelsi.

Hinu hefir oss aldrei komið til hugar að halda fram, að prestar ættu ekkert tillit að taka til þess, hvað stendur í heilagri ritningu. Að saka oss um það er jafn-staðlaust og óviturlegt og hitt: að vér ætlumst til að kirkjan eða kirkjufélagið »sé með öllu stefnulaust, hafi í andlegum efnum alls ekkert markmið, og að því tilliti standi því á sama um alt«. Vér könnumst ekki við þetta sem rétta

lýsing á oss né bræðrum vorum, þeim »ekki fáum málsmetandi kirkjumönnum annarra þjóða, einkum innan ríkiskirknanna í Norðurálfulöndunum«, sem halda fram sömu kröfunni um kenningarfrelsi presta og vér.

Vér ætlumst til að ritningin verði uppspretta og grundvöllur kenningarinnar, eins og hún hefir verið hingað til. Oftast mun það áður hafa verið orðað svo: að hún ætti að vera regla og mælisnúra kenningunni. Það orðtak er eigi sem heppilegast, með því að slíkt ritsafn sem heilög ritning er, getur ekki verið regla og mælisnúra. Þetta ritsafn hefir í ýmsum atriðum ólíkar skoðanir og trúarhugsanirnar og trúarhugtökin koma þar fram í breytilegum myndum. Ritningin sýnir oss sjálf átakanlega, hvernig trúarhugmyndirnar breytast og þroskast. Af því eru ritin ekki öll samróma. Og fyrir því getum vér ekki vænst þess, að biblían öll sé sjálfri sér samkvæm, sé ein óskeikul heild. En þótt hún sé það eigi, þá skýrir hún oss frá opinberun guðs. Hún er opinberunarsaga. Og einmitt af því að hún er það, er hún að sjálfsögðu grundvöllur kenningarinnar, með því að það er þessi guðlega opinberun, sem prestarnir eiga að kenna og vilja kenna. Og hún er meira. Hún verður jafnan uppsretta kenningarinnar. Úr þeirri lind eys resturinn meginefni kenningarinnar. Við þann brunninn dvelur hann. Þaðan sækir hann næring og styrk trúarlífi sínu. Af trúarreynslu hinna helgu rithöfunda lærir hann, og við lesturinn finnur hann samhug með þeim, finnur sama trúarstrenginn óma í sínu hjarta, finnur þar sömu þrána, sömu löngunina eftir samfélagi við höfund lífsins, heyrir þar sama hróp sálarinnar eftir hinum lifandi guði. Í þeim brunni finnur hann lifandi vatn; í hinum helgu bókum finnur hann orð eilífs lífs.

Og ef eg man rétt, er einmitt komist svo að orði í lögum kirkjufélagsins vestra, að ritningin sé hin sanna *uppspretta* fyrir kenninguna og trúna. Og eg tel það ákvæði ágætt. En öðru ákvæði er þar bætt við, að hún sé jafnframt »hið fullkomna lögmál fyrir kenning, trú og

hegðan safnaðarins«. Það ákvæði er ekki heppilegt, því að heilög ritning er engin lögbók. Og af því að hún er ritsafn eftir ýmsa rithöfunda frá ýmsum tímum, liggur það í hlutarins eðli, að hún getur sízt af öllu verið fullkomið lögmál fyrir kenninguna. Og ekki er til neins að ætla að ráða fram úr vandræðunum með því að segja, að hún sé öll »í heild sinni guðinnblásin bók og þar höfum vér guðs orð fyrir oss liggjandi«. Slíku er hægt að slá fram og heimta, að allir samþykki það. En erfiðara verður að sanna slíkt. Og ekki heimtar ritningin sjálf slíka trú. Hún mótmælir þvert á móti slíkri trú gersamlega. Eg er sannfærður um, að enginn maður með heilbrigðri skynsemi, sem kynt hefir sér alla ritninguna rækilega og hlotið hefir sæmilega fræðslu um uppruna hinna helgu bóka, fæst til að trúa öðru eins. Eg er samfærður um, að það er bæði rangt og frámunalega óviturlegt að halda fram þeirri innblásturskenningu, »að guðs andi hafi innblásið mál það, er hinir mannlegu höfundar ritningarinnar tala á; hann standi æfinlega á bak við þann vitnisburð, er þeir bera fram, hann stýri öllu máli þeirra, ráði öllum þeirra orðatiltækjum«. Slíkri innblásturskenning hefir síra J. B. haldið fram (sjá 5. árg. Sameiningarinnar, bls. 177) og slíkri innblásturskenning virðist hann enn halda fram. Enn ógætilegar hefir síra Björn B. Jónsson talað. Í einum fyrirlestri sínum, sem prentaður er í 9. árg. Aldamóta og nefnist Guðlegur innblástur heilagrar ritningar, kemst hann svo að orði, þar sem hann lýsir þeirri skoðun á innblæstrinum, sem hann telur hina einu réttu: »Og þetta er vor kenning, að guð hafi með sínum heilaga anda útbúið höfunda biblíunnar, að *alt*, sem þeir hafa ritað, sé *algerlega* satt og sé samþykt af guði, svo alt, sem stendur í bibliunni, sé þar að hans vilja, eins og hann sjálfur vildi segja það og sé því hans orð, talað upp á hans ábyrgð. Vér neitum því, að missagnir eða villur séu í bibliunni, heldur sé hún *öll**) innblásin af guði«.

*) Leturbreytingarnar gerðar af síra Birni B. Jónssyni sjálfum.

Sjálfsagt er réttast að muna eftir því, að þessi ógætilegu orð eru 8 ára gömul. Höf. var þá ungur prestur, og orðin munu sprottin af rétttrúnaðar-ákafa og þeirri fullyrðingarlöngun, sem oft kemur fram hjá ungum fjörmönnum, sem mikið vilja láta til sín taka og finna þrótt í sjálfum sér. Það afsakar ógætnina. Því að framúrskarandi ógætni og frámunalegt óvit er það, að ætla að koma ábyrgðinni fyrir mannlega ófullkomleika ritningarinnar á guð sjálfan. Eða hvar hefir síra Björn B. Jónsson fengið heimild til slíks? Hver hefir gefið honum slíkt vald? Og ekki skyldi mig furða neitt á því, þó að hann fyndi nú til þess, er aldur og þroski hefir færst yfir hann og hann hefir tekið við hinu veglega starfi, að vera forseti kirkjufélagsins, að þetta *var* ógætilega talað. Hver sá maður, er kynt hefir sér alt gamla testamentið rækilega, *veit*, að í því stendur margt það, sem ekki getur verið frá guði og hann blygðast sín fyrir að eigna guði, hinum algóða föður drottins vors Jesú Krists og föður vorum. Hafi síra Björn enn ekki komið auga á ýmsa slíka staði í gamla testamentinu, getur hann fengið bróðurlega tilsögn hjá mér í því máli. Og eg er sannfærður um, að hann er svo góður drengur og elskur að sannleikanum, að hann lætur aldrei oftar út úr sér önnur eins ógætnisorð um guð né heilaga ritningu eftir þá fræðslu.

Slík innblásturskenning er hinn versti páfadómur. Með því er ritningin gerð að pappírspáfa, og sá páfi er verri en páfinn í Róm. En í þessu atriði sýna þeir síra J. B. og síra Björn að þeir eiga heima meðal rétttrúnaðarguðfræðinga 17. aldarinnar. Þeir gerðu einmitt ritninguna að slíkum pappírspáfa.

Á þessari innblásturskenningu reisir síra J. B. síðan gildi trúarjátninganna. Í fyrirlestri sínum segir hann: »Við enga aðra en þá, sem við þann trúarsannleik kannast (ɔ: að biblían í heild sinni sé guðinnblásin bók), er til neins að miða gildi trúarjátninganna við heilaga ritningu, enda leika trúarjátningarnar þá algerlega í lausu lofti og verða í reyndinni sama sem ekki neitt, þótt ekki sé

þær beinlínis í orði kveðnu afnumdar«. Með þessum orðum hefir síra J. B. kipt grundvellinum undan trúarjátningunum. Þær eiga að hans dómi að standa á innblásturskenning hans, en sú innblásturskenning er ósönn. Og hætt er við, að sumum, sem trúað hafa slíkum kenningum, finnist grundvöllurinn undir skoðun sinni fara að verða nokkuð óstöðugur, er þeir athuga málið vandlega. Sumum finst ef til vill margt og mikið hrynja. En þá ber að gæta þess, að það er ekki kristindómurinn eða hin kristilega lífsskoðun, sem hrynur, heldur reisipallar kring um kristindómshöllina, sem ófullkomnir menn hafa búið til. Þeir reisipallar hafa gerðir verið af trúarákafa, en lítilli skynsemd á stundum. Og svo getur farið, að menn liggi með limu brotna eftir hrun pallanna. En slík slys eru mönnunum að kenna, — þeim mönnum, sem reynt hafa að koma röngum mannasetningum og ófullkomnum skoðunum í sæti kristnu trúarinnar sjálfrar, þeirrar lífsskoðunar, er Jesús Kristur boðaði. Slíkir reisipallar verða oftast til þess að veikja kristindóminn. Kristindómurinn þarf þeirra ekki við; já, meira að segja: þeir verða honum áreiðanlega tálmi. Kristur reit sjálfur enga trúarjátning, lét ekkert rit eftir sig. Enda mundi slíkt hafa orðið málefni hans til lítils gagns, en oft til ógagns. Það hefði orðið fjötur á kenning hans. Slíka fylling, sem kristindómurinn er, verður aldrei unt að fela í neinni játning eða neinu riti. Hann sprengir af sér alla slíka fjötra með tímanum, vex upp úr öllum fötum, sem mennirnir búa til á hann, jafnvel þótt þau eigi að vera við vöxt að þeirra dómi.

Og nú vona eg að mönnum fari að verða ljóst, hvað á milli ber. Baráttan er í insta eðli sínu um það, hvort framþróun eigi sér stað innan kirkjunnar, og yfirleitt í heimi trúarbragðanna, eða ekki.

Þeir, sem binda vilja kenning presta við játningarritin, hljóta að vera þeirrar skoðunar, að kirkjan hafi öðlast fullkominn skilning, þurfi engu við sig að bæta, ekkert meira að læra. Því að ef kirkjunni er að fara

fram í þekkingu sannleikans, þá hlýtur ýmislegt nýtt að koma upp, sem kirkjunni hefir ekki verið ljóst áður og hefir því ekki verið tekið upp í játningarrit hennar. Í öðru lagi eru sum þau atriði, sem eitt sinn voru talin svo mikils virði, að þau voru tekin upp í játningarritin, nú talin lítilsvirði og lítt samþýðanleg hugsunarhætti nútíðarmanna. Þeirra er því alls ekki getið í kenningu prestanna. Og í þriðja lagi er sumt það í játningarritunum, eins og að framan hefir verið bent á, sem beinlínis þarf að leiðrétta.

En hvaða sönnun höfum vér þess, að sú sannleiksþekking, sem kirkjan eitt sinn hefir hlotið, sé *alfullkomin?* Sé um framfarir að ræða innan kirkjunnar, þá getur hún ekki verið alfullkomin.

Norski presturinn Thv. Klaveness, sem mörgum er nú kunnur orðinn hér á landi af kverinu, sagði einu sinni í fyrirlestri um prestaeiðinn: »Alfullkomleiki og framför útiloka hvort annað. Reynslan kennir oss líka, að þegar ný sannleiksatriði verða mönnunum skýr, þá varpa þau nýju ljósi yfir gömlu sannleiksatriðin; og nýju sannleiksatriðin staðfesta að vísu þau gömlu, en leiðrétta þau jafnframt. Að binda kenninguna við játningarritin er að lýsa yfir því, að kirkjan eigi að standa þar kyr í þekkingu sannleikans, sem hún eitt sinn hefir komist, og ekki fara lengra. Þetta er verra en rómversk kaþólska. Rómversk kaþólska getur undir stjórn síns óskeikula páfa leiðrétt gamla trúarlærdóma og bætt nýjum við. Innan takmarka hins óskeikula páfadóms hefir hún ærið rúm fyrir framþróun. Að skrínleggja framþróunina í gömlum kenningarreglum er grísk kaþólska, hin steingerðasta kyrstaða sem til er«.

Þetta segir höfundur þess kversins, sem alment er notað við kristindómsfræðslu barna bæði í Noregi og á Íslandi*). Og hann minnir á það, að yngstu játningarritin séu nær því 400 ára gömul og engum komi til hugar að

*) Sbr. For kirke og kultur 6. bind (ár 1899), bls. 274—275.

semja ný játningarrit. Kirkjan hafi þó ekki staðið í stað þessi 400 ár. Kirkjan sé hætt við játningarrit. Norskt safnaðarfólk telji gömlu játningarnar sér með öllu óviðkomandi. Alt hjal um að þær séu *játning* þess hljómi sem kínverska í eyrum þeirra.

Það sem fyrir oss vakir, sem aðhyllumst kenningarfrelsi presta, er einmitt þetta: Vér viljum forðast kyrstöðuna og afturförina. Vér treystum sannleika kristindómsins til þess að þola alt frelsi. Vér teljum honum bezt borgið þar, sem hugsunarfrelsið er einlægast. Vér viljum ekki að neinu leyti binda hendurnar á sannleikanum, heldur leysa alla þá fjötra, er mennirnir af grunnhygni sinni, en sjálfsagt stundum af góðum hug, hafa viljað á hann leggja. Og oss stendur stuggur af því, að kirkjan á nokkurn hátt reyni að hefta hugsunarfrelsið. Skjöldur hennar er orðinn of óhreinn af hluttökunni í því óhappaverki á umliðnum öldum.

Og svo er eitt atriði enn: Því meira sem frelsið verður innan kirkjunnar, því minni verður hræsnin. Ófrelsið elur hræsnina. Og hræsnin er trúarlífinu eitur. Eitthvert heit munu prestar þó verða að gangast undir. En æskilegast væri, að það heit færi að eins í þá átt, að presturinn lofi því, að kenna samkvæmt heilagri ritningu eftir beztu samvizku, og jafnframt væri það tekið fram í heitinu, að vér teljum ritninguna grundvöll og uppsprettu kenningarinnar. Alvara embættisins og ábyrgðartilfinningin gagnvart söfnuðinum er prestinum nægilegt aðhald.

Nafnkendur þýzkur maður sagði eitt sinn: »Eg er barn kirkju minnar, en ekki þræll hennar«.

Barnið hlustar á heilræði móður sinnar og hugfestir sér þau. En þegar það er orðið fullorðið og það öðlast æðri og fullkomnari þekkingu en móðir þess hafði fengið, lætur það eigi heilræði móður sinnar aftra sér. Það hugsar sem svo: Þú gafst mér, móðir mín, það bezta sem þú áttir, þann fullkomnasta skilning á guði, tilverunni og lífinu, sem þú hafðir hlotið. Þinn tími var ekki kominn lengra en þetta í þekkingu sannleikans. En nú

hefir þekking mín aukist. Nú veit eg meira en þú vissir og skil betur en þú skildir. Og þó eg nú yfirgefi heilræðin þín sum, er það ekki af lotningarleysi fyrir þér, heldur af því að eg berst áfram sömu þroskaleiðina sem þú varst á. Alt er á stöðugri þroskaleið til meiri fullkomnunar; og alt þroskast upp á við — nær guði.

Svona hugsar og talar góður sonur.

Játningarritin eru nokkurs konar heilræði, sem móðir vor, kirkjan (ɔ: hinar fyrri kynslóðir hennar) hefir afhent oss. Vér tökum þeim heilræðum með lotningu sem góðir synir, en látum þau ekki hefta sannleiksleit vora né þekkingarþroska.

Haraldur Níelsson.

Taugaveikin

er ævagamall sjúkdómur. Hún hefir gert vart við sig á öllum öldum. Hún gengur um allan heim. En læknum veitti áður mjög erfitt að greina hana frá ýmsum öðrum sóttum. Þessir erfiðleikar hafa smáminkað. En aldrei hefir þó þekking manna á þessum sjúkdómi aukist jafnmikið eins og nú á síðastliðnum áratugum.

Hér á landi var þessi veiki fyrrum kölluð landfarsótt, en þá var henni oft ruglað saman við ýmsar aðrar farsóttir. Hún var þá algengari en nú á dögum. Árin 1827—37 dóu að meðaltali um 90 manneskjur á ári úr taugaveiki (eftir dánarskýrslum presta). Árið 1905 dóu 18 og 1906 dóu 11 (eftir mánaðarskýrslum lækna). Líklega eru fyrri tölurnar fullháar og þær síðari eru efalaust of lágar.

Veikin hefir oftast verið fremur væg hér á landi á við það sem gerist í öðrum löndum. Jón Thorstensen landlæknir sá t. d. 1835 30 sjúklinga; af þeim dó 1; árið eftir sá hann 130 sjúklinga með taugaveiki; af þeim dóu 4. Árið 1906 sáu allir læknar landsins 266 sjúklinga, en geta ekki um nema 11, er dáið hafi. Þessi sjúklingatala sannar, að veikin er enn mjög algeng. Og svo er óhætt að fullyrða, að þetta framtal er mikils til of lágt. Læknar vita ekki um nær því alla sjúklingana.

Taugaveikin bakar þjóðinni stórkostlegt tjón, vinnutjón, heilsutjón, manntjón, á hverju ári.

Og taugaveikin er sjálfskapað víti.

Því að það er alstaðar unt að útrýma henni að mestu eða öllu leyti. Það er unt, ef alþýða ber skyn á eðli veikinn-

ar og útbreiðsluhætti og varnir gegn henni, og hefir einlægan vilja á því að stöðva hana.

Orsök veikinnar. Meginorsök taugaveikinnar er sóttkveikja, sem kend er við lækni þann er fyrstur fann hana (1880—82) og kölluð E b e r t h's-gerill. Þessi lífsvera er jurtakyns og svo smávaxin, að hún er með öllu ósýnileg berum augum. Hún er sívöl í vexti, en ávöl til endanna, og ekki nema $^{2}/_{1000}$—$^{4}/_{1000}$ úr 1 millimeter á lengd.

Allir, sem fá taugaveiki, þeir fá hana af því, að þessir Eberth's gerlar hafa komist inn í líkama þeirra. Gerlarnir aukast nú og margfaldast í líkama hvers sjúklings. Og svo koma þeir út úr líkama sjúklingsins, miljónum saman, í hægðum hans, þvagi og hrákum.

Eberth's gerlar eru mjög lífseigir. Þeir geta lifað mánuðum saman á heimilí, þar sem einhver hefir legið í taugaveiki; þeir geta lifað í óhreinindum á gólfi og veggjum, í óhreinum fötum, í salerninu, hlandforinni, öskuhaugnum, brunninum; í alla þessa staði getur sóttkveikjan komist úr sjúklingnum, ef engrar varúðar er gætt. Hvað marga mánuði getur sóttkveikjan lifað í húsum, fötum o. s. frv.? Því verður ekki svarað með fullri vissu. Það er víst, að hún getur lifað á annað misseri, og það er hugsanlegt, að hún lifi stundum mörg misseri.

Eberth's-gerillinn þolir vel kulda. Hann deyr ekki í vatni, þó að það frjósi. Hann getur lifað af öll vetrarfrostin bæði í haug og for. Lengst lifir hann í myrkri og raka og hlýindum. Hann þolir ekki suðuhita; hann drepst ef hann er soðinn, þó ekki sé nema hálfa stund. Þá er einnig ofur-auðvelt að drepa hann á eitri, t. d. karbólvatni, kresólsápuvatni eða súblimatvatni. Sólarljós þolir hann illa; hann örmagnast eða drepst, ef sól skín á hann margar klukkustundir.

Vegir veikinnar manna frá manni. Sóttkveikjan (Elberth's-gerillinn) getur borist úr líkama manns, er liggur í

taugaveiki, í líkama heilbrigðs manns og hann þannig tekið veikina; það köllum við, að veikin berist mann frá manni og segjum að hún sé næm.

Það ber oft við, að heilbrigður maður kemur á heimili þar sem fólk liggur í taugaveiki; hann þiggur góðgerðir og fær í þeim ofan í sig taugaveikisgerla úr einhverjum sjúklingnum. Heldur svo heimleiðis. Legst að hálfum mánuði liðnum í taugaveiki. Og nú fara sóttkveikjurnar innan skamms að ganga út úr líkama hans og heimsækja hitt fólkið og áður langt líður legst það líka í taugaveiki, sumt eða alt. Þegar fyrsti sjúklingurinn er kominn á ról, bregður hann sér til næsta bæjar til að hitta kunningjana — og færir þeim sóttkveikjuna. Og þannig gengur það koll af kolli; sóttin berst mann frá manni, bæ af bæ. Þetta er gömul saga hér á landi. »Það skeði í fyrra, það skeði í ár og það skeður víst líka að ári« — vafalaust að ári, og í mörg ár enn, því að sóttvarnir eiga jafnan örðugt uppdráttar.

En þetta skulum við muna:

Ef einhver legst í taugaveiki, þá er sóttkveikjan jafnan ættuð úr öðrum manni, sem liggur eða hefir legið í veikinni.

Og svo skulum við íhuga nánar, hvaða leiðir sóttkveikjan fer mann frá manni.

Sóttkveikjan kemur ávalt út úr líkama sjúklingsins í hægðum hans, mjög oft líka í þvaginu og hrákum, stöku sinnum í grefti úr ígerðum, sem hann fær; í lítilli ögn af saurnum, í einum dropa af þvaginu geta verið þúsundir enda miljónir af sóttargerlunum. Því er það skiljanlegt, að þeir hljóti að safnast fyrir utan á hörundi sjúklingsins, í nærföt hans, í rúmföt hans, og á rúmstæðið og vegginn og gólfið kring um rúmið. Sá sem hirðir sjúklinginn hlýtur því að fá sóttargerlana á hendur sínar, oft líka í föt sín. Ef hann svo matast, án þess að sótthreinsa hendurnar (drepa sóttkveikjurnar sem á þeim eru), þá er við búið, að sóttargerlarnir fari af höndum hans á matinn og með matnum ofan í hann. Og svo fær hann

veikina. Nú eru tekin nærföt sjúklingsins og rekkjuvoðir til þvotta; þvottakonan handleikur þennan fatnað sjúklingsins, fær sóttkveikjur á hendurnar, og fer á sömu leið. Sjúklingurinn kemst á fætur, en rúmið hans er ekki sótthreinsað; gestur er látinn sofa í því; hann fær sóttkveikjur á sig, og í sig; fer á sömu leið. Þannig getur sóttkveikjan borist *beina leið úr sjúklingnum í heilbrigða menn, ef þeir snerta á sjúklingnum eða saurindum hans eða fatnaði.* Hún getur borist bæði í sambýlismenn sjúklingsins, í gesti sem að garði koma, eða fólk á öðrum bæjum, ef sóttmengaðir hlutir eru sendir þangað, eða einhver kemur þangað af sóttarheimilinu og er með sóttkveikjuna í fötum sínum, eða nýstaðinn upp úr veikinni, svo að sóttkveikjur eru enn í hægðum hans og fötin þá líka sóttmenguð.

Þetta er afaralgengt og á þennan hátt læðist veikin venjulega bæ frá bæ í sveitunum.

En nú munu allir athugulir menn hafa tekið eftir því, að veikin hagar sér ekki eins á öllum bæjum. Sumstaðar veikist ein manneskja, sumstaðar tvær eða fleiri, og sumstaðar allir heimamenn. Stundum er veikin þá lengi að tína upp fólkið, það er að smáleggjast með viku eða hálfsmánaðar millibili; en stundum ber það líka við, að fyrst legst einn og svo nokkru seinna hrúgast hinir allir niður í einni svipan. Loks er það alkunnugt, að taugaveikin getur tekið sér fasta bólfestu; hún getur komið upp tvisvar á ári á sama heimili, eða enda mörg ár í röð. En einkum er það algengt að veikin verður landlæg í þorpum og kaupstöðum og gerir þar vart við sig á hverju ári.

Hvernig víkur því við?

Þeirri spurningu verður ekki svarað í fljótu bragði. Vegir sóttkveikjanna eru jafnan erfiðir rannsóknar, af því að þær eru ósýnilegar berum augum og oft afarerfitt að finna þær með þeim tækjum, sem til eru.

Fyrst og fremst verður jafnan að hafa í huga, að

hver næmur sjúkdómur er barátta milli lifandi sóttkveikju og lifandi mannslíkama.

Um viðureign Eberth's-gerlanna við mannslíkamann vitum við ýmislegt af reynslunni með fullum sanni. Við vitum: — 1) Menn geta fengið taugaveiki á öllum aldri. Ungfullorðnu fólki og stálpuðum börnum er hættast við veikinni. Smábörn fá hana mjög sjaldan, gamalt fólk sjaldan. — 2) Þó að manneskja fái sóttkveikjuna í sig, t. d. í mat eða drykk, þá er ekki víst að hún veikist, það getur verið að sóttkveikjan komist ekki inn í hold og blóð, eða mótstöðuþróttur líkamans svo mikill, að hún geti ekki lifað þar. — 3) Þessi mótstöðuþróttur líkamans er meiri, ef manneskjan hefir einhverntíma áður haft taugaveiki. Þess vegna er það sjaldgæft að sama manneskja fái veikina tvisvar eða oftar á æfinni, en þó ber það við. — 4) Mótstöðuþrótturinn er minni en ella, ef líkaminn er veiklaður, af örbirgð og áhyggjum, drykkjuskap eða annari vanheilsu — slíkum manneskjum er hættast við næmum sóttum. — 5) Að jafnaði líður hálfur mánuður frá því er Eberth's-gerlarnir koma í manneskjuna og þar til er hún veikist. Þessi meðgöngutími veikinnar er þó mislangur, stundum ekki nema ein vika, stundum þrjár vikur, en langoftast hér um bil hálfur mánuður. Það er oft sagt að taugaveikin smitti helzt þegar sjúklingnum fer að batna. Það er rangt, kemur af því, að menn vita ekki um meðgöngutímann.

Nú skulum við bregða okkur með þessa vitneskju inn á fáein sveitaheimili, þar sem ein manneskja er nýlögst í taugaveiki á hverju heimili um sig, og við skulum fyrst gera ráð fyrir að engri varúð, engri sóttvörn sé beitt og sjá hvernig fer.

1. heimili. Ung hjón (bæði haft veikina), vöggubarn, tvævetrungur, vinnumaður, vinnukona, sjötug kerling. Þrifaheimili. Vinnukona fer orlofsferð á jólunum á heimili þar sem stúlka liggur í taugaveiki, og legst sjálf í taugaveiki rétt eftir nýárið. Gamla konan hirðir

hana. Henni batnar. Eldra barnið er lasið vikutíma síð ast í janúar. Annars allir frískir. Um vorið er borið ú forinni á túnið einn góðan veðurdag. Hálfum mánuði síð ar verður vinnumaðurinn lasinn — legst — í taugaveik Saurindum hins fyrra sjúklings hafði verið kastað í forina sóttkveikjan lifað þar, vinnumaður fengið hana þaðan Lasleiki barnsins var taugaveiki, en það grunaði engan af því að veikin var svo væg.

2. *heimili:* Miðaldra hjón. 4 stálpuð börn. 2 vinnu konur. 1 vinnumaður. Sóðaheimili. Um krossmessuleyti kom þar stúlka. Hún var föl og lotleg sagðist hafa legið vikutíma, en verið lasin miklu lengur en þóttist ekki vita, hvað að sér hefði gengið — baðs gistingar, svaf hjá annari vinnukonunni.

3 vikum síðar lagðist þessi vinnukona.

Þegar hún hafði legið 3 vikur, lagðist hin vinnukonan

Nú var læknir sóttur. Hann kvað þetta taugaveiki skipaði sóttvörn; en eftir hálfan mánuð lagðist alt hit fólkið á fám dögum.

Tvent dó, húsmóðirin og vinnumaðurinn.

Svo var heimilið sótthreinsað.

En eftir þetta fór veikin að stinga sér niður hingað og þangað í sveitinni og menn gátu rakið, að þeir sem veiktust höfðu flestir komið þarna á heimilið, eftir að veik in var afstaðin, og kendu því um, að ekki hefði verið sótthreinsað þar nógu vel.

En í þessu lá þannig:

Lotlega stúlkan vissi, að hún hafði legið í taugaveik og ekki verið sótthreinsuð, vissi að hún gat borið veikina

Hún sýkti alt heimilið og varð tveimur manneskjum að bana.

Þetta komst upp, en henni var ekkert gert.

Ef hún hefði kveikt í bænum á næturþeli, þá hefð almenningsálitið grýtt hana og dómarinn sett hana í svart holið, þó að allir hefðu komist óskaddir út úr eldinum.

En þetta var sóttkveikja, en ekki eldkveikja, sem hún bar í bæinn.

Og um það var enginn að fást.

Þetta er ekki skröksaga.

Það er sannleikur.

Annað eins og þetta ber við upp aftur og aftur, í fyrra og í ár og að ári.

Þetta var byrjunin.

Seinni vinnukonan hafði hjúkrað þeirri sem fyrst lagðist og fengið sóttkveikjuna í sig beina leið frá henni.

Nú stóð svo á, að brunnurinn þarna á heimilinu var skamt frá forinni. Í forina var saurindum fyrsta sjúklingsins kastað ósótthreinsuðum. Þaðan sytraði vatn gegnum jarðveginn inn í brunninn; sóttkveikjurnar komust í brunninn. Nú fengu allir heimamenn sóttkveikjurnar í sig í vatninu. Þess vegna lögðust þeir í hrúgu, rúmum hálfum mánuði eftir að brunnurinn sóttmengaðist.

Þetta var sóðaheimili og allir veikir og forin fyltist af sóttkveikjum og brunnurinn fekk sinn skerf.

En sóttkveikjurnar í vatninu bitu ekki á heimafólkið, þegar það hafði staðið af sér veikina.

En þær bitu á gesti, sem komu þangað eftir að sótthreinsað var, þá sem ekki höfðu haft taugaveiki.

Þess vegna fór veikin að gera vart við sig hér og þar í sveitinni.

3 heimili: Gömul hjón. 5 börn, öll yfir fermingu (3 stúlkur og 2 piltar). Myndarheimili, en heldur þröng húsakynni. Eitt vor fekk eldri dóttirin að skreppa suður í Reykjavík. Þegar hún kom heim aftur, varð hún brátt lasin, var þó nokkura daga á fótum, en einn morgun fanst henni hún ekki geta klætt sig.

Gamli maðurinn sendi strax eftir lækni — það gerði hann jafnan í tíma, ef einhver varð lasinn. »Ekki vert að vera að draga það«, sagði hann ávalt, »hver veit nema það geti verið eitthvað smittandi.«

Læknir kom, sagði að stúlkan væri sóttheit, ekki vita hvað að henni gengi, það gæti verið taugaveiki í byrjun, réttast að hafa alla varúð, og sagði nákvæmlega fyrir, hvernig þeirri varúð skyldi háttað.

Þarna voru ekki önnur híbýli en baðstofan, svo að sjúklingurinn varð að liggja »innan um hitt fólkið«. Og þetta reyndist taugaveiki. Stúlkan lá 8 vikur, mjög þungt haldin.

En mæðgurnar gættu nákvæmlega allra fyrirmæla læknisins um sóttvörnina, enda sýktust engir aðrir á heimilinu.

Þegar stúlkan hafði verið sótthitalaus í fullan hálfan mánuð, var sótthreinsað og samgöngur leyfðar við heimilið.

Það kom engum að meini.

Manneskjurnar drápu sóttkveikjurnar, sem komu úr sjúklingnum, og þar með var sóttin úr sögunni.

Við skulum festa okkur vel í minni hvílíkur háski það er, ef taugaveikisgerlarnir komast í vatnsból.

Ef það er brunnur á sveitabæ, þá sýkjast allir heimamenn þeir sem gerlarnir vinna á, og þá geta gestir sýkst, sem að garði koma, eftir að veikin er horfin af heimilinu og sótthreinsun lokið.

Ef vatnsbólið er í þorpi eða kaupstað og margir nota það, þá getur veikin gosið upp á mörgum heimilum á skömmum tíma. Það gerði hún hér í Reykjavík í Skuggahverfinu, haustið 1906.

Ef vatni er veitt um járnæðar úr einni uppsprettu inn í öll hús í kaupstað og taugaveikisgerlar komast alt í einu í uppsprettuna, þá gýs veikin upp í öllum kaupstaðnum og verður að voða farsótt; ef sóttkveikjurnar berast stöðugt í slíkt kaupstaðarvatnsból (illa búið um það, mikil bygð nærri því og þar oft taugaveiki), þá verður vatnið stöðugt sóttmengað og taugaveikin landlæg, jafnan mikil brögð að henni og mest á aðkomnu fólki, sem ekki hefir haft hana áður.

Sama er að segja um kaupstaði, er hafa grunna og slæma brunna að vatnsbólum og enga eða illa fráræslu. Þar fyllist jarðvegurinn smátt og smátt af taugaveikisgerlum og þaðan skolast þeir við og við inn í brunnana t. d. í haustrigningunum. Veikin verður landlæg. Þetta á við Reykjavík. Þetta átti við um Ísafjörð. Þar hætti taugaveikin, þegar brunnarnir voru byrgðir og vatni veitt inn í bæinn úr lindum uppi í fjallinu. Hér mun hún hverfa að mestu þegar vatnið kemur ofan úr Gvendarbrunnum. Og það ætti að vera ofurauðvelt að tryggja sér það, að sóttkveikjur komist aldrei í þær uppsprettur — fjarri allri mannabygð.

Loks má geta þess, að sóttkveikjan getur borist í mjólk. Ef mjólk er seld af heimili, þar sem taugaveiki gengur, þá er auðskilið að sóttkveikjan getur á ýmsan hátt borist í mjólkina, ef sóðalega er farið með hana. Mest er hættan, ef sóttkveikjan er í neyzluvatni heimilisins og mjólkin vatnsblönduð (svikin) eða ílátin þvegin úr ósoðnu vatninu. Þetta getur átt sér stað. Það kom fyrir í kauptúni hér á landi eigi alls fyrir löngu. Algengt er það ekki.

Fyrrum var það hald manna, að sóttkveikjan bærist oft í loftinu, t. d. sveimaði í andrúmsloftinu inni í sóttarherbergjum og bærist þannig niður í lungu manna eða með munnvatninu niður í magann. Það má vera að þetta geti átt sér stað. En það hlýtur að vera sjaldgæft. Annars mundu læknar og hjúkrunarkonur sýkjast miklu oftar en raun er á.

Hvernig veikin lýsir sér. Taugaveikin er hamhleypa. Hún á mörg gervi og þau mjög ólík hvert öðru. Og hún getur brugðið sér í líki ýmsra annara sjúkdóma. Þess vegna er oft mjög örðugt að þekkja hana og greina hana frá öðrum sóttum. Margir alþýðumenn halda, að hver sótt hljóti jafnan að vera sjálfri sér lík, einkennin ávalt söm. Ef þeir hafa séð taugaveiki einu sinni, þá halda þeir, að öll taugaveiki hljóti að vera

eins og sú, sem þeir sáu, og vilja ekki kannast við veikina, ef hún birtist þeim síðar í öðrum ham, þræta þá við lækninn, þykjast vita betur: »það þurfi enginn að segja þeim að þetta sé taugaveiki, þeir hafi séð hana svo oft.«

Það er því miður óvinnandi verk að lýsa öllum gervum taugaveikinnar, svo að alþýða manna geti jafnan borið kensl á hana. Læknum veitir það oft fullerfitt að þekkja veikina; og þó kunna þeir margar rannsóknaraðferðir, sem alþýða manna getur ekki haft um hönd.

Þegar veikin er mjög svæsin, liggja sjúklingarnir oft vikum saman örmagna og rænulausir með svarta skóf á vörum og tungu, litla eða enga matarlyst, en sífeldan niðurgang og fer oft alt í rúmið; þeir fá legusár. Þeir verða skinhoraðir. Deyja stundum óðara en varir. Ef þeir komast til heilsu, eru þeir afarlengi að ná sér og margur nær sér aldrei til fulls.

Þegar veikin er vægust, kennir sjúklingurinn lítilsháttar magnleysis eina viku, eða tvær, eða þrjár; hefir minni matarlyst en vant er og tregari meltingu; oft er þá lasleikinn svo lítill, að sjúklingurinn fer aldrei í rúmið, er einlægt á fótum, og leitar ekki læknis.

Eberth's-gerlarnir komast jafnan inn í blóð sjúklingsins og í því um allan líkamann. Þeir setja úr sér eitur og þetta eitur veldur sótthita sjúklingsins og magnleysinu og skemdum á ýmsum líffærum. En þó að gerlarnir sveimi í blóðinu um allan líkamann, þá hafa þeir oftast höfuðaðsetur í einhverju einu líffæri, langoftast í þörmunum. Þess vegna fá flestir sjúklingarnir sár í þarmana, þess vegna eru Eberth's-gerlar í hægðunum.

En það ber við, að sóttkveikjan hefir aðalaðsetur í nýrunum og veikin líkist nýrnabólgu, eða í lungunum og veikin hagar sér sem lungnabólga, eða í heilanum og veikin er sem heilabólga (helzt í börnum).

Hvernig sem veikin lýsir sér, þá er orsökin ávalt hin sama — Eberth's-gerlar.

Og þó að einn sleppi vel, verði lítið veikur, þá geta

gerlarnir borist úr honum í aðra og þeir sumir orðið fárveikir, sumir dáið.

Það eru annars áraskifti að því, hversu þung veikin er. Í sumum árum er hún yfirleitt væg; þá má vera að ekki deyi fleiri en 4 eða 5 af hverjum 100 sjúklingum. En þegar veikin er í versta ham, má búast við að fimti hver sjúklingur bíði bana. Það er, með öðrum orðum, misjafnt hvað sóttkveikjan er mögnuð.

Hvernig þekkja má veikina. Það er því miður afarerfitt fyrir alþýðu manna að glöggva sig á þessari fjölbreyttu veiki. Ef sjúklingurinn verður mjög þungt haldinn, bera alþýðumenn oft kensl á veikina, enda er þá oftast læknis vitjað. Því miður vaknar grunurinn oft ekki fyr en um seinan, ekki fyr en sjúklingnum fer að þyngja — og sóttkveikjan er komin úr honum í aðrar manneskjur. Ef veikin er mjög væg, fer oft svo, að læknis er aldrei vitjað; sjúklingnum batnar og engan grunar, að hann hafi haft taugaveiki, fyr en þá síðar, ef fleiri veikjast á sama heimilinu og verða ver úti.

Nú varðar það afarmiklu, að veikin þekkist í tíma, bæði sjúklingsins vegna, til þess að rétt meðferð verði höfð á honum, og ekki síður annara vegna, til þess að komið verði í veg fyrir, að sóttkveikjurnar berist í þá úr sjúklingnum.

Því er það rétt, ef einhver tekur sótt og er óljóst hvað að honum gengur, að láta sér þá jafnan koma til hugar að það geti verið taugaveiki.

Taugaveikin fer nær því ávalt mjög hægt að í fyrstu. Þegar manneskjan hefir gengið með sóttkveikjuna í sér um hálfan mánuð, þá fer hún að kenna magnleysis. Þetta magnleysi ágerist smám saman, dag frá degi. Ef líkamshitinn er mældur, kemur í ljós að hann er of hár og hækkar dag frá degi. Þessu fylgir oft höfuðverkur og beinverkir. Matarlystin þver; hægðir eru tregar; þvagið er rautt (sótthitamerki). Oft dreyrir blóð úr nefinu og stundum kemur hljómur fyrir eyrun eða deyfist heyrnin.

En þó að læknir rannsaki sjúklinginn, þá finnur hann ekkert, ekkert annað en sótthitann, ef hann sér sjúklinginn fyrstu dagana. En þegar vikutími er liðinn frá því er sjúklingurinn veiktist, þá fara oft að koma út á kviðnum ljósrauðir smádílar, sem hverfa í svip ef fingri er stutt á þá, en koma óðara aftur. Og komi nú læknir til, þá getur hann líka oftast orðið þess áskynja, að miltið er farið að tútna. Ef veiki hefir byrjað þannig eða þessu líkt og þessi tvö síðastnefndu einkenni koma í ljós, þá er talið víst að veikin sé taugaveiki.

Ef einhver sýkist og lýsi lasleikinn sér í magnleysi samfara sótthita, sem ágerist dag frá degi, þá er rétt að hugsa jafnan fyrst og fremst til taugaveikinnar, beita allri varúð og vitja læknis ef vika líður og sjúklingurinn er enn lasinn — auðvitað fyr, ef hægt er að ná til læknisins.

Fyrstu dagana getur enginn læknir sagt með vissu, hvort sjúklingurinn er með taugaveiki.

En þegar veikin hefir staðið vikutíma, þá geta vel mentaðir og vel æfðir læknar oftast tekið af allan vafa, ef þeir fá að skoða sjúklinginn.

Eg sagði oftast, en ekki alt af. Svo margbreytileg er þessi veiki, að vanir læknar standa stundum í efa við sóttarsængina, geta ekki glöggvað sig á því, hvað að sjúklingnum gengur, hvort það er taugaveiki eða annar sjúkdómur, einhver þeirra sem hún getur líkst.

En því þá ekki að leita að sóttkveikjunni? Ef sjúklingurinn hefir taugaveiki, þá hljóta Eberth's-gerlar að vera í líkama hans; það er víst og satt. Ef engir Eberth's-gerlar eru í sjúklingnum, þá hefir hann ekki taugaveiki, heldur einhvern annan sjúkdóm.

Því getur þá ekki læknirinn gætt að því, hvort Eberth's-gerlar eru í saur sjúklingsins, eða í blóði hans?

Það er satt. Ef allir læknar gætu þetta, hefðu tæki til að finna Eberth's-gerlana, þá væri vandinn leystur.

Þetta er hægt. Það eru til áhöld og aðferðir til að finna Eberth's-gerla í saur, þvagi, blóði eða hrákum og greina þá frá öðrum gerlum. En þessi áhöld eru svo dýr

og aðferðirnar eru svo vandasamar og seinlegar, að slíkri leit verður ekki komið við annarstaðar en í gerlarannsóknarstofum. Þó hefir þessum rannsóknum fleygt áfram á síðasta áratug, aðferðirnar verið bættar svo mjög, að nú geta læknar lært þær, þó að þeir séu lítt vanir gerlarannsóknum. Hvergi hafa þó læknar alment þessar rannsóknir um hönd. Þær eru enn erfiðari en svo.

Það er því mikil bót í máli, að þó læknar geti ekki enn leitað uppi sjálfa Eberth's-gerlana, þá er nýfundin fremur auðveld aðferð til að komast að því, hvort þessir gerlar eru í líkama sóttveiks manns.

Það eru rúm 10 ár síðan (1896) að franskur læknir, Widal, tók eftir því, að ef hann lét ögn af blóðvatni úr taugaveikisjúkling saman við kjötseyði, sem var gruggað af lifandi, iðandi Eberth's gerlum, þá hlupu gerlarnir saman í smákekki og hættu að hreyfast. Svo reyndi hann blóðvatn úr ýmsum öðrum sjúklingum, en það fór ekki svona með gerlana. Með þessari aðferð er hægt að finna, hvort Eberth's-gerlar eru í sjúklingi; þó sjaldan fyrstu vikuna, en nær því ávalt í 2. eða 3. viku sjúkdómsins. Og síðan hafa menn fundið, að Eberth's-gerlarnir þurfa ekki að vera lifandi. Það má drepa þá, geyma líkin í vökva, unnvörpum, svo að vökvinn sé gruggugur. Gerlalíkin (gruggið) hlaupa saman í kekki, ef blóðvatn úr taugaveikum manni kemur til. Þessi aðferð er auðveld. Áhöldin eru ódýr. Allir læknar geta hagnýtt sér þessa aðferð. Og hún getur afaroft tekið af allan efa um það, hvort taugaveiki gangi að sjúklingi, eða eitthvað annað. Læknar hér á landi eru nú hver af öðrum að fá sér þessi áhöld og iðka þessa aðferð. Blóðmissi þarf enginn að óttast. Til þessarar rannsóknar þarf ekki meira en hálfa litla teskeið af blóði úr sjúklingnum; er stungið í fingur eða eyrnasnepil og látið blæða úr stungunni.

Læknir getur svo haft blóðið heim með sér, þó langt sé farið, og gert rannsóknina heima.

Þá er enn í aðsigi ný aðferð til að finna, hvort Eberth's-gerlar eru í sóttveikum manni. Sú aðferð er allra ein-

földust, líkust bólusetningu; enn er þó vanséð, hvers virði hún er.

Þekking manna á taugaveikinni eykst ár frá ári. Widals rannsóknin hefir meðal annars leitt í ljós, að til eru tveir sjúkdómar, sem haga sér að öllu leyti eins og fremur væg taugaveiki, en hafa hvor sína sóttkveikju, koma ekki af Eberth's-gerlum. En báðir þessir taugaveikisbræður eru sjaldgæfir, í samanburði við sjálfa taugaveikina.

»Mér datt ekki í hug, að það gæti verið taugaveiki,« — þau orð hefi eg margsinnis heyrt, þegar eg hefi komið á sóttarheimili og sóttin verið taugaveiki.

Menn ættu aldrei að láta þessa veiki detta úr huga sínum.

Ef einhver veikist og fylgir sótthiti og er óljóst hvað um er að vera, þá er að muna þennan afar algenga sjúkdóm, taugaveikina; þá er rétt að láta sér fyrst og fremst detta í hug, að það geti verið taugaveiki, eða þá »eitthvað smittandi,« eins og gamli maðurinn sagði.

Um lækningu á veikinni. Geturðu læknað taugaveiki? Eg hefi oft orðið fyrir þessari spurningu. Allir læknar verða fyrir henni. Og allir hljóta að svara á sömu leið: Nei; við getum ekki læknað taugaveiki; við þekkjum engin lyf, engin ráð til að drepa sóttkveikjuna, Eberth's-gerlana, í líkama sjúklings eða ná þeim út úr líkamanum. Og við höfum ekki til örugt móteitur gegn sjúkdómseitrinu, sem Eberth's-gerlarnir setja úr sér í líkamann. Það hefir að vísu verið reynt undanfarin ár, að beita við taugaveikina líkri aðferð og nú er höfð við barnaveiki; taugaveikis-eitri (úr Eberth's-gerlum) hefir verið spýtt í hold á hesti, stærri og stærri skömtum; þá verður til móteitur í blóði hestsins. Síðan er blóð tekið úr hestinum, þeytt, og blóðvatninu spýtt inn í taugaveikissjúklinga. Þannig löguð blóðlækning hefir, eins og allir vita, gefist ágætlega við barnaveiki. Hún hefir ekki gefist eins vel við taugaveiki; en þar er hún enn á tilraunaskeiðinu og óvíst hver endirinn verður.

En getum við þá ekkert gert sjúklingnum til hjálpar? Það getum við, bæði margt og mikið.

Sóttin er stríð milli holdsins og sóttkveikjunnar. Stundum verður sóttkveikjan yfirsterkari og sjúklingurinn lætur lífið. En miklu oftar á líkaminnn sigri að hrósa; sóttkveikjan hörfar af vígvellinum, hverfur úr líkamanum, og sjúklingnum batnar. Í þessari viðureign líkamans við sóttkveikjuna, meðan á sjúkdómnum stendur, tekur blóðið breytingum, í þá átt, að lífsskilyrði sóttkveikjunnar þverra, og loks verður henni ólíft í holdi og blóði sjúklingsins; þá hverfur hún, þá kemur batinn. Og þessi líkamsbreyting getur haldist lengi eftir að sjúkdómurinn er um garð genginn, stundum alla æfi, svo að líkamanum er ekki framar hætta búin af þessari sóttkveikju. Þess vegna taka fáir taugaveiki oftar en einu sinni.

Hér er talað um taugaveiki; líkt má segja um margar aðrar sóttir.

En þetta getum við gert fyrir sjúklinginn: Við getum hjálpað honum, hjálpað líkama hans í baráttunni við Eberthsgerlana.

Við getum ekki tekið sóttkveikjuna úr líkama sjúklingsins, ekki læknað taugaveikina, en við getum hjálpað sjúklingnum, létt honum baráttuna, linað þrautir hans og mjög oft komið í veg fyrir að sjúkdómurinn verði honum að bana.

Hvernig fara skal með sjúklingana. Hvað þarf að gera og hvað getum við gert til að hjálpa sjúklingnum, hjálpa líkama hans í baráttunni við sóttkveikjuna? Þetta þarf að gera: 1.) Spara kraft líkamans, láta sjúklinginn ekkert reyna á sig; 2.) halda við kröftunum með hentugri næringu, og styrkjandi lyfjum, ef í nauðir rekur; 3.) draga úr sótthitanum, ef hann er mjög mikill eða þjáningar samfara honum; 4.) greiða gerileitrinu veg út úr líkamanum; 5.) vernda veiklaðan líkama sjúklingsins fyrir öðrum sóttkveikjum.

1. Sjúklingurinn á að l i g g j a; þó honum finnist hann geta verið á fótum, þá á hann samt að liggja, frá því er

veikin byrjar og þar til er hann hefir verið sótthitalaus í viku eða hálfan mánuð. Þetta er afaráríðandi. Allir vita hvers virði það er að hafa hendina í fatli, í ró, ef fingur er bólginn. Taugaveikin er eins konar bólguveiki. En hún er í öllum líkamanum. Hann þarf allur ró.

Bezt er að hafa sjúklinginn í lausu rúmi, og sé hægt að komast að því beggja vegna. Vatnsheldur dúkur ætti að vera ofan á undirsænginni til verndar fyrir saur og þvagi. Ullarábreiður eru hentugri ofan á en fiðursæng, hægra að hreinsa þær.

2. Ef sjúklingnum er gefið þungt fæði, t. d. saltket, rúgbrauð og harðfiskur, getur margt ilt af hlotist, bólgan aukist í þörmunum, æðar sprungið og blætt til ólífis, eða göt komið á þarmana, þar sem sárin eru í þeim, og þá banvæn lífhimnubólga. Bezta fæði handa þessum sjúklingum er mjólk; 1 bolli af mjólk 2. eða 3. hvern tíma, svo að sjúklingurinn fái $1^1/_2$—3 potta á sólarhring. Það verður að halda að honum mjólkinni, ef hann er lystarlaus. Mjög margir læknar láta sjúklingana enga aðra næringu fá, fyr en sóttarhitinn er með öllu horfinn. Þunna hafrasúpu eða bygggrjónaseyði er þó jafnan óhætt að gefa sjúklingunum; þunt kjötsoð og eggjarauður koma þar næst til greina. Þegar sjúklingurinn hefir verið hitalaus nokkra daga, er fæðið smáaukið; má þá gefa honum tvíbökur, svo velling, svo nýjan fisk eða nýtt, mjúkt, magurt kjöt. En fara varlega. Annars getur sjúklingurinn fengið aftur sótthita, eða þarmarnir enda rifnað, því að sárin í þeim eru oft lengi að gróa, oft ekki heil fyr en viku eða hálfum mánuði eftir að sótthitinn er horfinn.

3. Sótthiti (feber) fylgir jafnan taugaveikinni. Og margir halda að það sé sjálfsagt, holt og gagnlegt að gefa sjúklingnum »eitthvað við hitanum.« Mörg lyf eru til, sem lækka sótthita og sum eru þjóðkunn, t. d. antifebrin, antipyrin og kínín. En þessi lyf eru tvíeggjuð vopn; þau gera stundum gagn, en líka oft ógagn. Ef sóttveikur maður er mjög máttfarinn, getur einn antifebrinskamtur riðið honum að fullu. Alþýða manna ætti aldrei

að gefa inn antifebrin sjúklingum, sem liggja í taugaveiki, að lækni forspurðum. Kínín á betur við, er miklu hættuminna og miklu gagnlegra. En bezta og hollasta ráðið til að lækka sótthitann, það er v a t n, að lauga sjúklinginn eða þvo honum um allan kroppinn upp úr hálfköldu vatni.

Ef hitinn er vægur, um 39° C. eða þaðan af minni, og sjúklingurinn með fullri rænu, rólegur og verkjalaus, þá er langréttast að láta hann eiga sig, gera ekkert til þess að lækka hitann. En ef sótthitinn er mjög mikill og sjúklingurinn órór og þjáður og máttfarinn og lystarlaus, þá er íköld laug hin bezta hjálp, sem honum verður veitt. Vatnið kælir líkamann; það róar taugakerfið og linar þjáningarnar, sem sótthitanum fylgja; það örfar blóðrásina og andardráttinn; það vekur matarlystina. Vatnið er notað á mjög margan hátt. Bezt er að hafa laugarker og láta sjúklinginn liggja í kerinu 10—15 mínútur í einu, svo að fljóti yfir hann upp að höku; en þá verður læknir að segja fyrir um vatnshitann og hversu lengi og hversu oft skuli lauga sjúklinginn. Lang-einföldust og auðveldust er þessi aðferð: hafa vatnið í bala, 10—15° heitt, og stóran svamp, færa sjúklinginn úr skyrtunni og strjúka hann frá hvirfli til ylja með kaldvotum svampinum, en vera ekki að því lengur en nokkrar mínútur, þerra hann svo með þurrum dúk og núa þétt alstaðar nema á kviðnum, gæta þess að koma ekki fast við kviðinn (sárin í þörmunum!); er rétt að færa ekki sjúklinginn aftur í skyrturnar að svo stöddu, en breiða vel ofan á hann. Þessi einfalda og hættulausa meðferð gerir oft það að verkum að sjúklingurinn róast að mun, æðaslögin styrkjast, hann tekur við næringu og sofnar rólega á eftir. Og þessu má beita oft á sólarhring, þriðja hvern tíma ef þörf gerist.

4. »Gefið þið mér að drekka — k a l t v a t n a ð d r e k k a«. Það er kvöld og morgunbæn, það er oft sífeld bæn sóttveikra manna. Margsinnis hefir það verið fyrsta verkið mitt, þegar eg hefi komið að sóttarsænginni að verða við þessari bæn sjúklingsins, rétta honum vatn og segja honum að drekka og láta hann vita, að hann megi drekka,

einlægt vera að drekka, eins mikið og hann lysti; og eg hefi séð þakklætið skína út úr augum sjúklingsins og horft á hann renna hróðugu hornauga til fólksins og lesið út úr huga hans: »þarna getið þið séð; eg má drekka«. Fólkið gerir þetta auðvitað í bezta tilgangi, að halda í vatnið, meina sjúklingi, sem liggur í taugaveiki að drekka kalt vatn. Og þessi bezti tilgangur er afaralgengur, en öldungis rammvitlaus.

Sjúklingurinn þarf að drekka, á að drekka og drekka mikið. Meira en helmingur af líkama mannsins er vatn. Vatnið er því lífsnauðsyn. Það er einn hinn versti dauðdagi, að deyja úr þorsta.

Við látum vatn niður í magann í flestum mat; og við drekkum það, ýmist óblandað, eða blandað ýmsum efnum til smekkbætis, hressingar eða næringar; en beztur svaladrykkur er hreint, kalt vatn.

Vatnið fer úr meltingarfærunum inn í blóðið og um allan líkamann. Það fer aftur út úr blóðinu og út úr líkamanum gegnum nýrun (þvagið), húðina og lungun. Þegar það kemur út úr líkamanum, eru í því mörg úrgangsefni, sem líkaminn þarf að losna við.

Ef sótteitur er í blóðinu, þá fer það út úr líkamanum með vatninu (mest í þvaginu).

Því meira sem sjúklingurinn drekkur, þeim mun meira vatn fer inn í blóðið og út úr því aftur, og þeim mun meira skolast burtu af sótteitrinu úr líkamanum.

Það er því ein hin mesta og bezta hjálp, sem veitt verður þessum sjúklingum, að láta þá drekka sem allra mest af hreinu köldu vatni, til þess að sótteitrið (úr Eberth's-gerlunum) safnist sem minst fyrir, skolist sem mest burtu úr líkama þeirra.

Sjúklingurinn fær mjólk; í henni er vatn; en það er ekki nóg. Segjum hann drekki 2 potta af mjólk á sólarhring; þá er bezt að hann drekki þar að auki 2 potta af hreinu köldu vatni; það verða 4 pottar í alt. Og má vera meira, upp í 6 potta.

Það er óþarfi að blanda drykkjarvatn sjúklingsins; en mörgum sjúklingum finst vatnið svala sér betur og

drekka af enn meiri lyst, ef það er sýrt. Í sveitum má láta í það ögn af gamalli góðri sýru. (1 eða 2 matskeiðar í $^1/_2$ pott af vatni).

Áfenga drykki skal ekki gefa sjúklingunum nema læknir segi fyrir.

5. Ef maður hruflar sig á hendi og hirðir ekki um, þá er við búið, að ilt hljótist af. Líkaminn er veikur fyrir þar sem skeinan er. Ef óhreinindi koma þar að og í þeim sóttkveikjur, þá er hætt við þrota eða ígerð. Oft verður lítið úr bólgunni. En stundum verður hún þó að alvarlegum sjúkdómi og enda að banameini.

Þetta vita allir og þetta skilja allir. Vita líka að þessu má varna. Og vörnin er hreinlæti, hreinsa meiðslið og halda því hreinu. til þess að sóttkveikjur komist ekki í það.

Nú liggur maður í taugaveiki. Þá er allur líkaminn veikur fyrir og mikil hætta á því, að ýmsar sóttkveikjur, sem eru í öllum óhreinindum, geti unnið á honum, komist inn í holdið og hjálpað Eberth's-gerlunum til að bana sjúklingnum.

Það er því ein hin brýnasta nauðsyn að þrífa sjúklinginn sem bezt má verða. Þvo andlit hans og hendur á hverjum degi; þvo allan líkamann úr volgu vatni, einu sinni eða tvisvar í viku, eins þótt hann sé laugaður úr köldu vatni vegna sótthita: þvo óðara af, ef hörundið saurgast af hægðunum eða þvaginu. Þá skal og skifta um voðir og ver og nærföt, þegar óhreinkast fer. Enn fremur varðar mjög miklu, að munnurinn sé iðulega hreinsaður; skal reyna að fá sjúklinginn til að skola munninn vandlega, áður en hann etur eða drekkur, og eins á eftir í hvert sinn er hann hefir drukkið mjólk eða neytt annarar fæðu. Loks ber að gæta þess, að andrúmsloftið sé hreint; ella er lungunum hætt. Það er öldungis óhætt að hafa glugga opinn eða á gátt. Eg hefi ekki orðið þess var, að hreinn súgur skemmi nokkra manneskju. En eg veit fyrir víst að óhreint andrúmsloft verður mörgum að meini. Og kuldann er ekki að óttast. Sóttveikur maður — hann er

nógu heitur. Hann þarf ekki meira en 12—15° C. Honum líður ver, ef meira er hitað. Þegar sótthitinn er horfinn, þá fyrst verður hann kulvís og þarf meiri stofuhita (18° C.).

Það er gamalt latneskt læknamáltæki: Gættu þess fyrst að gera ekki mein (primum non nocere). Þetta alt um meðferð á taugaveiki er ætlað alþýðumönnum, í því skyni að þeir læri að gera ekki sjúklingunum mein.

Taugaveikin er svo margbreytt og manneskjurnar ólíka, að engir tveir sjúklingar eru alveg eins.

Að sumu leyti verður þó meðferðin lík á öllum sjúklingunum. Og hér hefir verið rætt um þau atriði.

En að öðru leyti þarf oft eitt að gera við þennan sjúkling og annað við hinn; sitt á við hvern. Það er vandinn. Þar þarf mikla þekkingu og reynslu; til þess þarf læknislist.

Hvernig varna má því, að taugaveiki berist mann frá manni.

Eberth's-gerlarnir eru orsök veikinnar. Ef einhver fær taugaveiki, þá er það af því, að þessir gerlar hafa komist inn í hold hans og blóð. Og þeir eru ávalt komnir úr annari manneskju, sem hefir þessa sömu veiki, eða hefir haft hana. Leið gerlanna úr einni manneskju í aðra er stundum stutt og bein og fljótfarin, en stundum löng og krókótt og langur tími frá því er einn sýkist, þar til er annar tekur við. Þessu er áður lýst.

Hér er því um að gera að drepa sóttkveikjuna.

Ef maður legst í taugaveiki og allir Eberth's-gerlarnir eru drepnir jafnharðan og þeir koma út úr líkama hans, í saur, þvagi og hrákum, þá er fyrir girt að aðrir fái sjúkdóminn af þeim sjúkling.

Ef þannig væri farið með alla, sem fá taugaveiki hér á landi á komandi árum, þá mundi veikin óðum þverra og að lokum detta úr sögunni.

Hver er sjálfum sér næstur.

Ef einhver legst í taugaveiki, þá stendur heimamönnum næst að annast þetta, drepa sóttkveikjuna, sem kemur úr sjúklingnum, til þess að hún fari ekki í þá sjálfa.

Það er auðvitað langbezt bæði fyrir heimilið og fyrir sjúklinginn, að koma honum í sjúkrahús.

Þess er enginn kostur til sveita. Þeim mun meiri vandi hvílir þar á heimilinu. En þó að veikin berist í einn mann á sveitaheimili, þá má vel hirða sjúklinginn svo, að sóttkveikjan komist ekki úr honum í aðra heimamenn, eða á önnur heimili. Og þó að sjúklingurinn geti ekki verið sér í herbergi og verði að liggja í baðstofunni (auðvitað einn í rúmi), þá á sóttvörnin að geta tekist engu að síður. Í útlendum sjúkrahúsum er það sumstaðar siður enn í dag að hafa menn með taugaveiki í sömu stofum og aðra sjúklinga. Og það ber afarsjaldan við, að hinir sjúklingarnir taki veikina. En þar er líka gætt allrar varúðar.

Hér verður þá um tvent að ræða: 1) Hvernig drepa má sóttkveikjur; 2) hvernig beita skal þeim ráðum við taugaveiki.

Um sótthreinsun. Öll sótthreinsun er sóttkveikjudráp. Sóttmengaður er hver sá hlutur, sem lifandi sóttkveikjur eru í eða á. Tveim höfuðaðferðum er beitt til að bana sóttkveikjum: hita eða eitri.

Ef sóttmengaðir hlutir, t. d. föt, eru soðnir hálfa stund í vatni, þá drepast sóttkveikjurnar. Marga hluti, sem skemmast í sjóðandi vatni, má sótthreinsa í sjóðheitri vatnsgufu. Sótthreinsunarofn er áhald til þess; það er gríðarstórt járnkerald, sem er sett þvers um gegn um steinvegg, og járnhlemmur fyrir hvorum enda og má loka loftþétt. Sóttmengaður fatnaður er látinn inn um annað endaopið, á járngrind, lokað og síðan hleypt sjóðheitri vatnsgufu (eða enn heitari) inn í keraldið úr gufukatli. Að $^1/_2$—1 stundu liðinni er hinn endinn opnaður og þar tekinn út fatnaðurinn. Því að sitt herbergið er

hvoru megin við ofnvegginn, annað fyrir sóttmengaða hlutina, hitt fyrir þá sótthreinsaða. Slíkur ofn með húsi yfir kostar 3—4 þúsund kr. Einn er til hér á landi. Hann er í Laugarnesi við holdsveikraspítalann og hefir komið Reykjavík og nærsveitum að góðu haldi.

Menn þekkja mjög mörg eitur, sem drepa sóttkveikjur. Hér skal nefna nokkrar af þeim eiturblöndum, sem tíðast eru notaðar.

Karbólvatn, 5%₀ (dýrt); súblímatvatn, 1‰ (ódýrt, en mjög eitrað og því vandfarið með það): klórkalkvatn, 4%; kresólsápuvatn, 5% (mjög ódýrt og eitt hið bezta sótthreinsunarlyf).

Loks er vert að muna það, að flestar sóttkveikjur þola illa birtu. Ef sóttmenguð húsgögn eru viðruð úti, helzt 3—4 vikur, í skjóli fyrir regni en í góðum súg og móti sólu, þá má oftast treysta því, að sóttkveikjurnar drepist. Fóðraða stóla og bekki má t. d. bursta upp úr karbólvatni og viðra síðan, sem hér var sagt.

Nú er að ræða um taugaveiki.

Það er á sveitaheimili og sjúlingurinn verður að liggja í baðstofunni — alt sem erfiðast.

Ef heimamenn þurfa að fara til annarra bæja, t. d. til að vitja læknis, þá gæta þeir þess að koma hvergi inn, nema brýna nauðsyn beri til, og láta þá vita af því, að taugaveiki sé heima hjá þeim, til þess að fólkið á viðkomustaðnum sé við öllu búið.

Ef gestur kemur á sóttarheimilið, er hann varaður við veikinni, bannað að koma inn að óþörfu.

Einum kvenmanni er falið að hirða sjúklinginn að öllu leyti. Hún má ekki eiga við mat, ekki vera með börn. Hún hefir léreftsforklæði yzt fata (þvær það oft) og uppbrettar ermar í hvert sinn er hún býr um sjúklinginn, baðar hann eða hagræðir honum, og þvær sér vandlega um hendur og handleggi á eftir, í hvert skifti, úr heitu vatni og sápu með handbursta (kostar 10 aura); ef hún hefir sótthreinsunarlög, burstar hún hendurnar úr honum á eftir með öðrum bursta.

Kirna er tekin undir öll óhreinindi sjúklingsins og höfð í framhýsi á afviknum stað. Í næturgagn sjúklingsins og hrákabolla er látið kresólsápuvatn eða karbólvatn eða annar sótthreinsunarlögur, jafnmikið og fyrir er í ílátunum; síðan er helt úr þeim í kirnuna. Þegar sjúklingnum er þvegið, er þvottaskolpið blandað á sama hátt og helt í kirnuna. Þar verður þetta að standa 4 stundir eða lengur, áður en út er helt, og er bezt að grafa djúpa holu úti á túni, langt frá vatnsbóli, og hella í hana. Ef sótthreinsunarlyf eru ekki til, eða þrjóta, þá má safna öllu þessu í pott, setja hann yfir eld, er hann fyllist, láta sóda í (hnefafylli), ef til er, og sjóða hálfa stund, hella síðan út. Pottinn má vel hreinsa síðar, svo að ekki saki.

Nærföt sjúklingsins og voðir og ver úr rúminu eru tekin óðara en á þeim sér, soðin í vatni ½ stund og síðan þvegin. Fatnaðinn má láta í vel heldan stamp, hella vatni yfir og geyma, þar til sótthreinsað verði í sótthreinsunarlegi eða suðuhita.

Gólf eru þvegin daglega, en aldrei sópuð þur. Þess er gætt að ekki atist rúmstæði sjúklingsins eða veggurinn við rúmið og óðara þvegið, ef til ber.

Sjúklingurinn fær sérstök matarílát; aðrir skulu ekki eta úr þeim; og þau skal þvo sér úr sjóðheitu vatni.

Þetta er þá allur vandinn. Hann er ekki mikill og kostnaðurinn því minni.

Hitt er mikið, sem upp úr þessu hefst. Skynsamleg meðferð á sjúklingnum og sífeld sótthreinsun á óhreinindum hans ber venjulega þann dýrmæta árangur, að sjúklingurinn lifir, en sóttkveikjan drepst, svo að engir aðrir taka sóttina.

En hvað á þetta lengi að ganga? Hvenær hættir útferð sóttkveikjunnar (Eberth's-gerlanna) úr líkama sjúklingsins?

Venjulega er sóttkveikjan með öllu horfin úr líkama sjúklingsins, þegar hálfur mánuður er liðinn frá því er

sótthitinn hvarf til fulls. Þá má gera fullnaðarsótthreinsun og hefja samgöngubann.

En því er ekki að neita, að einstöku sinnum bregður út af þessu. Menn hafa fyrir skömmu uppgötvað, að Eberth's-gerlarnir geta stöku sinnum haldið áfram lífi sínu í innýflum manneskju, sem legið hefir í taugaveiki, og það í marga mánuði, óvíst hvað lengi, eftir að taugaveikin er um garð gengin og manneskjan alfrísk. Þessar gerlamanneskjur eru háskagripir; sóttkveikjan er í hægðum þeirra; enginn varar sig á þeim; þær geta sáð veikinni hingað og þangað. Og þá veit enginn hvaðan hún er komin. Þess eru enda dæmi, að Eberth's-gerlar hafa fundist í hægðum heilbrigðra manna, sem aldrei hafa haft taugaveiki; gerlarnir hafa þá komist niður í þarmana, en ekki þaðan inn í hold og blóð manneskjunnar og hún því ekki sýkst.

Menn skulu ekki óttast þetta um of. Þetta er sjaldgæft. Það rýrir ekki gildi sóttvarnanna. Það skerpir nauðsyn þeirra og kennir okkur í viðbót, að það er skylda hvers manns, sem fengið hefir taugaveiki, að gæta hins ítrasta þrifnaðar lengi á eftir.

GUÐM. BJÖRNSSON.

Jónas Lie.

Á Íslandi eiga allmargir menn og konur að þakka Jónasi Lie, skáldsagnamæringnum norska, er andaðist í sumar, margar ánægjustundir; er því skylt að minnast hans og æfistarfs hans í íslenzku tímariti, og það því fremur sem hann um 1870, er stjórnmál vor áttu einna erviðasta aðstöðu hjá Dönum, lagði Íslandi drengilega liðveizlu í norskum blöðum, eins og skáldabróðir hans Björnstjerne Björnson og ýmsir aðrir mætir samlandar þeirra.

Jónas Lie átti að rekja ætt sína til norskra fjallabænda frá Stóruhlíð norður undir Dofrafjöllum. Langafi hans, ötull maður og vel gefinn, fluttist búferlum til Þrándheims, af því að hann þoldi lítt stritvinnu og búskaparumstang. Hann varð þjónn á fógetaskrifstofu í Þrándheimi, en kom með dugnaði sínum og vitsmunum ár sinni svo vel fyrir borð, að hann varð mesti atkvæðamaður í borginni, er stundir liðu fram. En nokkuð þótti hann einráður um málefni borgarinnar og mun hann með fram af því hafa verið kallaður Þrándheimskonungur.

Faðir Jónasar lagði fyrir sig lög og varð dugandi og samvizkusamur embættismaður, en móðir Jónasar var kona stórgáfuð af Finnakyni í móðurætt, og sagði hann svo sjálfur frá, að frá henni væri sér komið hugmyndaflug og orðgnótt.

Jónas var fæddur 6. nóv. 1833. Þegar hann var 5 vetra, fluttist faðir hans til Tromsö og varð þar bæjarfógeti.

Jónas litli ólst upp á hinum sagnauðgu og hrikalegu stöðvum, sem nefndust Hálogaland í fornöld, og varð þegar

í æsku heillaður af þeim. Hefir hann í skáldsögunni »Den Fremsynte« (Davíð skygni) lýst æskustöðvum sínum og mörg beztu æfintýri hans eiga rót sína að rekja til sagna, er hann hefir heyrt þar í æsku.

Foreldrar Jónasar voru bæði vel að sér og létu sér því ant um, að sonur þeirra lærði eitthvað. En fram eftir aldri var því ekki að hrósa, því að hann var mesti slóði við alt nám. Þegar hann gekk í barnaskóla, þurfti hann einlægt að staldra við og »góna og glápa« á hvað eina sem fyrir augun bar, að því er honum segist sjálfum frá. Var hann því oft 1—2 stundir á leiðinni í skólann, þótt það væri ekki nema 10 mínútna gangur. Ekki tók betra við, er hann var settur í unglingaskólann. Hann var jafnlatur og áður, en var nú drjúgum barinn fyrir letina. Loks var hann settur í latínuskólann í Björgvin, en námið gekk þar og ærið skrykkjótt og bekkjabræðrum hans þótti hann fáfróður og ankannalegur um marga hluti. En tvent var það sem aflaði honum álits hjá skólabræðrum sínum. Hann var einhver mesti áflogakragi og kunni að segja vel og skipulega frá ýmsu, sem hann hafði séð eða heyrt. Þessi ár fór hann að bera við að yrkja, en ljóð hans fengu lítinn byr hjá félögum hans. Eftir 4 ára skólaveru fór hann úr skóla og var nú sendur til Kristjaníu til Heltbergs gamla. Hann var kennari með afbrigðum og þótti geta gert hvern letingja eða liðlétting að stúdent. Svo fór og hér. Þegar Jónas hafði dvalið $1/2$ ár á stúdentaverksmiðju Heltbergs, tók hann stúdentspróf með 2. einkunn.

Björnstjerne Björnson var Jónasi samtíða hjá Heltberg gamla. Fór Jónasi sem mörgum öðrum félögum Björnsons í þá daga, hann varð heillaður af snild og höfðingsskap hins »fráneyga og stórhuga leiðtoga«, en Björnson batt vináttu við Jónas og glæddi með stakri nærfærni trú Jónasar á skáldskapargáfu sína. Hefir Jónas í bréfi til Björnsons sjálfur skýrt frá því, hversu rík og víðtæk áhrif Björnson hafi haft á sig.

Þegar Jónas var orðinn stúdent, fór hann að lesa lög. Laganámið sóttist seint, því að fyrstu árin var hugur hans ærið reikull við námið. Loks lauk hann þó lögfræðisprófi með góðum vitnisburði og varð skömmu síðar yfirréttarmálaflutningsmaður í Kongsvinger og gekk að eiga frændkonu sína Thomasine Lie. Löngu síðar hefir Jónas í upphafi skáldsögunnar »Et Samliv« að nokkru leyti gert endurminningarnar um sæludaga þeirra hjóna að yrkisefni, enda var hjúskapur þeirra alla æfi svo ástúðlegur og fagur og Thomasine manni sínum svo glöggur og hollur ráðunautur við ritstörf hans, að Jónas hefir sjálfur sagt, að gengi margra skáldsagna hans sé ekki síður að þakka henni en sjálfum sér.

Um 1860, er Jónas Lie settist að í Kongsvinger, hófust þar nokkur uppgangs- og gróðabrallsár. Erlendis hafði trjáviður hækkað mikið í verði og fyrir því höfðu skógarnir í nærsveitunum við Kongsvinger komist í geipiverð, en með fram af því að járnbraut var lögð þar um þær mundir.

Jónas átti ýmsa mikilsmegandi menn að og var sjálfur hinn ljúfasti í umgengni, fekk hann því brátt marga viðskiftamenn og græddist drjúgum fé. Hann var hinn gestrisnasti á heimili sínu og á vetrum gekk ekki á öðru en sífeldum veizlum og samkvæmum bæði hjá honum og öðrum fyrirmönnum í Kongsvinger og stórbændunum þar í nágrenninu. Stundum fóru kunningjar hans heim til hans til þess að fá hann með sér í orlofsferðir eða skemtiferðir. Þegar hann svo færðist undan sakir annríkis, höfðu þeir til að segja: »Þú þorir ekki að fara fyrir henni Thomasine, konunni þinni«. Eftir á bar það einatt við, að kona hans bar sig upp undan því, að vinir hans ætluðu, að hún réði ferðum hans, hafði hann þá til að segja: »Sögðu þeir það, Thomasine, sögðu þeir það?« Hann hafði þá alls ekki veitt orðum þeirra eftirtekt, heldur verið annars hugar.

Þess á milli komu góðvinir hans stundum að heimsækja hann, svo sem Björnson eða Ole Bull. Þá var

mikið um dýrðir á heimilinu, ekki sízt þegar Ole Bull tók fiðluna sína og heillaði áheyrendurna með tónum sínum.

En féglæfrarnir og gróðabrallið, sem fyr var vikið að, fór vaxandi og Jónas Lie var engan veginn eins varkár og forsjáll sem skyldi. Hann flæktist inn í margvíslegar ábyrgðir og viðskifti, sem voru í mesta máta ótraust, og þegar hrunið reið að, sogaði fjárþrota-hringiðan hann í sig. Hann misti aleigu sína og stóð uppi með tvær hendur tómar, konu og þrjú börn og skuldir, sem námu um 1 miljón króna.

Á ferð til Kristjaníu vorið 1868 skýrði Jónas konu sinni frá, hvernig komið væri fyrir sér. Hann var magnþrota á líkama og sál og honum fundust öll sund lokuð. Það er bágt að segja, hvað hann hefði tekið til bragðs, hefði hann ekki átt þá konu sem hann átti. Hún hughreysti hann, lagði niður fyrir honum, hvernig þau gætu dregið fram líf sitt og barnanna og hvatti hann til að gefa sig nú nær einvörðungu við skáldskapnum.

Með þeim fasta ásetning að rétta aftur við hag sinn fluttist Jónas um haustið til Kristjaníu. Þungt var honum í skapi, er hann hugleiddi framtíðarhorfurnar, en sárast sveið honum þó að geta ekki borgað hverjum sitt og mörg ár bjó skuldasúpan honum angur og trega og lét hann ala aldur sinn fjarri fósturjörð sinni. Ekki er hitt síður merkilegt og einkennir allvel manninn, að mörg ár reyndi hann eftir mætti að grynna á skuldum sínum, þar til vinir hans leiddu honum fyrir sjónir, að það væri ókleift verk. En hins getur sagan ekki, hversu hann tók sér nærri að láta af þessari tálvon.

Eins og búast mátti við, átti hann í fyrstu erfitt uppdráttar og varð að leggja fyrir sig blaðamensku, tímakenslu og fasteignasölu. Auk þess var hann einkaritari Jóhans Sverdrups, stjórnmálamannsins mikla, og bar úr býtum fyrir það 25 spesíudali á mánuði. En í tómstundum sínum fór hann að semja skáldsögu, sem kom út um jól 1870 og gerði hann í skjótri svipan frægan um

endilangan Noreg. Hún nefndist »Den Fremsynte eller Billeder fra Norland«. Að Jónas Lie hefir sjálfur kunnað að meta skáldsögu þessa, má marka af því, að nokkrum vikum áður en hún kom út hitti hann á götu í Kristjaníu góðan vin sinn, sem tók hann tali og fór að hughreysta hann. Jónas var eins og annars hugar, en sagði loks eftir langa þögn: »Nú fer eg að uppskera«. Þegar bókin kom út, skildi vinur hans, við hvað hann hafði átt.

Það er óþarfi að rekja hér efni bókarinnar, þar sem hún er kunn mörgum lesendum og birtist auk þess innan skamms í íslenzkri þýðingu. En þess má geta, að söguhetjan »Davíð skygni« á í sumum greinum sammerkt við Jónas sjálfan. Hugsjónalíf Davíðs og ást hans til bernskustöðvanna og æskuendurminninganna er bergmál af Jónasi sjálfum. Ófreskisgáfan hefir snemma gert Davíð veiklaðan og veikburða, en með hvílíkri samúð og nærfærni hefir Jónasi tekist að lýsa sálarlífi þessa sjúklings! Tregandi móðir eða harmandi ástmey mundi ekki hafa gert það með mýkri hendi. Og hvílík unun er svo að sjá og virða fyrir sér Súsönnu, hina þrekmiklu, einörðu og hispurslausu vinu Davíðs! Lýsing skáldsins á henni er einhver fegursta kvenlýsing, sem til er í norskum bókmentum. Enginn, sem hefir nokkur kynni af æsku og ástum, mun geta lesið hina skammæju og hjartnæmu ástarsögu þeirra Súsönnu og Davíðs án þess að vikna. Það leynir sér ekki, að hún er runnin undan dýpstu hjartarótum skáldsins.

Nokkrum mánuðum eftir að bókin kom út, fekk Jónas ferðastyrk nokkurn til þess að ferðast um »Norðurland og önnur fjarlæg héruð« í Noregi og halda áfram ritstörfum sínum og nokkru síðar var honum enn veittur 400 spesíudala styrkur til þess að ferðast til útlanda og dvelja þar. Haustið 1871 tók hann sig upp með fjölskyldu sína og fluttist til Rómo og settist þar að. Helmingur af styrknum gekk til ferðarinnar. svo að hann þurfti að halda einkar spart á fé sínu. Kona hans lét ekki sitt eftir liggja, hún bjó til allan mat og annaðist 4 börn án þess að hafa

nokkra aðstoð, svo teljandi sé; efnahagurinn leyfði þeim ekki að hafa vinnukonu. Næsta ár fekk Jónas enn á ný veitingu fyrir styrknum og Hegel bóksali galt honum svo ríflega borgun fyrir 2 bækur, er hann gaf út, að Jónas gat vel komist af og dvalið nokkur ár samfleytt í Róm.

Hér er ekki rúm til að skýra nánara frá skáldsögum þeim, er Jónas samdi þessi fyrstu ár, sem hann dvaldi erlendis, enda standa þær allar á baki »Den Fremsynte«. Jónas virðist hafa oftekið sig á honum og hafa þurft nokkur ár til þess að átta sig á hinni nýju skáldskaparstefnu, er var einmitt þá að færast yfir Norðurlönd. Hann snerist meira að segja öndverður gegn henni í skáldsögunni »Thomas Ross« og tveim erindum heimspekilegs efnis, er hann gaf út. Má geta nærri, að það var ekki til að auka vinsældir hans eða álit hjá ungu kynslóðinni, er hamaðist þá sem mest gegn »rómantisku« stefnunni og hóf veruleikaskáldskapinn til skýjanna. Í sumum ritum Jónasar, sem út komu milli 1870 og 1880, eru þó allmikil tilþrif, svo sem í »Fortællinger og Skildringer fra Norge« og »Lodsen og hans Hustru«. Aftur á móti kvað lítið að sjónleik einum, »Grabovs Kat«, er hann samdi um þær mundir. Þó var hann nokkrum sinnum leikinn í Kristjaníu og Stokkhólmi.

Í skáldsögunum »Rutland« og »Gaa paa« fer að marka fyrir stefnubreytingu í skáldskap Jónasar og hann tekur að hallast að veruleikastefnunni. Í síðari bókinni bannsyngur hann deyfðina og framtaksleysið í norsku afdölunum og kveður fjör og framsókn lykilinn að gæfu einstakra manna og fjöldans. Þegar bók þessi var komin út, fluttist hann til Parísar og bjó þar síðan að staðaldri fram undir 20 ár, nema hvað hann á sumrin dvaldi löngum í þorpinu Berchtesgaden í Salzburgerölpum. Lauk hann þar allajafna við bók þá, er hann hafði ætlað sér að láta koma út það árið.

Jónas mun hafa valið sér sumarvist í Berchtesgaden, af því hinn skrúðgræni dalur, sem er girtur hrikalegum

og risavöxnum fjöllum, minti hann á norsku dalina, sem hann unni svo heitt.

Í Berchtesgaden lifði Jónas mjög reglubundnu og starfsömu lífi. Dag hvern gekk hann bæði kvelds og morgna langar leiðir með konu sinni og þá var nú ekki um annað talað en »bókina«, sem hann var að semja. Gaf hún honum þá einatt góðar bendingar, og Jónasi sjálfum fórust svo orð um aðstoð þá, er hún lét honum í té: »Þær skáldsögur mínar, þar sem mikið er komið undir smekkvísi, rökvísi og að gæta vel efnissambandsins, hefðu varla orðið til án fulltingis hennar, að minsta kosti ekki í þeim búningi sem þær eru nú. Eg var sem sé hugsjóna-maður — þar átti eg heima«. Starf hennar var að rökrýna og vinsa úr, en hans að skapa og yrkja.

Þegar þau komu heim, settist hann við að yrkja, en hún fór að hreinskrifa handritið. Kom það þá stundum fyrir, að Jónas hafði alt á hornum sér, er illa lá á honum eða andagiftin var ekki heima. En kona hans tók rausi hans með stakri stillingu og sefaðist hann þá brátt.

Sextán sumur dvaldi Jónas í Berchtesgaden; afkastaði hann þar afarmiklu, því fátt var það sem truflaði eða olli ónæði. Hann fullsamdi þar eða lagði smiðshöggið á 16 skáldsögur alls, sem hann hafði undirbúið á veturna í París.

Einn sumartíma dvaldi Ibsen í Berchtesgaden. Var hann þá að yrkja »En Folkefjende« og fór mikið einförum og átti varla mök við nokkurn mann. En á hverju laugardagskveldi kom hann til Jónasar og réð sér þá stundum ekki fyrir kæti. Hann talaði þá um alla heima og geima, neytti alls, sem fram var borið, og hélt sjaldan heim fyr en langt var liðið á nóttu. En þess á milli sáust þeir Ibsen varla nokkurn tíma, enda höfðu þeir komið sér saman um að trufla ekki hvor annan á öðrum tímum, því að báðir höfðu ærið nóg að starfa. En oft gekk Ibsen á kveldin fram hjá húsi Jónasar og skotraði þá forvitinn augunum inn til hans. —

Í París kyntist Jónas nánara veruleikastefnunni og

varð af alhuga henni fylgjandi. Fór hann eins og önnur skáld um þær mundir að ræða ráðgátur lífsins og leita úrlausnar á þeim. Verða hér eins taldar nokkrar hinar helztu skáldsögur hans frá þeim árum og drepið ofurstuttlega á efni þeirra.

Í »Familien paa Gilje« lýsir hann lífi embættismanna til sveita og fjölskyldna þeirra og talar þar drengilega máli dætranna og húsmæðranna. Bókinni var mæta vel tekið, og Arne Garborg telur í minningarriti sínu um Jónas Lie, að með skáldsögu þessari hafi Jónas fyrst náð föstum tökum á almenningi og orðið eftirlætisskáld hans. Vera má þó, að Garborg taki nokkuð djúpt í árinni. Í »Kommandörens Dötre« lýsir skáldið æfiferli tveggja systra. Þær bera skarðan hlut frá borði lífsins, af því að tildrið og tízkan bannar þeim að njóta manna þeirra sem þær unna. Niðurlag bókarinnar er einkar hjartnæmt og yndisfagurt. Líður það trauðla þeim úr minni, sem hafa einu sinni lesið það.

»Et Samliv« greinir frá hjúskap einna hjóna. Þau lifa saman eins og fólk flest, en hjónaband þeirra er að eins líkamleg sambúð, en ekkert sáluneyti. Á silfurbrúðkaupsdegi þeirra opnast loks á þeim augun og þá skiftast þau á þessum alvöruþrungnu orðum:

»Hjónunum er eins farið og dýrunum,« segir húsfreyja, »drottinn hefir varnað þeim málsins. Þau geta orðið til hvort við annars hlið!«

Og bóndi hennar svarar eftir stundarbið: »Vera má að eg hafi verið — flón — sannkallað flón . . . Þú hefir ekki átt sjö dagana sæla hjá mér, vesalingur, það er öðru nær; eg sé það nú . . . En, — eg kom svo oft með harm eða hlátur í huga, til þess að halla höfði að barmi þínum og gera þig hluttakandi í hrygð minni eða kæti, — en þú varst þá vant við látin eða áttir ýmsum öðrum störfum að gegna. — Með því móti venst maður við að fara einförum . . . Og þá er nú úti um samlífið.«

Í skáldsögunni »Niobe« lýsir Jónas Lie hinni uppvaxandi kynslóð, eins og hún kom honum þá fyrir sjónir.

Kennir þar mikillar bölsýni, sem annars gætir lítið í ritum Jónasar og bókin endar á því, að frú Baarvig fyrirfer sér og þremur elztu börnunum, sem hún ætlar að eigi sér engrar viðreistar von.

Margar aðrar skáldsögur Jónasar mætti enn telja, og það mjög merkar, en samt sem áður virðist réttast að láta hér staðar numið og benda heldur með fám orðum á nokkur helztu einkenni skáldskapar hans og skáldsagna. Hann er fyrst og fremst skáld heimilislífsins og heimilanna og lesandanum dylst ekki, að hann hefir þekt þau út og inn. Og rit hans bera með sér, að honum hefir verið hjartfólgið að auka ásthlýjuna og bæta andlega andrúmsloftið á heimilunum, en vara menn við öllum grynningum þeim og boðum, sem þar geta orðið sjálfum þeim og ástvinum þeirra að fjör- og giftutjóni. Í flestum skáldsögum Jónasar gerir þessi háleita og fagra hugsjón meira eða minna vart við sig og samtvinnuð henni er svo mikil samúð með öllum sem eiga bágt, eða berst á eða týnast, að menn heillast ósjálfrátt af skáldinu og ritum hans. Búningur hinna síðari skáldsagna hans, sem lætur oss sjá, heyra og þreifa á persónunum í spurningum þeirra og tilsvörum í stað meira eða minna nákvæmra lýsinga, er maður á að venjast hjá öðrum skáldum, hefir og aukið vinsældir hans. Þegar hér við bætist smáfyndni hans og hið blikandi litskrúð, er hann bregður yfir viðburðina, þá skilst mönnum, að hann er óskaskáld heimilanna, en ekki sízt þeirra manna, sem þrá meiri hlýju, meira ljós á heimilunum og giftudrýgri og betri heimilismenn.

Þ. H. B.

Stikukerfið.

(Tugamál og tugavog).

Meðal lagafrumvarpa þeirra, er stjórnin lagði fyrir síðasta þing, og hafa síðan orðið að lögum, var eitt »um metramæli og vog«, og var það, eins og einn þingmaður tók fram, einkennilegt að því, að það fór fram á að »lög-helga urmulinn allan af útlendum orðum«. Meiri hluti þingsins félst á tillögur stjórnarinnar, og vildi ekki einu sinni leyfa »gömlum og góðum táknum máls og vogar« að standa í svigum aftan við útlendu orðin. Þó náði loks fram að ganga tillaga um það, að veita stjórninni heimild til að löggilda íslenzk heiti, og væntu sumir þess, að hún mundi nota þessa heimild, ef það væri almennur vilji, en aðrir samþyktu tillöguna í því trausti, að stjórnin notaði ekki þessa heimild. Nú er það undir þjóðinni komið, hvort íslenzk nöfn verða notuð í þessari grein í stað útlendra eða ekki, og virðist því tími til að taka mál þetta enn til íhugunar, og leitast við að skoða það sem bezt niður í kjölinn, þótt það væri talsvert rætt í fyrra sumar, bæði á alþingi, og einkanlega í blöðunum (»Ingólfi« og »Reykjavík«).

Í athugasemdunum við stjórnarfrumvarpið er sagt, að þegar »metramálið« hafi verið lögleitt í Belgíu, hafi þar verið leitast við að setja þjóðleg heiti á hinar nýju einingar, en eftir fá ár hafi þeim verið alveg slept, og hin alþjóðlegu heiti tekin upp. En þess er að gæta, að Belgía var í sambandi við Holland, er metramálið var lögleitt þar, en þegar löndin skildu, var eðlilegt að frakknesku heitin

væri tekin upp í Belgíu, með því að frakkneska var (og er enn) aðalritmál þar í landi.

Aðalástæða stjórnarinnar fyrir því, að taka upp útlend heiti á máls- og vogareindum (einingum) stiku-(»metra«-) kerfisins er sú, að þau veiti hægðarauka í viðskiftum við útlendinga. En þessi ástæða er ekki nærri því eins mikils virði og sýnast kann í fljótu bragði, því að það nær engri átt að »metramálsheitin« eintóm nægi til þess, að menn af ýmsum þjóðum geti skilið hver annan eða viðskifti þeirra gengið greiðlega — þar þarf sannarlega meira til, eins og ljóslega var sýnt fram á í »Ingólfi« um þingtímann, og stendur það alt enn óhrakið. Þar sem vitnað er sí og æ til ýmissa orða, er komið hafi frá útlöndum með kristninni, svo sem biskup, kirkja o. s. frv., þá sýna þau einmitt, hversu hæpið það er, að slík aðkomu-orð verði að nokkru liði í viðskiftum þjóða, því að hver tunga hefir breytt þeim eftir sínu eðli, og það svo, að Frakkar skilja ekki, hvað vér eigum við, þegar vér segjum *biskup*, og vér ekki, hvað þeir eiga við, er þeir segja *evêque*, þótt alt sé sama orðið upphaflega. Eigi munu Englendingar heldur skilja, hvað vér eigum við með orðinu *kirkja*, og vér ekki heldur orðið *church* hjá þeim, ef vér höfum ekki numið enska tungu. Sumir, sem taka vilja upp útlendu »metramálsheitin«, kannast þó við það, að íslenzkunni mundi eðlilegast, að breyta »kilometer« í »kílmeter«, »kilogram« í »kílgramm«, og eins mundi »mílmetur« og »mílgramm« vera samkvæmara íslenzku tungutaki en »millimeter» (»mílimetri«) og »milligram« (»míligramm«). En með slíkum breytingum mundi tapast sá útlendi hljómur og hreimur, er mestu máli þykir skifta í þessu efni. Upptaka útlendra orða í íslenzku til að laga sig eftir útlendingum er sannarlegt neyðarúrræði, enda mun varla nokkur halda því fram, að vér þurfum endilega að taka upp í mál vort útlend nöfn á öllum þeim vörutegundum, sem ganga kaupum og sölum milli vor og útlendra þjóða, til hægðarauka í viðskiftalífinu.

Með því að orðin breytast þannig með ýmsum hætti, er þau ganga frá einni tungu til annarar, og einstök orð nægja eigi til þess, að menn af ýmsum þjóðum geti gjört sig skiljanlega hver fyrir öðrum, hafa margar tilraunir verið gjörðar til þess á vorum dögum, að búa til alþjóðamál, er gæti komið að fullum notum í öllum viðskiftum þjóða á milli, og staðið samsíða þjóðtungunum, er samlandar mundu nota sín á milli eftir sem áður. Engin af þjóðtungum heimsins hefir þótt eins vel fallin til að verða slíkt alheims-hjálparmál, eins og hið nýmyndaða milliþjóðamál »Esperanto«, sem er nú farið að ryðja sér til rúms víðsvegar um hinn mentaða heim. Í slíkt alþjóðamál eru sjálfsagt tekin upp heitin á eindum frakkneska tugakerfisins (stikukerfisins) með endingum þeim, sem við það mál eiga, og þar geta þau sómt sér vel og komið að góðum notum, þótt þau láti illa í eyrum Íslendinga og sé lítt eða ekki skiljanleg útlendingum innan um íslenzk orð af íslenzkum vörum. Þá er »Esperanto« er orðið alment viðskiftamál helztu mentaþjóðanna, ætti flestum Íslendingum að nægja það mál eitt auk móðurmáls síns, og væri þá óþarft að taka upp í íslenzkuna einstaka bálka af alþjóða-orðum, enda mundi það hvorki geta orðið verulega notadrjúgt fyrir sjálf viðskiftin við útlendinga, né affarasælt fyrir vöxt og viðgang móðurmálsins.

Það er ekki heldur rétt, að tuga- eða stikukerfið sé leitt hér í lög eingöngu vegna viðskiftanna við útlönd, því að aðalástæðan hlýtur hér sem annarstaðar að vera sú, hvað það er þægilegt í öllum reikningi, og kemur sá kostur eigi síður að haldi í viðskiftum innanlands, og þar er miklu tilhlýðilegra, viðkunnanlegra og þægilegra að hafa innlend heiti en útlenzk. Allir sjá t. d., hvort hentugra er að nota í ljóðum »röst« eða »kílómetri«, »rastarsteinn« eða »kílómetersteinn«

Dæmi forfeðra vorra, sem meðmælendur útlendu heitanna hafa oft haft á hraðbergi, votta það, að þótt þeir tæki stundum upp útlend heiti á táknunum vogar og máls,

svo sem *lóð*, *pund* og *míla*, þá tóku þeir líka sum heitin af sinni tungu, svo sem eru *mörk*, *vætt; þumlungur*, *fet*, *alin* (öln), sem haldist hafa til þessa, en önnur hafa lagst niður um stund, svo sem *örtug*, *þveiti; læfð* (þverhandar- eða *lófa*-breidd), *stika* og *röst*, sem lagt hefir verið til að tekin væri upp aftur.

Eg hefi áður gjört grein fyrir skoðun minni á þessu máli, bæði á alþingi 1897 og í blöðum (»Ísaf.« XXVI. 54. tbl.), og haldið því fram, að vér ættum að velja táknunum tugamáls og tugavogar íslenzk heiti, önnur en þau, sem eru nú tíðkanlegust vor á meðal, og þó jafnframt stutt og laggóð orð, eins og þau, sem tíðkuð hafa verið hingað til. Sama virðist mér hafa vakað fyrir mörgum þingmönnum neðri deildar 1907, jafnvel sumum þeirra, sem mæltu á móti íslenzku heitunum. Einhver helzti andmælandinn segir t. d., að það sé »mjög lofsverð viðleitni að reyna að smíða íslenzk orð og festa þau í málinu í staðinn fyrir útlend orð« og »hefði verið um verulega falleg og smellin nýyrði að ræða, þá hefði verið sjálfsagt, að taka þau upp í stað útlendu orðanna«. Það væri líka kynleg fyrirbrigði, ef sönnum Íslendingum væri eigi kærari íslenzk orð en útlend, ef þeir hefði ekki mætur á fallegum íslenzkum orðum og yndi af þeim, eins og fallegum íslenzkum hlíðum, grundum, skógum, ám og vötnum. En misjafnar geta auðvitað skoðanirnar verið um það, hver orð sé »verulega falleg og smellin«, eða hvort vel fari á þeim í málinu, eða þau svari til þeirrar hugsunar, sem þau eiga að tákna, eða sé laus við að vera villandi að einhverju leyti. Þeir munu alt af geta fundið eitthvað að íslenzkum heitum í tugakerfinu, sem leggja vilja kapp á það, að útlendu metramálsheitin verði hér ein um hituna. En undarlega má þeim Íslendingum vera farið, er segja, að alíslenzk orð láti sér í eyrum sem orðskrípi, ef þau eru notuð sem máls- og vogareindir, og þeim finst að þau geti táknað eitthvað annað, en hafa ekkert að athuga við það, að nota annað eins orð og »ari«, sem altítt er í íslenzku máli sem

fuglsheiti og mannsnafn, til að tákna með ákveðna flatarmálsstærð.

Mér finst hvorki næg ástæða til að binda sig við frakknesku heitin, sem samþýðast illa tungu vorri, né orðréttar þýðingar þeirra, sem geta aldrei orðið liðlegar né hentugar í daglegu tali, hversu hugvitsamlegar sem þær kunna að vera[1]). Hins vegar fæ eg eigi skilið, að neitt geti verið á móti því, að taka fram úr hinu mikla nægtabúri tungu vorrar orð, er táknað hafa fyrrum einhverja lengd eða þyngd, og gefa þeim ákveðna merkingu í tugakerfinu, eða festa ákveðna lengdar- eða þyngdarmerkingu við ýms orð, er tákna nú óákveðna lengd eða þyngd. Það má finna mýmörg dæmi til samskonar breytinga á merkingu orða í tungu vorri, bæði að fornu og nýju. *Sími* er nú alment haft í merkingunni fréttaþráður (ritsími, talsími), og veldur það engum ruglingi né misskilningi, þótt það orð finnist í fornöld í víðtækari merkingu (um streng eða jafnvel sandrif í Hárbarðsljóðum: »þær or sandi | síma undo«). Engan glundroða gjörir það, og enginn hneykslast á því, þótt *eyrir* sé nú heiti hins minsta penings hjá oss, en hafi áður táknað aðra og miklu meiri fjárhæð, enda er hin forna merking flestum óljós. Breytingar á merkingu orða eru samkvæmar eðlilegu þróunarlögmáli, og sýna einmitt það, að málið okkar er ekki neinn smurlingur eða dauður forngripur. Þess hefir verið getið á aldarafmæli Jónasar Hallgrímssonar, að mörg nýyrði úr þýðingu hans á stjörnufræði Ursins væri svo vel komin inn í íslenzkuna, að þau mundu haldast þar mörg hundruð ára, og hefir Jónas ýmist sett þau saman eða tekið orð, sem til voru í málinu, og fengið þeim nýja merkingu. Þrátt fyrir þetta halda sumir því stöðugt fram, að íslenzk heiti í tugakerfiuu sé

---

[1]) Hér er átt við þýðingar þeirra Bjarna Jónssonar frá Vogi og Guðmundar Björnssonar landlæknis (sjá Sumargjöf 1907), sem mér þykja hvorki vel fallnar til daglegrar notkunar né líklegar til að ná hylli almennings, þótt eg virði mikils viðleitni höfundanna. Sbr. greinar Ól. Dan. og Þork. Þork. í „Ing." 1907.

villandi, með því að þau hafi einhverntíma (fyr eða síðar) táknað eitthvað annað en þær stærðir, sem þær eiga nú að tákna. En þessi ástæða er því að eins gild, að orðin sé höfð um ákveðnar stærðir í nútíðarmáli, annars skiftir það mjög litlu, hvort nokkru eða engu munar í þessu efni frá því, sem fyrrum var, því að fæstum er kunnugt um merkingu þeirra táknana á máls- og vogar-eindum, sem eru fyrir löngu úr gildi gengnar. Þannig finst mér hreinasta hótfyndni að segja, að *stika* sé villandi táknun á »*meter*« (sem á að tákna ákveðinn hluta úr ummáli jarðar, er hefir þó ekki reiknast alveg rétt), af því að þar muni einhverju örlitlu frá hinu forna stikumáli, sem er hætt að hafa í viðskiftum fyrir langalöngu[1]), eða að það taki engu tali að kalla »kilometer« *röst*, af því að röstin hafi í fornöld verið lengri (hvað miklu veit enginn, enda er ekki ólíklegt, að orðið hafi táknað misjafna vegarlend á ýmsum tímum og stöðum[2]).

Það á heima um bæði þessi orð (stika og röst), að þau eru falleg og smellin og vel fer á þeim í málinu, og ættum vér ekki að sleppa þeim, til að koma útlendum orðum að. Stika er fornt heiti á kvarðanum (mælistönginni), sem mælt (eða stikað) er með, öldungis eins og útlenda orðið »meter« (μετρον á grísku[3]) og getur kvarðinn verið lengri eða styttri, eftir því sem frumeind lengdarmáls er í hverju landi. Það má eins vel miða lengd hans (og stikunnar) við frakkneska »metrið« eins og hvað annað. Þá er skifta skal stikunni að tugamáli, horfir beinast við

---

1) Hafi íslenzka alinin í fyrstu verið $18^{5}/_{7}$ þumlungur, eins og Bogi Th. Melsteð ætlar, þá hefir ekki vantað mikið á, að stikan forna, sem átti að vera 2 álnir íslenzkar, væri eins löng og hin nýja (ɔ: frakkneska „metrið"). Annars hefir álnarmálið verið ærið misjafnt.

2) Rússneska röstin („verst") er ekki miklu lengri en „kilometer", og bendir það helzt til þess, að hin forna röst hafi ekki ætíð eða alstaðar á Norðurlöndum farið langt fram úr þeirri vegarlengd, því að líklega er rússneska orðið þaðan komið (úr fornsænsku?). Sbr. mismuninn á mílu í ýmsum löndum.

3) Orð þetta táknar mælistiku (upphaflega) og mál eða mæli yfirleitt.

að draga skiftinefni af mörkunum á kvarðanum; kalla t. d. »centimeter« *skor* og »millimeter« *strik* (sbr. strich á þýzku), enda var skor haft í fornmálinu í merkingunni deild, og minsta lengdarmáls-eind hefir lengi verið kölluð strik[1]). »Decimeter« er miklu sjaldhafðara skiftinefni en hin, og mætti kalla það á íslenzku *spönn* eða *læfð* (fornt orð, dregið af *lófi*, sbr. palm í stikumáli Hollendinga). »Dekameter« og »hektometer« munu líka vera sjaldhöfð orð í viðskiftalífinu, og sýnist vel mega kalla »dekameter« *spöl* og »hektometer« *skeið* (sbr. skeiðrúm um ςταδιον). »Kilometer« eru nú margir farnir að kalla *röst*, enda má telja það orð mjög vel viðeigandi og alls eigi villandi, þótt vera megi, að það hafi upphaflega táknað áfanga (sjá »Reykjavík« VIII 29), en síðan orðið úr því ákveðið lengdarmál líkt og lengdarmálsheitin *öln* eða *alin*, *fet* og *þumlungur*, sem eru dregin af handleggjum, fótum og fingrum mannsins og tákna ákveðnar lengdir hjá oss og fleirum þjóðum, en hafa upphaflega táknað framhandlegginn og lengd hans, iljar-lengdina og lengd eða breidd (fremra hluta) þumalfingursins, af því að menn hafa frá alda öðli haft þessa líkamshluta til að mæla með, og fest síðan heiti þeirra við ákveðnar stærðir[2]). Eins eru tákn-

---

[1]) Svo kvað Hallgrímur Pétursson:

„Hvorki fyr' hefð né valdi
hopar dauðinn eitt *strik*".

[2]) Framhandleggurinn (frá ölnboga út á lengsta fingur) hefir verið undirstaða álnarmálsins hjá fornþjóðunum (πηχυς hjá Forn-Grikkjum, cubitum og ulna hjá Rómverjum), en skiftinefni dregin af spori því, er fóturinn stígar (fótur, fet, skref, sbr. πους hjá Grikkjum, pes og passus hjá Rómverjum), eða ýmsum hlutum handarinnar (spönn, þverhönd, þumlungur, sbr. σπιθαμη, παλαιστη, δακτυλος hjá Grikkjum, palma og digitus hjá Rómverjum), en allar þessar lengdir hafa verið nokkuð mismunandi hjá ýmsum þjóðum — sumar nærri því sín á hverjum stað. »Δακτυλος« hjá Grikkjum og »digitus« hjá Rómverjum mun eigi hafa táknað fingurhæðina, heldur fingurbreiddina, og hér á landi var til »þumalöln«, frábrugðin hinni algengu alin.

ánir lagarmálsins bæði hjá oss og öðrum þjóðum dregnar af ílátunum, sem mælt er í (sbr. tunna, kútur, pottur, peli), og höfum vér þar mjög hentugt orð fyrir frumheitið »liter«, þar sem er *mælir*, því að *pottur* mætti heldur segja að væri villandi, eins og nú stendur á. Engin vandræði eru heldur að fá íslenzk orð yfir »dekaliter« *(skjóla)*, »hektoliter« *(ker)* og »kiloliter« *(áma)*, en »deciliter« mætti vel kalla *staup* og »centiliter« *skel*, eins og Hollendingar kalla það »vingerhoed« (ɔ: fingurbjörg). Annars munu þessi smærri skiftinefni vera fremur sjaldhöfð í viðskiftum.

Flatarmálsstærðirnar[1]) »are« og »hektare« hefir verið lagt til að fengi íslenzku heitin *reitur* og *teigur*, sem virðist að flestu leyti vel fallið. Teigur er fornt og fallegt heiti á afmarkaðri landspildu (einkum sléttlendi), sem farið er nú að úreldast um ákveðna flatarmálsstærð (í stað þess komið: *dagslátta*), og hefir auk þess táknað sitt hvað í túni og á engjum (vallarteigur, engjateigur), svo að það getur varla fremur talist villandi, að nota það um »hektare«, heldur en orðið *míla* (metramíla) um »myriameter«, eins og gjört var í stjórnarfrumvarpinu og stendur nú í lögunum um »metramæli og vog«, enda mætti kalla »hektare« til skýringar í viðlögum málteig eða mæliteig (sbr. málband, málfaðmur). Auðvitað getur sitt sýnst hverjum um það, hvort hin eða þessi íslenzk heiti á ýmsum máls- og vogareindum stikukerfisins sé heppileg, og má vera að sumum þeirra sé vandfundnar táknanir, en fyrir því þurfum vér ekki að leggja árar í bát, fremur en Hollendingar, sem munu hafa valið hverri eind í stikukerfinu hollenzkt heiti. Mestir annmarkar eru líklega á því, að finna hentug íslenzk nöfn á sumum vogareindum, en þó má þar beita sama ráði og við lengdarmál og

---

[1]) Ólafur Daníelsson stærðfræðingur hefir bent á það, að betra væri í flatarmáli að hafa flatar- en fer-, og mætti þá t. d. segja: „flatarstika“, „flatarröst“, „flatarskor“ (ɔ: „fersentimetri“) o. s. frv. — Samkvæmt því væri réttnefni í rúmmáli: „rúmstika“ (ɔ: teningsstika) o. s. frv. sem þeir Bjarni Jónsson frá Vogi og Guðm. Björnsson hafa fundið. Þó virðist mega vel una við heitin: „ferstika“, „teningsstika“ o. s. frv.

lagarmál, og draga aðalheitin af áhöldum þeim, sem vegið er með (sbr. »lóð« í nútíðarmáli = *met* í fornu máli), en sum skiftinefni af handhægum hlutum, sem jafna má til þeirra, er vegnir eru. Höfum vér gott orð fyrir frumheitið »gram«, þar sem er *met*, og vilji menn eigi kalla »kilogram« *tvípund* eða *kljá*, eins og lagt hefir verið til áður, þá virðist mega kalla það *vog*, því að stundum er það orð haft í fornu máli um ákveðna þyngd, að líkindum miklu meiri en tvö pund, en sú merking er nú úrelt fyrir löngu. »Hektogram« mætti þá kalla *hnot* (sbr. hnottafl[1]), og »dekagram« *örtug*, sem fer eigi fjarri hinni fornu merkingu þess orðs. Minstu vogareindir hafa áður verið kallaðar *korn* (sbr. »gran« = byggkornsþungi) og *ögn*, en þær eru fremur sjaldhafðar í viðskiftalífinu, eins og hinar minstu rúmmáls-eindir. Líka mætti nota hina fornu vogareind *þveiti* (sbr. holl. duit, d. döjt), eða orðin *eyfi* (austfirzkt mállýzku-orð) og *hæti*, sem hvorttveggja táknar eitthvað mjög smávægilegt.

Til glöggara yfirlits set eg hér þau heiti úr frakkneska stikukerfinu, sem algengust eru í viðskiftalífinu og íslenzk heiti hjá hverju þeirra:

Kilometer — *röst*.	Are — *reitur*.
Meter — *stika*.	Hektoliter — *ker*.
Centimeter — *skor*.	Liter — *mælir*.
Millimeter — *strik*.	Kilogram — *vog*.
Hektare — *teigur*.	Gram — *met*.

Getur nú hver og einn skoðað huga sinn um það, hvort honum finnist ekki íslenzku heitin mýkri í munni, liðlegri og betur fallin til notkunar í innanlands viðskiftum en hin útlendu. Að vísu má ganga vakandi að því, að ýmsum kunni að þykja sum íslenzku skiftinefnin óviðkunnanleg fyrst í stað, hversu vel sem þau væri valin, því að nýyrði og orð í nýrri merkingu vekja einatt mót-

[1]) Til skýringar í viðlögum mætti kenna vogareind þessa við metaskálirnar og kalla hana „skálahnot“ eða *skálhnot* (sbr. „skálapund“ í Atla og Búa-lögum).

spyrnu og jafnvel aðhlátur. Öðru máli er að gegna um ókunn orð útlend, því að frummerking þeirra dylst almenningi, og margur heldur, að mikið hljóti að vera í það spunnið, sem tíðkast úti í heiminum víða og stóra. Hefir Jón Ólafsson sagt fróðlega sögu af því, hversu fráleit mörgum Templurum þóttu fyrst í stað orðin »regla« og »stúka« um félag sitt og deildir þess, en með tímanum hafa þau rutt sér til rúms og þykja nú sóma sér einkar vel. Þótt vel megi vera, að unt sé að finna heppilegri íslenzk heiti, en eg hefi fundið, á máls- og vogareindum stikukerfisins, þá gjöri eg mér fulla von um það, að þau, sem hér eru talin, muni láta betur í eyrum góðra og þjóðrækinna Íslendinga en útlendu heitin, einkum skiftinefnin samsettu, sem mörg eru nokkuð óþjál og ruglingsleg, enda lengri en góðu hófi gegnir, og þess vegna miður fallin til að koma í stað hinna stuttu og einföldu heita, er tíðkast hafa hér á landi alt að þessu (svo sem alin, míla; pottur, tunna; lóð, pund, o. s. frv.

Löng orð, sem eru mjög tíð í tali, eru oft og einatt stytt á mörgum tungum. Hið algenga enska orð »bill« er stytt úr latneska orðinu »libellus«. »Cabriolet« verður á ensku að »cab«, »automobil« að »bil« á Kaupmannahafnarmáli, og »telefonera« að »fóna« á Reykjavíkurmáli. Eftir sama lögmáli er altítt að stytta »kilogram« í »kíló«, en sumir stytta líka »kilometer« í »kíló« og má með sanni segja, að slíkt sé villandi eða að minsta kosti óviðkunnanlegt. Með svona löguðum breytingum verða orðin ekki lengur alþjóðleg, heldur helgar hver tunga sér *sína* breytingu.

Hér skal ekki farið langt út í það, hvaða ráð eigi að hafa til að láta íslenzku heitin ryðja sér til rúms hjá almenningi. Hinu nýstofnaða eða væntanlega *málverndarfélagi* ætti að vera vel treystandi til að leggja gott til þessa máls, eins og til alls, er að móðurmálinu lýtur, og ungmennafélögin eru líkleg til að geta miklu áorkað í þessum efnum, þegar fram líða stundir. Iðnaðarmenn hætta sjálfsagt að nefna vasakvarðann »tommustokk«,

þegar þumlungarnir (»tommurnar«) eru úr gildi gengnir, og þeir fá sér kvarða með *stiku* lengd, *(mælistiku)* markaða með *skorum* og *strikum*. Alþýða vor er svo námfús, að hún mundi ekki verða lengi að átta sig á hinum nýju heitum stikukerfisins og taka þau upp, ef eigi skorti forgangsmenn og samtök. Dæmin sýna, að ýms útlend orð hafa á vorum dögum horfið úr daglegu tali, sem voru þó orðin býsna algeng, t. d. »höndlun«, er íslenzka orðið »verzlun« hefir útrýmt að mestu, án þess að nokkrum samtökum hafi þar verið til að dreifa. Allar líkur eru því til, að almenn samtök gæti haft mikinn og góðan árangur í þá átt, að vernda tungu vora og bæta hana í öllum greinum.

Stafafelli 27. d. maím. 1908.

Jón Jónsson.

Sigurður L. Jónasson.

Mér finst rétt og skylt, að þess manns sé að einhverju minst í tímariti Bókmentafélagsins. Hann var um fjöldamörg ár skrifari Hafnardeildarinnar. Og hann tók við forsetastöðu þeirrar deildar eftir vin sinn Jón Sigurðsson árið 1880. Það starf þótti hann leysa vel og samvizkusamlega af hendi, eins og hann var vandvirkur maður og í öllu grandvar. Heiðursfélagi Bókmentafélagsins var hann líka á efri árum.

Sá sem þetta ritar, kyntist Sigurði Jónassyni fyrst haustið 1856. Sigurður bjó þá á Garði — mig minnir með Arnljóti Ólafssyni. Eg var daglega við nám um veturinn hjá löndum á Garði; veitti eg Sigurði töluverða eftirtekt, svo eg gleymdi honum ekki síðan. Hann hafði þá nýlega áður ferðast með vini sínum Dufferin lávarði og hafði snið af heldri Englendingi (gentleman). Hann var hár og grannur, svartur á brún og brá og skrúfhár, snar í augum og fljótlegur í fasi og þótti ekki mannblendinn; sá eg hann og sjaldan með öðrum löndum þann vetur. En næsta vetur, sem eg dvaldi í Höfn, það var 1871—72, sá eg hann dagsdaglega með löndum sínum, einkum á kvöldin við drykkju í Jakobsens kjallara í »Skaftinu.« Þar var þá og oftast Bergslien myndasmiður, vinur okkar beggja. Við Snorri kaupmaður frá Siglufirði bjuggum saman og hentum við gaman að sumum af félögum okkar í kjallaranum, er við kölluðum »Kobba-búð« og gløddum þá með nýjum formannavísum. Allar voru þær græskulausar að mestu, enda leirkendar, eins og þess [illegible]vísur eru vanar að vera.

Því skal ekki neitað, að mér, sem þá hafði komið frá Englandi með aðrar flugur og fyrirmyndir í höfði, þótti Sigurður, eins og fleiri landar, er orðið höfðu eftirlegumenn í Höfn, hafa gefið heldur en ekki á milli frá því, er eg þekti þá áður. Hafnarlíf ísl. námsmanna hefir lengi verið rótlítið líf fyrir unga menn. Sér í lagi mun Sigurði hafa svipað til Þorleifs Repps og of margra annara gáfaðra landa vorra í því, að hafa megnan ímugust á því landi, sem þeir bjuggu í, og sárlítinn samhug við þá þjóð, sem veitti þeim uppeldi. Ef slíkt á ekki að koma manni sjálfum í koll, hlýtur hann að vera meira en meðalskörungur eða hugsjónamaður. Um drabbaramenni tala eg ekki, heldur um meðalmenn eða þar yfir. Hinir beztu mannkostir koma að litlum notum, lifi menn lausu stórborgarlífi, heldur rýrna menn ár frá ári og kostirnir hverfa. Eg þekti nokkra menn í Höfn, sem ekki töldust neinir efnis- eða atkvæðamenn, en urðu síðar hér heima hinir nýtustu og beztu drengir. Að hneppast ungur »upp í sveit,« vera sviplega sviftur mentunum, fjörinu, glaðværðunum »Hafnarslóð á,« það þykja stundum aumleg auðnubrigði. En Íslendingurinn er og verður Íslendingur; hann fær sig sjálfan ei flúið, flýr ekki fortíð sína og sinna, flýr ekki skyldu sína og skylduvið. Og kraftar hans kalla og knýja: heim, heim! Sigurður var engin undantekning, en vel má svo að orði kveða, að hafi jafn-vel gefinn maður sem hann var lokið sinni löngu Hafnarvist eins og fram er komið, hvers er þá von um visnu kvistina?

Eg sé og les í þessu eftirmæli eftir þennan landa vorn, í Þjóðólfi. Greinin er í alla staði vel og drengilega samin; kann eg — og eflaust allir kunningjar S., sem enn lifa — dr. J(óni) Þ(orkelssyni) beztu þakkir fyrir greinina.

Eg heimsótti Sigurð í fyrra vor eitt fagurt kvöld, út að Brunnshaug, þar sem hann bjó hjá verkfræðingi einum og konu hans. Þau voru ung og mjög góðlátleg. Sagði konan mér einslega, að hún hefði tekið hinn gamla heiðursmann til sín, þegar hún fekk húsaráð, því að hann hefði lengi búið hjá foreldrum sínum inni í Myntaragötu

og verið fóstri sinn, þegar hún var barn, og síðan hefði hún elskað hann; hann væri reyndar ömurlegur stundum, en þó bezti maður; kvaðst hún láta litla drenginn sinn leiða hann daglega þar í garðinum, og væri honum mikið yndi að barninu. Þegar við (ɔ: eg og dóttir mín Herdís) komum að garðshliðinu, sáum við óðara öldunginn, og leiddi hann dreng, 3—4 ára, í garðinum.

Sigurður glaðnaði við, er eg sagði, hver eg væri. Settumst við svo inn í fremra herbergi hans. Alt var þar fábreytt inni, en hreint og viðfeldið; rak eg fljótt augun í píputrè S. og stafa-þyrpinguna. Hann var málhreifur vel, en talaði mest um skáldskap og fornvini sína — hið sama og þá fyrir 30—35 árum. Allhrumur og sjónlítill var hann orðinn, og þó sviplíkari »gentleman,« að mér sýndist, en þegar við sátum í Kobba-búð.« Svo komu hjónin inn og buðu glas af öli. Var litli drengur inn þá sofnaður. En við 5 fórum út á litla flöt eða smáhæð þar skamt frá, er gatan tók enda, og horfðum á sólarlagið og fegurðina umhverfis. Gat mér þá ekki annað virzt en æfikvöld landa míns væri vonum fremur friðsælt og viðunandi. Leiddi eg hann síðan heim að húsi hans og kvaddi þar með virktum. Var hann að sjá heill heilsu, enda heyrði eg hann ekkert æðruorð tala. Vissi eg, að hans auglit mundi eg aldrei oftar sjá, en þótt mér virtist kjör hans fátækleg, leizt mér konan, fóstra hans, vel fallin til að loka augum hans með rækt og viðkvæmni. Og ekki hefir það h ú n verið eða hennar maður, sem fyrst bar út til óviðkomenda atvikin að andláti hans.

MATTH. JOCHUMSSON.

Erlend tíðindi.

Frá Danmörku eru höfuðtíðindi á þessu sumri það sem kallað er Alberti-hneyksli. Sá maður, Peter Adler Alberti, hafði verið atkvæðamaður á þingi, í fólksdeildinni, 16 ár, frá því 1892, er hann bar af V. Hörup ritstjóra á kjörþingi í Köge. Og 7 ár hin síðustu hafði hann verið dómsmálaráðgjafi og þar með haft með höndum Íslandsmál nokkur missiri framan af. Vetur sem leið var mjög veizt að honum á þingi, bornar á hann þungar sakir um gjörræði og hlutdrægni sér til hagsmuna. Nokkur grunur lagðist og á hann um leið um óreiðu í fjármálum, einkum stjórn Bændasparisjóðs Sjálendinga, er hann hafði haft á hendi 18 ár, frá því er föður hans misti við, er stofnað hafði hann nú fyrir 50 árum og staðið fyrir honum til æfiloka; en hann var valinkunnur sæmdarmaður. Yfirráðgjafinn, J. C. Christensen, bar af Alberti blak, kvað engar sönnur fyrir því fengnar, að hann hefði það af sér gert, er honum var borið á brýn, og þingmálaflokkur sá, er honum fylgdi, vísaði frá, við illan leik þó, tillögu jafnaðarmanna á þingi um rannsóknarnefnd, er grafast skyldi eftir um embættisrekstur hans. Sá flokkur studdi hann og til að koma fram í síðustu forvöðum stórmerkilegu nýmæli, er verið hafði í smíðum æfalengi, um gagngerða breyting á réttarfari í Danmörku og dómaskipun. Þóttist hann mjög hafa vaxið af því máli og lét mikið yfir sér.

Þegar leið fram á sumar, fekk hann lausn frá embætti; bar fyrir sig heilsubrest. Það var 24. júlí. Lausninni fylgdi nafnbót hin veglegasta, sem til er í Danaveldi, sú að vera kallaður geheimekonferenzráð.

Nokkrum vikum síðar, 8. sept., gekk sá hinn mikli maður á fund lögreglustjóra í Kaupmannahöfn og bað hann hirða þar stórglæpamann, sem hann væri, sekan um fjársvik og skjalafals. Svikin vissi hann mundu eigi geta dulist úr því, og kaus heldur að framselja sig sjálfur en að upp kæmist hins vegar.

Fjársvikin voru fyrst sögð nema 9 miljónum, en urðu brátt uppvís að vera eigi minni en 15 milj. kr.

Glæpalifnaði þeim hafði hann lifað 16—17 ár. Svikið út fé úr sparisjóð þeim, er hann veitti forstöðu, fullar 10 miljónir alls, og dulið þann stuld með skjalafölsun og annari óreiðu. Enn fremur gert sér að óheimilli féþúfu smjörverzlun geysimikla, er hann rak við Englendinga fyrir hönd flestra smjörbúa á Sjálandi, og haft stórfé af viðskiftamönnum sínum þar á Englandi með ýmislegum svikum. Fé þessu hinu mikla hafði hann eytt að mestu í glæfralegt gróðabrall, er ólán fylgdi alla tíð, innanlands og utan, meðal annars keypt hluti í amerískum gullnámum og verið vélaður þar. Eyðslubelgur mikill hafði hann og verið alla tíð, sællífur og munaðargjarn. Hann er nú hátt á sextugs aldri (f. 1851).

Það vitnaðist brátt, að meðal annarra, er stórglæpamaður þessi hafði vélað, var kær vinur hans og sessunautur í ráðuneytinu, J. C. Christensen yfirráðgjafi, — fengið hjá honum $1^1/_2$ milj. króna lán á laun úr ríkissjóði til handa Bændasparisjóðnum, að kallað var, en raunar í sínar þarfir. Það gerðist snemma sumars, er J. C. Christensen þjónaði fjármálaráðgjafaembætti í millibili.

Hann fekk ámæli mikið fyrir það, yfirráðgjafinn, jafnframt hinu, er hann hafði tekið svari Albertis á þingi og haldið yfir honum hlífiskildi, og töldu flestir eigi annað hlýða en að hann færi frá embætti. En það leizt honum ekki né þeim félögum, sessunautum hans, utan einum, Raben Levetzau greifa, utanríkisráðgjafa. Hann fór á konungs fund og sagði sig frá embætti. Þá var yfirráðgjafanum þangað stefnt, og mun konungur hafa eigi látið sér annað líka en að hann gerði slíkt hið sama og þeir félagar aðrir, er verið höfðu sessunautar Albertis. Fór svo, að yfirráðgjafinn baðst lausnar fyrir sjálfan sig og félaga sína alla þar í Khöfn. En sinna skyldi þeir embættisstörfum til þingbyrjunar, síðast í septembermán.

Þá voru liðin 7 ár frá því er J. C. Christensen komst í ráðgjafastöðu. Hann var barnakennari áður og hafði verið þingmaður þá 10 ár, gerðist snemma formaður stjórnarflokks þess, sem nú er, umbótaflokksins, og þótti vera atkvæðamaður. Hann var þá kenslumálaráðgjafi og kirkjumála. Nokkurum missirum síðar, í ársbyrjun 1905, gerðist hann yfirráðgjafi og tók að sér forstöðu landvarnarmála.

Samferða Alberti úr embætti í sumar varð Ole Hansen landbúnaðarráðgjafi. Hann gerðist síðan Þjóðbankastjóri, skipaður af

konungi, með 16,000 kr. launum, en hrapaði af stóli þar, er uppvís urðu fjársvik Albertis, með því að hann hafði verið varaformaður í stjórn Bændasparisjóðsins sjálenzka og þeir Alberti unnið þar saman margt ár.

Meðal þeirra 3, er í ráðuneyti komust þá er þeir Alberti sleptu völdum, — einn kom í stað Vilh. Lassen, er dó í vor — er helztan að nefna N. Neergaard, er verið hefir um hríð fremstur maður í liði miðlunarmanna á þingi Dana. — —

Önnur tíðindi helzt í Danmörku þetta skeið er heimkoma norðurfararleiðangursins frá vorinu 1906 á skipinu Danmark að kanna og mæla austurströnd Grænlands norðan til, alt frá 77. stigi og norður fyrir landsenda. Þar réð fyrir Mylius-Erichsen rithöfundur og Grændlandsfari áður; og urðu það ömurleg forlög hans, að hann varð úti í Grænlandsóbygðum snemma vetrar sem leið, og félagar hans tveir með honum, annar grænlenzkur. Mylius-Erichsen var rúmlega hálffertugur, er hann lézt, og var að honum mikill mannskaði. En vel hafði ferðin tekist að öðru leyti, land alt mælt með sjó um 6—7 mælistig, alla leið norður fyrir landsenda, og gerður af uppdráttur. Þar reyndist mikið öðru vísi lagað land en áður var vitað. Og þykir landkönnun sú og þar með fylgjandi nátttúruvísindalegar rannsóknir allmikið afrek og merkilegt.

Alment prentaraverkfall í Danmörku dagana 10.—18. ágúst olli því, að þar kom varla út nokkurt dagblað þá daga, og þóttu það mikil viðbrigði.

Ein höfuðtíðindi á sumrinu þessu eru þau, að Tyrkjasoldán Abdul Hamid II., lagði niður einveldi sitt og veitti þegnum sínum stjórnfrelsi. Hann hafði gert atrennu til þess áður, á sínum fyrstu stjórnarárum, fyrir 32 árum. Þá var í aðsigi ófriður við Rússa, og vildi hann bæði ávinna sér hylli og fúslegt fylgi hinnar yngri frjálshugaðrar kynslóðar í ríki sínu, og afla ríkinu trausts og gengis meðal menningarþjóðanna, höfuðþjóða álfunnar, í viðureigninni við Rússa. En er Tyrkir fóru nær eintómar hrakfarir fyrir Rússum, kom afturkippur í frelsistilþrif soldáns, og vildi hann ekkert við Ungtyrki eiga eftir það, þjóðmálaflokk þann, er stjórnarbótinni kom á gang. Þeir voru síðan lengi hafðir út undan og látnir jafnvel sæta ofsóknum. En síðari árin hafa þeir haft sig upp aftur, er soldán tók að eldast og margt tekið til að ganga á tréfótum. Og í sumar varð það uppvíst, að þeir höfðu fengið her-

inn á band með sér víða um ríkið, svo að brydda tók á uppreistaróeirðum hingað og þangað meðal tyrkneskra hermanna, einkum í Makedoníu. Þá varð soldán skelkaður, og lýsti hann því yfir fyrir þegnum sínum, að nú léti hann fyrirnefnda stjórnarskrá frá 1876 ganga í gildi. Það var 25. júlí. Þá sefuðust óeirðirnar. Og var þessum tíðindum tekið með miklum fögnuði um alt ríkið. Stjórnarskráin er sögð allfrjálsleg. Kristnum mönnum og Múhameðstrúar gert jafnt undir höfði að lögum, prentfrelsi tekið í lög og kenslufrelsi, bannað að pína sakborna menn til sagna o. s. frv. Því næst tók soldán sér ráðuneyti úr liði Ungtyrkja, þar á meðal tvo kristna menn, og heitir yfirráðgjafinn Kiamil, mikilhæfur maður og vel metinn.

Tignarbróðir Tyrkjasoldáns, Persakonungur, hefir hagað sér næsta ólíkt í sumar. Hann lét ráðast á þingið með vopnuðu liði, skjóta á þinghöllina í Teheran með fallbyssum og brjóta, eftir furðu-vasklega en skamma vörn af þingmanna hendi og þeirra vina. Tvo hina helztu foringja þingsins sér andvíga lét hann hengja þegar í stað og orðalaust, og 12 þingmenn aðra síðar. Ekki þóttist hann ætla sér þó að afnema alla þingstjórn, heldur efna til nýrra kosninga og stefna saman þingi í haust. En ekkert hefir úr því orðið enn, og mun lítið þykja í varið kjörfrelsi frammi fyrir gínandi byssukjöftum. — Að öðru leyti hefir verið töluvert um óeirðir þar í landi í sumar.

Loftferðalög hefir verið mikið fengist við hin síðustu missiri víða um heim, einkum með stórþjóðunum; þær hugsa sér að hafa þeirra mikil not í hernaði og vilja komast þar hver fram úr annari. Með Þjóðverjum hefir maður sá, er Zeppelin heitir, greifi, unnið manna mest að umbótum og framförum í loftsiglingum. Hann lauk í sumar við sitt fjórða tilraunaloftfar, afarstórt og vel út búið, og ætlaði hermálastjórn Prússa að kaupa það af honum, ef honum tækist að sigla því viðstöðulaust heilan sólarhring og tiltekna leið, ekki lægra í lofti en 600 faðma. Það hepnaðist sæmilega. Loftfarið leið frá Bodenvatni í Sviss 4. ágúst norður eftir Þýzkalandi alt norður í Mainz, með Zeppelín sjálfan innanborðs við tólfta mann; þangað var ferðinni heitið. Sneri síðan við heim á leið næstu nótt og staðnæmdist daginn eftir stundarkorn hjá þorpi

einu í Bajern. Þar hafði verið gengið óvarlega frá legufærum, en stórviðri var, og slitnaði flugbelgurinn upp, laskaðist og kviknaði í, sprakk þá og ónýttist gersamlega á svipstundu. Farþegar voru hvergi nærri og varð því ekkert manntjón. En slysið var metið þjóðar-mótlæti og efnt til almennra samskota að bæta greifanum skaðann. Þau urðu 3 miljónir ríkismarka á fám vikum.

Upp var tekið í sumar af nýju málið milli Maximilian-Hardens og Eulenburgs greifa í Berlín, og greifanum stefnt um meinsæri og að hafa tælt aðra til meinsæris, í málinu um saurlífisglæp þann, er M.-H. hafði að honum dróttað. Vitni gengu í móti honum. En þá varð að fresta málinu vegna veikinda Eulenburgs.

Peary hinn ameríski, norðurfarinn heimsfrægi, er fann fyrir nokkurum árum að Grænland er eyja og komist hefir allra manna næst norðurheimskauti (87° 6'), lagði af stað enn af nýju í sumar, 17. júlí, í sömu erindum sem áður. Skipinu, Roosevelt, heldur hann svo langt í haust, sem flotið getur, en hugsar að nota veturinn til sleðaferða beint norður að heimsskauti. Endist honum það ekki, hverfur hann aftur og hefst við á skipinu næsta sumar, en leggur á stað annan vetur á sleðum með sama hætti og áður.

Nú mun vera til skarar skriðið í Marokko með þeim bræðrum Abdul Aziz soldáni og Mulay Hafid, er hafa ázt ilt við undanfarin missiri. Abdul Aziz hefir farið halloka og hröklast af stóli fyrir bróður sínum og uppreistarliðinu, — beið algerðan ósigur í snarpri orustu, þar sem heitir Makaresch, seint í sumar. Skortir nú eigi annað en viðurkenning stórveldanna á soldánstign Mulay Hafids. Heldur hnekkir þetta Frökkum, er studdu Abdul Aziz.

Framgengt varð á þingi Breta í sumar ellistyrksnýmæli hinu mikla til handa fátæku alþýðufólki hálfsjötugu eða þaðan af eldra. Efri málstofan lá við að feldi það. En lávarðarnir óttuðust svo megnan fjandskap verkmannalýðsins, að naumast yrði við vært, og kusu heldur að samþykkja frumvarpið.

Jónas Lie, þjóðskáldið norska, andaðist í sumar, 7. júlí, hálfáttræður.

Gráfeldur.

Eftir

JÓN TRAUSTA.

Rétt fyrir hvítasunnu eitt vor vorum við þrír á ferð úr Grundarfirði, og vorum staddir í kaupstaðnum í B-firði. Við ætluðum gangandi þaðan yfir fjallið heim til okkar aðfaranótt laugardagsins fyrir hvítasunnu.

Við Grundfirðingarnir vorum þessir: Einar gamli póstur, Jónas Árnason og eg, og allir áttum við heima á Gráfeldseyri.

Í B-firði slóst fjórði maðurinn í förina. Hann hét Baldvin og var trésmiður. Hann hafði komið á gufuskipi þangað og mæltist til þess að fá að verða okkur samferða yfir fjallið.

Þetta kom okkur því kynlegar fyrir, sem Grundfirðingar voru þar einnig á báti og ætluðu heim fyrir hátíðina. Baldvin kom koffortunum sínum á bátinn, en vildi ekkert annað en ganga yfir fjallið.

Hitt kom okkur sízt til hugar að meina manninum að verða okkur samferða.

Um háttatíma á föstudagskvöldið ætluðum við að leggja á stað. Þá var búið að loka búðum fyrir löngu. Við Einar gamli vorum alveg tilbúnir. Baldvin kvaðst líka vera tilbúinn. Hann hélt til í húsi hjá ekkju, sem við könnuðumst við, og bað okkur að vitja sín þangað.

En Jónas vantaði.

Og það var óvanalegt, að Jónas léti standa á sér. Einar gamli var farinn að blóta sárt — eða »syndga«, eins og hann nefndi það. — Eg vissi hvar Jónas var og hvað tafði hann. En eg mátti ekki geta um það.

Við biðum og biðum, skulfum af kuldahrolli og vorum óþolinmóðir. Loksins kom Jónas. Þá var að vitja Baldvins. Hann var tilbúinn. Svo var lagt á stað.

Það var logn, en sudda-þoka byrgði fjöllin alveg ofan undir bygð. Allir steinar gljáðu af bleytu. Allir lækir ultu fram kol-mórauðir.

Leiðin, sem við ætluðum að fara, heitir Finnudalsvegur. Það er styzta leið til Gráfeldseyrar. Eiginlega er það ekki skarð. B-fjarðar megin er langur aðdragandi að fjallinu, en Grundarfjarðar-megin er farið ofan í hömrum girtan dalbotn á bak við hnúkinn Gráfeld. Þar liggur sneiðingur ofan hamraflugin og heitir Finnukleif, en dalurinn Finnudalur. Finnukleif er illfær vegur og mjög hættlegur; en af því að miklu munar á vegalengd er hún mjög tíðfarin. Flestir, sem farist hafa á fjallinu, hafa einmitt farist þar. Þeir hafa hrapað úr kleifinni ofan fyrir hamrana.

Fyrst lá leið okkur út með B-firði. Þá var þokan svo dimm, að varla sá milli landa á firðinum, og er hann þó ekki nema hluti úr mílu. Miklar, leirroknar hjarnfannir teygðust eins og tungur úr fjöllunum ofan undir sjó. Þokan byrgði efri hluta þeirra; en undan tungubroddunum beljuðu lækir, sem við urðum að vaða. Sumir voru alt að því í mitti.

Við vorum allir fremur léttfærir. Allri þungri vöru höfðum við komið á bátinn. Þó höfðum við Grundfirðingarnir ofurlítið að bera, en Baldvin alls ekkert.

Lengi gengum við hljóðir hver á eftir öðrum eftir götuslóða, sem lá út með firðinum. Suddinn úr þokunni gerði okkur hélugráa utan og smátt og smátt gagndrepa. Nóttin var orðin björt fyrir löngu; þó var skuggsýnt, vegna þokunnar. Drungablær var á öllu — okkur sjálfum líka.

Á einum stað þar sem við settumst niður til þess að blása mæðinni, spurði Baldvin upp úr eins manns hljóði og eins og út í loftið:

— Hvernig var Kleifin, þegar þið komuð yfir fjallið?

Einar gamli varð fyrir svörunum:

— Bölvuð — —! Hún var bölvuð, lagsmaður, — eins og hún er vön að vera. Það var gler-harka í henni, hel... inu því arna.

— Svo-o!

Einar sagði satt, þótt Baldvin tryði honum varla. Það voraði seint og enn var lítið farið að taka úr fjöllunum. Hamrabeltin Grundarfjarðarmegin í fjallinu voru að vísu orðin auð; enda voru þau móti sól. En enn þá lágu svell í Finnukleif.

— Og þú ert broddalaus, maður! bætti Einar við og virti Baldvin fyrir sér frá hvirfli til ilja, eins og hann efaðist um, að hann væri með öllum mjalla.

Við Jónas tókum eftir því, að Baldvin þyktist við það, að Einar gamli þúaði hann. Hann þóttist ekki vera okkar jafningi — enda lítið kunnugur okkur. En Einar gamli þúaði alla.

— Og staflaus líka, sagði Baldvin hæðnislega og rétti fram kollótt prik, sem hann hafði í hendinni.

Einari gamla varð orðfall.

— Guð hjálpi þér, aumingja maður. Þú veizt ekki hvað það er, að fara hérna yfir fjöllin, — var það eina, sem hann gat stunið upp.

Baldvin hló kuldalega.

Þó var það auðséð á honum, að hann fór að hugsa um, hvernig þetta mundi enda. Hann leit út undan sér til stafanna, sem við höfðum. Þeir voru sterklegir, með stórum, beittum broddum, og mannbroddarnir bundnir utan um stengurnar fyrir ofan hendurnar. Hann vissi, að við þektum fjöllin, og þó fanst okkur svo mikils við þurfa. Hann vildi ekki láta bera á því — en hann var samt að bera þetta saman við prikið sitt.

— Jæja, við reynum að hjálpa þér ofan Kleifina — hvernig sem við förum að því. Við höfum þurft á því að halda áður. — Er þér svimagjarnt?

— Nei — fari það kvolað.

— Og kantu að ganga á annara manna fótum?

Baldvin rak upp stór augu, en við Jónas fórum að skelli-hlæja.

Einar gamli fór að skýra þetta fyrir honum. Þegar þrír voru á ferð í hálku og bratta og einn var broddalaus, þá létu hinir tveir hann standa á ristunum á sér og leiddu hann svo á milli sín. Kunnáttan var í því fólgin, að bera svo til fæturna, að hinum yrði það sem minst til hindrunar. Á þennan hátt hafði broddalausum mönnum oft orðið komið ofan úr Finnukleif, þótt svell væri í henni.

Þetta samtal vakti okkur til ofurlítillar glaðværðar. Baldvin tók þátt í henni, en var þó eins og utan við sig. Eg er viss um, að hann hefir dauð langað til þess að snúa aftur, en fundist það lítilmannlegt.

Það glæddi heldur glaðværðina, þegar við Einar gamli fórum að kenna Baldvin að »ganga á annara manna fótum« á fyrstu fönn, sem fyrir okkur varð.

Jónas gekk á eftir okkur og skemti sér dátt við það, að horfa á baksvipinn á okkur og göngulagið.

Skömmu síðar beygðum við upp frá fjarðarströndinni — upp í þokuna.

Eg kemst ekki hjá því að lýsa samferðamönnunum lítið eitt nánar.

Einar gamla póst þekti hvert mannsbarn þar í fjörðunum. Það var gráhærður ferða-öldungur, gæðamaður og meinleysingi. Hann var ætíð á ferð yfir fjöllin, sýknt og heilagt, oftast gangandi. Því að auk póstferðanna var hann sendimaður allra, sem þurftu á honum að halda.

Baldvin var undarlegur flökkufugl. Hann átti hvergi heima og tímum saman vissi enginn, hvar hann var niður

kominn. Stundum var hann erlendis. Oft hafði hann áður verið að smíðum í Grundarfirði, og nú var hann á leið þangað til þess að annast húsbyggingu.

Hann var hár maður vexti, en ekki karlmannlegur, gekk oftast snyrtimannlega til fara, með hárið vel greitt og efrivararskeggið vel strokið. Andlitið var magurt með djúpum dráttum og hörundsliturinn öskugrár. Augun lágu innarlega og voru ódjörf upplits; allur var svipurinn háðskur, undirhyggjulegur og nokkuð blandinn. Flestir sneiddu heldur hjá honum; enda virtist hann vilja vera öllum kunnugur en einskis vinur.

Það orð fór af Baldvin, að hann væri fjöllyndur í ástamálum, og aldrei hafði hann staðfest ráð sitt. Hvar sem hann var að smíðum, var hann við kvenmann kendur, og það var leyndarmál, sem allir vissu, að hann hélt við þessa ekkju í B-firði, sem hann hafði verið hjá um kvöldið.

Jónas var piltur rúmlega tvítugur, ljós á hár, skegglaus með hálf-barnslegt andlit. Hann var brúnabeinamikill og nefstór, en mjög varaþunnur og stóð hakan fram. Heldur var hann lítill fyrir mann að sjá og væskilslegur; enda lítt harðnaður. Bar hann að því leyti menjar ills uppeldis og skorts í æskunni.

Við Jónas vorum svo gott sem uppalningar — höfðum alist upp í kotunum við Gráfeldseyri og jafnan verið mjög samrýndir. Eg var einu ári eldri. Eg held, að enginn hafi þekt hann eins vel og eg.

Jónas var einn af þeim mönnum, sem ekki var auðgert að kynnast í fljótu bragði. Hann var feiminn og ómannblendinn og kom mörgum heldur kjánalega fyrir. Þess vegna var honum oft strítt og skapraunað. Margir héldu, að hann væri einfeldningur. Að eins örfáir menn vissu það, að gáfur leyndust hjá honum. Hann var draumlyndur og hneigður til einveru — og það fór fremur vaxandi —, kviklyndur, en þó hverjum manni trygglyndari, geðríkur og barnalega viðkvæmur. Hann hafði mikla raun af því, hve allur þorri manna misskildi hann. Og heitasta óskin hans held eg hafi verið sú, að vekja á

sér eftirtekt almennings, brjóta allan misskilning á bak aftur og afla sér orðstírs og frama — helzt frægðar.

Þetta hafði honum tekist að einu leyti. Hann hafði nú þegar fengið það orð á sig, að hann væri langbeztur klettamaður þar í fjörðunum og jafnvel þótt víðar væri leitað. Enginn treysti sér til að leika það eftir, sem sagt var og sannað, að hann hefði gert.

Konsúllinn á Gráfeldseyri hafði »uppdagað« það einu sinni — eins og það var kallað á konsúls-íslenzku —, að Jónas mundi vera til annars betur fallinn en róa. Hann þótti linur á árinni. Konsúllinn gerði hann að vikapilti sínum, tók hann í hús sitt og lét hann hafa létta vinnu. Hann lánaði honum einnig bækur og studdi námfýsi hans. Oftast var Jónas í sendiferðum yfir fjöllin — því konsúllinn þurfti mikið á þeim að halda —, og þá einn á ferð að jafnaði. Því undi hann bezt. Þá fór hann alt þvert og endilangt, klifraði eins og köttur upp og ofan þverhnýpt flug og fór alt annað en mannaleiðir. Með þeim hætti varð hann brátt öllum mönnum fremri í klettagöngum.

Margt hafði Jónas haft í höfðinu viðvíkjandi framtíð sinni. Stundum vildi hann komast í búðina hjá konsúlnum og verða verslunarmaður, stundum vildi hann sigla og framast, stundum vildi hann fara í Möðruvallaskólann — eða jafnvel lærða skólann. Eg vissi hvað honum var, þótt hann segði mér það aldrei. Hann vildi verða skáld — hann vissi ekkert hvað hann vildi verða annað en það Allar aðrar fyrirætlanir hans voru leiðir að því takmarki.

Nú var hann hættur við það alt saman og vildi nú ekkert annað en fara — að gifta sig.

Stúlkan hét Sigurlína og var á Gráfeldseyri. Hún þótti fremur fríð sýnum, — var dökkhærð, hvítleit í andliti, en þó nokkuð feitlægin, með smáfeldan andlitsskapnað. Augun óprýddu hana helzt. Þau voru lítil og þokuleg — næstum eins og stöðupollar, og brúnasvipurinn var fleðulegur og nokkuð tvíræður. Hún gekk ætíð þokkalega til

fara og var mjög innundir í heldri húsunum — oft tíma og tíma þar við sauma eða annað þess háttar, einkum hjá konsúlnum. Þar hafði Jónas kynst henni.

Trúlofun þeirra Jónasar og Línu hafði farið mjög leynt um veturinn, svo sárfáir vissu hana enn. Og svo var Jónas dulur, að ekki sagði hann mér frá þessu fyr en eg var búinn að komast að því og lagði að honum. — Ekki líkaði mér ráðahagurinn fyrir Jónasar hönd, og reyndi margsinnis að telja honum hughvarf, þótt það yrði árangurslaust. — Nú var eg hættur því fyrir löngu. Mér gazt ekki að Línu. Eg hafði líka ýmislegt um hana heyrt, sem ekki mælti með henni. Hún hafði verið nefnd við karlmenn oftar en einu sinni — stundum jafnvel við norska sjómenn. Einhverjir þóttust líka hafa komist að samdrætti Baldvins og hennar, síðast þegar hann var í firðinum. Alt þetta sagði eg Jónasi, en hann tók mér það illa upp. Eg sá þá, að ástin hafði blindað hann og engin von var um björg framar. Þess vegna hætti eg að aftra honum, en ásetti mér að reynast honum eins og vinur, hvað sem í skærist.

Lakast af þessu öllu var það, að eg var viss um, að Línu var engin alvara. Hún hafði tekið ást Jónasar um veturinn vegna þess að hana vantaði annan, sem henni líkaði betur. En ætlaði sér að losast við hann, áður en of langt væri farið. Þetta hafði eg ráðið af því, að alt af hafði það staðið til, að þau opinberuðu trúlofunina, en alt af dregist, — og það var henni að kenna. Fyrst átti að gera það á afmæli Jónasar snemma á góu, þá á páskunum, þá á sumardaginn fyrsta, og nú var komið að hvítasunnu. Nú átti að verða af því.

Þetta lá þungt á mér Jónasar vegna, því að eg vissi, að hann unni henni heitt og treysti henni að fullu.

Hærra, hærra með hverju spori. Öll auð jörð var þrotin og við gengum á gömlum, marg-samanlömdum

hjarnfönnum. Sorti í þokunni að baki okkar benti á, hvar fjörðurinn lá.

Leiðin lá upp marga bratta hjalla, en á milli þeirra voru snjóþaktir fláar. Gamlir harðsporar á fönnunum sýndu stefnuna. Klettarnir í hjallabrúnunum voru það eina, sem stóð upp úr snjónum. Þegar við nálguðumst þá í þokunni, var eins og stórar, svartar skepnur kæmu á móti okkur.

Færðin var hálf-ill. Þess vegna tókum við upp þann hátt, sem algengur er á ferðum yfir fjöllin þegar ófærð er, að við gengum á undan til skiftis. Hinir, sem á eftir gengu, notuðu þá slóðina.

Fyrsta áfangann gekk Einar gamli á undan og Baldvin næstur honum. Við Jónas hægðum á okkur og drógumst ofurlítið aftur úr. — Það var hálf-skoplegt að sjá á eftir þeim. Einar var lágur vexti og stuttstígur, en tritlaði áfram ótt og títt; Baldvin langur, klæddur næstum skósíðri regnkápu — flík, sem við hinir höfðum ekki mikið af að segja — og hefði helzt viljað stíga yfir annað hvert spor Einars. En það skoplegasta af öllu var að sjá, hve ólundarlegur hann var á baksvipinn, einkum eftir að þeir voru orðnir einir, hann og Einar. Hann þóttist vansæmdur af föruneytinu.

Það lá óvenju-vel á Jónasi. Ánægjan skein út úr andlitinu á honum. Eg sá það vel, að hann bjó yfir einhverju, sem hann vildi segja við mig. Við vorum því samtaka í því, að hægja á okkur enn meira. Þegar við vorum orðnir svo langt á eftir, að hinir gátu ekki heyrt til okkar, mælti hann:

— Nú kemur fyrsta kvæðið mitt á prent í dag.

— Eg óska til hamingju! — Er það »Gráfeldur«?

— Já, það er »Gráfeldur«. Hann á að koma út í »Mjölni«.

»Mjölnir« var blað Grundfirðinga, gefið út á Gráfeldseyri.

— Er langt síðan þú sýndir ritstjóranum hann?

— Nei — nokkrir dagar.

— Og hann lét vel yfir —?

— Já. Hann kvartaði að vísu um rúmleysi í blaðinu. Annars held eg að hann hefði tekið hann í síðasta blað

— Sjáum til.

— Svo hitti eg hann aftur, og bað hann endilega að taka hann í blaðið, sem kæmi út um hvítasunnuna.

— Og hann ætlar að gera það?

— Já, það er eg viss um.

— Spurði hann ekki um ástæðuna? spurði eg og leit brosandi framan í Jónas.

— Nei. — En hann var skolli kendur.

Jónas var svo barnalega glaður yfir þessu, að eg gat ekki annað en samglaðst honum. En sú hamingja, sem morgundagurinn átti að færa honum! Fyrst trúlofunina, og svo kvæðið í ofanálag!

Eg kannaðist við kvæðið »Gráfeld«, því Jónas hafði oftar en einu sinni þulið það yfir mér. Það var um tindinn upp af Gráfeldseyri, æskuvin okkar beggja. Það var liðlega rímað og stórlýtalaust; en raunar var það ekki annað en kvæði Kristjáns Jónssonar um Dettifoss snúið upp á Gráfeld. Bragarhátturinn var sá sami og hugsunin nauða lík. Efnið var ástar- og aðdáunargæla til fjallsins. En niðurlag kvæðisins var brennandi bæn til vætta þeirra, sem Gráfeld bygðu, að þær gæfu honum að kvæðislaunum það, sem þær s æ j u h o n u m f y r i r b e z t u.

— En hvernig gekk þér hjá gullsmiðinum? spurði eg eftir dálitla þögn.

— Vel. Eg stóð yfir karl-skrattanum þangað til hann var búinn. Var ykkur ekki farið að leiðast?

— O-o, nokkuð svo. Einar gamli var farinn að »syndga«. — En Baldvin var á vísum stað, þar sem vel fór um hann! — Þú hefir þá fengið hringana.

— Já, þeir eru hérna. — Hann seildist ofan í vestisvasa sinn og tók þar upp ofurlítinn silkipappírs-böggul og sýndi mér. Þar mótaði skýrt fyrir tveim hringum.

— Er grafið innan í þá?

— Já. — »Jónas þinn« í öðrum, en »Lína þín« í hinum. — Það var einmitt það, sem tafði.

— Svo nú er það alvara?

Jónas brosti drýgindalega.

— Já, nú er það alvara.

Eftir örlitla þögn sagði eg ofurlítið kíminn:

— En hvað heldurðu að Baldvin sé að fara?

Þetta glappaðist fram úr mér, og eg dauð-sá eftir að hafa sagt það, einkum þegar eg sá, hver áhrif það hafði.

— Baldvin — ha, — sagði Jónas og góndi framan í mig, eins og hann skildi ekki, hvað Baldvin kæmi þessu við.

— Jú, hann ætlar víst að fara að smíða þarna í firðinum einhverstaðar, núna upp úr hátíðinni, sagði eg eins og til þess að leiða athygli hans afvega.

En það stoðaði ekkert. Jónas heyrði það ekki. Hann var orðinn dapur í bragði og hugsandi.

Eftir þetta var eins og þyrmdi yfir hann. Eg gat varla togað orð úr honum.

Eg fór að verða hálf-smeykur um, að hann hefði ratað á sömu grunsemdir, eins og þær, er mér höfðu gert órótt í skapi, síðan Baldvin vildi fá að verða okkur samferða.

Eg þóttist þá sem sé skilja, hvernig í öllu þessu lægi. Lína mundi hafa staðið í bréfasambandi við Baldvin um veturinn, þótt lítið bæri á. Þess vegna hefði hún dregið það á langinn, að þau Jónas opinberuðu trúlofunina. Nú loksins, þegar hún átti von á honum, hefði hún gefið eftir, en ætlaði honum að verða komnum áður en þetta kæmist í framkvæmd. Hún treysti sér tæplega til þess, að standa ein á meðan hún væri að losa sig við Jónas; ef til vill yrði það ekki svo næsta auðvelt. Þá ætlaði hún að standa í skjóli Baldvins á meðan. Þess vegna þurfti hann að ná þangað fyrir hvítasunnuna. Ef til vill hefir hann vitað um erindi Jónasar hjá gullsmiðinum, og þess vegna ekki viljað hleypa honum á undan sér til Grundarfjarðar.

Auðvitað var þetta alt saman heilaspuni úr mér, og varla gat eg annað veifið trúað Línu til annars eins svikræðis. En þetta styrktist þó fremur við það kapp, sem Baldvin lagði á það, að verða okkur — einmitt o k k u r — samferða.

— — Á einni hjallabrúninni settumst við niður til þess að hvíla okkur. Fyrst voru að eins töluð orð og orð á stangli. Svo fór að lifna yfir samtalinu og hneigðist það að háum og fögrum fjöllum.

Við Grundfirðingarnir vorum allir sammála um það, að Gráfeldur væri hæsti og fegursti tindurinn þar nærlendis og ætti fáa líka sína, jafnvel á öllu landinu.

Jónas hélt þessari skoðun fast fram. Einar studdi hana rækilega.

Baldvin hafði víða farið og margt séð. Þar á meðal Herðibreið. Hann taldi hana bera langt af íslenzkum fjöllum að fegurð og tign, en gerði lítið úr fjöllunum okkar — Gráfeldi líka.

— Enda hefir enginn komist upp á Herðibreið, bætti hann við.

— Menn leika sér nú ekki að því heldur, að fara upp á Gráfeld þar sem hann er hæstur og brattastur — beint upp af Eyrinni, mælti Einar.

— Ekki kannske beint upp af Eyrinni, mælti Baldvin. — En af hinum fjöllunum — —

— Þ a ð vita allir. Það er engin frægð.

Nú fóru þeir að þrátta um það, hvort Gráfeldur mundi vera kleifur beint upp af Eyrinni. Einar og Baldvin voru nú orðnir sammála um það, að það mundi alls ekki vera.

Eg lagði fátt til málanna. Eg vissi, að það hafði lengi vakað fyrir Jónasi að reyna slíka þraut. Og fyrir honum var það hámark allra klettaþrauta, sem hægt væri að finna í þessum landshluta, að fara beint upp Gráfeld að framan, þar sem hann var brattastur.

Þeir voru farnir að verða dálítið ákafir.

— Eg hefði gaman af að reyna þetta einhverntíma, sagði Jónas.

— Já, Jónas litli er sleipur, sagði Einar. Eg hefi séð hann fara það, sem eg hélt að hverri skepnu væri ófært nema fuglinum fljúgandi. Ef h a n n getur ekki klifrað upp Gráfeld, þá getur enginn það.

— Eg hefði gaman af að r e y n a það einhverntíma. mælti Jónas aftur dálítið drýgindalega.

— Þér eruð kannske ekki frá því, að þér gætuð það, sagði Baldvin ísmeygilega og deplaði augunum til okkar hinna.

Jónas leit ekki upp.

— U p p skyldi eg! — Hvernig sem mér gengi að komast ofan aftur.

Baldvin rak upp háan hæðnishlátur, svo það bergmálaði úti í þokunni.

— Ha-ha-hæ! Heyr á endemi! — Nei, heyrið þér nú. Hvað mikið sem þér gortið, þá skal eg veðja hausnum á mér að þér farið ekki upp Gráfeld beint upp af Eyrinni, og þ a ð a n a f s í ð u r o f a n.

Jónas leit hvast á hann og það var eins og leiftri brygði fyrir í augunum. Svo sótroðnaði hann í framan.

Ástfangnir menn eru næmir fyrir, þegar snert er við sæmd þeirra. Einhverntíma hefði Jónas ekki tekið sér annað eins og þetta nærri. En nú sá eg vel, að hann beit á jaxlinn til þess að gráta ekki. Sæmdin var ekki hans eins, heldur líka stúlku þeirrar sem hann unni. Hver niðrun, sem honum var gerð, var h e n n i gerð óbeinlínis. Átti h ú n að lifa við þá skapraun, að mannsefnið hennar væri talinn gortari og ekki neitt í neinu — jafnvel sneiddur þeim heiðri, sem hann þó hefði hlotið almenna viðurkenningu fyrir? — Öllum átti hann að vera lélegri. Ekkert átti hann að geta — ekki einu sinni það sem hann þ ó t t i s t geta öðrum fremur. — Í e n g u hafði hún sóma af honum. Og s a m t gerði hann kröfu til ástar frá hennar hálfu.

Samtalið féll niður með öllu. Við Einar sögðum ekkert heldur. Þar sem mönnum hefir sinnast, finst hinum, sem hjá eru staddir, eldfim efni liggja falin, sem lítið

ógætnisorð getur hleypt í bál og brand. Þess vegna er hættuminst að þegja.

Þetta hvítgráa myrkur umhverfis okkur hafði líka einhver sljóvandi áhrif á okkur alla, gerði okkur viðkvæma og eins og hálf-hrædda og hikandi. Ekkert veður er jafn-þreytandi eins og þokan.

Rétt á eftir fengum við annað til að hugsa um.

Á meðan við þögðum, heyrðum við undarlega suðu út í þokunni, eins og rokkur væri þeyttur.

— Hvað er þetta? spurði eg.

— Þei-þei — sagði Einar gamli lágt og bandaði með hendinni.

Við héldum niðri í okkur andanum og hlustuðum. Rokkþyturinn heyrðist aftur og var nú skýrari en áður. Þó gátum við ekki heyrt úr hvaða átt hann kom. Líkast var því, að þetta kæmi úr öllum áttum í einu.

Svo þagnaði það í einni svipan. Byrjaði aftur, heyrðist litla stund og þagnaði svo að fullu.

— Ó, fari hún bölvuð! sagði Einar gamli og varpaði mæðilega öndinni.

— Hver þá?

— H ú n er þá á ferðinni núna.

— H v e r þ á?

Við lögðum að Einari að segja okkur, hvað hann ætti við. Hann var tregur, en lét þó til leiðast. En það var auðséð, að þetta hafði mikil áhrif á hann.

— Það er sagt, mælti hann, að hér hafi einu sinni kvenmaður orðið úti með rokk á bakinu. Hún kvað stundum vera hér á sveimi með rokkinn sinn, og þeytir hann hart. Sumir þykjast jafnvel hafa séð hana. — En æfinlega, þegar hún gerir vart við sig, er einhver feigur í förinni.

Það varð dauðaþögn.

— Eg hefi einu sinni heyrt til hennar áður. Það var í dimmviðri eins og núna.

— Og bar þá nokkuð til tíðinda? spurði eg.

— Já, — það var þegar Sigmundur sálugi hrapaði í Finnukleif.

— Hvernig atvikaðist það?

— Það var svell í Kleifinni, eins og oftar. Hann hafði bæði staf og brodda, en kunni hvorugu að beita. En ekki var við það komandi, að við mættum leiða hann, heldur gekk hann á eftir okkur. Svo svimaði hann, einmitt þar sem verst gegndi. Við sáum hann hendast fram af hverjum stallinum eftir annan og taka löng loftköst á milli. Loks hvarf hann í sandskrið og grjótreyk. — Undir eins á eftir fanst hann þar neðan undir.

— Dauður — —?

— Dauður —! Biddu fyrir þér! — Allur höggvinn sundur.

Það sló óhug á okkur við þessa sögu. Líklega höfum við Grundfirðingarnir hugsað allir það sama, því við litum allir samtímis á Baldvin.

Eg verð að játa það, að þótt mér geðjaðist ekki að Baldvin, þá langaði mig þó ekki til þess að sjá á eftir honum fram af Finnukleif, fyrst hann var í för með okkur.

Baldvin leit ekki upp, en var orðinn nábleikur í framan.

Næsta áfanga átti Jónas að »troða fyrir«. Eg gekk næstur honum í slóðinni.

Þá gekk Jónas svo hart, að eg átti fult í fangi að fylgja honum eftir. Þeir Einar og Baldvin drógust aftur úr.

Við töluðum ekki orð saman.

Eg var að hugsa um það, hvað úr aumingja Jónasi mundi verða, ef grunur minn reyndist réttur og Lína ætlaði að svíkja hann. Eg sár-kveið fyrir því. Eg vissi, að hann mundi verða hamstola af harmi. Ef til vill mundi hann leita á að fyrirfara sér. Ef til vill mundi hann missa vitið, svo það þyrfti að halda honum, eða

hann fengi taugateygjur. Að minsta kosti mundi hann ekki geta sofið. — Eg ásetti mér að skilja ekki við hann í slíkum raunum, vaka yfir honum og vera hjá honum, passa hann eins og barn og reyna að hughreysta hann. En eg k v e i ð fyrir því.

Á næstu hjallabrún fleygði Jónas sér niður. Hann var fölur í framan og þungbúinn, en sagði ekkert.

— Er þér ilt, Jónas?

Hann svaraði dræmt:

— Já, hálf-ilt í höfðinu.

Af þeirri þekkingu, sem eg hafði af Jónasi, þóttist eg vita, að honum væri meira en »hálf-ilt», fyrst hann kvartaði.

Þegar hinir náðu okkur, sagði eg þeim frá því, að Jónas væri orðinn veikur. Hann bar ekki á móti því og okkur leizt öllum svo á hann, að hann h l y t i að vera veikur.

Nú var farið að ráðgast um, hvað gera skyldi. Það var óráðlegt að leggja á fjallið með veikan mann, en enn þá skamt ofan í B-fjörð.

Okkur kom því saman um það, að bezt væri að Jónas sneri aftur og reyndi að ná í bátinn. Hann hlaut að sjá til hans út með ströndinni og geta kallað til hans — ef hann yrði þá lagður á stað.

Svo var þetta borið undir Jónas.

Það furðaði mig þ á, hve fyrirhafnarlítið hann félst á það. Eg bauðst til að fylgja honum, en nærri því var ekki komandi.

Svo stóð hann upp hægt og seint, strauk ennið, kvaddi okkur og lagði á stað ofan eftir.

En þegar hann var kominn fáein skref frá okkur kallaði Baldvin til hans:

— Góði Jónas — lánið þér mér stafinn yðar og broddana!

Eg get ekki gleymt fyrirlitningarsvipnum á Jónasi, þegar hann sneri aftur og rétti Baldvin stafinn og brodd-ana, en tók við prikinu hans í staðinn.

Svo hvarf hann út í þokuna — en við héldum áfram.

Fögur eru fjöllin.

Fögur þykja þau farmönnum, þegar þau gnæfa »geislum merluð« upp úr hafþokunni og lýsa leið til stranda.

Fögur eru þau heiman úr héraði, þegar þau skifta blæ og bláma eftir því sem eyktir líða, og sýna mönnum hvað sól er gengin.

Fögur eru þau í fyrstu snjóum, þegar þau standa í öklasíðum »hvítaváðum«, eins og ný-skírðir víkingar. — Og fögur eru þau í fyrstu leysingum, þegar mjallstakkurinn rifnar utan af þeim og þau birtast aftur, heiðblá og forneskjuleg. — —

En fegurst og kærust eru þau öllum þeim, sem alist hafa upp við rætur þeirra.

Hvert gil, hver hnúkur, hvert hamrabelti, hver skuggi og dráttur í hinum mikla svip, brennir sig fastan í meðvitund þeirra og máist þar aldrei.

Óttaslegnir horfa þeir á þau, meðan þeir eru á barnsaldri. Þeim ógnar hrikasvipurinn. En þeir læra snemma að horfa hátt og hugsa hátt. Fjallið þeirra stendur þeim ögrandi fyrir augum með erfiðleika, sem sýnast óvinnandi.

En smátt og smátt vaxa þeir yfir ófærurnar. Mikil er gleðin, þegar þeir komast upp á lægsta hamrahjallann. Ári seinna komast þeir upp á þann næsta þar fyrir ofan. Hugrekkið vex með hverjum nýjum sigri. Óttinn minkar, en að sama skapi verður þeim fjallið hjartfólgnara. Loks hafa þeir ekki ró í beinum sínum, fyr en þeir komast upp á tindinn.

Margir ná tindinum — áður en þeir vaxa frá æskuþrá sinni og hugsjónum, eða trénast upp í brauðstritinu.

En þau áhrif! Þau eru ógleymanleg.

Alt það, sem þeir höfðu hugsað sér, að fyrir þá mundi bera þar uppi, verður fánýtt í samanburði við það sem b e r fyrir þá. Aldrei höfðu þeir haft grun um slíkt við-

sýni, aldrei um jafn bláan og hreinan himin, aldrei um jafn víðáttumikinn hafflöt, aldrei um það, hvernig skýin voru á bakið. Loftið er léttara og tærara, en þeir höfðu nokkurn tíma áður þekt. Allir fjarlægir tindar sýnast komnir miklu nær. Hvert sem litið er, blasir við nýr heimur. — Sálin verður sem magnþrota af undrun. Meðvitundin þarf að þenjast út til þess að rúma hina nýju mynd — líkt og lungu barnsins þenjast út við hinn fyrsta andardrátt og tæmast aldrei framar. — Slíkur vöxtur veldur sælublöndnum sársauka. Menn þurfa að bera myndina í brjósti sér heim til sín, vaka yfir henni, dreyma um hana, njóta hennar í endurminningunni — og koma svo aftur. Þá sannfærast þeir um, að þeir hafa ekki séð alt — langt frá. Það stærsta hafa þeir séð, en ekki það smæsta, heildina en ekki hið einstaka. Hinn mikli sjóndeildarhringur á nóg eftir til næsta dags.

Þannig hafði það gengið okkur Jónasi. En sá var munurinn, að eg lét staðar numið en hann hélt áfram. Hann vildi kanna fjöllin til fulls, njóta alls, sem þau áttu og yfirstiga þau með öllu. Hann var ekki í rónni meðan n o k k u ð var eftir óséð eða n o k k u r þraut eftir óunnin.

Þess vegna hugsaði hann nú varla um annað en Gráfeld. — —

Aldrei gleymi eg þeim morgni, þegar við stóðum á egginni uppi yfir Finnukleif í þetta skifti. Þá vorum við komnir upp úr þokunni. Við stóðum allir hljóðir stundarkorn og nutum náttúrufegurðarinnar.

Sólin var komin all-hátt á loft. Himininn var dimmblár með þunnum, hvítum klósigum til og frá. Veðrið var kyrt.

Til beggja handa lá þokan eins og mjallhvítur baðmullarsjór, og klauf sig um tindana. Hún ólgaði upp með hægð og seig aftur niður eins og eitthvað hreyfðist undir henni. Yfir miðjum Grundarfirði kom módökk rák upp á yfirborð hennar og skifti henni í tvent á löngum kafla.

Það var reykur upp úr gufuskipi, sem var að fálma sig út úr firðinum.

Gráfeldur var rétt hjá okkur og sneri að okkur hnakkanum. Finnudalsbotninn var á milli, kolsvartur og hrikalegur. Hnakkinn á Gráfeldi var breiður og tröllslegur; sólin glampaði á spegilskygðar fannirnar. Ennið horfði fram að firðinum. Það var hátt og hvast og svipurinn úfinn. Fjallið líktist afskaplegu finngálkni, sem stæði hálft fram úr fjallgarðinum. Ásýndin horfði beint við sólu, en hrammarnir teygðust út í þokukafið.

Hamrabeltin í Gráfeldi voru öll auð, en fannir í skriðunum fyrir neðan þau alt í kring. — —

Í slíkum himinljóma, sem þarna var uppi, dofnar hræðslan og hjátrúin. Mér er sem eg sjái framan í okkur, hefðum við þá verið mintir á »rokkþytinn« niðri í þokunni og það sem við hugsuðum þar!

Svo lögðum við ofan í Finnukleif. Við Einar létum Baldvin ganga á milli okkar. Einar átti að sýna honum hvar fara skyldi; eg átti að grípa í hann, ef hann ætlaði að hrapa. Baldvin skalf á beinunum þegar hann lagði ofan í Kleifina, en reyndi þó að harka af sér hræðsluna. Eftir nokkur skref var hann orðinn öruggur og ófeilinn, og lék þá við hvern sinn fingur. — Alt gekk slysalaust ofan Kleifina, og þá vorum við úr allri hættu.

Um venjulegan fótaferðartíma komum við ofan á Gráfeldseyri.

— — Grunur minn reyndist réttur. Baldvin var varla fyr komin á Eyrina, en Lína var komin í fangið á honum.

Eg gekk upp í loftherbergi Jónasar í húsi konsúlsins. Það stóð heima — þar lá uppsagnarbréfið á borðinu.

»Mjölnir« kom út um daginn, en kvæði Jónasar var ekki í honum. Þar biðu hans önnur vonbrigði.

Eg beið með óþreyju eftir því að báturinn kæmi, sem von var á Jónasi á. Hann kom ekki fyr en eftir háttatíma um kvöldið — en Jónas var ekki á honum.

Skipverjar vissu ekkert um hann.

Menn komu yfir fjallið um kvöldið. Þeir vissu ekkert um Jónas heldur.

Hátíðin leið og Jónas kom ekki.

Þá sendi konsúllinn yfir fjallið til þess að spyrja um hann. Það varð árangurslaust. Jónas hafði hvergi komið til bæja í B-firði.

Mönnum var safnað til að leita að honum.

Við Einar gamli póstur vorum báðir í leitinni. Eg stakk þá upp á því við Einar, að við skyldum ganga upp að Gráfeldi. Þá voru farnar að vakna hjá mér grunsemdir. Við urðum hvort sem var að leita jafnt ólíklega sem líklega.

Við gerðum þetta.

Þegar við komum upp á hólahjallana fyrir ofan Eyrina og fjallið blasti alt við okkur, tókum við eftir einkennilegum rákum ofan fönnina á einum stað, sem þó enduðu á henni miðri.

Þessar rákir gátu varla verið eftir grjóthrun.

Þangað fórum við. Þar fundum við Jónas í urðinni fyrir neðan fönnina. Gat var á höfðinu, en líkið annars lítið skaddað. —

Það var eins og sagan væri skrifuð á fönnina.

Hann hafði komist heilu og höldnu ofan alla hamrana. En fönnin neðan undir þeim var hörð og snarbrött. Þá vantaði hann bæði staf og brodda til þess að komast hana ofan.

Hann hafði þá tekið það ráð, sem algengt er þar á ferðum um fjöllin. Prikið hafði hann sett í handarkrika sinn, lagst á það með líkamsþunganum og látið það rista snjóinn. Jafnframt hafði hann veitt viðnám með hælunum eftir megni. Þannig hafði hann rent sér á stað ofan fönnina.

Af þessu komu rákirnar á fönninni.

En á miðri fönninni hafði hvöss stein-nybba, sem stóð upp úr snjónum, orðið fyrir honum. Hún hafði krækst í aðra buxnaskálmina og svift henni sundur.

Við þetta hafði hann mist jafnvægið og steypst á höfuðið. — —

Hefði þetta ferðalag tekist, þá hefði Jónas líklega komist góðri stundu á undan okkur ofan á Gráfeldseyri.

Nú lá hann þarna. En Gráfeldur stóð yfir honum sem þögult vitni, er ekki varð á móti mælt. Hann var jafn-tígulegur og svipmikill þótt hann játaði sig nú yfirunninn. Hin brostnu augu störðu upp á hann og Jónas hafði dáið með bros á vörum.

Eg mintist niðurlagsins á kvæði hans um Gráfeld, þar sem hann bað vættir hans að gefa sér það, sem þær sæju honum fyrir beztu.

Höfðu þær heyrt bænina?

Eg vissi, frá hve beiskum vonbrigðum hann var nú leystur. — — Og hver veit hve mörg önnur vonbrigði af líku tægi hefðu mætt honum síðar í lífinu? Menn með hans lundarfari mæta tíðum vonbrigðum og þola þau illa.

Á meðan eg var að hugsa um þetta, horfði eg framan í líkið, þangað til eg sá ekkert fyrir tárum.

— — Hinir leitarmennirnir fundu slóð Jónasar uppi á eggjunum og röktu hana fram á hæstu brúnina á Gráfeldi.

Nú snerist athygli alls fjarðarins að Jónasi. Það, sem hann gat ekki áunnið sér í lífinu, hafði hann nú hlotið með dauðanum.

»Mjölnir« mintist hans hlýlega. Hann kvað meiri mannskaða að þessum pilti en flestir hygðu, því eflaust hefði margt leynst í honum, sem ekki hefði fengið að njóta sín. Fyrir skömmu hefði hann komið til sín með kvæði. Það hefði verið barnalegt að vísu, en þó lýst nokkurri eðlisgáfu. Svo tók hann upp síðasta erindið af kvæðinu.

Nú var eins og augun opnuðust á öllum. Nú var eins og þeir fyndu til þess, að í raun og veru hefði þeim verið v e l við Jónas. Nú vildi enginn kannast við það,

að hafa strítt honum og hætt hann, gert hann dulan í skapi og einrænan, hræddan við mennina — enginn, ekki einu sinni Baldvin. —

Hringarnir fundust í vestisvasa líksins.

Þá varð það þegar hljóðbært, að Jónas og Lína hefðu verið trúlofuð — komin að því að opinbera.

Alla dagana, sem Jónas vantaði, hafði Lína enga dul dregið á vináttu sína og Baldvins. Eftir þetta fór hún að klæða sig alsvarta og ganga með sorgarsvip. Þannig kom hún fram við jarðarförina.

Þetta athæfi vakti svo almenna gremju og fyrirlitningu, að Línu var hvergi vært á eftir. Baldvin vildi þá ekki líta við henni heldur og hún sá þann vænstan, að hröklast burt úr firðinum. —

En langt fram eftir sumrinu fóru ungir menn á Gráfeldseyri eins konar pílagrímsferðir upp að fjallinu til þess að sjá staðinn, þar sem Jónas hafði klifrað ofan.

Sú klettaþraut bíður lengi eftir þeim næsta.

Ofát.

Kenningar Hindhede.

Það mun flestum vera kunnugt, að óvíða í heiminum kennir jafnmikillar örbirgðar og alls konar volæðis og í mestu menningarlöndunum, eins og t. d. á Englandi og í Ameríku. Í Lundúnaborg er meiri auður og velmegun saman komin en nokkurstaðar annars á jafn-stóru svæði, og þar lifir mesti fjöldi manna við stöðugan sult og seyru og verður jafnvel hungurmorða við hliðina á kjötkötlum efnamannanna. Það er hryllilegt að hugsa til þess, að menskir menn skuli á slíkum stöðum þurfa að falla úr hor eins og skepnur í heyleysi og harðindum. En þó er enn ömurlegra til þess arna að vita, þegar manni um leið er sögð sú saga, að í þessum sömu löndum og borgum deyi langtum fleiri af ofáti en af sulti. Þetta fullyrða ýmsir frægir enskir læknar, eins og t. d. Dr. R. Wallace og Bell; Robertson og Henry Thomson eru á svipaðri skoðun og halda því fram, að alt að helmingi allra sjúkdóma orsakist af ofáti. Eyðslusemi auðuga fólksins í mat og drykk keyrir fram úr öllu hófi á Englandi, eins og víða annarstaðar. Gamall merkur Englendingur, sem í elli sinni, þegar gigtin var farin að heimsækja hann, rendi augunum aftur á við yfir líf sitt, reiknaði saman, hve mikið hann hefði hér um bil látið í magann af mat og drykk, frá því er hann var 10 ára og þar til er hann varð sjötugur. Og honum ofbuðu þau ósköp. Hann sá í anda langa lest af tvíhjóluðum eineykisvögnum fleytifullum af mat og alls konar drykkjum. Hægt og hægt rann lestin fram hjá honum og honum fanst sem hún ætlaði aldrei

að taka enda. Loksins kom síðasta kerran og var hún sú 107. — hundraðasta og sjöunda — í röðinni. Þegar hann fór svo betur að athuga reikninginn, varð hann að viðurkenna, að í 44 kerrunum hefði verið alls konar matvæli og áfengisdrykkir, sem hann þurfti ekki á að halda í raun og veru. Það var alt um of og honum til heilsuspillis fremur en bóta, og honum taldist svo til, að öll þessi vagnhlöss með öllum óþarfanum mundi hafa kostað sig um sjö þúsund pund sterling eða 127,000 krónur. Þessi Englendingur er ekki eins dæmi, sumir menn ljúka enn meiru[1]).

Þegar talað er um að menn deyi af ofáti, og það svo dags-daglega eins og ensku læknarnir, sem eg áður gat um, halda fram, þá má ekki skilja það bókstaflega svo, sem menn éti sig í spreng. Sem betur fer, mun það vera fáheyrt; en sannleikurinn er sá, að í daglegu tali er það ekki kallað svo, að menn deyi af ofáti, þó að svo sé í raun réttri, heldur er sagt, að dauðameinið sé magaveiki, lifrarveiki, nýrnaveiki, hjartveiki o. s. fr. Það þykir bæði »fínna« að kalla það svo, og sumpart er mönnum ekki kunnugt um aðalástæðuna.

Ofdrykkjan bakar heiminum ómetanlegt tjón, en ofát engu síður, og margir eru þeir læknar og vísindamenn, sem vilja halda því fram, að ofátið eigi engu minni sök en ofdrykkjan á heilsutjóni mýmargra manna. Ofdrykkjunni er sem sé ofátið oft og einatt samfara, eða réttara sagt, ofátið skapar oft ofdrykkju; en hún fær síðan ein sök á því, sem í raun réttri er eigi síður ofátinu að kenna. Hér við bætist, að ofátið er algengara en ofdrykkjan, og væri því reyndar ástæða til að berjast gegn því með hófsemdarfélögum, eins og reynt er að útrýma ofdrykkju með bindindisfélagsskap.

Ofátið er svo algengt, að lítið orð er á því haft og það hneykslar að eins fáa, nema þegar það keyrir fram úr öllu hófi. Flestum mun ofbjóða, þegar þeir lesa um sællífið í Rómaborg á keisaratímunum, um þau firn af

---

[1]) Russel: Strength and diet. London 1905.

fjölbreyttum réttum og hugvitsömum krásum, sem ríkir Rómverjar lögðu sér til munns í stórveizlum, sem þá tíðkuðust, og um það, hvernig þeir í miðri máltíðinni gengu fram til þess að kitla kokið með páfuglafjöður og ældu matnum, til þess að geta byrjað aftur að éta á fastandi maga. Flestir munu hafa heyrt eða lesið um það óhóf, sem enn fer fram í meiri háttar veizlum víða í útlöndum, þar sem ef til vill 20 eða fleiri réttir eru hafðir til matar með litlu millibili. Og við þurfum varla að fara út fyrir landsteinana, því að hér á landi hafa frá fornu fari ætíð þekst annálsverðir matmenn, og flestum munu vera í fersku barnsminni karlar, sem gátu torgað svo og svo mörgum baunaskálum, með svo og svo mörgum spaðbitum, brauði og smjöri, og ef til vill margra marka skál af skyri þar á eftir o. s. frv. Það þarf ekki annað en að minna á Þorstein matgogg í »Pilti og stúlku«[1]) til þess að nefna gott dæmi íslenzkra matmanna með afbrigðum. En eins og eg áður gat um, er ofátið svo algengt, að vér veitum því lítla sem enga eftirtekt, og sannleikurinn er sá, að allflestir gjöra sig að meiru eða minna leyti seka í því, þó að það nái sjaldan öðru eins hámarki og hjá hinum ríku Rómverjum og Þorsteini matgogg.

Vér munum flestir játa, að vér borðum töluvert meira en vér þurfum og jafnvel meira en oss verður ætíð gott af. Í flestum máltíðum borðum vér meira en nauðsynlegt er, og stundum meira en maginn þolir, sem mjög er misjafnt. En auk máltíðanna neytum vér ýmislegs góðgætis okkur til hressingar, en í rauninni fremur til veiklunar. Því að alt það kaffi, sem drukkið er, svarar fjarri því kostnaðinum, sem af því leiðir, því að næringin er engin nema í rjómanum og sykrinum, sem fylgir með. En svo algeng er kaffidrykkjan hjá oss Íslendingum, að sá þykir gikkur, sem ekki getur þegið kaffibolla á hvaða tíma dags sem er; og ekki nægir einn bolli, heldur er svo sem sjálfsagt að þiggja enn þá »hálfan bolla«, sem auðvitað er fleytifullur. Það þykir sumstaðar ókurteisi og jafnvel einhver

---

[1]) bls. 253—258.

ómenska, að geta ekki drukkið að minsta kosti tvo stóra bolla af kaffi og bragðað á öllum kökutegundum, sem á borð eru bornar. Og þó veit margur, sem þiggur í bollann aftur, að honum er óholt að drekka meira.

Húsmæðurnar eiga ekki sjaldan sök á því, að gestir þeirra borða langtum meira en þeim verður gott af. Þær ota réttunum að aðkomumönnum og mælast til þess með mestu blíðulátum, að þeir éti yfir sig. Þetta er þjóðar-ósiður jafn-algengur hér og í Danmörku, að líkindum æfar gamall, og hans vegna hefir margur ósvinnur maður etið sér aldurtrega, líkt og stendur í Hávamálum.

Það sakar ekki sem betur fer, þó að menn stöku sinnum við hátíðleg tækifæri borði meira en góðu hófi gegnir; líkaminn jafnar sig fljótt aftur, ef hófs er gætt að staðaldri. Svo var t. d. um ýmsa mikla matmenn í gamla daga, líka Þorstein gogg. Það voru oft flækingar, sem sultu marga daga á milli, enda voru þeir oft og einatt hinir hraustustu að heilsufari. En öðru máli er að gegna, þegar mataróhófið endurtekst dag eftir dag; þá veldur það alls konar lasleika og veiklun. Maðurinn er lang-óhófsamasta skepna jarðarinnar, segir einn þýzkur spekingur, og munu víst margir skrifa undir það. Fornmenn munu hafa komið auga á hið sama, því að skrifað stendur:

Hjarðir þat vitu,
nær heim skulu
ok ganga þá af grasi.
En ósvinnr maðr
kann ævagi
síns of mál maga.

Sagan er margbúin að sýna það, að eftir því sem mentunin eykst og velmegun vex hjá þjóðunum, eftir því aukast allar þarfir; og þegar velmegunin er orðin svo mikil, að þær þurfa lítið að hafa fyrir lífinu, leggjast þær í sællífi; og sællífið steypir þeim í glötun. Einn aðalþátturinn í

öllu sællífi er ofát. Menn fara að sækjast eftir margbreyttri fæðu, krydda hana alls konar óhollum efnum og borða meira en þeim er holt. Og ofátið verður þeim enn óhollara, sem lítið hafa fyrir lífinu, heldur en þeim, sem erfiða í sveita síns andlitis. Það er kunnugra en frá þurfi að segja, hvernig hver stórþjóðin á fætur annarri hefir skemt sig og úrættast út úr sællífi og orðið undirokuð af hraustum og harðfengum þjóðum, sem voru aldar upp við skort og nægjusemi og hertar í erfiðri lífsbaráttu. Persar, Babýlóníumenn, Rómverjar, Spánverjar o. fl. hafa þannig orðið að lúta í lægra haldi, og nú nýlega höfum vér séð, hvernig Rússar fóru halloka fyrir Japönum. Það er álit flestra, að sigur Japana hafi nær því eingöngu verið því að þakka, að þeir voru óspiltari af alls konar óhófi en Rússar, og ekki sízt hinu óbreytta mataræði þeirra. »The yellow peril« eða guli háskinn, sem svo mikið er talað um á seinni árum meðal hvítra manna, er í rauninni ekki annað en vond samvizka út af því, hve óhófsamir vér erum í samanburði við gula menn, og reynslan hefir sýnt, að nægjusemi er ein af höfuðdygðunum.

Þýzkt máltæki segir: Der Mensch ist was er isst, en það þýðir: Maðurinn er það sem hann étur, og er mikið satt í því. Efnin í líkamanum eru fengin úr matnum, sem étinn er. Til þess að viðhalda líkamanum og bæta honum upp þau efni, sem stöðugt slitna og ganga úr sér við lífsstarfið, verðum vér að borða, og með matnum bæt um vér líkamanum upp þau efni, sem eyðast. En þar að auki borðum vér til þess að gefa líkamsvélinni hita, öldungis eins og vér kyndum undir gufukatlinum til þess að gufa myndist, sem geti hreyft gufuvélina. Maturinn er því sumpart eldiviður, sem brennur í líkamanum, og hitinn, sem myndast við þann bruna, er blóðhiti vor, um 37° C.; en sá hiti er nauðsynlegur til þess að efnabreytingar þær geti orðið í frumlum líkamans, sem viðhalda lífi þeirra og allrar heildarinnar.

Fæðan þarf nú ekki að vera margbrotin til þess að líkaminn fái þau efni, sem hann þarfnast sér til viðhalds og vaxtar, og nægilegt eldsneyti til viðhalds hitanum, því

að reynslan hefir margsýnt, að líkamanum er hollast að fæðan sé óbrotin og fremur af skornum skamti en um of.

Kongarnir drekka kryddað vín,
krásir drotningar taka til sín,
biskupar súpu sæta — o. s. frv.

stendur í gömlu kvæði. En það er áreiðanlegt, að drotningarnar verða ekki heilsubetri og hraustari af krásunum, og sætsúpa gjörir ekki biskupa að betri mönnum.

Sulturinn er bezta kryddið, því að hann gjörir allan mat ljúffengan, þó að annars þyki bragðvondur, og hann örvar betur meltingarstarfið en nokkurt krydd; en auðvitað má sulturinn ekki ná því marki, að líkaminn veikist og verði lémagna. Bezt er hverjum manni að finna vel til svengdar á undan hverri máltíð; það er ekki einungis holt fyrir meltinguna og líkamann í heild sinni, heldur virðist það verka göfgandi á sálarlíf mannsins. Sá, sem oft líður sult, lærir að bæla niður þá ástríðu, sem ef til vill er sterkust af öllum mannlegum ástríðum, ɔ: sú, að seðja svangan maga, en um leið stælast kraftarnir ósjálfrátt í því, að yfirbuga aðrar ástríður og fýsnir. Það er eftirtektarvert, að gáfuðustu og beztu menn þjóðanna eru oft af refilstigum komnir, af fátækum foreldrum og yfirleitt oftar aldir upp af litlum efnum og fremur vandir á hóf í öllu en »praktuglegar vellystingar«. Þetta er auðvitað eðlilegt. Sá, sem lifir við allsnægtir í æsku, hefir bardagalaust náð því marki, sem hinn, er skortinn líður, sér í hyllingum langt fram undan sér, heillandi til aukinnar baráttu. Í öllum skólum er það gömul reynsla, að bezt gefnu nemendurnir eru að jafnaði af fátæku fólki komnir, en eigi af auðugum foreldrum, sem aldrei þekkja til svengdar en eta margréttaðar máltíðir á degi hverjum. Að ýmsar höfðingjaættir, konunga og annarra stórmenna, úrættast fremur en lítilsmetnar almúgaættir er að kenna hóglífi og sællífi, sem ekki sízt er fólgið í óhófsömu mataræði.

Vér skulum nú íhuga stuttlega, hvaða afleiðingar ofátið er vant að hafa, þegar það keyrir fram úr hófi.

Þegar mikið er í magann látið, þenst hann út eins

og úttroðin skjóða. Vöðvarnir í veggjum hans, sem eiga að ýta matnum áleiðis niður í garnirnar, linast við þessa þenslu og ofreyna krafta sína á þeim ósköpum, sem þeim er skyndilega fengið að starfa. Kirtlar magans, sem eiga að mynda safa til þess að uppleysa fæðuna og gera hana auðmeltari, hrökkva heldur ekki til við slíkt ofurefli. Afleiðingin verður sú, að maturinn dvelur lengur en eðlilegt er í maganum, ef til vill sólarhring eða lengur, í stað þess, sem vanalegt er, 3—6 tíma. Með löngum tíma kemst maturinn sína réttu leið, án þess að ilt hljótist af; en stundum neitar maginn þeirri ofraun, sem á hann er lögð, og selur matnum upp. Með þessu móti læknar hann bæði sjálfan sig og kemur í veg fyrir að líkaminn veikist. Uppsalan er lækningaraðferð, sem náttúran notar oft til þess að losa líkamann við ýmislegt óheilnæmi, og reynum vér læknar að líkja eftir þessu með því að skola magann eða pumpa upp úr honum. Það er í rauninni dásamlegt, hve maginn er næmur að finna, hvað sé óholt líkamanum. Stundum fer smekkurinn með oss í gönur og kemur oss til að neyta þess, sem er óholt, þrátt fyrir það þótt bragðið sé gott; þá hefir maginn vit fyrir oss og segir til með velgju og magaverkjum og kastar því næst öllu upp. Að því búnu batnar alt, ef maginn hefir ekki skemst að neinum mun. En þessi næmleiki magans er mjög misjafn, því að eins og kunnugt er, kemur það varla fyrir, að sumir menn selji nokkurn tíma upp, hvað sem þeir hafa í sig látið; en senniegt er, að þeim mönnum sé miklu hættara við að verða magaveikir, ef þeir gæta eigi hófs í mat og drykk.

Ef ofát endurtekst dag eftir dag um langan tíma, fer sjaldan hjá því, að maginn veikist; magaverkir og velgja verða dagleg plága; í fyrstunni fylgja einnig uppköst, sem lækna til bráðabirgða í hvert skifti, en smám saman linast maginn svo, að hann verður ekki lengur fær um að lækna sig með uppsölunni eins og áður. Vöðvarnir linast meira og meira við þensluna, þynnast og veiklast svo, að kraft vantar til að geta komið fæðunni upp. Með matnum, sem vér borðum, fylgja oft ótal bakteríur, sem

vanalega drepast í magasýrunni í hraustum maga; en það er öðru nær en svo sé, þegar maginn er orðinn þannig á sig kominn. Maturinn, sem dvelur tímunum saman í maganum, úldnar fyrir áhrif bakteríanna. Það kemur ólga í hann, ýms loftefni myndast, sem leita upp og framleiða ropa, og roparnir verða mjög daunillir (fýluropar), ef mikil brögð eru að bakteríunum. Komi daglega fyrir að maturinn úldni þannig í maganum, verður slímhúðin fyrir skemdum, kirtlarnir og vöðvarnir veikjast, líkaminn fær ekki þá næringu, sem hann þarfnast; en af því leiðir, að maður megrast og verður gugginn útlits. — Veikindi í maganum draga margan dilk á eftir sér, ef þau ná nokkurri rótfestu um lengri tíma. Eins og eðlilegt er, breiðist veikin úr maganum niður í garnirnar, frá görnum til nýrnanna, lifrarinnar og út í blóðið. Þeir sjúkdómar eru óteljandi, sem rekja má til óreglu í meltingarfærunum, sem aftur stafar af ofáti.

Maginn í fullorðnum, heilbrigðum manni rúmar vanalega 2—3 potta; en magi þeirra, sem daglega kýla vömb sína langt fram úr hófi, verður mörgum sinnum stærri — alt að 4—5 sinnum stærri. Í stað þess að ná að eins lítið eitt niður fyrir bringspalirnar vinstra megin, nær magi þessara vambmiklu manna góðan spöl niður fyrir nafla. Hér á landi þekkjast ekki aðrir eins kúluvambar og sjá má erlendis, enda er líka annað eins ofát og þar tíðkast óþekt hér um slóðir.

Margir eru nú hins vegar svo magahraustir, að þeir þola að éta langt fram yfir það, sem öðrum er unt, og magi þeirra tekur ekki þeim breytingum, sem eg gat um; en þá kemur það vanalega niður á öðrum meltingarfærum eða líffærum annarstaðar í líkamanum, ekki sízt blóðinu.

Þegar líkaminn fær að staðaldri meiri fæðu en hann hefir þörf á, verður hún eingöngu til trafala, öldungis eins og ef of miklum eldivið er troðið í ofn; eldurinn kafnar eða ofninn óhreinkast svo af sóti og illa brunnu eldsneyti, að bruninn getur ekki lengur haldist eðlilegur. Blóðið ofhleðst af næringu og það verður líkamanum of-

raun að losna við það, sem honum er óþarft og óholt. Af þessu kemur gigtveiki, nýrnaveiki, lifrarveiki o. m. fl.

Nú munu margir segja, að þeir borði ekki of mikið, þeir borði ekki meira en eðlileg matarlyst hvetji þá til, og þá sé boði náttúrunnar nógu rækilega fylgt. En matarlystin leiðir marga á glapstigu og kemur þeim til að tyggja illa; það er algengur ósiður, sem hjá sumum er afsakanlegur vegna tannleysis; en þeir menn eiga að fá sér tilbúnar tennur, því að tyggingin er nauðsynleg. Sá, sem tyggur matinn illa, þarf miklu meira að borða til þess að seðjast en sá, sem tyggur vel, og margur étur meira en holt er einungis vegna vanrækslu í þessu efni.

Flestir læknar munu vera sammála um, að mikill hluti allra magaveikisjúklinga hafi orðið veikir í maganum af óvandaðri tyggingu, og það er áreiðanlegt, að mörgum getur batnað magaveikin af því einu að tyggja matinn vel.

»Hálfnað er verk þá hafið er«; það máltæki má heimfæra upp á meltinguna. Vel tugginn matur má heita hálfmeltur. Munnvatnið bleytir upp matinn, leysir hann í sundur og breytir honum þannig, að garnirnar eiga hægra með að sjúga hann í sig. Stívelsið í mjölmatnum breytist þannig fyrir áhrif munnvatnsins, að það verður að sykri, en sykurinn er mjög auðmeltur, þ. e. kemst hæglega út í blóðið.

Því betur sem vér tyggjum, þess meira kemur af munnvatni til að þynna og uppleysa matinn. Tennurnar herðast við brúkunina, en veikjast, þegar þær eru lítt notaðar. Margir vilja halda því fram, að tannpína fari í vöxt að miklu leyti vegna þess, að fólk notar tennurnar langtum minna nú en áður tíðkaðist. T. d. var hér á landi etið áður mikið af harðfiski, sem nú er orðinn sjaldséður réttur. Sumir kenna því um, að meira sé etið af heitum mat en áður tíðkaðist, en hitinn sprengi glerunginn utan af tannbeininu. Aðrir halda hins vegar, að tannpínan sé að eins einn vottur ásamt öðrum um að »heimur versnandi fer«, þ. e. a. s. að nútíðarkynslóðin sé að úrættast. — Hvað sem þessu líður, þá er það víst,

að illa tugginn matur er oss óhollur, og aldrei verður nógu vel brýnt fyrir fólki að tyggja sem allra bezt allan mat. — Danskur tannlæknir, A. Bramsen, hefir öðrum fremur reynt að sýna fram á, hve nauðsynlegt sé að tyggja vel, í bæklingi, sem hann kallar »Kunsten at spise« (Listin að eta), og hefir sá bæklingur hans náð mikilli útbreiðslu og vakið töluverða eftirtekt víðs vegar um lönd. Vil ég í stuttu máli skýra frá kenningu Bramsens, þó að eg sé honum ekki að öllu samdóma. Bramsen segir listina í því fólgna að tyggja nógu rækilega, og það ekki einungis alt þurmeti, heldur einnig alla fljótandi fæðu. Þetta kveðst hann sjálfur gera og tyggja þangað til að alls ekkert bragð finst af matnum, eða þangað til alt er orðið vatnsþunt. Þá segir hann, að maturinn rennist ósjálfrátt niður. Með þessu móti segist hann ekki þurfa að borða nema þriðjunginn af því, sem hann þurfti áður. En þetta tekur langan tíma í hvert skifti, því að hann situr vanalega þrjá fjórðunga stundar við hverja máltíð. Afleiðingin verður sú, að hann sparar töluvert fé; enn fremur líður honum betur, því að hann finnur aldrei til neinnar óþægilegrar fylli á eftir máltíð; og í þriðja lagi kveðst hann losna við það ómak, að ganga þarfinda sinna á hverjum degi, eins og menn annars eru vanir. Þegar maturinn er svo ýtarlega tugginn, geta meltingarfærin sogið hann því nær allan í sig, án þess að nokkuð fari til spillis. Með öðrum orðum, hann þarf ekki að hafa hægðir oftar en í mesta lagi einu sinni á viku. Og þar við bætist, að hægðirnar eru ekki að eins ofurlitlar, heldur öldungis lausar við allan óþef. Hann lýsir þessum litlu hægðum sínum svo, að þær séu ámóta geðslegar og rjúkandi brauð, nýtekið út úr bakaraofni. —

Þetta mun vera nokkuð orðum aukið; en ekki sakar að tyggja eins og Bramsen, og má þá sannfærast um, hvort hann hefir rétt að mæla.

Það er annar danskur maður og merkari en Bramsen, sem á seinni árum hefir skrifað mikið um mat, og hversu það sé holt manni að gæta hófs, ekki síður í mat en drykk Þessi maður er Hindhede læknir í Skanderborg.

á Jótlandi. Kenningar hans hafa vakið mikla eftirtekt víðs vegar, og að maklegleikum hefir hann fengið mikla viðurkenningu fyrir þær bæði í Danmörku og annarstaðar; vil eg því leitast við að gefa íslenzkri alþýðu dálítinn smekk af aðalatriðum í bókum þeim, sem hann hefir skrifað þessu aðlútandi[1]).

Fyrst ber þó að geta þess, að amerískur læknir, prófessor Chittender við Yale háskólann, varð fyrri til en Hindhede að vekja máls á sömu kenningum og hann í bók sinni: Fysiological economy in nutrition, New York 1905. En tildrögin til þess að hann fór að gefa sig við þeim voru þau, er nú skal greina:

Maður er nefndur Horace Fletscher, amerískur miljónaeigandi. Hann hafði frá unga aldri lifað í »vellystingum praktuglega«, eins og mörgum auðmönnum er tamt; einkum hafði hann verið matmaður mikill og matvandur og vanið sig á alls konar kræsingar. Afleiðingin af þessu varð sú, að þegar hann var rúmlega fertugur, var hann orðinn mesti ístrumagi og heilsan farin að bila, svo að lífsábyrgðarfélög neituðu að vátryggja líf hans. Hann sá sér nú þann kost vænstan að breyta lifnaðarháttum sínum til batnaðar. Hann fór því að lifa sparlega og borðaði ekki annað en fábreyttan mat, sem kostaði ekki meira en um 40 aura á dag. Hann hafnaði að mestu leyti kjöti og annarri kjarnfæðu, sem svo er kölluð, en lifði því nær eingöngu á jurtafæðu. Hann vandi sig á að tyggja matinn einstaklega vel, miklu betur en hann hafði áður verið vanur. Hann megraðist reyndar á stuttum tíma, svo að hann léttist um 36 pund; en hann hrestist daglega og varð ungur í annað sinn, því að kraftarnir jukust svo, að hann gat boðið tvítugum aflraunamönnum byrginn. Hann lét nú prófessor Chittender skoða sig og sannfærast um þá breytingu, sem á sér hefði orðið, og ári seinna skrifaði hann honum: »Mér fer stöðugt fram bæði að líkamlegu og andlegu atgervi. Eg finn langtum minna

---

[1]) *M. Hindhede:* En Reform af vor Ernæring. 3. Udg. Kbh. 1906. — Sami: Ernæringsforsög. 3. Udg. Kbh. 1907.

til þreytu en áður, starfsþróttur minn hefir vaxið stórlega og um leið öll starfslöngun. Þetta er að minni hyggju því að þakka, að eg borða miklu minna af eggjahvítuefnum nú en áður.«

Prófessor Chittenden þótti þetta merkilegt og ásetti sér að rannsaka það betur. Alt til þessa höfðu vísindin haldið því fram, að eggjahvítuefnin væru mesta kraftfæðan og þær fæðutegundir, sem hafa mest af þeim, eins og kjöt, fiskur, egg, mjólk, ostur o. fl., væru nauðsynlegar til þess að gjöra menn holduga og sterka. Chittenden fekk nú yfirherforingja Bandaríkjanna til þess að leyfa sér að gera tilraun með hóp af hermönnum, sem vildu ganga sjálfviljugir undir þær. Mataræði þeirra breytti hann svo, að þeir fengu hér um bil þrisvar sinnum minna af eggjahvítuefnum en áður. Í stað þess að kjöt hafði áður verið dagleg fæða þeirra, fengu þeir því nær ekkert af því, en nóg af brauði og smjöri, grautum, kartöflum, ávöxtum og jurtafæðu alls konar. Dátunum þótti þetta ill skifti í byrjuninni, en vöndust brátt matnum og líkaði hann svo vel, að þeir héldu þessu mataræði áfram, eftir að tilraununum var lokið, því að þeir fundu, að þeim leið betur en áður; þolgæðið var meira í öllu erfiði og þeir urðu léttari á sér og liðugri. Chittenden fekk enn fremur nokkra af hinum allra beztu fimleika- og aflraunamönnum við Harvardháskólann til þess að gera svipaðar tilraunir. Niðurstaðan hjá þeim varð sú sama. Þeir urðu þolbetri og sterkari við að lifa á fábreyttri fæðu, sem hafði að eins lítið af eggjahvítuefnum. Þeim varð léttara um að vinna sigur í kapphlaupum, kappglímum, kappróðri o. s. frv. Fleiri og fleiri urðu nú til þess að reyna þetta sama, og Chittenden sannfærðist betur og betur um það, að Fletscher hefði haft rétt að mæla.

Of mikið af kjöti og annarri eggjahvíturíkri fæðu er ekki einungis óþarft líkamanum, heldur óholt, og miðar einungis til þess að draga úr þrótt og þolgæði líkamans.

Þetta er niðurstaða sú, sem Chittenden komst að, og Hindhede læknir hefir eftir margra ára ítarlegar rannsóknir og tilraunir komist á alveg sömu skoðun. Hind-

hede ólst upp hjá fátækum foreldrum, þar til er hann var 16 ára gamall. Hann fekk sjaldan kjöt, en nærðist mestmegnis á smurðu brauði, grautum og mjólk, kartöflum og kálmeti. Hann þreifst vel á þessu og honum leið ágætlega. Seinna, þegar hann var orðinn stúdent og síðar læknir, fór hann að borða fjölbreyttari fæðu, betri mat sem kallað er, og langtum meira af kjöti en áður. Á því þreifst hann ver og leið að ýmsu leyti lakara en fyr. Hann tók sig því til og breytti aftur um mataræði og fór aftur að lifa á smurðu brauði, litlu af kjöti, en kartöflum, grautum og ávöxtum. Þá fór honum að líða betur, starfsþolið óx, kraftarnir jukust og hann varð ánægðari með degi hverjum. Sömu athugun gjörði hann á börnum sínum. Hann á t. d. tvær dætur um fermingu. Hvorug þeirra hefir bragðað kjöt eða fisk, svo teljandi sé, en þrifist ágætlega á sams konar fæðu og faðir þeirra.

Fjöldamargir menn í Danmörku hafa á seinni árum farið að lifa að dæmi Hindhede og hafa sannfærst um, að hann hefir á réttu að standa. Flestir hafa byrjað á því í þeim tilgangi að spara með því fé, með því að mataræði eins og Hindhede kennir er ólíkt ódýrara en það, sem víðast tíðkast. Þannig hefir nú Hindhede fengið flokk mikinn, sem betur og betur hefir styrkt hann í trúnni, og reynsla þessara mörgu manna hefir farið saman við reynslu hans sjálfs.

Hindhede fullyrðir, að hver meðalmaður þurfi eigi nema helminginn og ef til vill nægi þriðjungur af þeim eggjahvítuefnum, sem hingað til hefir verið álitið nauðsynlegt til manneldis.

Læknavísindin og sérstaklega lífeðlisfræðingarnir hafa fyrir mörgum árum þózt fá fulla vissu um það með rannsóknum á fæði manna, að hver meðalmaður, er ynni skaplega vinnu, þyrfti daglega 120 grömm af eggjahvítuefnum í fæðunni til þess að þrífast vel og halda kröftum. Til þess að fá alla þessa eggjahvítu (albúmín), yrði því kjarninn í fæðunni að vera kjöt, fiskur, egg, ostur eða jurtafæða með miklum albúmínefnum, eins og t. d. baunir.

Þessu hafa allir trúað og eftir þessum grundvelli hefir verið farið, þegar matarhæfi hefir verið ákveðið handa hermönnum, vinnufólki o. s. frv.

Hindhede hefir með mikilli skarpskygni og víðlesnum fróðleik sýnt fram á, að tilraunir þær, sem þessi grundvöllur byggist á, séu ónákvæmar og villandi, og að sannleikurinn sé sá, að *hver meðalmaður geti látið sér nægja 60 grömm af eggjahvítuefnum, og ef til vill séu 40 grömm nægileg til þess að halda fullum þroska.*

Enn fremur heldur hann því fram, að eggjahvítuefnin í jurtafæðu séu fyllilega eins auðmelt og dýraeggjahvíta. En þetta atriði ríður einnig bág við skoðanir, er hingað til hafa drotnað með vísindamönnum.

Allar þær matartegundir, sem eru auðugar af eggjahvítuefnum, hafa hingað til verið álitnar undirstöðubeztar og mesta kraftfóðrið, sem hægt sé að fá, eins og t. d. kjöt, fiskur, egg, mjólk, ostur o. fl. Þess vegna hefir þessi matur orðið allra dýrastur.

Ódýrasti maturinn, eins og t. d. brauð, grautur, kartöflur o. fl., segir Hindhede, að sé bezti maturinn, því að í honum séu fólgin nægileg eggjahvítuefni handa oss, og hafi það einmitt sér til ágætis, að í honum sé ekki of mikið af þessum efnum.

Einhver bezta sönnunin, sem Hindhede færir máli sínu til stuðnings, er sú, að bæði Kínverjar og Japanar hafi öld eftir öld þrifist ágætlega á mjög tilbreytingarlausri fæðu, aðallega hrísgrjónum. Nú nýlega hafa Japanar sýnt í viðureign sinni við Rússa, að þeir eru karlar í krapinu, þó að þeir bragði sjaldan kjöt eða aðra kraftfæðu, sem vér köllum.

Japanar hafa reyndar á seinni árum farið að semja sig að siðum Evrópumanna í því sem öðru, að neyta kjöts í því skyni að verða ef til vill stærri og sterkari; en þeim hefir gefist það illa og flestir hætt við það aftur.

Það er algengt í Japan, eins og víðar í Austurlöndum, að menn eru látnir beita sér fyrir tvíhjólaðar kerrur, sem kallaðar eru »Rickscha«, og er aðdáunarvert að sjá, hversu þolgóðir þeir eru að hlaupa upp og niður fjöll og

hálsa liðlangan daginn með þunga menn eða byrðar í eftirdragi. Fæðan, sem þessir menn lifa á, er oftast nær eingöngu jurtafæða, mestmegnis hrísgrjón soðin í vatni og krydduð ýmsum kryddum. Dæmi eru til þess, að svona karlar geta dregið fullorðinn mann 17 danskar mílur á 14 klukkustundum. Læknir einn, Baeltz að nafni, gerði þá tilraun á ökumanni sínum, að láta hann fá töluvert af kjöti til eldis í stað hrísgrjóna og bjóst við, að hann yrði enn þolbetri að hlaupa fyrir bragðið. En raunin varð öll önnur. Hann melti reyndar kjötið vel, en hann varð fyr lúinn en áður og honum fanst kraftarnir linast. Svipaðar tilraunir gerði hann á fleiri ökumönnum og urðu úrslitin hin sömu.

Hindhede tilfærir nú mjög mörg dæmi lík þessum. Í öllum löndum Evrópu er líka mikill flokkur manna, sem lifir eingöngu á jurtafæðu (Vegetarianere), og ber þeim flestum saman um, að öll líðan sín hafi breyzt til batnaðar, þegar þeir hættu við kjötátið. Þetta kemur nú ekki til af því, að kjötið sé neitt eitur, heldur einungis af því, að í kjötinu er meira af eggjahvítuefni en í nokkurum öðrum matvælum; og sá, sem etur saðning sinn í kjöti, fær langtum meira af eggjahvítuefnum í einu en líkaminn hefir þörf fyrir. Sá, sem neytir jurtafæðu, fær hins vegar eggjahvítuefnin af skornari skamti, en nægilega mikið til þess að líkaminn fái sitt.

Svo sem flestum mun kunnugt, er mannleg fæða hvort sem hún stafar frá dýraríkinu eða jurtaríkinu, eða frá báðum, samsett af: e g g j a h v í t u e f n u m, f i t u og k o l v e t n i (þ. e. sykri og stívelsi).

Að líkamanum veiti örðugra að hagnýta sér eggjahvítuefnin heldur en fituna og kolvetnin, virðist mjög eðlilegt. Því að bæði fita, stívelsi og sykur brenna í líkamanum nær því eins vel og þegar vér kveikjum í þeim utan líkamans, og verða að kolsýru, sem vér öndum frá oss, og vatni, sem fer burt með þvagi og útgufun. Eggjahvítuefnin brenna hins vegar illa og láta eftir sig mikla ösku, sem ekki getur brunnið, og líkaminn verður að losna við þau, einkum gegnum lifrina og nýrun, með

gallinu og efnum í þvaginu, sem kölluð eru þvagefni, þvagsýra, kreatínía, púrínefni o. fl. Þegar líkaminn ofhleðst af þessum efnum, setjast þau að í blóðinu, í vöðvunum og liðamótum og geta valdið ýmsum lasleika. Einkum virðist gigtin, bæði fótaveikin (podagra), sem er tíð í útlöndum, og fjöldinn allur af þeim ónotakvillum, sem ásækja roskið fólk og vant er að nefna gigt, eiga upptök sín að rekja til þessara efna. Steinsótt í nýrum og blöðru, taugagigt, höfuðverkur, þunglyndi, margs konar hörundskvillar o. m. fl. sjúkdómar eru af sama toga spunnir.

Það er gömul reynsla allra lækna, að allflestum sjúklingum sé óholt að borða mikið af kjöti og annarri eggjahvituríkri fæðu. Sjúklingar með hitaveiki þola ekki kröftuga fæðu og flestir læknar banna þeim kjöt, og sama er gert við ótal aðra sjúkdóma, af því að reynslan hefir kent oss að það sé hollast.

»Er það nú ekki sennilegt«, spyr Hindhede, »að það mataræði, sem getur læknað sjúkdóma, sé jafnvel enn þá hæfara til þess að geta afstýrt sömu sjúkdómunum?«

Flestir munu hafa veitt því eftirtekt, að þeim veitir örðugra að melta kjöt en annan mat. Oss hættir við að leggjast á meltuna, eins og rándýrum, þegar vér höfum neytt mikils kjöts. Margir hafa tilhneigingu til að fá sér dúr eftir miðdegisverð, einmitt þá máltíðina, þegar kjöt og fiskur eru aðalréttirnir. Eftir morgunverð og kvöldverð, þegar jurtafæða er aðalmaturinn, eru flestir léttir á sér og finna enga löngun til að leggja sig út af. Kjötið virðist gera oss linari. Það dvelur lengur í maganum en flest önnur matvæli, af því að meltingarvökvarnir eru svo lengi að vinna á því, og eins og áður er getið, brenna eggjahvítuefnin seinna og ver en önnur efni fæðunnar. Til þess að melta kjötið eyðir því líkaminn meiri kröftum en til þess að melta aðra fæðu, og þess vegna linast líkaminn fremur. — Dýrafræðingar eru vanir að lesa af tannbyggingu dýranna, á hverju þau nærast. Tannbygging mannsins bendir á, að honum sé ætlað að lifa á jurta-

fæðu, því að hún er líkust tannbyggingu þeirra dýra, sem oss eru skyldust, apanna.

Vísindin hafa fært rök að því, að vagga mannkynsins muni hafa staðið í heitu löndunum

„þar gul sítrónan grær
og gulleplið í dökku laufi blær“,

en þar eru ávextir og ætijurtir alstaðar við hendina og engin ástæða til að seilast eftir öðru. Það var þá fyrst, er þjóðirnar fóru að tvístrast út um heiminn og lenda út í köldu löndunum, að »neyðin kendi naktri konu að spinna«, og sulturinn svarf svo að, þegar ávextir og jurtafæða fór að þverra, að menn fóru að leggja sér til munns kjöt dýranna. Og líklegt er, að menn hafi gjört svo í fyrstu út úr öldungis sömu neyð eins og þegar skipbrotsmenn fara að leggjast á náinn til þess að verða ekki hungurmorða. Smátt og smátt hefir svo mannkynið vanist kjötinu og þótt það gott, því að »svo má illu venjast að gott þyki«. Meltingarfærin hafa smám saman mann fram af manni og kynslóð eftir kynslóð vanist kjötinu, en þó erum vér ekki enn búnir að venjast því betur en svo, að oss verður bumbult eftir saðning af kjöti

Hindhede álítur ekki kjöt vera skaðlegt neinum, ef þess er neytt í hófi, og hann álítur óþarft að hafna því öldungis, eins gróðurneytendur gera. En allir ættu að sjá hag sinn í því að takmarka kjötátið sem mest, ef ekki af öðrum ástæðum, þá vegna þess, að það er svo dýrt. Kjöt er sem sé feykilega dýrt víðast hvar í útlöndum og kostar pundið af kinda og nautakjöti frá 50 aurum og upp yfir 1 krónu; sumstaðar enn meira. Í stórborgunum verður fátæklingum með þessu móti ókleift að kaupa sér annað kjöt í soðið en magurt hrossakjöt, og sumstaðar, eins og t. d. í Berlín, er algengt meðal fátækra manna að borða hundakjöt.

Kenningum Hindhede hefir verið vel fagnað víðs vegar, einkum af öllum húsmæðrum, sem vilja spara, án þess þó að heilsu og holdafari heimilisfólksins hnigni við það. Það er algengt í Danmörku að menn keppast um

að lifa sem ódýrast. Sjálfur segist Hindhede lifa fyrir 35 aura á dag eða rúmar 10 krónur á mánuði, og sumum hefir tekist að lifa enn sparlegar og láta vel yfir. Til eru þeir, sem hafa komist af með langtum minna, t. d. tómt brauð og smjör; ekkert annað, nema vatn að drekka[1]).

Fyrir alla efnalitla menn eru kenningar Hindhede mesti gleðiboðskapur; en engu síður fyrir efnaða. Því að þeir eiga einnig von á heilsubetra lífi með sparlegri lifnaðarháttum.

Í Kaupmannahöfn og víðar hafa verið stofnaðir matsölustaðir, þar sem fólki gefst færi á að venjast mataræði eftir fyrirsögn Hindhede, og eru þessir staðir mjög fjölsóttir. Hindhede hefir sjálfur samið matreiðslubók og upphugsað samsetning á fjöldamörgum bragðgóðum og einföldum, ódýrum réttum. Eg vil ráða öllum húsmæðrum, sem skilja dönsku, til að útvega sér þessa bók[2]), sem bæði er fróðleg og skemtileg. Á heimili mínu hefir öllum líkað vel við þá rétti, sem kona mín hefir matreitt eftir bókinni, og býst eg við að svo fari fleirum, sem reyna. Eg hefi þegar fengið þá reynslu á sjálfum mér, að mér líður að öllu leyti betur, þegar eg gæti hófs um kjöt og fisk, en neyti mestmegnis jurtafæðu með viðmeti.

Hér á Íslandi er kjöt og fiskur víðast hvar langtum ódýrara en í útlöndum, og eigi óvíða í sjávarplássum mun fiskur vera ódýrari og auðfengnari en nokkur annar matur. Á slíkum stöðum verður erfitt að prédika fyrir

---

[1]) Á Englandi hafa margir vanið sig á mjög óbrotna lifnaðarháttu löngu á undan Hindhede. Læknir nokkur, Dr. Cheyne, hefir nú um 16 ár lifað eingöngu á kexi og mjólk — 35 kvintum af kexi og 3 pottum af mjólk á dag — og er hann vel ánægður með sitt hlutskifti. Sbr. Russel: Strength and diet. London 1905.

[2]) M. Hindhede: Økonomisk Kogebog. Kbh. 1907.

fólki lífsreglur Hindhede. Í höfuðstaðnum og stærri kaupstöðum landsins er hins vegar kjöt og fiskur stöðugt að stíga í verði, svo að vér förum þar að nálgast útlöndin.

Að minsta kosti finst mér, að vér Íslendingar getum margt gott lært af Hindhede.

Matarhófið, sem hann kennir, er öllum holt og eftirbreytnisvert; og um eggjahvítuóhóf þykist eg viss um, að það á engu síður við okkur en aðrar mentaðar þjóðir. Mér er nær að halda, að mikill lasleiki hjá okkur stafi af of miklu kjöt- og fiskáti. Eg tala ekki um skyrbjúg, sem er ekki óalgengur við sjóinn sumstaðar; of mikill sjómatur virðist eiga aðalsök á honum. Skyrbjúgurinn batnar fljótt, þegar sjúklingarnir eru látnir fá eingöngu mjólk og jurtafæðu. Annan sjúkdóm, eða réttara kvillasemi, sem er ef til vill algengari hér en víða annarstaðar, nefnir fólkið einu nafni *gigt*; það er hugmynd mín, að mikill hluti sjúklinga þeirra, sem þjást af henni, fái hana af of eggjahvíturíkri fæðu. Að minsta kosti hefir mér gefist vel að ráða fólki til hófsemi og jafnvel hafna algerlega kjöti og fiski um tíma.

Menn leggja enn of litla stund á kartöflu- og rófnarækt í landinu. Báðir þessir jarðávextir eru bæði nærandi og sérstaklega hollir. Það er enn fremur trú mín, að oss Íslendingum sé holt að borða mikið feitmeti, og að vér ættum að bera með rentu nafnið »mörlandar«. Þegar kalt er í veðri, ættu okkar húsmæður að kappkosta að geta skamtað ríflega feitmeti handa fólkinu. Fitan er bezta eldsneytið af öllum mat, sem vér borðum. Af engu hitnar manni jafn-vel og feitum mat í vetrarkuldunum. Þverhandarþykkar síður, feitir bringukollar, magálar og hnakkaspik — þetta eru réttir, sem frá fornu fari hafa verið í miklum metum hér á landi, og þeir mega sannarlega ekki falla úr sögunni, því að engar kræsingar eru hollari hraustum Íslending, sem leggur út í hríðarveður og á við óblíða náttúru að berjast. Það er einungis kjötið sjálft, magurt kjötið, sem vér verðum að gjalda varhuga við og borða ekki um of; því að í sjálfu

kjötinu er eggjahvítan, og því nær ekkert annað en eggjahvíta. Og sama er um magran fisk. Fiskur og kjöt er að efnasamsetningi nær því eins.

Brauð og kornmatur með góðu viðmeti, smjöri, floti eða tólg, mjólk og mjólkurmatur, skyr og grautar, „þetta eru alt hinir hollustu réttir, og eiga að vera aðalfæða vor Íslendinga. Kjötið og fiskurinn eiga að vera oss til smekkbætis og búdrýginda, en ekki aðal-undirstöðumaturinn, eins og margir hafa viljað halda.

Annars væri á margt að minnast, ef fara ætti út í að tala um mataræði vort Íslendinga og verður það að bíða annars tækifæris. Það er margt óholt, sem vér borðum, of mikið af súr- og saltmeti o. s. frv., en það heyrir ekki til efni þessarar greinar að fara frekar út í það.

Eg vildi óska, að þessi grein mætti vekja forvitni manna eftir að kynna sér nánara þær bækur, sem eg hefi minst á. Þau málefni, sem þær ræða um og eg hefi lítillega drepið á, eru ofarlega á dagskrá um allan mentaðan heim. Staðhættir lands vors hafa það í för með sér, að oss verður aldrei unt að fylgja Hindhede út í æsar, en eigi að síður getum vér hagnýtt oss margt af kenningum hans.

STEINGRÍMUR MATTHÍASSON.

Ágrip

af

upptökum og sögu kvenréttindahreyfingarinnar í Ameríku.

I.

Ameríkumenn hafa verið forvígismenn flestra framfara á nítjándu öldinni. Hvergi hafa mannréttindin átt sér heitari talsmenn en með þeim. Það var því eðlilegt, að einmitt þeir, yrðu fyrstir til að hefja kvenréttindabaráttuna. Vesturheims konur hafa ekki heldur beðið eftir því, að karlmennirnir réttu þeim réttindi þeirra alveg fyrirhafnarlaust upp í hendurnar. Þær hafa sjálfar barist fyrir þeim. Jafnvel á 18. öldinni, þegar Bandaríkin brutust undan Englandi og sjálfstæðisyfirlýsing Bandaríkjanna var samin, voru ýmsar konur uppi í Ameríku, sem kröfðust þess, að í nýju stjórnarskránni væru konur teknar til greina. Enda héldu margir því fram, að orðið »borgari« ætti jafnt við karla og konur, og því væru konur líka kjósendur. Sömuleiðis tóku ýmsar konur þá fram, að nýju lögin ættu að bæta hagi giftra kvenna og veita þeim jafnrétti við karlmenn.

Ýmsir karlmenn voru því og fylgjandi á fyrstu þjóðveldisárunum. Í stjórnarskránni í New Jersey-ríkinu, sem samþykkt var 2. júlí 1776, tveimur dögum fyrir sjálfstæðisyfirlýsinguna, eru kjósendurnir kallaðir »íbúar«, og var fyrst skilið svo, sem það næði jafnt til karla og kvenna. Sagt er líka, að í ríkjunum á Nýja Englandi og Virginiu

hafi konur kosið á fyrstu lýðveldisárunum. Í New-Jersey fekk kvekari nokkur sett orðin »hann« og »hún« inn í stjórnarskrána, þar sem talað var um kosningarnar, um 1790. Og við forsetakosninguna 1800 kusu margar konur. En 1807 mistu þær þessi réttindi, og þessi hreyfing dó út um sinn.

Á árunum 1820—1830 voru þó stöku konur, sem hreyfðu þessu máli í Ameríku. Má þar einkum til nefna auðuga og ættstóra skozka konu Frances Wright, sem fluttist til Ameríku og settist þar að. Hún ferðaðist með landa sínum Robert Dale Owen, sem var jafnaðarmaður, og flutti fyrirlestra um jafnaðarmensku og kvenréttindi. Hún var fyrsta konan í Ameríku, sem bæði í riti og ræðu barðist fyrir þessum málum. Þau Owen gáfu út blaðið *The Free Inquirer*; það barðist fyrir jafnaðarkenningunni og réttindum og jafnrétti kvenna á við karlmenn í öllum greinum.

Önnur kona, *Ernestine Rose*, dóttir pólsks Gyðingaprests, fluttist til Ameríku um 1830. Hún kyntist þeim Frances Wright og Owen og fylgdi fram kenningum þeirra. Árið 1836 sendi hún áskorun til löggjafarþingsins í New York-ríkinu um að giftar konnr skyldu hafa sérstök fjárráð. Undir áskorunina tókst henni með miklum erfiðismunum að fá 5 — fimm kvenna — undirskriftir. Hún ferðaðist um landið nokkur ár og hélt fyrirlestra um réttindi kvenna, þrælafrelsismálið og kenningar jafnaðarmanna.

Þriðja konan, sem um þessar mundir braut bág við venjuna og flutti almenningi fyrirlestra, var hin alkunna kvekarakona *Lukretia Mott*. Hún var fædd 1794 og var náskyld Benjamín Franklín. Hún giftist kornung ötulum kvekarakaupmanni. Frá barnæsku hafði hún heyrt foreldra sína, og ýmsa kunningja, sakfella þrælaverzlunina og ekki vilja hafa nein verzlunarviðskifti við þrælaeigendur. Lukretia var að öllu hin mesta ágætiskona, bæði að gáfum, mannkostum og allri framkomu. Svo mikils metin var hún, að hún var prestur kvekara í Philadelphiu. Þar átti hún heima. Hún hafði á ferðum sínum milli

kvekarasafnaðanna frá Massachusetts til Virginíu, tækifæri til þess að kynnast þrælamálinu. Og hún segir sjálf, að sér hafi fundist skylda sín að tala móti þrælahaldinu, bæði í tíma og ótíma, hvar og hvenær sem færi gafst, ekki einungis innan safnaða sinna, heldur einnig á fundum í þrælafrelsisfélögunum. Hún var ein af fyrstu konunum, sem hafði kjark til þess. Þetta líkaði söfnuðunum illa. Það þótti ósvinna og var óvenjulegt, að konur töluðu á mannfundum utan safnaðanna. Og þetta reið auk þess bag við hagsmuni margra þeirra, sem verzluðu með ýmsar vörur frá þrælaeigendum, t. d. baðmull. Kvekarar voru jafnan mjög frjálslyndir í mörgum greinum; samt gerðu þeir víða ýmsa menn og konur safnaðarræka fyrir þessar sakir.

En svo var Lukretia Mott mikils metin, og öll framkoma hennar prúð og óaðfinnanleg, að henni gátu þeir ekki vikið úr embætti eða úr söfnuðinum.

Ýmsar fleiri ágætiskonur voru uppi um þessar mundir, sem tekið hafa mestan og beztan þátt í að hrinda kvenréttindamálinu af stað, t. d. Lydia Maria Child, Maria Chapman, Harriet Martineau og þó einkum hin fræga skáldkona Harriet Becher Stove, höfundurinn að hinni heimsfrægu sögu »Kofi Tómasar frænda«, sem í rauninni voru alveg sannsögulegir viðburðir, er hún hafði sjálf þekt. Sú bók vann þrælamálinu meira gagn en nokkuð annað.

En það var ekki kvenréttindamálið, heldur þrælamálið og síðar bindindismálið, sem fyrst kom þessum konum til þess að fara að fást við almenn mál Um þessar mundir hafði öflug hreyfing myndast gegn þrælasölunni og mátti heita að fyrir henni stæðu flestir mestu andans menn og stjórnmálaskörungar Norður-Ameríku, t. d. þeir Emerson, Longfellow, Channing, Whittier, Garrison, Wendell Phillips og Horace Greeley.

Þeir Garrison og Horace Greeley voru blaðamenn og beittu öllum þeim áhrifum sem þeir gátu haft, móti þrælasölunni. Hún jókst með hverju ári. Árið 1776 var tala þrælanna í Bandaríkjunum 675,000, en árið 1850 2½

miljón, og 1860, árið sem þrælastríðið hófst, voru þrælarnir um 4 miljónir, enda voru settar á fót þrælaræktunarstofnauir,' eins og gert er með skepnur.

Móti þessari svívirðingu 19. aldarinnar tóku allir beztu mennirnir að berjast. Skáldin orktu kvæði, sem sýndu átakanlega þá eymd og ranglæti, sem þrælarnir urðu að þola, og sorg mæðranna, þegar börn þeirra voru tekin frá þeim, eða þær sjálfar seldar. Stjórnmálamennirnirnir og blaðamennirnir stofnuðu blöð til þess að berjast móti þessu, og félög, sem bæði karlar og konur gengu í. Fyrsta félagið móti þrælasölunni var stofnað 1774 af Benjamín Franklín. Arið 1830 voru þessi félög orðin um 150, í norðurríkjunum. En eftir það fjölgaði þeim svo mjög, að um 1838 voru þau orðin um 1000, og tóku konur eins mikinn þátt í þeim og karlmenn.

Sá maður sem stóð fremstur í þessu máli og blés í lúðurinn, sem safnaði öllum beztu mönnum og konum þjóðarinnar saman til að vinna móti þessu, var William Garrison, ritstjóri dagblaðsins Liberator í Boston. Til þess að gefa mönnum litla hugmynd um þau áhrif, sem blað hans og ræður muni hafa haft, og áhugann og hitann í þeim, sem börðust með honum gegn þessu máli, vil eg setja hér lítið ágrip úr stefnuskrá hans í fyrsta tölublaði Liberators.

»Eg ætla að vera beiskur eins og sannleikurinn, og ósveigjanlegur eins og réttlætið . . . Eg vil ekki tala með hógværð um þetta mál. Segið þeim, sem sér hús sitt brenna, að hann skuli blása hægt í brunalúðurinn. Segið eiginmanninum, að hann skuli rífa konuna sína með hægð úr höndum níðingsins, sem svívirðir hana. Segið móðurinni, að hún skuli draga barnið sitt með hægð út úr eldinum. En talið ekki við mig um hógværð í þessu máli. Eg skal ekki víkja um hársbreidd, og *þjóðin skal verða að hlusta á mig*. Mér er borið á brýn, að eg skaði þetta mál með ákafa mínum, og vægðarlausri baráttu. Þessi ásökun er ósönn. Þótt áhrif mín séu lítil, þá ná þau þó, um þessar mundir, langt, og menn skulu

framvegis finna til þeirra, ekki til tjóns eða bölvunar, heldur til blessunar, og komandi kynslóðir skulu votta að eg hafi haft á réttu máli að standa. Eg þakka guði, sem hefir kent mér að fyrirlíta ótta við menn, og að bera sannleikanum einum vitni«. Og hann endar greinina með þessum orðum:

»Eg sver það, að eg skal ætíð berjast gegn ofbeldi og ranglæti, meðan blóðið bærist í æðum mínum, þangað til fjötrar þrælanna eru brotnir og frelsið og réttlætið sett í hásætið, ofbeldismönnunum hrundið af stóli, og veldissproti þeirra brotinn í sundur. Þessu heiti eg; svo sannarlega hjálpi mér guð«.

Menn geta getið nærri, að rit og ræður, sem eru fluttar af slíkum sannfæringar og áhugans eldi, muni hafa áhrif. Og það voru einmitt þessi áhrif, sem amerískar konur urðu fyrir. Þær gengu í lið með þessum mönnum og í þeirra skóla. Undir þetta merki safnaðist fjöldi kvenna. Helstar þeirra, sem héldu fyrirlestra og ferðuðust til þess að vinna málinu áhangendur voru þær systur Angelína og Sarah Grimke. Þær voru dætur auðugs þrælaeiganda í Charlestan. Hann var mikilsvirtur lögfræðingur og rithöfundur, og hafði um mörg ár verið formaður yfirréttarins í Charlestan. Þegar hann dó, gáfu þær systur þrælunum frelsi. En minningin um harmkvæli þrælanna á heimili þeirra gerði þær að heitustu talsmönnum þeirra.

Angelína var orðlögð fyrir gáfur, yndisleik og prúða framkomu. Hún var svo mikil mælskukona að samtíðarmenn hennar segja fáa hafa jafnast á við hana, og enga tekið henni fram í þeirri grein.

Garrison heyrði talað um hæfileika Angelínu, og fekk þær systur til að fara fyrirlestraferð um alt Massachusetts ríkið og tala gegn þrælahaldinu. Hún talaði þar hvervetna, á kvennafundum og í heimahúsum, í kirkjum og í skólum. Alstaðar var húsfyllir, og alstaðar hreif hún svo hjörtu áheyrendanna, að þeir urðu síðar heitir fylgismenn málsins. Sarah ritaði í blöð, sendi út flugrit og áskoranir,

sem voru lesin svo skifti tugum þúsunda. Foringjarnir segja sjálfir að ekkert hafi gert málinu annað eins gagn og þessi ferð Grimkesystranna.

Þannig drógust Vesturheimskonur ósjálfrátt inn í afskiftin af almennings málum. Og í allri þessari samvinnu við karlmennina tóku þær fullkomlega sinn skerf af erfiðinu. Engum gat heldur verið slíkt mál viðkvæmara en einmitt konum. Enginn skildi betur hjartasorg mæðranna þegar þær voru teknar frá manni og börnum og seldar á uppboði, eða þegar dætur þeirra, — sem stundum voru líka dætur eða systur húsbóndans, — voru seldar auðugum ólifnaðar seggjum til stundargamans. En alstaðar ráku þær sig á það að kynferðið meinaði konum að ná sömu mannréttindum sem karlmennirnir höfðu. Það virðist ótrúlegt, en er þó satt, að oft voru karlar og konur ger safnaðarræk fyrir að hlusta á fyrirlestra kvenna. Prestarnir prédikuðu móti þeim, og væru þær kosnar í nefndir með karlmönnum neituðu þeir oft að vinna með þeim. Þetta opnaði smámsaman augu kvenna, sýndi þeim nauðsyn þess að fá stöðu sinni breytt, bæði réttarfarslega og stjórnarfarslega.

Árið 1840 boðuðu Englendingar til alheimsfundar í Lundúnum. Þar áttu að mæta fulltrúar frá öllum þrælafrelsisfélögum. Ameríkumönnum var auðvitað boðið að vera með. Massachusetts og Pensylvaníuríkin sendu margar konur sem fulltrúa, og þar á meðal Lukretiu Mott og Elizabeth Cady Stanton, sem þá kom fyrsta sinn fram á sjónarsviðið enda varð þessi fundur henni mikilsverður.

Enskum þrælavinum varð bylt við, þegar þeir fengu að vita, að konur voru sendar sem fulltrúar á fundinn. Og prestarnir frá Ameríku létu ekkert ógert, til þess að æsa menn upp á móti þeim. Það bætti heldur ekki úr skák, að allar konurnar, nema Elízabeth Cady Stanton, var úr frjálslynda kvekaraflokkinum.

Menn vildu fá þær til að hætta þegjandi við að koma á fundinn. Lukretia Mott, sem var alkunn fyrir

prúða framkomu, sagði að þær gætu ekki brugðist svo trausti félaga sinna, sem hefðu sent þær. Wendell Phillips hélt svörum uppi fyrir þær, og kvað menn ekki geta strikað þær út af félagsskránum. Til þess hefðu þær of mikið hjálpað þeim. Þær hefðu borið fánann; þeir hefðu fylgst á eftir. Svo mikið gætu þeir ekki tekið ensk háðblöð til greina.

En engin vörn dugði. Konurnar, sem ferðast höfðu um þvera Ameríku til að vekja áhuga manna á þrælamálinu, voru nú gerðar fundarrækar, og fengu að eins að hlusta á frá rimlaðri áheyrandastúku.

Þegar þær Elizabeth Stanton og Lukretia Mott gengu heim í gistihúsið, sem þær höfðust við í, um kvöldið eftir þenna eftirminnilega fund, þá má geta nærri, að þeim hafi verið allþungt í skapi. Þeim kom þá ásamt um, að þegar þær kæmu heim til Ameríku skyldu þær setja K v e n r é t t i n d a f é l a g á fót.

Elizabeth Stanton hafði oft furðað sig á því í uppvexti sínum, að menn teldu það meiri hamingju að eignast son en dóttur. Þegar hún var 4. ára, eignaðist hún systur og heyrði kunningjafólkið aumka foreldra sína fyrir það. Þegar hún var 11 ára, dó einkabróðir hennar, og hún ásetti sér nú að bæta föður sínum upp sonarmissinn með því að læra það sama sem hann mundi hafa lært. En hversu vel sem henni gekk, hrósaði faðir hennar henni aldrei, heldur sagði andvarpandi: »Eg vildi óska að þú værir drengur«.

Faðir hennar var dómari. Oft sá hún og heyrði fátækar skozkar konur koma þangað og leita lagaverndar hjá honum gegn því, að menn þeirra gæfu sonum sínum allar eigurnar eftir sinn dag, en skyldu þær eftir blásnauðar. Einu sinni þegar hún var barn, ætlaði hún að rífa þessi ákvæði úr lögbókum föður síns, en þá sýndi hann henni fram á, að það væri gagnslaust. Hún skyldi heldur, þegar hún yrði fullorðin, fá að tala máli þessara kvenna fyrir þinginu, og fá það til að breyta þessum lögum. Hún segir sjálf síðar, að það hafi verið undarlegt,

að einmitt sá maður (faðir hennar), sem óánægðastur hafi verið með framkomu hennar í kvennamálinu, hafi orðið fyrstur til að benda henni á réttustu leiðina.

Af ýmsum ástæðum varð þó ekki af því að þær Elizabet og Lukretia stofnuðu kvenréttindafélag þegar er þær komu heim. Elisabet var þá nýlega gift Henry Stanton, lögfræðingi, sem tók mikinn þátt í þrælamálinu. Þau áttu heima í Boston og heimili þeirra varð samkomustaður margra af helztu stjórnmálamönnum og rithöfundum Bandaríkjanna, sem búsettir voru í Baston. Hún kyntist því ýmsum almennings málum, einkum þrælamálinu. 1847 fluttust þau til smábæjarins Sencea Falls; þar vantaði hana öll þægindi stórborgarinnar, og alla umgengni við andlega jafningja sína. Hún varð að berjast við óholt loftslag, lélegri húsakynni, og þar af leiðandi sjúkdóma, vinnukoeuleysi og ýmsa örðugleika. Alt þetta varð til þess, að hún fór að bera hagi kvenna saman við hagi karlmanna. Auk þess voru í nágrenni við hana margir fátæklingar; þeir höfðu fengið svo mikið traust á henni, að hún var oft sótt um nætur, þegar börnin voru veik, eða konu og börnum var ekki vært fyrir drykkjuskap húsbóndans. Hún sá, að konurnar voru daglega alveg ósjálfbjarga, ef menn þeirra notuðu rétt sinn. Fyrir því byrjaði hún að berjast fyrir lögum um séreign giftra kvenna með Ernestina Rooce. Komust þau loks á í þinginu í Massachusells 1848.

En erfiðar heimilsástæður og bágindi ýmsra kvenna sem hún kyntist í Seneca Falls, sýndu henni fyrst, hvaða ráð væru til að bæta úr þessu. Og þegar hún svo 14. júlí 1848 hitti Lakretiu Mott og fleiri kunningjakonur sínar með henni, þá jós hún út í áheyrn þeirra allri gremju sinni út af kjörum kvenna. Það varð til þess að sama kveldið sendu þær út fundarboð í Seneca Falls. Á fundinum átti að ræða um kvenréttindamálið. Undir fundarboðinu stóðu þær Elizabelh Stanton, Lukretia Mott, Maria Wrigth, Mary Ann, M. Clintack og Jane Hunt. Allar voru þær kvekarar nema Elizabet. Fundinn átti

að halda 19, og 20. júlí. Ekki var ætlast til, að hann sæktu nema konur.

Þær Lukretia og Elizabet höfðu ekki minst á þenna fund síðan í Lundúnum, fyrir 8 árum, og voru því alls ekkert við honum búnar. Nú varð að raða öllu niður á 4 dögum. Engin fundarsköp voru eða lagafrumvörp eða fundarályktanir til hliðsjónar. Þá las ein þeirra upp frelsisyfirlýsingu Bandaríkjanna. Hana tóku þær til fyrirmyndar, og sömdu nú yfirlýsingu, sem lesa skyldi upp á fundinum, í jafnmörgum greinum. Öllum 18 sakargiftunum móti Georg Englakonungi, sneru þær upp á karlmennina, og kröfðust allra þeirra réttiuda sem amerískum borgurum bæri. Yfirlýsingin endaði þannig:

»Nú þegar vér hefjum þessa baráttu, þá göngum vér að því vísu, að vér ávinnum oss með því óvild, misskilning, og alls konar rangfærslur. En vér ætlum að nota öll þau meðul, sem í voru valdi standa, til að ná takmarki voru. Vér ætlum að senda út málsflytjendur, bænaskrár og áskoranir til löggjafarvaldsins í ríkinu, og sjálfs sambandsþings Bandaríkjanna. Vér ætlum að fá presta, stjórnmálamenn og blaðamenn í lið með oss, strá út flugritum og áskorunum og ferðast um landið þvert og endilangt til að halda fyrirlestra og umræðufundi um þetta mál.

Fundurinn var haldinn í Methodistakirkjunni, og var hún troðfull báða dagana bæði af konum og körlum. Þótt konur einar ættu í fyrstu að vera með, varð karlmönnum þegar í fundarbyrjum leyft með fundarsamþykt að taka þátt í honum. Ýms mál voru þar á dagsskrá. En aðalfundarefnið var þó yfirlýsingin; í henni fólust öll sérmál kvenna. Undir hana rituðu 100 konur nöfn sín. Á þessum fundi var kvenréttindafélagið stofnað, hið fyrsta í sinni röð í heiminum. Aðalmálin á þessum fundi voru, auk yfirlýsingarinnar, kröfurnar um, að konur fengju aðgang að öllum æðri mentastofnunum, embættum og iðnaðargreinum sem karlmenn, með sömu launum og þeir og jafnrétti í hjónabandinu: að konur ráði yfi sjálfum sér,

börnum sínum, eignum og atvinnu. Loks kröfðust þær fullra stjórnmálaréttinda, og var það eina atriðið, sem ekki var samþykt í einu hljóði. En Mrs. Stanton hélt því fast fram, að atkvæðisréttur um stjórnmál væri hyrningarsteinninn undir öllum öðrum réttindum kvenna. Málið marðist í gegn með litlum atkvæðamun. Ekki höfðu þær áræði að stjórna þessum fundi sjálfar; James Mott maður Lukretiu gerði það fyrir þær.

Bríet Bjarnhéðinsdóttir

Tolstoj áttræður!

Enginn spámaður, og ekki sjálfur Múhamed, hefir hlotið meiri frægð og orðstír á æfi sinni en Tolstoj, þessi Messías vorra daga, þessi mikla hrópandans rödd hins voðalega Rússaveldis, sem, á líkan hátt og Búdda hinn góði, varpaði frá sér völdum og virðingum, auði og allsnægtum, tign og tímanlegum gæðum, »gerðist fátækur þótt ríkur væri« og batt félag sitt við ánauðuga alþýðumenn, en kendi jafnframt í ritum og ræðum með þeim andans og snildarinnar krafti að allur heimurinn hlýddi til með undrun og lotningu.

Hafi nokkur kent »eins og sá er vald hefir« síðan Kristur talaði, er það hann. Og þó hefir aldrei í frá Krists dögum, eða þeirra Esaíasar og Jeremíasar, einrænni og öfgameiri spámaður uppi verið en hann.

Í tímaritinu *Open Court* stendur merkileg grein um þetta áttræða stórmenni. Þar segir meðal annars, að í öfgum Tolstojs felist afl hans mest og áhrif; guðmóður hans falli fram sem óstöðvandi móða, sú er hvergi kvíslast út, svo alt aflið lendir á einum stað. Hins vegar spyr höf., hvort líklegt sé, að Búdda hefði gerst betlimunkur, hefði hann verið í örbirgð borinn, eða Tolstoj slíkur skósmiður, hefði hann verið í ánauð alinn. En slíkar spurningar eru ekki veigamiklar. Slíka menn má aldrei meta eða mæla eftir hversdags mælikvarða. En rétt er, að reyna til að gera sér grein fyrir öfgunum.

Tolstoj vex upp í landi hinna mestu öfga og lifir hjá þjóð, sem sumpart er ánauðugur villilýður með hálfvegis Austurlanda brag, en sumpart er ofnautnarfólk og harðstjórnarherrar, gjörspiltir, ofan frá og neðan frá skoðað.

Kirkjan full af harðstjórn og hégiljum — gjörvöll þjóðin í dróma dæmalausra vanþrifa, og þó ægileg og ógnandi. Þannig var, þannig er þessi Jötunheimur, þessi hin Kalda-Svíþjóð, sem vesturþjóðunum hefir æ staðið stuggur af. Og þetta varð Tolstois fósturland, enda ótal annara ágætra manna, gæddra guðlegum eldmóði, þótt minni orðstír næði, og margir léti fyr frelsið eða vitið eða lífið, en að þeim entist auðna til að sýna til fulls hvað í þeim bjó. Á Rússlandi einu verða ódæðin að afreksverkum, og er þá langt komið öfgunum — og örvinglaninni.

Sé Tolstoj athugaður í því ljósi, verður hann — ekki minni, heldur skiljanlegri, hann sjálfur og allar hans öfgar. Það er hin siðferðislega hlið hinnar rússnesku stjórnar og siðmenningar, sem Tolstoj hefir eingöngu einblínt á. Og það, að hann hefir séð þá hlið eina, er lykillinn að einræni hans og miskunarlausa æði gegn öllu, sem siðmenning er annars kallað. Enginn neitar því, að hver þáttur, hver stétt og stofnun vorra tíma siðmenningar — og Rússlands sérstaklega — sé blendið og ísjárvert og að þjóðirnar þurfi yfirleitt að endurfæðast; en saga þjóðanna, og einkum þróunarsaga allrar menningar, sýnir, að það er ekki siðafræðin ein, sem mannkynið þarf að nema — þótt guðstrú og réttvísi verði ávalt efst á blaði — heldur margt fleira, svo sem þekking, listir, kunnátta, vísindi, stjórnspeki, lögskil, læknislist og ótölulegar sérgreinar þekkingar, kunnáttu og listar.

Tolstoj afneitar öllu þessu og situr við sinn skó! Og þó er enginn keisari voldugri, enginn snillingur meiri og enginn frumherji eða forvígismaður aldar vorrar æðri né afkastameiri en hann.

Í hverju er sú gáta fólgin?

Hún er fólgin í því, að hér birtist Kristur í manninum, Kristur með Fjallræðuna og guðdóm hins góða, hins miskunnsama, hins réttvísa, Kristur, sem opinberaði alveldi guðs föðurkærleika!

MATTH. JOCHUMSSON.

Íslenzk heimspeki.

Ich wunderte mich darüber, dass das so hochbegabte isländische Volk noch nicht einen einzigen Philosophen hervorgebracht habe. Ganz richtig bemerkte er [Matthías Jochumsson] dass die isländische Sprache dazu nicht geeignet sei, weil sie überängstlich alle Fremdwörter fern hielte, und zum Philosophieren gehöre einmal ein ganz bestimmt ausgeprägter Wort- und Begriffschatz.

P. Herrmann, Island, 1907, 2. bd. bls. 253.

I.

Í fljótu bragði fer ef til vill mörgum eins og Paul Herrmann, vísindamanninum þýzka, sem hér ferðaðist um fyrir nokkrum árum, og ritað hefir tveggja binda bók um ferð sína, landið og þjóðina; þeir furða sig á því, að hin »hágáfaða íslenzka þjóð« skuli ekki hafa eignast neinn heimspeking enn þá. En líklega verður fáum að kenna íslenzkri tungu um þetta, eins og óðsnillingurinn Matthías Jochumsson hefir gert, þótt undarlegt megi virðast.

Þvert á móti.

Íhugun málsins mundi líklega koma mönnum til að undrast heimspekingsleysið enn þá fremur. Því að íslenzkan virðist einmitt frábærlega vel fallin til heimspekilegra, eða blátt áfram spaklegra, hugleiðinga Eigi aðeins er hún ótæmandi jarðvegur nýrra orða, ef vér kynnum þar rækt við að leggja, heldur einnig full af fornri vizku og þó einkum einstök orð, fremur en málið,

ef gera má þar á greinarmun án þess að valda misskilningi. Við sum orð verður íhugandanum líkt og að horfa í djúpspakt auga; þar er svo mikil hugleidd lífsreynsla bak við.

En hins vegar ber þó að hugleiða, að svo ómetanlega sem orðin og málið hafa hjálpað hugsuninni, þá er öll djúp hugsun — og raunar mörg grunn líka — orðlaus í fyrstu; það er eins og leiftri bregði fyrir í huga mannsins og honum veitist sú innsýn, sem ef til vill þarf langan tíma til að koma í orð, og er aldrei auðið til fulls. Því að hvert orð, jafnvel hið viturlegasta, er þó að einhverju leyti villa, nokkurs konar erfðavilla. Það er því stundum, að hugsanir eru viturlegri en orðun þeirra eða orðagerfi, en líka eigi ósjaldan þvert á móti, erfðavitið í orðunum kemur fram, og það er eins og málið hugsi að nokkru leyti fyrir þann sem notar það.

II.

Ekki er nú ólíklegt, að í öllum málum muni menn finna, ef þeir gá vel að, meira eða minna af fornri speki; því að góð orð munu vanalega vera uppgötvanir hinna vitrustu, og þeir óvitrari, sem síðan nota þau, geta ekki altaf slökt þann hugvitsneista, sem í þeim var að upphafi.

En fá mál hyggjum vér að taki í þessu efni fram íslenzkunni. Ýms orð og málshættir koma oss til að minnast þess, að áður voru hér menn er áttu sér kenningarnafnið hinn spaki; málið sjálft sýnir að hér hljóta að hafa lifað menn, sem með réttu áttu þetta heiðursnafn. Og þó að ekki séu aðrir nefndir djúpúðgir en einn kvenmaður, þá mundi það þó hafa verið réttnefni um fleiri. Annars er það einkennilegt, að eini maðurinn sem sögurnar geta um með því kenningarnafni, skuli vera kvenmaður. Weininger mundi víst hafa sagt, að Unnur muni í raun réttri ekki hafa verið kvenmaður; telur djúpýðgi

svo ókvenlegan eiginleika. En kyn Unnar hefir þó, eftir sögunni, mátt sanna með svipuðum rökum og Skarphéðinn færði fram, þegar Flosi ætlaði að kvenkenna Njál.

Það er eitt — sem nefna mætti í gamni og þó ekki alvörulaust — til marks um ágæti íslenzkunnar, að hún gerir ekki eins upp á milli karla og kvenna eins og önnur höfuðmál, gríska, latína og þýzka, heldur lætur vera tvenns konar menn, karlmenn og kvenmenn. Það er eins og einhver kvenréttindahugmynd komi þar beinlínis fram í málinu; þar er eins og lýst yfir, að ekki sé til æðra mannkyn og óæðra kvenkyn, heldur að eins tvenns konar mannkyn. Og auðvitað er kvenmannkynið nokkrum rangindum beitt þar sem »maður« er nú undantekningarlaust látið þýða »karlmaður«; það er svolítill keimur af »kúgun kvenna« í því; tekið aftur það sem áður hafði veitt verið í málinu. Eg minnist þess hér, hvað mér lét undarlega í eyrum, þegar gömul og gáfuð sveitakona (sem nú er því miður dáin) tók svo til orða um alkunnan kvenskörung, að hún væri »mesti reglumaður«. En Aldís gamla hafði alveg rétt að mæla, þá eins og oftar.

III.

Íhugun íslenzkrar tungu kemur oss á þá skoðun, að Íslendingar hafi átt ekki einn, heldur marga heimspekinga, eða réttara sagt menn sem voru spaklega hugafarnir og að ýmsum ytri ástæðum breyttum, hefðu getað verið það sem menn í þrengri merkingu orðsins nefna heimspekinga. Viturleg orð og djúpúðgir málshættir eru sá arfur, sem þessir spekingar hafa eftirlátið oss, tungan sjálf er mótuð af vizku þeirra og við meiru getum vér ekki búist; eins og betur mun verða ljóst af ýmsu sem síðar segir. Raunar mætti hér ef til vill líka nefna löggjöfina fornu, sem kvað vera svo framúrskarandi. Því að lögvitringurinn og heimspekingurinn eru um sumt svipaðir að hugarfari, og hinir mestu spekingar hafa einmitt verið að leitast

við að finna eitthvert allsherjar lögmál fyrir breytni manna.

Enn eitt mætti nefna, sem bendir til þess að heimspekilegt hugarfar muni jafnvel vera ríkt í íslenzku eðli, en það er fjöldinn af sérvitringum, sem hér virðist hafa verið fyr og síðar. Því að eigi einungis hafa spekingar oft verið nefndir sérvitringar, og þá stundum eigi rangnefndir, heldur má einnig skoða sérvitringinn eins og nokkurs konar skrípamynd spekings; hann hugsar og hagar sér öðru vísi en almenningur, í efnum þar sem er einskisvert eða hlægilegt að eyða sér í að vera frumlegur. En í lífinu er algengt að sjá menn, sem vegna óheppilegra lífskjara eru eins og skrípamyndir af því sem þeir hefðu getað orðið. Og ekki er ólíklegt, að því fámennari sem einhver þjóð er og fátækari, þeim mun meira sé um þess háttar skrípamyndir að tiltölu.

En sá sem fæðist heimspekingsefni, á líklega fremur á hættu en allflestir aðrir að hann fari svo að einhverju leyti. Og líklega er það meðfram af þeirri ástæðu, sem vikið var á, að einungis stórþjóðirnar hafa — þegar Forn-Grikkir eru frátaldir — eignast heimspekinga í fyrstu röð. Það er óséð hvað mörg efni í slíka menn smáþjóðirnar hafa eignast, þó að minna yrði úr þeim er þeir uxu upp, sakir óheppilegra lífskjara.

Dæmi Schopenhauers og Herberts Spencers, einhverra mestu spekinga sem verið hafa á síðari tímum, sýna vel hversu margt þarf að fara saman, til þess að slíkir geti náð sinni hæð. Feður beggja voru sérvitringar og nokkurs konar heimspekingar, þó að annar væri kaupmaður en hinn kennari (Spencer). Báðir voru svo efnum búnir, að þeir þurftu aldrei að takast neitt embætti á hendur, ekki einu sinni við háskóla, heldur gátu varið sér öllum til að hugsa og semja þau rit, sem eru einhverjar merkilegustu vörðurnar á leið mannsandans; og hinn andlegi jarðvegur var svo undirbúinn, að sá kynlegi kvistur, sem er heimspeki þeirra hvors um sig, gat vaxið þar upp.

Því að það er víst óhætt að fullyrða, að hvorugur

hefði komið upp með heimspeki sína, þó með sömu gáfum hefðu fæðst, ef á steinöld hefðu uppi verið, eða jafnvel á járnöld á Íslandi á dögum Njáls (eða þó á vorum dögum hefði verið, eins og síðar skal drepið á). Einnig í andans heimi rísa hæstu tindarnir upp af því hálendi, sem tímarnir hafa skapað, og góðar nýjar hugsanir eru ávalt áframhald — þó að stökk kunni að vera á milli — af því sem vel hefir verið hugsað áður, hversu frumlegar sem þær eru. Ófrumlegt er einmitt það, sem ekki er áframhald.

En ekki þykir mér ólíklegt um Schopenhauer eða Spencer, hefðu þeir verið samlandar og samtíðarmenn Egils, eða Njáls eða Ara, að einhvern spaklegan málsháttt mundi þangað að rekja, eitthvert djúpúðugt orð hefðu slíkir mótað, af þeim er oss virðast svo einkennilega viturleg.

Og svo hefðu þessir menn sjálfsagt verið skáld, hefðu þeir fæðst Íslendingar; eða réttara sagt ort. Því að hvergi eru víst jafn margir að tiltölu, sem yrkja þótt ekki séu skáld, en á Íslandi. Enda er við því að búast. Þetta mál hefir verið rímað, og oft af mikilli snild, í meira en 1000 ár, eins og kunnugt er, og sönglandinn er orðinn svo magnaður, að það er varla furða þó að einnig þeir, sem ófimir eru á bragarfótum, reyni til að stíga eftir hljóðfallinu. Svo er t. a. m. um Bjarna Thórarensen, sem víst einna mestur spekingur hefir verið af skáldum vorum og í sínu mergjaða líkingamáli minnir stundum á Schopenhauer. Mér er til efs að Bjarni hefði fengist við að ríma, hefði hann ekki verið Íslendingur. Njóla Björns Gunnlaugssonar ber líka vott um hvernig íslenzkur heimspekingur hugsar undir kvæðalögum; og svo er ennfremur að nokkru leyti um þann heimspeking, sem síðar ræðir um nánar í grein þessari, Brynjúlf frá Minnanúpi.

IV.

Heimspekisgáfa Íslendinga hefir þá mest komið fram í viturlega hugsuðum einstökum orðum, í kvæðum hér og hvar, í málsháttum (og í sérvizku). Íslenzkan er, eins og menn vita, mjög auðug af ýmis konar orðskviðum, og er skaði mikill að ekki hefir verið haldið áfram sams konar málsháttasafni og bókmentafélagið byrjaði að gefa út 1830, eftir heiðurskarlinn síra Guðmund Jónsson á Staðarstað. Fyrir íslenzka ritlist væri slíkt safn ómetanlegt. Fróðlegt væri, ef einhver sem nógu vel er að sér í þeim efnum, ritaði sögu málsháttanna, sýndi, eða leiddi líkur að, hve gamlir þeir eru, hvenær flest spakmæli koma upp og hvenær fæst; hvernig saga þjóðarinnar á ýmsum tímum kemur fram í þeim. Málshættirnir, þannig íhugaðir, gætu orðið til að skýra skilning á andlegu lífi þjóðarinnar á ýmsum tímum, líkt og lífrænar leifar í jarðlögum geta gefið mikilsvarðandi bendingar um loftslag og fleira á umliðnum öldum.

Málshættina hafa menn oft nefnt heimspeki alþýðunnar. En varla er það rétt álitið. Það er ekki alþýðleg speki, sem þá hefir skapað, speki sem komin er upp hjá allri alpýðu, þó að þar sé að ræða um efni sem alþýðu eða réttara sagt alla þjóð varða, þó að ýmsir af þessum málsháttum lifi á vörum alþýðunnar og þó að vér eigum þar vafalaust mikið að þakka ýmsum einstökum alþýðumönnum. En slíkir menn voru víst einmitt ekki alþýðlegir að öðru en þeirri fátækt og þeim þrönga kosti, sem kyrkti gáfur þeirra. Kemur oss hér í hug hversu furðanlega þær hafa verið lífseigar í sumum þeirra. Hugsum oss menn eins og t. a. m. Hallgrím Pétursson og Bólu-Hjálmar. Hallgrímur var sárfátækur almúgamaður þangað til hann varð prestur seint og síðar meir. Segir sagan — ef eg man rétt — að hann hafi stundum verið svo tötralega búinn á ferðalagi, að hann þótti ekki í húsum hæfur og var úthýst; vantaði Hallgrím þá illa eitthvað af því sem goldist hefir síðan fyrir 40 (og nokkrar) útgáfur af Passíusálmunum.

V.

Varla þarf mörgum blöðum að fletta um það, hvar í mannfélaginu vorir beztu málshættir muni upprunnir; það er sennilega á sama stað og sögurnar, þar sem svo margir þeirra eru skráðir, hjá bændahöfðingjunum íslenzku, þeim er gerðu sér svo mikið far um að tala sem snjallast á alþingi, og höfðu svo gaman af að hlusta á vel sagðar sögur, eða segja sjálfir sem bezt frá. Vér vitum að Heimskringla er ekki klaustraverk og Njála er það sennilega ekki heldur. Og þó að vér eigum kirkjunni sjálfsagt nokkuð að þakka, þá megum vér ekki eigna henni of mikið af heiðrinum fyrir fornbókmentir vorar. Aðalheiðurinn eiga bændahöfðingjarnir íslenzku, í raun réttri íslenzkur aðall, sem matti meir tungu forfeðra sinna heldur en latínuna, og hafði, eins og Jón Loftsson, meiri virðingu fyrir »sínu foreldri« heldnr en páfanum. Það var lán íslenzkra bókmenta, að kaþólskan var hér svo máttlaus framan af. Í meir en 100 ár eftir kristnitökuna er líklegt að andlegt frelsi hér á landi hafi verið meira en nokkurn tíma síðar.

Eg hefi áður í þessu tímariti[1]) bent á hvernig Böðvar Ásbjarnarson, sem var í liði með Hafliða Mássyni á alþingi 1118, játar það hreinskilnislega að hann sé trúlaus, það er að segja að kenningar kirkjunnar hafi ekkert vald yfir huga hans. Og það er gegn öllum líkindum að slíkt trúleysi hafi verið eins dæmi.

Eg hygg, að tæpast verði of mikið gert úr þýðingu þess andlega frelsis sem lýsir sér á alþingi 1118, fyrir íslenzka speki. Afbragðs vit hefir víst varla nokkurn tíma getað fundið fyrir betri skilyrði til að þrífast hér á landi en þá. En því miður, tíminn var svo stuttur, ókunnugleikinn á því sem grískir og rómverskir fornmenn höfðu áunnið í þekkingu svo mikill; þó að hér væru til menn með heimspekingseinkennum, þá gat hér ekki komið upp neitt heimspekiskerfi; spekin gat að eins náð

[1]) Úr trúarsögu Forn-Íslendinga. Skírnir 1906.

að lýsa sér í viturlegum orðum og málsháttum, sögusnild og löggjöf, eins og áður er á vikið. Kaþólskan magnaðist of fljótt, en með þeirri trú var loku skotið fyrir allar heilbrigðar heimspekilegar hugleiðingar, og kirkjan eyðilagði meginstoð íslenzkrar vizku, aðalinn íslenzka. Staða-Árna og eftirmönnum hans tókst það sem Þorlákur hinn helgi hafði orðið að gefast upp við. (Um þetta efni þyrfti sérstaka ritgerð).

VI.

Hér á eigi illa við að minnast fám orðum á beztu spekingslýsinguna sem vér eigum í bókmentum vorum. Eg á auðvitað við lýsinguna á Njáli. Lýsingin á Njáli á við eigi að eins um þann eina speking, heldur, í mörgu, um alla spekinga og yfirleitt er mjög eftirtektarvert hversu oft þetta víðsýni kemur fram í skaplýsingum Njálu; það er eigi að eins einn maður sem er lýst, heldur sérstök manntegund. Svo er t. a. m. um lýsinguna á Hallgerði, á Gunnari, og jafnvel á Hrappi. (Alkibiades hinn gríski hefir líklega verið stórskornasta eintak þeirrar tegundar sem sagan segir frá, ef ekki verður að telja þar til Napóleon mikla). Margt sem sagt er um Njál minnir á tvöföldu merkinguna í orðinu spakur, sem nú orðið er notað mest um hesta; það er sams konar breyting og orðið hefir í dönsku, því máli sem annars að ýmsu leyti er ólíkast íslenzku; í orðinu »spag« er ekkert nema hæglætis og þróttleysis hugmynd. Danskan hefir engan grun um neina veglegri merkingu í orðinu.

Á þessa tvöföldu merkingu orðsins spakur minnir það þegar farandkonurnar segja um Njál — nærri því eins illgirnislega og það stæði í blaðagrein frá þessum síðustu tímum — stritaðist hann við að sitja. Það virðist hafa verið vandi hans að sitja og hafast ekki að. Og sjálfsagt hefir það verið álit flestra er til sáu, að vitringurinn væri iðjulaus, þegar hugur hans var raunar önnum kafinn. Sjálfur segist hann löngum hafa verið værugjarn.

Og enn er sagt um Njál að hann hafi farið einförum og þulið; má geta þess til, að um sum efni hafi hann ekki getað talað við aðra en sjálfan sig.

En mjög líkt þessu sem sagan segir um Njál, hefir verið sagt um ýmsa heimsfræga spekinga á síðari tímum; þeir hafa farið einförum, talað við sjálfa sig, setið og horft í gaupnir sér og tekið illa þegar á þá var yrt; þózt truflaðir í iðju sinni og líklega fundist hún ekki ómerkilegri en flest önnur, þareð íhugun liggur til alls fyrst. Og líklegt er að maður eins og Njáli er lýst, hafi haft huga líkan þeim mönnum sem vér nefnum heimspekinga, og varla er annað trúlegt en að einhvern tíma hafi slíkur maður rent huga sínum í áttina að einhverju því er vér nefnum heimspeki, eitthvert skiftið er hann stritaðist við að sitja, förukerlingum og fávitringum til undrunar og frásagnar. En varla er neitt sem af speki hans segir í sögunni í þá átt; nema ef vera skyldi að eitthvað slíkt hafi búið undir er hann varar Gunnar við að vega aldrei »meir í hinn sama knérunn enn um sinn«. Eins mætti geta þess til, að frá slíkum vitringum eins og Njáli sé runnin forlagatrú forfeðra vorra, því að komið gæti manni til hugar að sú skaðlega og lamandi trú væri ávöxtur nokkurs konar heimspekilegs skilnings á orsakarsambandinu, þótt óljós sé og óttablandinn. En þetta er auðvitað lítilsvert. Hitt er víst, að flest sem í sögunni segir af speki Njáls minnir á, að vitur er víst upphaflega sá sem veit krók á móti bragði, en ekki sá sem eitthvað veit um uppruna tegundanna, eða tilgang mannlífsins, eða þó að minna sé tiltekið; og spakur er sá sem spáir hvað fram muni koma við sig eða vini sína. Gáfnafarið hefir verið líkt og hjá heimspekingnum, en hugurinn ekki frjáls að sveima, heldur bundinn við þá nauðsyn að verjast hættum á ófriðarsömum tímum, líkt og slíkir hugir hafa oft verið fjötraðir af þörfinni til að hafa ofan af fyrir sér.

Eftirtektarvert er annars, hvernig Njála gerir þá menn ýmsa sem hún segir frá að vitringum, eða líklega, réttara sagt, skilur betur en aðrar sögur hverjir hafa verið vitrir.

Menn beri saman frásögn Njálu og Laxdælu um Hrút Herjólfsson. Minnir þetta dálítið á hvernig Shakespeare lætur jafnvel suma þá sem fífl eru taldir í leiknum lýsa djúpri speki í orðum sínum. Ef til vill hefir Shakespeare þar viljað lýsa yfir þeirri skoðun, að í augum hinna heimsku séu vitringar oft fífl. En þó getur þessi skýring vel verið röng, enda munu heimskingjarnir ekki ávalt hafa rangt fyrir sér.

VII.

Það sem komið hefir þessum hugleiðingum, að vísu ekki af stað, en á pappírinn er, auk þýzku greinarinnar hér að framan, íslenzkt heimspekisrit, sem mér hefir borist í hendur, eftir Brynjúlf Jónsson frá Minna-Núpi. Heitir það »Saga hugsunar minnar um sjálfan mig og tilveruna«.

Ritið er fróðlegt, bæði það sem í því er skráð, og eins hitt, sem lesa má milli línanna. En það eru, eins og kunnugt er, oft fróðlegustu kaflar bóka fyrir roskna lesendur.

Það er heimspekingur sem þetta ofangreinda rit lýsir, á því er enginn vafi. Ástríðan til að hugsa virðist honum meðfædd. Hann er undrandi, síspurult og óvanalega íhugult barn, og safnar sér fróðleik með spurningum og athugunum. Kemur ýmislegt sem hann segir í ritinu af barnsæfi sinni lesandanum til að hugleiða, hvernig sveitabörn standa að ýmsu leyti betur að vígi til náms í skóla lífsins heldur en kaupstaðarbörnin. Hann er orðinn dálítill náttúrufræðingur og heimspekingur, en svo fer eins vant er, hann er of snemma gerður að guðfræðing. Þetta barn, sem hungraði í þekkingu, fær í staðinn guðfræði; hann fer að gera sér hugmyndir um guð, hugsa út í bláinn, bókstaflega.

Nú er að vísu þetta tvent, heimspeki og guðfræði, ekki alveg óskylt, og í guðfræðinni er jafnan mikið af heimspeki fyrri tíma, líkt og læknisfræði alþýðunnar, — eg á við

sumt það sem nefnt er kerlingabækur — hefir að geyma ýmislegt af læknavísdómi horfinna kynslóða. Einnig mun það ekki fjarri sanni, að hið trúaða hugarfar sé að sumu leyti ekki fjærskylt hugarfari heimspekingsins. Trúin er aðallega runnin frá óttanum, en heimspekin frá undruninni. En í þessum hættulega heimi eru ótti og undrun, furða, náskyldar tilfinningar. Geigblandin undrun hlýtur að vakna hjá hverjum manni, sem hugleiðir hvílíkum ráðgátum og hættum sjálfs hans líf býr yfir og öll tilveran; en trúmaðurinn, að minsta kosti í eldri merkingu þess orðs, hyggur að þegar sé svarað þeim spurningum sem hann varða mestu, þar sem heimspekingurinn er á öðru máli og leitar úrlausnar.

Víkjum aftur að heimspeking vorum á barnsaldri. Hann gjörist nú svo trúaður, að þegar hann er eitthvað lasinn, liggur við að hann langi til að deyja. En heimspekingseðlið verður of ríkt, og einn þáttur þess er að efast, leita að sönnunum eða líkindum. Án þess að Brynjúlfur lesi eða heyri nokkuð í þá átt, kvikna hjá honum efasemdir um trúna. Hann verður órólegur og hugsjúkur, og leitar loks til móður sinnar í vandræðum sínum. Móðir hans, sem hefir verið góð kona, og eins og flestar gáfaðra manna mæður, sjálf gáfuð vel, leggur honum ýms heilræði, og það ekki sízt, að hugsa sem minst um þessi efni. Og betra ráð gat hún varla gefið honum, eftir sínu viti. Því það mun vera bezta ráðið til að vera alt af rétttrúaður, að hugsa ekki um trúna, og ef til vill er það meðfram þess vegna sem ýmsir miklir framkvæmdamenn eru og hafa jafnframt verið trúmenn; þeir hafa aldrei hugsað um annað en framkvæmdir. Efagjarn hugur mun einnig vera síður líklegur til framkvæmda. En þó mundu án efunarmannanna fáar villur leiðréttar og lítið um framfarir.

Nú fór Brynjúlfur líka að stálpast og vinna, og studdi það að því að bæla niður efasemdir hans. Því líkamleg áreynsla er góð til að kæfa niður hugsanir, eins og hins vegar mikil hugleiðingasemi virðist gera menn frábitna

líkamlegri vinnu. Af því er líklega að nokkru leyti sprottin þessi leti, sem stundum er kvartað um á gáfumönnum; þess vegna er Njáll værugjarn og situr oft auðum höndum.

En á Brynjúlfi sannaðist hið fornkveðna: Þótt náttúran sé lamin með lurk, o. s. frv. Nýjar efasemdir vakna hjá honum og hann fer nú að glíma við þær voða mótsagnir, sem hans rökvísa skynsemi finnur í trú þeirri, sem hann hafði verið alinn upp í. Og það ber vott um hversu ljóst þessi ungi útróðrarmaður hugsar, að hann verður tvígyðistrúar. Því þegar að er gáð, sést að það sem hann hafði lært var í rauninni þetta, að stjórnendur himins og jarðar séu tveir; heitir annar guð en hinn djöfull og hvorugur almáttugur, en eiga með sér nokkurs konar skinnleik um forlög mannanna og veitir ýmsum betur.

Nú kyntist Brynjúlfur (og lærði utanbókar spjalda á milli), Njólu, hinu heimspekisborna guðfræðiskvæði Björns Gunnlaugssonar. Þetta var boðskapur frá skyldum anda, og þarna fekk hugur hans hvíld að mestu leyti frá efasemdum sínum. Það er að segja um stund. Brynjúlfur hefði ekki verið heimspekingur að eðli, hefði Njóla ekki einmitt knúið hann til að hugsa áfram.

En guðfræðin ber, eins og búast mátti við eftir mentun hans, heimspekina hjá honum alveg ofurliði. Heimspekin var þarna hjá honum einmitt það sem fornu guðfræðingarnir vildu að hún væri, ambátt guðfræðinnar. Sannleiksleitin var ófrjáls, og því búið að færi líkt og »skyli haltur henda hrein í þáfjalli«.

VIII.

Þegar Brynjúlfur er á 32. ári verður hann undarlega veikur. Eitthvert heilsuleysi virðist því miður ekki óalgengt á miklum vitmönnum og mætti nefna þess ýms dæmi frá Pascal (og þó fyr væri) og til Nietzsche. En

eg ætla að eins að minna á, að Herbert Spencer varð undarlega veikur um líkt leyti æfi sinnar og Brynjúlfur, eða þegar hann var hálffertugur. Fer það nú ekki allsjaldan saman, að menn telja hugsanir heimspekinganna hégóma, en heilsuleysi þeirra uppgerð, og skilja hvorugt.

En Brynjúlfi urðu þessi veikindi sá aðalstuðningur, sem lífið hefir veitt heimspekisgáfu hans. Því að nú varð hann ófær til líkamlegrar vinnu, en þoldi, að minsta kosti þegar fram í sótti, að lesa og reyna á sig andlega. Varð þessi harðleikna hjálp, sem vikið var á, til þess að styrkja trú Brynjúlfs á guðlegan kærleika og forsjón. Það er að þessu eins og svolítill keimur af trú rómverska spekingsins Seneca, að vitrum manni geti í rauninni ekkert ilt viljað til; er það undarleg trú og væri góð ef hún gæti breytt illu í gott.

Það má nærri því geta, að lífið horfði fremur örðugt við Brynjúlfi þegar svona var komið, og ekki virtist auðvelt að vinna fyrir sér; og ekki síst þar eð mönnum hefir af auðskildum ástæðum hætt mjög við að tengja hugmyndina »vinna« eingöngu við líkamlega áreynslu. Og þó að Brynjúlfur hafi alt af verið vinsæll maður vegna framkomu sinnar, þá hefir velvildin sjálfsagt verið blandin lítilsvirðingu að minsta kosti framan af, og ef til vill alt þangað til honum var sýnd opinber viðurkenning með því að veita honum riddarakross dannebrogsorðunnar, — nei, dannebrogsmannanna heiðursteikn var það. Því að allur fjöldinn sér ekki með eigin augum, heldur annara; það sem hann metur við menn, er eiginlega ekki hvað þeir eru af sjálfum sér, heldur sú viðurkenning, sem þeim hefir hlotnast.

En heiðursteikn Brynjúlfs sýnir, að ‚orður' geta komið vel niður og gert gagn.

Að það lægi í rauninni nokkur vinna í hans mörgu blaðagreinum t. a. m. eða í því að vera annar eins fræðari fyrir þá sem í kringum hann voru, eins og Brynjúlfur mun jafnan hafa verið, hefir víst verið færrum ljóst en skyldi, þegar frátaldir eru einkum nokkrir prestar. Því

að ekki er nema skylt að geta þess hér, að svo mikinn hnekki sem guðfræðin gerði heimspeki Brynjúlfs, þá var alt öðru máli að gegna um prestana. Átti hann þar eitthvert sitt mesta athvarf sem prestarnir voru (einkum nokkrir alkunnir menn í þeirri stétt), og er það þeim til mikils sóma hvernig þeir hafa reynst heimspeking vorum.

Þá segir Brynjúlfur frá því, hvernig rit Magnúsar Eiríkssonar vöktu hjá honum trúvarnarhvöt, og hver voru tildrög kvæðisins »Skuggi og ráðgáta«. En þó að Brynjúlfur hafi ort talsvert mikið, þá er hann víst, eins og hann sjálfur hefir fundið, naumast skáld. Og þó að hann riti skýrt og glögt og á allgóðu máli yfirleitt, þá getur hann líka naumast kallast málsnillingur; glæsilegar og hljómandi líkingar t. a. m. rekur lesandinn sig ekki á hjá honum og svipar honum í þessu til sumra merkra heimspekinga. Hugur hans hefir umfram alt beinst að því, að fá sem bezt samræmi í hugmyndakerfið. En þar sem engu slíku kerfi var til að dreifa, eins og hjá spekingum fornaldar vorrar, beindist hugvitið, þegar frístund gafst frá uppeldis- og ófriðaráhyggjum, að því að móta einstök orð og orðskviði.

Þegar hér er komið sögunni reynir Brynjúlfur til að hverfa frá þessum hugleiðingum sínum. Liggur nærri að geta þess til, að hann hafi fundið til þess þótt óljóst væri, að hann væri á afvegum sem heimspekingur, með trúvörn sína og kveðskap. Fer hann nú að hugsa um landsins gagn og nauðsynjar og ritar fjölda af blaðagreinum. Og líða svo nokkur ár.

En svo fer þó að lokum, að heimspekin laðar hann til sín enn að nýju, og um fimtugt hefst sú hugsun hans sem bezt er og sízt til baga guðfræðiblandin. Það lýsir sönnu heimspekingseðli hvað það er, sem nú vekur hugsun hans. Hann undrast hina sterku og margbreyttu eftirsókn eftir því að lifa, frekjuna til fjörsins, er mætti svo nefna; og hins vegar, að lifandi verum er lífsskilyrði að eyða lifandi verum. Lífið er óvinur lífsins. Þar rísa upp geigvænlegar spurningar. En andinn er enn ekki nógu

frjáls. Hann er fyrirfram sannfærður um, að þarna sé mótsögn sem hverfur ef hann nær að sjá »hvernig i öllu liggur í raun og veru«.

Ekki er það raunar að furða. Allir heimspekingar höfðu víst kent eitthvað líkt þessu, og Leibniz hefir sagt, að þetta væri sá heimur, sem beztan væri unt að hugsa sér. Schopenhauer einn hafði verið á öðru máli; hann sneri setningu Leibniz við og kvað réttara að segja, að bölvaðri mætti heimurinn ekki vera, ef ekki ætti alt að kollsteypast. Og líklegt virðist mér, að Schopenhauer hafi rétt fyrir sér frá sínu sjónarmiði. Hann fylgdi Plató og Kant í sumum undirstöðuatriðum kenningar sinnar, en ein hin mesta sigurvinning mannkynsins í andlegum efnum, framsóknarkenningin, sem hinn mikli Lamarck lagði grundvöllinn að, einmitt á dögum Schopenhauers, var þá lítt komin til sögunnar, og hafði eðlilega engin áhrif á Schopenhauer. Skal eg þó ekki lengja þetta mál með því að skýra þetta efni nánar hér.

Skaði hefir það sjálfsagt verið, að heimspekingur vor hefir ekki kynst framsóknarkenningunni er hann var að búa í hugsanavef sinn; en þó er nokkurs konar dulvís framsóknartrú einmitt aðalatriði í hugsanavef Brynjúlfs.

IX.

Ekki treysti eg mér til að gera, svo vel sé, í stuttu máli grein fyrir heimspekiskerfi Brynjúlfs, því sem hann byggir á »einda«-hugmyndinni. Ekki heldur með því að nota það ágrip af aðalatriðum kenningarinnar sem stendur í niðurlagi bókar hans. Að koma með einhverja þesskáttar beinagrind, yrði auðveldlega til þess að vekja rangar hugmyndir um heimspeki hans; það mundi illa sýna hversu mikið er í hana spunnið af hugviti og viturlegum hugleiðingum.

Sjálfsagt hefði ýmislegt orðið öðru vísi hjá Brynjúlfi hefði hann átt kost á meiri þekkingu, og eftirtektarvert

er hvernig hann af gaumgæfni notar hvern mikilsvarðandi þekkingarþátt, sem hann hefir getað náð til, í hugsanavef sinn. En guðfræðin er það, sem einkum hefir frjófgað hugsun hans, og fær hún aftur yfirhönd hjá honum eftir þetta tímabil, sem áður er getið um; leitast hann mjög við að samþýða hugsanir sínar við trúna — eða réttara sagt guðfræðina — og minnir dálítið á hina fyrri jarðfræðinga, sem voru alt af að berjast við að láta hugmyndum sínum og athugunum bera saman við Nóaflóðssöguna.

Eins og við er að búast, virðist hugsun Brynjúlfs skörpust í guðfræðisefnum, eins og t. a. m. 27. kaflinn sýnir vel. En ýmislegt gæti einnig bent á mjög góða eðlisfræðingshæfileika hjá honum og koma sumar »einda«-hringferðar hugmyndir hans lesandanum til að minnast þess, að ýmsir hinna »nýju« eðlisfræðinga vilja telja nokkurs konar aflhringiður undirstöðu allrar efniveru (materia); og hugmyndir hans um eindir í geimnum, minna á hvernig ljósvakinn á, að sumra hyggju, að vera nokkurs konar alheimsmysa, sem sólkerfin með öllum sínum efnum hafa skilist úr.

Til dæmis um hve óholl áhrif guðfræðin hefir á hugsunarhátt þessa heimspekings, sem hér ræðir um, má nefna þetta. »Mér var bæði ógeðfelt«, segir hann, »og enda ómögulegt, að fallast á það, að trúin á guðlega forsjón væri hugarburður. Eg þurfti hennar með«.

Minnir þetta mig á spakmæli eitt sem stendur í minningarriti Cæsars um hernað hans í Gallíu (eina spakmælið sem þar er), en það er á þá leið, að menn séu jafnan trúgjarnir á það sem þeim þykir æskilegt. En slíkt er ekki heimspeking samboðið; á því svæði er ekki sannana að leita. Það er t. a. m. ekki vitund ólíklegra að vér séum komnir af öpum, þó að oss sé sú hugmynd næsta ógeðfeld.

X.

Hugsunarsaga Brynjúlfs frá Minnanúpi er merkilegt rit. Það er óhætt að segja það. En þó mundum vér óefað gera honum rangt til, ef vér dæmdum heimspekingsgáfu hans eingöngu eftir þessu riti; teldum að þar kæmi fram hið bezta og viturlegasta, sem í honum hefir búið. Vér verðum vel að íhuga, hversu afarilla þessi íslenzki heimspekingur hefir staðið að vígi.

Goethe talar einhversstaðar um hverju hann átti að þakka að hann gat orðið það sem í honum bjó:

Euch verdanke' ich was ich bin
Meines Wesens Vollgewinn.

Í síðustu orðunum kemur fram nokkuð af því sem lyftir Goethe himinhátt yfir flest önnur skáld, hann dregur þar »arnsúg í flugnum«; það sem hann drepur á, er einmitt hið æðsta takmark mannsins, að öðlast og glæða alt hið góða sem í honum býr, verða eins og hann getur orðið beztur í orðsins fylstu merkingu. Þetta er líklega að ýmsu leyti því örðugra, sem þjóðin er smærri, og mér þykir ekki ólíklegt, að það sé meðfram þess vegna, sem smáþjóðirnar eiga svo sjaldan þá ágætustu menn, sem uppi hafa verið. Grikkir eru þar raunar undantekning um margt, og ef til vill Íslendingar um söguritun og óðsnild. Og einmitt á því og á sjálfu málinu byggjum vér þá von, að það kunni fyrir Íslendingum að liggja að verða enn í einhverjum greinum fremsta bókmentaþjóðin á Norðurlöndum, þó að þeir hafi þar verið flengdust, og séu þar enn þá flegnust þjóð. Hér rísa nú raunar stundum upp alvarlegar efasemdir, sem eg verð þó að láta Skírni sleppa við að sinni.

En svo eg víki aftur að heimspekingunum, þá er líklega með smáþjóðunum engum eins erfitt að verða það sem í þeim býr eins og þeim.

Engin manntegund er eins vönd að andlegum jarðvegi eins og heimspekingurinn. Engum ríður eins mikið á að vera bráðþroska, vera fljótt búinn að átta sig á því, sem þegar hefir áunnist í vísindum og heimspeki,

svo að hann geti farið sína rannsóknarferð meðan hann er í fylstu fjöri. Engum ríður eins mikið á að hafa snemma komið þar sem víðsýnast er á svæðum andans. Nú hefir á þeim svæðum enginn sjónarturn verið reistur annar eins og verðandi-heimspekin (evólútionar-), og þaðan þykir mönnum nú fróðlegast umhorfs. Hafa líklega engir skýrt eins vel og Nietzsche og H. G. Wells hvílíkar furðusýnir blasa þaðan við.

En einmitt sú útsjón hlotnaðist ekki heimspeking vorum þegar honum reið mest á.

Betur en af almennum hugleiðingum skilst hvað eg á við, ef vér hugsum oss einhvern af höfuðskörungum heimspekinnar íslenzkan. Gerum t. a. m. ráð fyrir að Herbert Spencer hefði fæðst uppi í sveit á Íslandi; að hann hefði ekki getað farið að hugsa um að menta sig — og það alt á eigin spýtur — fyr en hann var kominn á fertugs aldur; að hann hefði aldrei kynst dýrafræðis-heimspeki Lamarcks, jarðfræði Lyells, fósturþroskunarsögu K. E. v. Baers, þeim ritum, sem mest urðu til þess að beina honum leið að sínu takmarki; að hann hefði verið bókalítill og bláfátækur, og langt fram eftir æfi ekki kynst neinni heimspeki nema mjög guðfræðiblandinni. Það virðist óhætt að gera ráð fyrir, að Spencer hefði þá ekki skapað verðandi-heimspeki sína og orðið heimsfrægur í elli sinni, en hugsanir hans afl í flestum andlegum framförum, og eigi að eins andlegum, sem nú raunar varla þarf að taka fram, því að andlegar framfarir búa undir framförum á öllum öðrum svæðum. Hitt er líklegra, að hann hefði orðið sérvitringur, alræmdur í nokkrum hreppum, því að lundin var ekki sem bezt og mundi ekki hafa batnað við þau kjör, sem vér hugsum honum hér. En úr því að ástríðan til að hugsa var svo rík, er ekki ólíklegt, að hann hefði komið sér upp einhverju heimspekikerfi og spunnið þar í hvern þekkingarþátt, sem hann hafði getað öðlast, en skráð svo alt með vandvirkni og samvizkusemi á bók, sem enn biði prentunar.

Eins og heimspekisrit Brynjúlfs frá Minnanúpi hefir nú gert í nokkur ár. En svo ætti nú ekki þurfa að vera lengi úr þessu. Ritið er merkileg viðbót við íslenzkar bókmentir. Þegar það er komið út, munu þýzkir fræðimenn ekki framar segja heiminum að Íslendingar eigi engan heimspeking. Það er talandi vottur um djúpa fróðleikslöngun og að vísu einnig þá örðugleika, sem hún hefir átt við að stríða. Það er sómi íslenzkri alþýðu. En það er oss sem bókmentaþjóð til lítils sóma, ef ekki veitist þessum heiðvirða öldungi bráðlega sú ánægja, að sjá á prenti þetta rit sitt, sem, þótt stutt sé, er ávöxtur svo langvinnra hugleiðinga. Hefði annað varla verið betur fallið til að minnast sjötugsafmælis heimspekings vors, þó að seint sé tekið nokkuð, en það að koma á prent hugsunarsögu hans.

HELGI PJETURSS.

Ritdómar.

JÓHANN SIGURJÓNSSON: BÓNDINN Á HRAUNI. Leikrit í fjórum þáttum. 1908. 115 bls. (Sigurður Kristjánsson).

Íslendingar hafa tvöfalda ástæðu til þess að taka þessu leikriti vel. Það er gróði íslenzkum bókmentum. Og því hlotnast, fyrstu íslenzkra leikrita, sú sæmd að vera leikið í erlendum leikhúsum.

Leikurinn gerist í landskjálftum. Alt er á tjá og tundri. Húsin eru að hrynja. Enginn þorir að vera í bænum, nema bóndi og húsfreyja. Hún þorir það, af því að hún vill láta eitt yfir þau bæði ganga. Hann þorir það, af því að hann elskar ekki að eins jörðina sína, sem hann hefir sjálfur ræktað, heldur og bæinn sinn, sem hann hefir sjálfur reist. Þar hefir alt gerst, sem hann hugsar til með ljúfustu geði. Jafnvel myrkrið í bænum hefir honum fundist taka utan um sig með ástúð. Engin manneskja hefir nokkurn tíma tekið eins vel á móti honum, ekki einu sinni dóttir hans, þegar hún var barn — eins og myrkrið í bænum, þegar hann kom inn úr stórhríð, og menn höfðu talið hann af.

Að lokum hrapar bærinn; aftasti hluti baðstofunnar stendur einn eftir; þakið hangir ekki á öðru en einni stoð.

Á þetta uppnám alt er aukið því vandamáli bónda að ráða fram úr gjaforði einkadóttur sinnar. Hann vill gefa hana efnilegum bóndasyni. Dóttirin ann honum ekki; en hún lætur um stund undan fortölum móður sinnar. Móðir hennar hefir ekki unnað föður hennar, þegar hún var honum gefin; hún hefir unnað öðrum manni. En hún hefir talið skyldu sína að láta að vilja foreldra sinna. Og lífið hefir alt orðið ein skyldukvöð. Hún hyggur, að svo eigi lífinu að vera háttað. Og um stund fær hún hún dóttur sína á sitt mál.

En ekki nema um stund. Ástin nær valdi á henni. Hún og grasafræðingur, sem er í rannsóknarvöl þar í sveitinni, fella hugi

saman. Bóndi trúir þeim manni fráleitt fyrir dóttur sinni. Á hinu ber samt meira, að hann trúir honum ekki fyrir jörðinni. Kona hans gengur í lið með dóttur sinni, þegar á herðir. Bóndi sér, að hann fær ekki sínu máli framgengt. Hann hefir aldrei látið undan á æfinni. Og hann getur það ekki nú. Hann fer inn í rústirnar, kippir stoðinni undan baðstofuþakinu, verður undir því og týnir lífinu.

Þetta er í stuttu máli s a g a n í ritinu.

Ekki leynir það sér, að höf. er ungur og hefir enn ekki náð fullu valdi á efni sínu. Hann sýnir alt vinnufólkið á bænum. Þeir menn eru lítið einkendir. En þeir eru látnir segja sumt af því, sem allra skáldlegast er í ritinu, Hér fara á eftir fáein dæmi:

— Það var eins og eg væri að rista í lifandi skepnu — það var eins og eg væri að flá lifandi hold. — — Og risturnar frá því í fyrra voru eins og ljót ör, segir einn vinnumaðurinn um torfristu í landskjálfta.

— Og eins og jörðin skalf. — hún hafði ekka — gráturinn er erfiður gömlum, segir annar vinnumaðurinn.

— Við seinustu stóru landskjálftana kom sprunga, sem var margar mílur á lengd; eg sá hana sjálf; það lagði upp úr henni heita gufuna. Jörðin dró andann með opnum munninum. — — Vitið þið hvers vegna vetrarsnjórinn fyllir ekki gjóturnar? Hafið þið nokkurn tíma séð svo stórar snjóflyksur, að þær festist í munnunum; það er jörðin, sem blæs á móti snjónum; hún býr til gildrur fyrir mennina. Jörðin er mannæta, segir kerlingin á bænum.

Þetta er afburða-vel að orði kveðið. En af því að lesandi veit svo lítið um þessa menn, annað en að þeir geta talað svona, þá komast ummælin ekki í samband við neitt hugsanalíf, sem honum er kunnugt um. Þau verða líkust gimsteinum, sem vantar umgjörðina.

Aðalgalli ritsins er samt í mínum augum sá, að lesandi fær svo lítið að kynnast grasafræðingnum. Er nokkuð réttmætt í þeirri óbeit, sem bóndi hefir á honum? Eru tvær menningarstefnur þar að reka sig hvor á aðra? Eða gagnstæðar lífsskoðanir? Þeim spurningum er engu svarað. Lesandi er jafn-ókunnugur manninum, þegar leiknum er lokið, eins og þegar maðurinn er fyrst nefndur.

Og samræðurnar eru ekki hvarvetna sem eðlilegastar. Hugsanasambandið er sumstaðar furðu laust. Eg bendi t. d. á bls. 64.

Sveinungi (bóndinn) spyr Jórunni (konu sína), hvort hún geti ekki sofið. — Nei, eg get ekki sofið, segir Jórunn. — Þá segir

Sveinungi: Það var þá nótt, sem þú hélzt, að eg hefði orðið úti í stórhríðinni, o. s. frv., löng klausa um atvikin, þegar hann kom heim. Hér er alls ekki sjáanlegt sambandið við það, sem talað hefir verið um. Svona tala menn ekki. Og sams konar hugsanalos kemur fyrir hvað eftir annað.

En að hinu leytinu leynir það sér ekki, að íslenzk þjóð hefir eignast nýtt skáld, þar sem Jóhann Sigurjónsson er — afbragðsskáld vafalaust, þegar lífsreynslan hefir fengið meiri þroska, og listamaðurinn hefir átt kost á að temja sér betur glímuna við yrkisefni sitt. Hjónin eru sýnd með skýrum dráttum listarinnar. Ritið er fult af yndislega vel orðuðum ummælum. Og yfir alt er lagður einkennilegur og hugnæmur þunglyndis-blær, sem samboðinn er heimilinu þar sem skyldan hefir gengið í gleðinnar stað, og samboðinn þeim stundum, er verk mannanna eru að verða að rústum — þeim stundum, er vilji mannanna brotnar, af því að hann getur ekki bognað, sá viljinn, er engan tekur til greina annan en sjálfan sig — þeim stundum, er æskan fær ekki notið sín, nema ellin farist í rústunum. Slíkan blæ leggja góðskáldin ein á hugsanir sínar.

* * *

BJÖRN BJARNASON dr. phil.: ÍÞRÓTTIR FORNMANNA á Norðurlöndum. Reykjavík 1908 [Sigurður Kristjánsson].

Ritið er upphaflega samið á dönsku. Höf. hlaut doktorsnafnbót fyrir það. Hann er sennilega fróðastur allra núlifandi manna um þetta efni. Naumast getur hjá því farið, að þessi bók verði eftirlætisbók íslenzkra ungmenna, enda væri það og vel farið. Nú er stórum að lifna áhugi æskulýðsins hér á landi á íþróttum, og það svo, að gagngerð breyting hefir orðið á 2—3 árum. Vafalaust eflir þessi bók þann áhuga. Þekking á fornritum vorum og lífi forfeðra vorra hefir að undanförnu verið einna sterkasta hvatningaraflið til allrar manndáðar hér á landi. Svo mun verða hér eftir. Og bók dr. B. B. eykur þá þekking að miklum mun.

* * *

ÞJÓÐTRÚ OG ÞJÓÐSAGNIR. Safnað hefir ODDUR BJÖRNSSON. JÓNAS JÓNASSON bjó undir prentun. I. bindi I.—II. hefti. Akureyri 1908 [Oddur Björnsson].

Þetta er upphaf að miklu safni, sem Oddur Björnsson hefir í hyggju að koma út. Fyrsta bindið, sem þetta er partur af, virðist hann fullráðinn að prenta. Um síðari bindin fer eftir þeim viðtökum,

sem þetta bindi fær. Vér efumst ekki um, að þær verði góðar. Í safninu verður vafalaust mikill fróðleikur; og þá skemtun ekki síður.

Síra Jónas Jónasson hefir ritað formála, og gerir þar grein nýrrar efnisskiftingar á þjóðlegum fræðum, sem hann ætlar að fara eftir: 1. Manneðlissögur. 2. Náttúrusögur. 3. Viðburðasögur eða sögusagnir. 4. Venjur, þjóðsiðir og þjóðtrú. 5. Þjóðkvæði, ýmis konar.

Allar þær sögur, sem út eru komnar, eru Manneðlissögur. Þær skiftast í eftirfarandi kafla:

I. Draumar: berdreymi, draumspár, viðvarana- og bendingadraumar, samdreymi, draumgöngur.
II. Vokuvitranir: sjónir, heyrnir.
III. Dulargáfur: skygni, heyrn, forspar.
IV. Dularkraftar: ahrínsorð, kyngi og forneskja.
V. Aðrar mannverur: huldufólk, tröll, sæbúar.
VI. Áhrif frá öðru lífi: svipir, afturgöngur, sendingar.
VII. Frá trúarsvæðinu: dómar guðs, ásóknir hins vonda, himnaríki og helvíti.

Skírnir vill mæla hið bezta með þessum sögum. En hins virðist oss rett að láta getið, að vér fáum ekki séð, að mikill hluti þessa tvíheftis, sem út er komið, sé í raun og veru neinar þjóðsagnir, né komi þjóðtrúnni neitt verulega við. Ef mann dreymir draum, sem með einhverjum hætti reynist merkilegur, skrifar hann og sendir hann til prentunar, þá er frásögnin um hann engin þjóðsaga. Ekki heldur, þó að hann segi hann öðrum manni, og sá maður skrifi drauminn og láti prenta hann. Ekki getur það heldur talist með réttu nein þjóðsaga, þó að vakandi maður verði var einhverrar hvikskynjunar, sjái svip, sjái eða heyri það sem gerist í fjarlægð o. s. frv., og láti þess getið. Slíkar frásagnir geta verið mjög merkilegar. Þær eru rannsóknarefni sálarfræðinga nú á tímum. En þær eru ekki fremur þjóðsögur, en sérhvað annað, sem fyrir einstaka menn ber. Sæti þeirra á þjóðsagnabekknum er ekki annað en leifar þeirrar fáfræði-ímyndunar, að frásagnir um dularheims-skynjanir séu eingöngu hjátrúar-hjal fávísrar alþýðu.

Þær geta vitaskuld orðið efni í þjóðsögur. Þjóðsögur verða þær, þegar þær hafa gengið mann frá manni og skáldskapur þjóðarinnar hefir ummyndað þær. En ekki heldur fyr.

ÞORSTEINN BJÖRNSSON: SKUGGAMYNDIR. Alþýðlegar frásagnir úr sögu páfadómsins. 1908. 200 bls.

Marga skynsama menn mun furða á þessari bók; en einkum á því, að höf. hennar skuli vera guðfræðingur. Hún er svo einhliða, að sérþekkingarinnar verður lítið vart. Af þessari bók verður ekki annað séð, en að höf. líti svo á elztu og mannflestu deild kristninnar, sem ekkert sé af henni að segja um allar þær mörgu aldir, sem hún hefir staðið, annað en hneykslissögur, meira og minna skringilegar. Svo römm er hlutdrægnin, að jafnvel um Fransiscus af Assisi, einn af mestu guðsmönnum mannkynssögunnar, er ekkert annað sagt en það, sem ætlast er til að verði honum til smánar. Á öðrum eins fróðleik er ekki mikið að græða, og ritið hvorki sæmd íslenzkum bókmentum né íslenzkum guðfræðingum. Höf. ætlast til þess að rit hans fæli menn frá því að aðhyllast kaþólska trú. Vér erum honum sammála um það, að ekki sé það æskilegasta stefnan, sem hugir Íslendinga geta tekið. En vér hyggjum betra að vera einlæglega kaþólskur maður, en að svívirða kaþólska kirkju í algerðu skilningsleysi og óvirðulegri hneykslisfíkn.

Íslenzka höf. er ekki gallalaus, en að jafnaði lipur og fjörug. Óskandi, að hann beiti henni næst á betra efni.

* * *

STURLUNGA SAGA. Búið hefir til prentunar BJÖRN BJARNASON dr. phil. Fyrsta bindi. Reykjavík 1908 [Sigurður Kristjánsson].

Sigurður Kristjánsson gerir ekki endaslept við fornrit vor. Eftir að hafa komið út Fornaldarsögum Norðurlanda, Íslendingasögum, Íslendingaþáttum, Sæmundar Eddu og Snorra-Eddu, er hann nú kominn af stað með Sturlungu. Bindin eiga að vera fjögur. Í þessu bindi eru: Geirmundar þáttur heljarskinns, Þorgils saga og Hafliða, Ættartölur, Sturlusaga, Prestssaga Guðmundar góða, Guðmundar saga dýrá og Hrafns saga Sveinbjarnarsonar. Þess þarf naumast að geta, að útgáfa Sturlungu er hið mesta nauðsynjaverk, jafnókunnug sem þjóðin er þessu merkilega söguriti sínu.

E. H.

* * *

SKOTLANDS RÍMUR, Icelandic Ballads on the Gowrie Conspiracy. Edited by W. A. CRAIGIE. Oxford. At the Clarendon Press, 1908. IV, 144, 8vo. Með rithandar sýnisherni.

Þetta mun vera í fyrsta sinn, sem Englendingur hefir gefið út íslenzkar rímur, og byrjunin er góð, útgáfan sérlega vönduð að

öllum frágangi og sannkallað augnayndi. Útgefandinn sýnir sjálfur, að hann skilur það, sem hann er að fara með. Fyrir framan bókina er sýnishorn af einni blaðsíðu handrits þess, sem rímurnar eru skrifaðar eftir undir prentun, en það er handritið No. 146, 8to í Árnasafni í Kaupmannahöfn. Rímurnar eru ortar fyrir miðja 17. öld, því að höfundur rímnanna, síra Einar Guðmundsson, var á lífi síðast 1640, það menn vita til. Útgefandinn hefir ritað fróðlegan og skemtilegan formála (Introduction) fyrir framan (bls. 1—16). Því næst er ágrip af æfi höfundarins á íslenzku (bls. 17—25). Þar eftir koma rímurnar (bls. 27—103). Þær eru 6 að tölu, en þar fyrir aftan er fróðlegt orðasafn úr rímunum og ýmsar kenningar, með enskum skýringum, sem bera ljóst vitni um yfirburða fróðleik og nákvæma þekkingu á mörgum íslenzkum fræðum, sem þessum enska útgefanda er svo gagnkunnug að undravert er. Þar fyrir aftan (bls. 120—142) er sagan, sem rímurnar hljóða um, rituð á miðaldadönsku, eða frá þeim tíma, sem sagan gerist, sumarið 1600.

Vér Íslendingar megum vera þakklátir þeim útlendu ágætismönnum, sem á einhvern hátt stuðla að því, að leiða í ljós bókmentir okkar, og ekki sízt þann hluta þeirra, sem vér höfum sjálfir ekki mannrænu á að verja töpun og tjóni, svo sem rímur og kveðskap frá miðöldunum, en gleypum allan útlendan sora og saur, hversu óhollur sem er. Hinn heiðraði útgefandi, prófessor Dr. W. A. Craigie í Oxford, á sannarlega þakkir skilið fyrir þessa útgáfu sína af rímunum, því þær verða þó lesnar meðal enskumælandi vísindamanna, þótt Íslendingar hafi lært það af Jónasi Hallgrímssyni að fyrirlíta sína eigin fjársjóði, rímurnar.

S. Gr. Borgfirðingur.

* * *

JÓN TRAUSTI: HEIÐARBÝLIÐ. Framhald sögunnar Höllu. Fyrsti þáttur. Barnið. Reykjavík [Arinbj. Sveinbjarnarson og Þorst. Gíslason] 1908.

Eins og nafn skáldsögu þessarar ber með sér, er hún framhald sögunnar Höllu, er kom út fyrir rúmum tveimur árum. Hér greinir frá samvistum Höllu og Ólafs sauðamanns, sem hún hefir gifzt til þess að bjarga sæmd sinni og mannorði prestsins. Hún elur barn það, er síra Halldór var faðir að, á bæ einum í sókn síra Halldórs. En af kvíða fyrir og ótta við, að barnið muni líkjast föður sínum og koma þannig öllu upp, fær hún Ólaf mann sinn til þess að flytja sig búferlum í aðra sveit á eyðikot eitt upp til fjalla. Segir svo frá ferð þeirra til Heiðarhvamms og hinni

köldu og óvistlegu aðkomu þar. Halla hefir látið dragast að skíra barnið, til þess að þurfa ekki að láta síra Halldór skíra það, er enginn mun lá henni. Þegar þau eru sezt að í Heiðarhvammi sýkist barnið, en samt fer Halla með það til kirkju til að láta skíra það. Við það elnar barninu sóttin og deyr svo nokkru síðar. Halla verður í fyrstu úrvinda af harmi við missi barnsins síns, og það því fremur sem Ólafur maður hennar reynist henni hluttekningarlaust lítilmenni í raunum hennar, en með tímanum grær yfir sárasta harminn, Halla finnur aftur sjálfa sig og verður betri og göfugri kona, sem fastræður að láta gott af sér leiða og rétta þeim hjálparhönd, sem bera skarðan hlut frá borði í lífinu.

Innan í sögu-umgjörð þessa, sem stuttlega hefir verið drepið á, fléttar höf. lýsingar á íslenzku vordýrðinni á heiðum uppi og lýsingar og frásagnir af nágrönnum þeirra Höllu, bæði körlum og konum. Ber jafnvel svo mikið á þeim, að manni leikur efi á, hvort Heiðarbýlisnafnið á bókinni sé rétt valið og hvort höf. hefði ekki heldur átt að velja henni eitthvert annað heiti.

Ekki er því að synja, að víða koma fyrir skáldleg tilþrif í bók þessari og höf. ann landi sínu og þjóð og leikur hugur á að tala máli lítilmagnanna og olnbogabarnanna, sbr. lýsingu hans á Sölku niðursetning og Finni, ráðsmanni Settu í Bollagörðum. Í náttúrulýsingum hans bregður allvíða fyrir næmum skilningi á íslenzkri náttúru, meira að segja næmari og gleggri en vér eigum að venjast.

En á hinn bóginn eru ýmsir agnúar á bókinni, sem eru sumpart sprotnir af fljótvirkni höf., sumpart af því, að frásögn hans og lýsingar eru víða helzt til mærðarfullar og ekki ósjaldan nokkuð barnalegar. Skal síðar bent á nokkur dæmi því til sönnunar. Höf. hættir stundum við að láta lýsingar sínar og hugleiðingar bera orð og athafnir sögupersónanna ofurliði, og athugar ekki, að ágæti skáldsagna er oftsinnis ekki síður í því fólgið, sem skýrir lesendur gera sér í hugarlund af orðum og athöfnum sögumannanna, en því sem þar er sagt með berum orðum. Orðfæri höf. er allvíða ábótavant; en það virðist alloft stafa af skorti á vandvirkni og yfirlegu.

Skal nú að lokum gera stuttlega grein fyrir nokkrum aðfinslum þeim, sem hér eru taldar. Inngangur sögunnar virðist allsendis óþarfur, enda kemur hann ekkert við söguna. Og vart mun þeim, sem vita deili á högum lands og þjóðar, þegar »leiðir almennings lágu« eingöngu »um landið«, dyljast, að dómur höf. á

landinu, eins og það var þá, er særið einstrengingslegur, að vér ekki segjum hlutdrægur.

Lýsingin á Höllu á 18. bls. virðist engan veginn sjálfri sér samkvæm og óviðkunnanlegt er orðatiltækið: »En raunar hélt hún öllum jafn langt frá sér«. Hugleiðingar höf. á 23.—24. bls. hefðu vel mátt missa sig, og óþarfi var að geta þess, að »augnalokin á Ólafi voru þau s ö m u, en svefnsvipurinn minni«. Sama er að segja um speki höf. á 29. bls.: »Það getur tekist að glepja mönnum sýn, en það getur líka mistekist«.

Á sömu blaðsíðu er »sagði ljósmóðirin s k i p a n d i«, meinleg dönskusletta. Sama er að segja um: »Hvíslið dó n i ð u r«, á 32. bls. Á 44. bls. virðast lýsingarorðin í málsgreininni: »Svipurinn hinn sami, harðlegi, en þó góðmannlegi«, ekki koma vel heim hvort við annað.

Hugleiðingin á 46. bls. »Hýrt og hraust barnsandlit« o s. frv. er óþörf. En ef endilega hefði þurft að koma þeirri hugleiðing að, færi betur á að lesandinn læsi hana milli línanna, ef svo má að orði komast, af tilburðum gömlu prestsekkjunnar.

Á 49. bls er gömlu prestsekkjunni lýst svo, að hún hafi verið »höfðingleg og einarðleg þ r á t t f y r i r ellina. En höfðingleg ásýnd er oft og tíðum einkenni ellinnar.

Ekki er ólíklegt, að mönnum, sem eru vanir vötnum, stökkvi bros, er þeir lesa frásögn höf. um förina yfir Heiðarkvísl og sundþrot rakkans.

Höf. farast á 74. bls. svo orð: »Þessi gæluyrði voru henni þó a ð e i n s á v ö r u n u m. Angurblíðar móðurtilfinningar gagntóku hana svo að hún viknaði«. Mundi ekki eins eðlilegt að ætla, að gæluyrðin væri sprottin af angurblíðum móðurtilfinningum, og því ekki »að eins á vörunum«?

Lýsingin á trúarhræsninni á 123.—124. bls. er víst allmiklum öfgum blandin.

Á 136. bls. er greinin: »Halla gaf sér ekkert tóm til þess að líta yfir í huganum, hversu mikið hún væri búin að leggja á sig sakir veikinda barnsins«, óþörf og smekklaus. Móður, sem ann barni sínu eins heitt og Halla, kemur slíkt sízt til hugar.

Bréfið prestsekkjunnar gömlu hefði vel mátt missa sig. Það er ónærgætið mjög og kemur heldur ekki vel heim við skaplyndi gömlu konunnar að því er virðist. Vegur Höllu hefði og orðið enn meiri, ef hún hefði fundið sjálfa sig án bréfa þessara.

Vitaskuld er sumt af þessu, sem hér er til tínt, smámunir, en miklu fleira er þó slept, sem fetta mætti fingur út í. Það er innileg ósk mín, að höf. temji sér meiri vandvirkni og hafi það hugfast, að án þess kemst skáldið aldrei upp í öndvegissessinn, hversu góðum gáfum sem hann kann að vera gæddur.

Þorleifur H. Bjarnason.

Skírni hafa enn fremur verið sendar þessar bækur og verður sumra þeirra getið síðar nákvæmara:

Lewis Wallace: Ben Húr. Saga frá dögum Krists. Þýtt hefir á íslenzku Bjarni Símonarson prófastur. Rvík (Guðm. Gamalíelsson) 1908

Jónas Jónasson: Reikningsbók. Fyrri hluti. Akureyri (Oddur Björnsson) 1906.

Smásögur handa börnum og unglingum. Akureyri (O. B.) 1907.

Jónas Jónasson: Stafrófskver 2. útg. endurbætt. Með 50 myndum. Akureyri (O. B.) 1907.

Fedor v. Zobelitz: Hringar Serkjakonungs. Saga frá 18. öld. Akureyri (O. B.) 1907.

Laufey Vilhjálmsdóttir: Nýja stafrófskverið. Síðari hluti. Myndir eftir Ásgrím Jónsson o. fl. Rvík 1908.

Tímarit fyrir kaupfélög og samvinnufélög. Ritstj.: Sig. Jónsson. II. ár. Akureyri. (Útgef.: Samvinnukaupfélag Íslands) 1908.

Finnur Jónsson: Málfræði íslenzkrar tungu og helztu atriði sögu hennar í ágripi. Khöfn (Sigurður Kristjánsson) 1908.

Þorvaldur Thoroddsen: 1808—1908. Æfisaga Péturs Péturssonar dr. theol. biskups yfir Íslandi. Rvík (kostnaðarmenn: Þorvaldur Thoroddsen og Sigurður Kristjánsson) 1908.

Theódór Friðriksson: Utan frá sjó. Smásögur. Akureyri (O. B.) 1908).

Bjarni Sæmundsson: Fiskirannsóknir 1907. Skýrsla til stjórnarráðsins. Sérprentun úr Andvara.

María Jóhannsdóttir: Systurnar frá Grænadal. Rvík (Sigurður Kristjánsson) 1908

Áramót hins evangelisk-lúterska kirkjufélags Íslendinga í Vesturheimi. 1908. Fjórða ár. Ritstjóri: *Björn B. Jónsson.* Winnipeg.

Islandica. An Annual relating to Iceland and the Fiske Icelandic Collection in Cornell University Library. Edited by George William Harris Librarian. Volume I. Bibliography of the Icelandic Sagas and Minor Tales. By Halldór Hermannsson. Ithaca, New York (Issued by Cornell University Library) 1908.

Foreningen til norske Fortidsmindesmærkers Bevaring, *Aarsberetning* 62 og 63. Aargang 1906—1907. Kristjania 1907—1908.

Orkney and Shetland Old-lore. Series of The Viking Club 1—7. London 1907—1908.

Bjarni Sæmundsson: Zoologiske Meddelelser fra Island. Sérpr. úr Vidensk. Meddel. fra den naturh. Foren. i Kbhvn 1907.

Dr. Helgi Péturss.: Einige Hauptzüge der Geologie und Morphologie Islands. Sérprentun úr Zeitschrift der Gesellschaft für Erdkunde zu Berlin 1908.

Dómur Galileis.

Árið 1633, 22. dag júnímánaðar, var kveðinn upp einn af illræmdustu dómum mannkynssögunnar.

Sökudólgurinn var Galileo Galilei, mestur náttúrufræðingur Ítalíu og einn þeirra manna, sem lagt hafa undirstöðuna að náttúruvísindum nútímans. Dómararnir voru rannsóknarréttur kaþólsku kirkjunnar í Rómaborg. Sakarefnið var bók, Samtöl, sem hann hafði ritað um alheimskerfið. Hann hélt því fram, að því væri svo háttað, sem hinn siðaði heimur hefir nú kannast við um langt skeið. Bókin er enn talin eitt af mestu snildarritum vísindanna.

Bókin var lögð fyrir páfa árið 1630. Hann virðist ekki hafa fundið neina hættu stafa af henni, og 1632 fekst leyfi til að prenta hana. En þegar hún var komin út, komst alt í svo mikið uppnám, að fullyrt er, að annað eins hafi aldrei komið fyrir út af neinu vísindariti. Vinir höfundarins tóku bókinni með miklum fögnuði. En mótstöðumenn hans reyndu að sannfæra páfa um það, að hér væri um mikla hættu að tefla fyrir kirkjuna, og að auk þess væri páfi sjálfur óvirtur í bókinni. Hann setti þá kardínálanefnd til þess að yfirfara bókina af nýju. Og kardínálarnir vísuðu málinu til rannsóknarréttarins.

Galilei átti heima í Flórens, en var stefnt til Rómaborgar, til þess að mæta þar fyrir rannsóknarréttinum. Hann var þá 69 ára og farinn að heilsu. Rannsókninni lyktaði með þeim hætti, að farið var með hann inn í píningarsalinn og honum sýnd píslarfærin. Þá virðist hann hafa látið bugast að fullu.

Ágrip það af dómnum, sem hér fer á eftir, er eftir enskri þýðing. Hún var gerð eftir ljósmynd af dómnum, er tekin hefir verið í páfahöllinni.

Dómurinn byrjar á því, að Galilei sé kærður fyrir, „að þú hefir haldið því fram, að rétt sé sú villukenning, sem margir breiða út, að sólin sé hreyfingarlaus í miðju veraldar og jörðin hreyfist daglega; að þú kennir lærisveinum þínum þetta; að þú hefir haft bréfaskifti um þetta efni við stærðfræðinga Þýzkalands; að þú hefir gefið út bréf um sólblettina, og haldið því fram þar, að þessi kenning sé rétt; að þú hefir svarað þeim mótbárum, sem fram hafa komið gegn þér, með þeim hætti að skýra heilaga ritningu eftir þínum eigin hugmyndum. . . .

„Rétturinn hefir viljað afstýra þeim óþægindum og hættum, sem af þessu stafa, og fara vaxandi, trúarbrögðunum til tjóns.

„Eftir skipun páfans og kardínálanna hafa guðfræðingar þeir, sem mál þetta er falið, orðað tvö kenningar-atriði þín á þessa leið:

„Hið fyrra er þetta: Sólin er miðja veraldar og hreyfist ekki. Sú kenning er fráleit, vísindalega röng, og villitrúar-kenning, af því að hún er gagnstæð heilögum ritningum.

„Síðara atriðið er þetta: Jörðin er ekki miðja veraldar, og er ekki óhreyfanleg, heldur hreyfist hún dag-

lega. Sú kenning er jafn-fráleit og vísindalega röng, og frá sjónarmiði guðfræðinnar villitrúar-kenning. . .

„Vér lýsum yfir því, að þú hefir komið á sjálfan þig sterkum grun um villutrú,

„af því að þú hefir trúað og haldið fram kenningu, sem er röng og gagnstæð heilagri og guðdómlegri ritningu, þeirri kenning, að sólin sé miðja alheimsins og hreyfist ekki frá austri til vesturs, en að jörðin hreyfist og sé ekki miðja veraldar, og

„af því að þú hefir gert þér í hugarlund, að þú gætir haldið fram, sem líklegri, skoðun, sem lýst hefir verið gagnstæð heilögum ritningum.

„Fyrir því lýsum vér yfir því, að þú hefir unnið til allra þeirra aðfinsla og refsinga, sem ákveðnar eru af heilögum kirkjurétti og öðrum almennum og sérstökum lagafyrirmælum gegn þeim mönnum, sem óhlýðnast lögunum og öðrum auglýstum fyrirmælum.

„Frá slíkum refsingum þóknast oss að leysa þig, með því skilyrði í fyrsta lagi, að þú, af einlægu hjarta og sannri trú, samkvæmt formála, er vér munum leggja fyrir þig, afneitir með eiði frammi fyrir oss, formælir og lýsir andstygð þinni á téðum villukenningum, og allri annari villu gagnstæðri kaþólskri, postullegri og rómverskri kirkju. Og til þess að hin mikilvæga og skaðvæna villa þín og óhlýðni verði ekki látin óhegnd, og til þess að þú verðir eftirleiðis gætnari, og til þess að þú verðir öðrum til fyrirmyndar og þeir megi sneiða hjá syndum þínum — lýsum vér yfir því, í almennri tilskipun, að bókin „Samtöl“ eftir Galilei er bönnuð

„Vér dæmum þig til almenns fangelsis hins heilaga rannsóknarréttar, svo langan tíma, sem oss kann að þóknast. Til gagnlegrar yfirbótar skipum vér þér að lesa hátt eina sinni á viku um þrjú ár sjö iðrunarsálma.

„Vér áskiljum oss vald til þess að takmarka allar téðar refsingar og yfirbætur eða nokkuð af þeim, og til þess að breyta þeim eða gefa þær upp.“

Páfinn breytti dómnum á þá leið, að Galilei var leyft að dveljast á tilteknum stað utan fangelsisins. Hann hélt áfram vísinda-athugunum sínum, þar til er hann var orðinn blindur. En erlendis varð hann að gefa út rit sín. Eftir dóminn mátti ekkert prenta eftir hann. Og jafnvel eftir andlát hans, hélt kirkjan áfram að ofsækja hann. Hann hafði valið sér leg á tilteknum stað. En bannað var að fara eftir þeirri ósk hans, þangað til nærri því 100 árum eftir andlát hans.

Ekki er það að sínu leyti síður merkilegt en dómur Galileis, hve langvint bannið gegn bók hans varð í kaþólskri kirkju. Það entist rúm 200 ár, var ekki numið úr gildi fyr en 1835. Tveir páfar höfðu samt úrskurðað, að það skyldi úr gildi falla, Benedikt 14. 1754 og Píus 7. 1822. En svona varð mótspyrnan endingargóð hjá hinum kaþólsku klerkahöfðingjum.

Og ekki sæti það vel á mótmælendum að núa kaþólskum mönnum þessari ljósfælni mjög um nasir. Siðbótarforingjarnir og mikils metnir guðfræðingar eftir þeirra daga fóru háðungarorðum um hugmyndir Koperniks um alheimskerfið. Og á 19. öld hafa merkir kennimenn á Þýzkalandi og í Danmörk haldið fram stjörnufræði ritningarinnar gegn niðurstöðu vísindanna.

Erlend tiðindi.

Höfuðtíðindin síðustu mánuði ársins, önnur en landskjálftarnir á Ítalíu, hafa gerst suður á Balkansskaga og koma mjög við hinn sjúka mann, er svo hefir verið nefndur langa hríð, en það er Tyrkjaveldi, — frá því geigur sá hinn mikli, er öðrum Norðurálfuþjóðum stóð af Tyrkjum, snerist í meðaumkun yfir bágbornum högum þeirra, er úr varð greinileg uppdráttarsýki, sem bakaði stórveldunum miklar áhyggjur og varð að vandræðamáli þeirra í milli og nefnt löngum austræna málið. Þær áhyggjur voru þó satt að segja ekki ekki sprotnar af brjóstgæðum við sjúklinginn, heldur miklum kvíða um voða-skálmöld og skeggöld, um allsherjar-ófriðarbál, er að því kæmi að skifta reitum hans, miklum löndum og fögrum og frjósömum, en illa hirtum alla þá hríð, 4—5 aldir, er hann hafði haft þau undir höndum. Þeim þótti undarlegt, eins og Agli forðum, ef allir skiftu vel silfrinu, er því yrði sáð að því allsherjar-lögbergi.

Því er það, að vestrænu stórveldin hafa skorist í leik hvað eftir annað, er úlfurinn í Austurvegi, Rússinn, hefir gerst fjölþreifinn um hjörð Tyrkja. Þau gengu á hólm með þeim fyrir rúmlega hálfri öld (Krímstríðið 1853—1856) og nær fjórðung aldar eftir það hrifsuðu þeir úr höndum Rússa töluvert af herfangi þeirra eftir mannskæðan hernað á hendur Tyrkjum og afarkostnaðarsaman (1878). Það gerðu þau með ófriðarhótunum við sigurvegarana vígmóða og allsherjarráðstefnu í Berlín s. á.

Öll létust stórveldin vera að hjálpa kristnum þjóðum í ríki Tyrkjasoldáns, hvert sinn er þau hlutuðust til um hans mál. En því olli rígurinn þeirra í milli, að jafnan skiftust þau í sveitir og urðu sum með honum, en önnur í móti. Þar varð Rússakeisari hinum kristnu þjóðum drengur beztur, er í harðbakka sló, þótt minst þyki vera um siðmenning með Rússum. En eigi þótti þar heilt undir búa með öllu, heldur ágirnd fjár og landa um leið.

Fyrir 30 árum bárust miklar sögur af harðýðgi Tyrkja við eina hinna kristnu þjóða í ríki þeirra, Búlgara, með ofboðslegum hryðjuverkum. Þá reis upp mannvinurinn W. E. Gladstone, hinn mikli stjórnskörungur Breta, og eggjaði landa sína lögeggjan að hefjast handa og duga kristnum bræðrum sínum austur þar. En þeir daufheyrðust við og lögðu um hríð fæð á Gladstone fyrir þá talsmensku hans. Hann var valdalaus í þann mund. En þá skárust Rússar í leik og börðust þeim til lausnar. Þá gerðist Búlgaría hálf-fullvalda ríki, skattgilt undir Tyrkjasoldán. Það var árið 1878. En sjö árum eftir, 1885, jókst Búlgaríuríki það um þriðjung, með þeim hætti, að annað skattland soldáns, Rúmilía hin eystri, gerði uppreist og sagði sig í lög við Búlgara. En soldán fekk engu við ráðið. Hann gerði sig sáttan á það síðar, að þjóðhöfðingi Búlgara væri jafnframt landstjóri í Rúmilíu hinni eystri. Búlgaría sjálf liggur norðan Balkanfjalla, milli þeirra og Dunár að norðan. Þjóðin, Búlgarar, er náskyld Finnum, settist þar að löndum fyrir 14 öldum, og tók kristna trú á 9. öld.

Fyrstu árin eftir lausnina undan Tyrkjum var sá maður höfðingi (fursti) yfir Búlgaríu, er Alexander hét frá Battenberg, vaskur maður og vel að sér. Hann óvingaðist við Rússa; þeir vildu hafa hönd í bagga um stjórn landsins, en það vildi hann ekki þýðast né landsmenn yfirleitt. Fyrir það fengu Rússar honum hrundið úr völdum (1886). Þá var tekinn til ríkis Ferdínand prinz af Koburg (1887) og hefir setið að völdum síðan. Hann kom sér brátt í vinfengi við Rússakeisara.

Það gerðist tíðinda í haust, 5. okt., að Ferdínand brá sér til hins forna höfuðstaðar Búlgara, er Tirnova heitir, frá þeim tímum, er Búlgaría var fullvalda ríki, á 11.--14. öld, tók sér þar konungsnafn með þeirri viðhöfn, er hlýða þótti, og lýsti ríkið óháð Tyrkjasoldáni. Viku síðar, 12. okt., hélt hann dýrlega innreið sína í hina nýju höfuðborg, Sofíu, og stefndi saman þingi, er staðfesti þær tiltekjur og veitti fé til vígbúnaðar, ef til þyrfti að taka, svo sem við var búist alment. Tyrkir létu og ófriðlega fyrst í stað, en hikuðu við, er til kom, með því að uppvíst varð skjótlega, að stórveldin sum að minsta kosti létu sér eigi illa líka atferli Ferdínands. Enda gerði í sama mund stjórn Austurríkiskeisara og Ungverjakonungs heyrinkunnugt, að hún hefði álimað til fulls og alls ríki sínu landskika þann á Balkanskaga útnorðanverðum, er nefnist Bosnía og Herzegowina, og Austurríkiskeisari hafði haft í sínum vörzlum frá því eftir stórveldafundinn í Berlín 1878, en var þó

sínum hluta Tyrkjasoldáni. Hann er á stærð við hálft Ísland og ríflega þó, með 2 miljónum íbúa.

Þau urðu ókvæða við, hin stórveldin, og var búist helzt við allsherjar-ófriði um hríð. Þau þóttust grátt leikin af félaga sínum þeim í Vín. Hitt varð úr, fyrir skorulega íhlutun þeirra stjórnvitringa álfunnar, er friðinn vilja varðveita til lengstra laga, að ófriði tekst að afstýra, og skyldi þá gengið á allsherjarráðstefnu til að jafna það mál alt, austræna málið gamla. Þegar frá leið, dró nokkuð úr því áformi aftur, og óráðið enn, hvort nokkuð verður úr þeim fundi eða ekki.

I sama mund sem Búlgarar lýstu sig óhaða Tyrkjasoldáni, hugðu Kríteyingar sér til hreyfings og sögðu sig í lög með Grikkjum, líkt og þeir hafa brugðið fyrir sig áður oftar en einu sinni. En engi dirfðist Grikkjakonungur að taka því, við mótmæli soldáns og ósamþykki stórveldanna. Þar situr því enn við sama og áður.

Hér er yfirlit, sem sýnir, hvað saxast hefir á limina hins sjúka manns á síðari tímum, frá því snemma nokkuð á öldinni sem leið; og merkja ártölin aftan við nöfn hinna nýju ríkja, hvenær þau urðu fullvalda.

Búlgaría (1908)........	1800	fermíl.	4	milj.
Grikkland (1830)....	1200	—	2 1/2	—
Montenegro (1852)	150	—	1/4	—
Rúmenía (1878)	2400	—	7	—
Serbía (1878)	900	—	2 3/4	—
Bosnía-Herzegovína	1000	—	2	—
Samtals...	7450	fermíl.	18 1/2	milj.
Tyrkland	3000	—	6 1/2	—
Alls. .	10450	fermíl.	25	milj.

Ríki Tyrkja hér í álfu er því nú orðið ekki þriðjungur þess sem það var fyrir 80 árum, hvorki að víðlendi né fólksfjölda, nema síður sé.

En austur í Asíu á Tyrkjasoldán landeignir, sem nema 30,000 fermílum, og tala þegna hans þar 17—18 milj.

Tyrkjaveldi alt er því nú 33,000 fermílur og íbúarnir um 24 milj.

Hálffullvalda urðu framantalin lönd, er gengið hafa undan Tyrkjasoldáni, nokkuru fyr en þetta flest, sem fullveldisártölin votta: Serbía 1812, Grikkland 1827, Rúmenía 1856, Búlgaría

1878. Montenegro hefir raunar aldrei lotið Tyrhjasoldáni að fullu, þótt svo væri kallað fyrrum. Tvö stórveldi könnuðust við fullveldi þess 1853, en öll 1898, á Berlínarfundinum. Rúmenía varð konungsríki 1881 og Serbía 1882. Grikkland var þjóðveldi 1830—1833, en konungsríki síðan.

Eftir allmiklar sennur á þingi Dana í haust fyrstu vikuna út af Alberti-hneykslinu tókst að koma saman nýju ráðaneyti, er fyrir varð N. Neergaard fjármálaráðgjafi 2—3 mánuði undanfarna. Það var 12. október. Þeim manni frýr enginn vits, en grunaður er hann um kjarkleysi. Og þótti það lýsa sér óðara í því, að hann lét stjórnarflokkinn gamla, þann er stutt hafði Alberti til síðustu laga, þröngva sér til að halda í ráðuneytinu nokkrum sessunautum hans, er almenningsálit taldi að vísu eigi beint samseka honum, en þó það kámaða af samneyti við hann, að þeim hæfði eigi slík hefðarstaða áfram. Að tveimur hinna gömlu ráðgjafa, þeim J. C. Christensen yfirráðgjafa og Sigurði Berg, er stýrt hafði innanríkismálum, bárust svo fast böndin um, að þeim hefði alls eigi getað verið grunlaust um athæfi Alberti og það mörg missiri hin síðustu, að þeim var eigi vært í ráðuneytinu áfram, og þótti báðum súrt í brotið. J. C. Christensen hlaut þær sárabætur, að hann var kjörinn formaður stjórnarliðsins, umbótaflokksins, sem verið hafði hann áður en hann gerðist ráðgjafi, og ætla menn að því muni fylgja helzti mikil áhrif á þing og stjórn.

Eftirmaður hans í yfirráðgjafasessinum tók og að sér að fara með hervarnamál, og hafa menn fyrir satt, að snúinn muni hann vera á sömu sveif um meðferð hervarnanýmælisins mikla, er milliþinganefnd hafði unnið að 6—7 ár og bera skal upp á þingi í vetur; en þar með hefir hann brugðist gersamlega sinni fyrri stefnuskrá: að hafa sem minst um sig í hernaðarbúskapnum.

Það er kunnugt um Vilhjálm keisara hinn þýzka, að hann vill mikið láta á sér bera, og að honum hættir til að vera margmáll og örorður, frekara en vel þykir við eiga um slíkan þjóðhöfðingja eða vel henta góðri sambúð við önnur ríki. Enskt blað mikils háttar, Daily Telegraph, birti í haust einu sinni viðtal, er keisari hafði átt við einhvern enskan stjórnmálamann. Hann kvartaði þar um óviðráðanlega tortrygni Breta við sig saklausan, og

taldi sér margt til ágætis um góðvild og greiðvikni þeim til handa. Hann kvaðst meðal annars hafa afstýrt því, að hin stórveldin, aðallega Frakkar og Rússar, skærust í leik til liðs Búum í viðureign Breta við þá um árið, og meira að segja lagt ráðin á, hvernig hafa skyldi Búa undir.

Þetta hjal mæltist illa fyrir og varð úr úlfaþytur mikill bæði í blöðum Breta og Þjóðverja. En veizt að Bulow ríkiskanzlara óðara en þing kom saman í Berlín og hann sakaður um vanrækslu áríðandi embættisskyldu, er hann hafði eigi afstýrt því, að keisari léti þetta samtal frá sér fara til birtingar alþjóð. Lá við sjálft, að þetta yrði kanzlara að falli, og sefuðust þingmenn þá fyrst, er hann flutti þau orð frá keisara, að hann kannaðist við, að nauðsynbæri til að tala varlega jafnvel einslega og hvernig sem á stæði.

Hjal keisara hafði þau áhrif á Breta, að þeir sækja nú enn harðara róðurinn að auka herskipastól sinn. Þeim þótti sem þar hefði legið fiskur undir steini fyrir honum, að láta þá ugga miður að sér og fást eigi um, þótt Þjóðverjar ykju sinn herskipastól af kappi. Það var eitt í skrafi keisara, að vel mætti svo fara, aðhvorirtveggju gerðu samlög um hernað í Austurveg heims að hnekkja uppgangi stórveldanna þar (í Asíu austanverðri), og kæmi þá í góðar þarfir, að hvorirtveggju væri sem bezt vígir á sjó. En ekki gerðu þau ummæli nema að blása að kolum um tortrygni Breta.

Bandaríkjamenn í Norður-Ameríku kusu sér nýjan forseta 3. nóv., með því að embættistími Th. Roosevelt var þegar á enda runninn. Hann mundi þeir hafa viljað hafa áfram yfir sér, ef þess hefði verið kostur. En svo var eigi. Hann þvertók fyrir það. Enda þykir og hefir alla tíð þótt betur hlýða, að skift sé um forseta jafnan, er lög gera ráð fyrir, en það er á 4 ára fresti, eða þá að minsta kosti sami forseti eigi látinn vera við völd lengur en tvö kjörtímabil í senn. En Roosevelt tók við að McKinley látnum árið 1901.

En svo hefir Roosevelt kynt sig vel, að stórmikill meiri hluti varð með manni þeim, er hann lagði með. En það var William Taft hermálaráðgjafi, stórvel metinn atkvæðamaður, þótt vera muni minni skörungur en Roosevelt. Kjörmenn hans megin urðu 302, en 181 með keppinaut hans, William Bryan, er sérveldismenn

vildu kosið hafa. Hann hafði verið í forsetakjöri áður tvívegis, en borið lægra skjöld. Mælskuskörungur er hann einhver hinn mesti með Bandamönnum. — Hinn nýi forseti tekur við völdum 9. marz 1909.

Laust fyrir áramótin urðu syðst á Ítalíu landskjálftar meiri og mannskæðari en dæmi eru til hér í álfu frá því er fyrst fara sögur. Spjöll urðu mest á suðurtá meginlandsins, og í Sikiley næst sundinu þar í milli, Messina-sundi. Borgin Messina gjörhrundi. Ennfremur bæirnir Reggio og Palmi hinumegin sundsins, á meginlandinu, og margir bæir fleiri. Bæjarlýður í Messina var 155 þús., í Reggio 55 og Palmi 12. Manntjón sannfrétt 120 þús. Mesta landskjálftamanntjón áður hér í álfu 60 þús. Það var á Sikiley árið 1693. Drepsótt og hungurnauð fylgdi þeim ósköpum, og nóg spellvirki.

Mesta slys þessa mánuði er kolanámusprenging í Vestfali á Þýzkalandi 11. nóv., er varð 360 manna að bana.

Þjóðhöfðingjaskifti urðu seint á árinu í Kína. Kwangzu keisari lézt, svo og ekkjudrotningin, er þar hafði mestu ráðið um landsstjórn fullan mannsaldur. Hún hét Tsu-shi, skörungur mikill og vel viti borin, ráðrík og drotnunargjörn. Hún varð hálfáttræð, en keisari hálffertugur.

Dánir merkismenn árið 1908. Buller, enskur hershöfðingi frægur úr Búaófriðinum, 2. júní, nær sjötugur.

Campbell-Bannerman, yfirráðgjafi Englakonungs 1905—08, 22. april, 72 ára.

Carlos I. Portúgalskonungur 1889—1908, myrtur 1. febr., f. 1865.

Cleveland Bandaríkjaforseti 1885—89 og 1893—98, 24. júní, f. 1837.

Devonshire hertogi, brezkur, margsinnis ráðgjafi, 24. marz, f. 1833.

Drachmann, Holger, 14. jan., mesta skáld Dana, f. 1846.

La Cour, danskur vísindamaður og lýðháskólakennari í Askov, 5. apríl, f. 1846.

Michaelsen (Joseph), danskur póstmeistari, sá er fyrstur stakk upp á alheimsbréfburðareyri hinum sama, 12. apríl, f. 1826.

Sankey (Ira David), d. í ágúst, f. 1840, heimsfrægur kennimaður amerískur og sálmaskáld. *B. J*

Ísland árið 1908.

Frétta-ágrip.

Markverðasti viðburður þessa árs hefir gerst í stjórnmálum landsins, en það er starf millilandanefndarinnar og undirtektir þjóðarinnar og svar hennar við nefndartillögunum. Í júlímánuði 1907 skipaði konungur nefnd manna, 13 Dani og 7 Íslendinga, til þess að »rannsaka og ræða stjórnskipulega stöðu Íslands« og koma fram með tillögur um málið. Þessi nefnd settist á rökstóla í Kaupmannahöfn 28. febr. þ. á. Réð hún þar ráðum sínum og tefldi með tillögur tvo og hálfan mánuð. Hafði hún þá lokið starfi sínu. Kom þá í ljós, að nefndin öll gat eigi orðið á einu máli, en skiftist um skoðanir í tvent; annars vegar voru allir dönsku nefndarmennirnir og sex hinir íslenzku, en hins vegar einn íslenzki nefndarmaðurinn, Skúli Thoroddsen. Tillögur meiri hluta nefndarinnar komu fram í frumvarpsformi, »frumvarp til laga um ríkisréttarsamband Danmerkur og Íslands«, en Skúli Thoroddsen kom fram með breytingartillögur við það frumvarp. Um þær sömu mundir, er nefndin lagði fram tillögur sínar, kom opið bréf frá konungi, er tilkynti, að kosningar til alþingis skyldu fara fram 10. sept. þ. á., og að hann (konungur) mundi leggja fyrir alþingi tillögur nefndarinnar. — Þegar fregnin um nefndartillögurnar kom til landsins, komust hugir manna mjög á flug út af þessu máli. Hefir íslenzka þjóðin naumast nokkuru sinni á síðari áratugum orðið jafn-gagntekin af stjórnmálahugleiðingum og þetta sumar. Ræður manna í milli hnigu mjög að þessu máli. Blöð landsins fjölluðu að mestu leyti um þetta mál. Fundarhöld voru um alt land og ræðuhöld mikil. Breytingar urðu á hinni gömlu flokkaskiftingu. Þjóðin skiftist nú í tvo stjórnmálaflokka. Hélt annar flokkurinn fast fram frumvarpi því, er meiri hluti millilandanefndarinnar hafði komist á eitt mál um. Hinn flokkurinn var andstæður frumvarpinu að ýmsu leyti og hallaðist að breytingartil-

lögum Sk. Th. Flokkadráttur magnaðist mjög í milli frumvarpsmanna og frumvarps-andstæðinga. Aðalágreiningurinn milli þessara flokka var sá, að frumvarpsmenn litu svo á sem sjálfstæðis- og réttindakröfum Íslendinga væri fullnægt með frumvarpinu; en frumvarps-andstæðingar töldu frumvarpið gjörsamlega ófullnægjandi réttmætum kröfum Íslendinga um sjálfstæði og réttindi þjóðarinnar; þeir álitu og, að í frumvarpinu fælist réttinda-afsal í hendur Dönum í ýmsum greinum. Þjóðin kvað upp úrskurð sinn í þessu máli 10. september. Þá fóru kosningar fram um land alt. Kom þá í ljós, að stór meiri hluti þjóðarinnar var andstæður frumvarpinu, því að af 34 þjóðkjörnum þingmönnum voru 25 frumvarps-andstæðingar kosnir þingmenn. — Málið bíður nú byrjar til næsta þings.

Tíðarfar hefir verið mjög gott mestan hluta þessa árs. Árið byrjaði með einmuna blíðu, oft í janúar heitara hér á landi en í Færeyjum. Veturinn var allur mjög mildur, og hefir eigi komið jafn mildur vetur síðan 1879—80. Á Suðurlandi gátu menn unnið að húsasmíðum og jafnvel jarðabótum mikinn hluta vetrar. Heyskortur varð mjög óvíða, þótt bændur væru miður birgir af heyforða undir veturinn. Vorið var víðast um land nokkuð kalt framan af. Sumarið var í betra lagi um land alt; rigningar um miðsumarið á Suðurlandi, og urðu þar nokkurar skemdir á heyjum vegna óþurka. Haustið var hlýviðrasamt, votviðri á Suðurlandi og stormaköst nokkur. Á Norðurlandi urðu menn tæplega varir við vetrarveðráttu fyr en eftir miðjan nóvember. Á Suðurlandi hefir verið góð tíð oftast nær fram að áramótum.

Fyrir landbúnaðinn hefir árferði verið fremur gott að því leyti, að afurðir hafa orðið meira en í meðal-ári, en miður góð verzlun hefir dregið úr því, að þær yrðu bændum arðsamar. Heyfengur varð með bezta móti í sumar nálega um alt land: Mestur heyforði á landinu í sumar varð á bæjunum Hvanneyri í Borgarfirði og Kallaðarnesi í Árnessýslu. Jarðabætur hafa verið gerðar þetta ár að minsta kosti eins miklar og síðasta ár, jafnvel meiri; sérstaklega hafa aukist girðingar að miklum mun. Mjólkurbú hafa komið tvö ný í viðbót við 34, er áður voru.

Argæzka til sjávarins var mikil framan af þessu ári í öllum helztu veiðistöðum sunnanlands og vestan, bæði á opin skip og þilskip, og ekki sízt á botnvörpuskipin íslenzku; en aflinn varð minni er á leið sumarið. Á Suðurlandi og Vestfjörðum hefir fiskaflinn um allan tímann orðið með bezta móti; á Austfjörðum líkt og í meðal-ári og svipað á Norðurlandi. Vélarbátum hefir fjölgað og nokkur innlend botnvörpuskip hafa bæzt við. Útlendum skip um hefir fjölgað við fiskiveiðar hér við land þetta ár. Norðmönnum þeim fjölgar nú árlega, er stunda síldarveiðar við Norðurland. Frakkar hafa fært út kvíarnar í ár og fjölgað fiskiskipum hér við land. En einkum eru það Danir, er hafa lagt meiri hug á að fiska hér við strendur landsins, en hingað til hefir verið. Fiskiveiðafélag var stofnað á síðastliðnu ári suður í Danmörku til þess að reka fiskiútgerð hér við land. Aðalstöð sína hefir nú félag þetta á Reykjanesi syðra. Úr ríkissjóði Dana voru veittar 100 þús. kr. þetta ár til eflingar atvinnurekstri þessum hér.

Verzlun hefir verið miður góð þetta ár. Flestar íslenzkar vörur í lágu verði. Smjörsalan ein hefir gengið mjög vel; íslenzka smjörið er stöðugt að ávinna sér gengi í útlöndum, og hefir fengist fyrir gott rjómabúsmjör erlendis yfir 90 a. pd. Ullarverð hefir fallið um þriðjung frá í fyrra, hæst nú 50—60 a. pd. Kjötverð hefir lækkað mjög. Sala á kjöti, er fram hefir farið í haust, er mjög slæm, bezt 50—60 kr. t., (í fyrra yfir 70 kr. bezt); ilt útlit nú með kjötsölu. Fiskverð hefir lækkað um nál. 20% frá í fyrra, bezt þá nál. 80 kr. sk., nú hæst 60—70 kr. sk. Óáran hefir verið hin mesta í peningaviðskiftum hér á landi alt árið. Ísland gat eigi farið varhluta af peningavandræðum þeim hinum miklu, er heimsóttu mikinn hluta Evrópu og stöfuðu frá hinum alræmdu amerísku stórgróðasamlögum. Og þessi peningavandræði hafa haft verri afleiðingar hér á landi en víðast annarstaðar. Vegna þess að landið er í mikilli framför í ýmsum greinum, hefir peningaskortur landsmanna dregið í stórum mæli úr ýmsum framförum og arðvænlegum fyrirtækjum. Vextir af bankalánum hafa verið hærri en nokkuru sinni áður hér á landi. Í byrjun ársins voru þeir $8^1/_2$%, en þegar á árið leið, lækkuðu þeir nokkuð; í október voru þeir komnir niður í 6% og haldast svo enn. Bankarnir hafa verið mjög tregir á að lána fé og hefir átt mikinn þátt í því getuleysi þeirra, er stafar af skuldaviðskiftum þeirra við er-

lenda banka. Peningaþröngin nú í árslokin gerir útlitið mjög ískyggilegt, hætt við að peningaskorturinn hafi víðtæk áhrif á hagi landsmanna, ef eigi verður viturlega ráðin bót þar á.

Samgöngur á sjó hafa verið með betra móti þetta ár. Strandferðirnar betri en síðastliðið fjárhagstímabil, þótt því fari fjarri, að þær sjeu fullnægjandi enn. Samgöngur við útlönd hafa batnað að stórum mun. Skip Samein. gufuskipafélagsins og Thorefélagsins hafa farið svipaðar ferðir og að undanförnu, en skip O. Watneserfingja hafa farið miklu fleiri ferðir þetta ár en áður, alls 23 ferðir milli Kaupmannahafnar, Norvegs og Íslands, (aðallega til Austur- og Norðurlands). En auk þessa hefir orðið mikil samgöngubót að 5 ferðum, er Björgvinjar gufuskipafélagið í Norvegi hefir látið skip sín fara hingað til lands í sumar. Er þetta að eins tilraun, en halda mun félagið áfram ferðunum, ef árangurinn verður góður. — Til samgöngubóta á landi er símalagning hið helzta, er gert hefir verið. Sími hefir verið lagður á þessu ári frá Hrútafirði til Ísafjarðar og þaðan til Patreksfjarðar; sömul. á Austfjörðum milli Eskifjarðar og Fáskrúðsfjarðar.

Ýmsar ákvarðanir frá síðasta þingi hafa komist í framkvæmd á þessu ári, svo sem stofnun lagaskóla og kennaraskóla, er báðir tóku til starfa 1 október síðastl. Fyrir kennaraskólann var reist hús sunnanvert í Skólavörðuhæðinni við Rvík en húsnæði hefir orðið að leigja handa lagaskólanum. — Samkvæmt lögum frá síðasta þingi hefir Hafnarfjarðarverzlunarstaður öðlast kaupstaðarréttindi frá 1. júlí síðastl.

Samkvæmt þingsályktun neðri deildar alþingis 1905 og auglýsingu frá landsstjórninni 4. ágúst þ. á. fór fram jafnhliða alþingiskosningum 10. sept. um land alt almenn atkvæðagreiðsla alþingiskjósenda um það, hvort lögleiða skuli bann gegn aðflutningi áfengra drykkja. Atkvæðagreiðslan fór svo, að með aðflutningsbanni voru greidd 4897 atkv., en á móti 3248 atkv.

Ameríkuferðir hafa engar verið, er teljandi sé, þetta ár. Þar á móti hafa nokkurir tugir Íslendinga vitjað heim til átthaganna, al-fluttir vestan um haf.

Á þessu ári hefir verið gerð leit mikil eftir kolanámum í Dufansdal í Barðastrandarsýslu og á Skarðsströnd við Breiðafjörð í landi jarðanna Níps, Tinda og Heiðnabergs; er álit fróðra manna í þeim efnum, að á báðum stöðunum muni vera steinkolanámur, en óvíst enn, hversu aðgengilegar þær séu.

Brunar hafa orðið miklir á þessu ári. Eru hér taldir flestir þeir stærstu: Um áramótin síðustu brann hús Helga bakara Eiríkssonar í Keflavík. 29. jan. brann verzlunarhús Guðjóns og Hallgríms Hallgrímssona á Hjalteyri við Eyjafjörð. 13. marz brann íbúðarhús N. Nielsens kaupm. á Seyðisfirði, kvenmaður skaðbrendist þar og dó nokkuru síðar. 13. apr. brann mestallur bærinn á Víðivöllum í Skagafirði. 24. júlí brann íbúðarhús í Skarfanesi á Landi. 10. okt. brann bær á Þrasastöðum í Fljótum. 18. október brunnu þrjú hús í Akureyrarkaupstað, Hótel Oddeyri og verzlunarhús Sigurðar Fanndals. 30. nóv. brann smíðahús Antons Jenssonar á Akureyri.

Heilsufar. Mislingar komu upp vestur á Snæfellsnesi í fyrra sumar, hafa þeir farið víða um land síðan, en víðast hafa þeir verið vægir. Barnaveiki hefir gengið á þessu ári hingað og þangað um alt Vestur- og Norðurland en verið mjög væg. Kíghósti hefir og gengið þetta ár víða um landið.

Nokkur mannalát og slysfarir: Fyrir síðustu áramót andaðist Friðrik Gíslason úrsmiður og bæjarfulltrúi á Seyðisfirði.

3. jan. Zophónías prófast Halldórsson Viðvík í Skagafirði 62 ára.

5. jan. Júlíus Jörgensen verzlunarm. Reykjavík.

15. jan. Andrjes Bjarnason söðlasm. Reykjavík.

18. jan. Gísli Oddsson frá Lokinhömrum.

14. febr. Guðný Sigmundsdóttir kona Eyjólfs bankastjóra á Seyðisfirði.

25. apr. Pétur Jónsson blikksmiður í Reykjavík.

13. maí Guðjón Guðmundsson búfræðiskandídat Reykjavík.
21. maí Kristján Jónsson Hergilsey Breiðafirði.
4. júní Hallbera Guðmundsdóttir kona Arnórs prests Þorlákssonar.
24. júní síra Lárus Halldórsson Reykjavík.
13. ágúst Þorsteinn Jónsson fyr læknir í Vestmanneyjum.
11. sept. Einar Guðbrandsson frá Hvítadal í Dalasýslu.
Í sept. andaðist Daníel próf. Halldórsson síðast prestur á Hólmum í Reyðarfirði.
8. okt. Zimsen konsúll í Reykjavík.
12. okt. Eggert prestur Sigfússon Vogsósum (bráðkvaddur).
15. okt. Jón A. Hjaltalín gagnfræðaskólastjóri Möðruvöllum og Akureyri.
Í nóv. andaðist Þorlákur bóndi Þorláksson Vesturhópshólum í Húnavatnssýslu.
Í des. Jón Bjarnason Galtafelli í Ytrihrepp.
6. des. Kristjana Jónsdóttir, kona Helga Sveinssonar bankastjóra á Ísafirði.
Í febr. drukknaði Kristján Snæbjörnsson bóndi í Haga á Barðaströnd í lendingu við Hagavaðal.
Í febr. hrapaði maður að nafni Halldór Eiríksson til bana í Mjóafirði eystra.
9. febr. druknuðu í Hvítárósi 2 karlmenn og 2 kvenmenn frá Hvanneyri.
14. marz fórst bátur með 6 mönnum út undan Álptanesi.
1. apr. fórst bátur með 6 mönnum frá Vestmanneyjum.
2. apr. druknuðu 8 menn í brimróðri Stokkseyrarsandi.
5. apr. druknuðu tveir menn á Hvalfirði, Vernharður Fjeldsted og Jón Vestdal.
Í apr. druknuðu 4 menn í lendingu hjá Loftsstöðum eystra, komu úr fiskiróðri.
27. júní hrapaði til bana stúlka að nafni Ragnheiður Bogadóttir frá Hringsdal í Barðastrandarsýslu.
4. júní köfnuðu 3 menn undir þiljum í vélarbát á Grundarfirði í Snæfellsnessýslu.
12. júlí druknaði maður að nafni Ingimar Hoffmann í sundlauginni við Reykjavík.
Í ágúst druknuðu 3 menn af bát í Bakkafirði eystra.
31. júlí druknaði í Ytri-Rangá Bogi bóndi Þórðarson frá Varmadal Rangárvöllum.

Í sept. druknaði í Héraðsvötnum Sveinn Stefánsson unglingspiltur frá Hrólfsstöðum í Blönduhlíð.

20. sept druknaði í Álftafirði við Hvammsfjörð Loftur Gíslason úr Stykkishólmi.

24. okt. druknuðu 5 menn af báti í Blönduósi.

4. nóv. strandaði enskt botnvörpuskip við Fossfjöru í Vestur-Skaftafellssýslu, 10 menn björguðust, en 2 dóu af þreytu, er á land var komið.

28. nóv. sökk Breiðafjarðargufubáturinn Geraldine undan Snæfellsnesi og druknuðu 3 menn.

Í nóv. fórst milli Íslands og Færeyja fiskiskútan Golden Hope, 10 menn druknað.

Í des. 1908.

A. J.

Skýrslur og reikningar
Bókmentafélagsins árið 1908.

Félagið hefir árið 1908 gefið út þessar bækur, og látið félagsmenn fá þær fyrir árstillagið, 6 krónur:

Skírnir, tímarit hins ísl. Bókmentafélags, 82. ár,	kr.	4,00
Ísl. fornbréfasafn VIII[3]	—	4,00
Lýsing Íslands eftir Þorv. Thoroddsen I[2] . .	—	3,00
Safn til sögu Íslands IV[2]	—	1,20
Sýslumannaæfir III[4]	—	1,00
Æfisaga Jóns Ólafssonar Indíafara I	—	2,25
	kr.	15,45

Fyrri aðalfundur Reykjavíkurdeildarinnar var haldinn 27. apríl 1908. Forseti lagði fram endurskoðaðan reikning deildarinnar fyrir árið 1907, og var hann samþyktur. Þá skýrði forseti frá bókaútgáfum deildarinnar á hinu liðna ári, og fyrirhuguðum bókaútgáfum hennar þetta ár. Þá skýrði hann frá því, að mag. Guðmundur Finnbogason hefði afsalað sér ritstjórn Skírnis um síðastliðin áramót, og að stjórnarnefndin hefði ráðið kand. Einar Hjörleifsson til að taka við ritstjórn tímaritsins eftir Guðmund. Þá gaf forseti skýrslu um skírnarnafnarit Lind's í Uppsölum og um þjóðlagasafn síra Bjarna Þorsteinssonar, sem Karlsbergssjóðurinn í Höfn ætlar að gefa út. Þá voru kjörnir 70 nýir félagar, er höfðu beiðst inntöku í félagið. Að lokum var rætt eitt minni háttar innandeildarmál.

Ársfundur Hafnardeildarinnar var haldinn 11. apríl 1908. Forseti lagði fram endurskoðaðan reikning deildarinnar fyrir árið 1907, og var hann samþyktur. Þá skýrði forseti frá

starfsemi og bóka-útgáfu félagsdeildarinnar á hinu umliðna ári, og gat þess, hver rit yrði gefin út af deildinni þetta ár. Þá gat hann þess, að engin ný rittilboð hefði komið til stjórnarinnar, en hún ætlaði sér að auka alþýðuritin, þegar saga Jóns Indíafara væri búin. Þá var kosin stjórn og endurskoðendur deildarinnar, og voru kosnir: forseti prófessor Þorvaldur Thoroddsen, féhirðir læknir Gísli Brynjólfsson, skrifari kand. mag. Sigfús Blöndal, bókavörður stud. med. Pétur Bogason; varaforseti mag. Bogi Th. Melsteð, varaféhirðir stórkaupmaðar Þórarinn Tulinius, varaskrifari kan. júr. Stefán Stefánsson, varabókavörður stud. mag. Jónas Einarsson; endurskoðunarmenn: kand. Þorkell Þorkelsson og læknir Sigurður Jónsson. Þá var kjörinn heiðursfélagi prófessor W. C. Ker í Lundúnum. Þá mintist forseti látinna félagsmanna þriggja, læknis Guðna Guðmundssonar, kaupmanns Jóns Magnússonar og dr. Solone Ambrosoli'o. Þá voru kjörnir 40 nýir félagar. Að lokum gerði einn félagsmaður fyrirspurn um heimflutningsmálið, og urðu um það nokkrar umræður.

Síðari ársfundur Reykjavíkurdeildarinnar var haldinn 8. júlí 1908. Forseti skýrði frá athöfnum og bókaútgáfu deildarinnar þetta ár. Þá lagði hann fram reikning Hafnardeildarinnar fyrir síðastliðið ár, og skýrði frá bókaútgáfum hennar þetta ár. Þá voru kosnir embættismenn, varaembættismenn og endurskoðunarmenn fyrir deildina, og voru þessir kosnir: forseti háyfirdómari Kristján Jónsson, féhirðir bankagjaldkeri Halldór Jónsson, skrifari kand. theol. Haraldur Níelsson; bókavörður skólastjóri Morten Hansen; varaforseti rektor Steingrímur Thorsteinsson, varaféhirðir læknir Sæmundur Bjarnhéðinsson, varaskrifari prestaskólakennari Jón Helgason; varabókavörður bóksali Sigurður Kristjánsson; endurskoðunarmenn: augnlæknir Björn Ólafsson og bankastjóri Sighvatur Bjarnason. Þá voru kjörnir 9 nýir félagar, er beiðst höfðu inntöku í félagið. Þá las forseti upp bréf frá 5 félagsmönnum í Höfn um heimflutningsmálið, og las upp og lagði fyrir fundinn tillögu stjórnarnefndarinnar um það mál, og var tillagan þannig hljóðandi:

> að kosin sé nefnd, 4 félagsmenn með forseta sjálfkjörnum, til að endurskoða lög félagsins, og sérstaklega segja álit sitt um og gera tillögu um, hvort nú sé ráðlegt að sameina báðar deildir félagsins í eina deild.

Eftir allmiklar umræður var tillaga þessi samþykt með samhljóða atkvæðum allra fundarmanna. Í nefndina voru kosnir: Prófessor Þórhallur Bjarnarson, dr. phil. Jón Þorkelsson, dósent Jón Helgason og bóksali Jón Ólafsson. Nefndin á að ljúka starfi sínu fyrir árslok.

Reikningur

yfir tekjur og gjöld Reykjavíkurdeildar Bókmentafélagsins árið 1907.

Tekjur:

1.	Eftirstöðvar samkv. fyrra árs reikningi:				
	a. Bankavaxtabréf	kr.	3000,00		
	b. Á vöxtum í sparisjóði	—	184,17		
	c. Í sjóði hjá féhirði	—	610,29		
				kr.	3794,46
2.	Greidd tillög, að frádregnum umboðslaunum (flskj. 1)	kr.	2535,65		
	Ársgjöf frá heiðursfélaga landsh. M. Stephensen	—	10,00		
				—	2545,65
3.	Tekjur af Skírni:				
	a. Fyrir auglýsingar (flskj. 2)	kr.	63,00		
	b. Tillög Skírniskaupenda (flskj. 3—7)	—	820,54		
				kr.	883,54
4.	Seldar aðrar félagsbækur og uppdrættir að frádregnum umboðslaunum (flskj. 8.)			—	741,13
5.	Sjöunda greiðsla fyrir handritasafnið			—	1000,00
6.	Styrkur úr landssjóði			—	2000,00
7.	Vextir:				
	Ársvextir $^1/_1$—$^{31}/_{12}$ '07 af 3000 kr. bankavaxtabréfum	kr.	135,00		
	Af fé í sparisjóði til $^{31}/_{12}$ '07	—	9,27		
				kr.	144,27
8.	Til jafnaðar móti gjaldlið 6			—	500,00
				kr.	11609,05

Gjöld:

1. Hafnardeild greiddur helmingur 7. greiðslu fyrir handritasafnið (flskj. 9)			kr.	500,00
2. Kostnaður við bókagerð: a, Skírnir:				
1. Laun ritstjóra (flskj. 10—13)	kr.	600,00		
2. Ritlaun og prófarkalestur (flskj. 14—17)	—	938,70		
3. Prentun, pappír, hefting o. fl. (flskj. 18—20)	—	1662,73		
4. Útsending, frímerki, o. fl. (flskj. 21—31)	—	292,01		
			kr.	3493,44
3. b. Kostnaður við aðrar bækur:				
1. Ritlaun og prófarkalestur (flskj. 32—33)	kr.	336,50		
2. Prentun, pappír, hefting o. fl. (Flskj. 34—40)	—	1462,91		
			kr.	1799,41
4. Kostnaður við útsending félagsbóka, skriftir, fyrirhöfn bókavarðar o. fl. (flskj. 41—45)			—	451,45
5. Brunabótagjöld, auglýsingar og ýms önnur gjöld (flskj. 46—57)			—	257,33
6. Keypt bankavaxtabréf			—	500,00
7. Styrkur til bókavarðar Lund í Uppsölum (flskj. 58—59)			—	1000,00
8. Eftirstöðvar til næsta árs:				
a. Bankavaxtabréf	kr.	3500,00		
b. Peningar á vöxtum í sparisjóði	—	107,42		
			—	3607,42
			kr.	11609,05

Reykjavík 10. apríl 1908.

Halldór Jónsson
varaféhirðir.

Reikning þennan höfum við endurskoðað ásamt fylgiskjölum og höfum við ekkert við hann að athuga.

Reykjavík 21. apríl 1908.

Björn Ólafsson. **Eggert Briem.**

Reikningur

Hafnardeildar hins íslenzka Bókmentafélags reikningsárið 1907

Tekjur:

I. Eftirstöðvar við árslok 1906:				
1. Í veðdeildarbréfum landsbankans	kr.	12000,00		
2. Í kredítkassaskuldabr. landeigna	—	4000,00		
3. Í húskridítkassa skuldabr.	—	2200,00		
4. Í kredítbankaskuldabréfum józkra landeigna	—	200,00		
5. Í þjóðbankahlutabréfum	—	1600,00		
6. Á vöxtum í banka	—	2000,00		
7. Í sjóði hjá gjaldkera	—	804,57		
			kr.	22804,57
II. Andvirði seldra bóka og uppdrátta				
1. Frá Gyldendals bókaverzlun	kr.	88,11		
2. Frá bókaverði deildarinnar	—	423,32		
			kr.	511,43
III. Gjafir og félagsgjöld:				
1. Náðargjöf konungs f. 1907	kr.	400,00		
2. Frá heiðursfélaga Finni Jónssyni	—	10,00		
3. Frá heiðursfélaga Þorvaldi Thoroddsen	—	10,00		
4. Árstillög félagsmanna	—	526,66		
			—	946,66
IV. Innkomið frá umboðsmönnum:				
1. Frá H. S. Bardal	kr.	753,13		
2. Frá J. Bergmann	—	500,00		
3. Frá The Viking Club	—	46,89		
			—	1300,02
V. Styrkur úr ríkissjóði fyrir árið 1907			—	1000,00
VI. Frá landsbókasafninu 7. ársborgun af handritasafninu			—	500,00
VII. Frá stofnun Hjelmstjerne Rosenkrone			—	500,00
		flyt	kr.	27562,68

	Fluttar	kr.	27562,68
VIII. Leigur af innstæðu félagsins:			
1. Af 12000 kr. í veðdeildarbréfum landsbankans ...	kr. 540,00		
2. Af 4000 kr. í kreditkassa skuldabr. landeigna	— 140,00		
3. Af 2200 kr. í húskreditkassaskuldabr.	— 88,00		
4. Af 200 kr. í kreditbankaskuldabr. józkra landeigna	kr. 7,00		
5. Af 1600 kr. í þjóðbankahlutabréfum	— 128,00		
6. Af 2000 kr. á vöxtum í banka	— 99,94		
7. Af peningum í sparisjóði	— 89,55		
		kr.	1092,49
	Tekjur alls	kr.	28655,17

Gjöld:

I. Bókaútgáfukostnaður:			
1. Prentun	kr. 1865,43		
2. Pappír	— 694.97		
3. Hefting og bókband	— 185,11		
4. Ritlaun og prófarkalestur	— 1196,00		
5. Myndagerð	— 439,70		
6. Litun uppdrátta	— 104,00		
		kr.	4485,21
II. Annar tilkostnaður:			
1. Brunabótaábyrgð á bókum o. fl.	kr. 62,50		
2. Skrifstofukostnaður, fundarhald, burðareyrir o. fl. ...	— 487,60		
3. Hátíðahald á 100 ára afmæli J. Hallgrímssonar ...	— 100,00		
		—	650,10
III. Eftirstöðvar við árslok 1907:			
1. Í veðdeildarbréfum landsbankans	kr. 12000,00		
flyt	kr. 12000,00	kr.	5135,31

	Fluttar	kr. 12000,00	kr.	5135,31
2. Í kreditkassa skuldabréfum landeigna	—	4000,00		
3. Í húskreditkassaskulabréfum	—	2200,00		
4, Í kreditbankaskuldabréfum józkra landeigna	—	200,00		
5. Í þjóðbankahlutabréfum	—	1600,00		
6. Á vöxtum í banka	—	2500,00		
7. Í sjóði hjá gjaldkera	—	1019,86		
			kr.	23519,86
		Gjöld alls	kr.	28655,17

Kaupmannahöfn 4. apríl 1908.

G. Brynjólfsson,
gjaldkeri.

Við undirritaðir teljum reikning þenna rjettan.

Kaupmannahöfn 9. apríl 1908.

Sigurður Jónsson. **Þorkell Þorkelsson.**

Hið íslenzka Bókmentafèlag.

VERNDARI:

Friðrik konungur hinn áttundi.

EMBÆTTISMENN:

I. Reykjavíkurdeildin.

Forseti: Kristján Jónsson, háyfirdómari, r. af dbr
Féhirðir: Halldór Jónsson, bankagjaldkeri, r. af dbr.
Skrifari: Haraldur Níelsson, cand. theol., prestaskólakennari.
Bókavörður: Morten Hansen, skólastjóri.
Varaforseti: Steingrímur Thorsteinsson, rektor, r. af dbr.

Varaféhirðir: Sæmundur Bjarnhéðinsson, læknir.
Varaskrifari: Jón Helgason, lektor r. af dbr.
Varabókavörður: Sigurður Kristjánsson, bóksali, r. af dbr.

2. Kaupmannahafnardeildin.

Forseti: Þorvaldur Thoroddsen, prófessor, dr. phil., r. af dbr.
Féhirðir: Gísli Brynjólfsson, læknir.
Skrifari: Sigfús Blöndal, undirbókavörður v. konungl. bókas.
Bókavörður: Pétur Bogason, stud. med. & chir.
Varaforseti: Bogi Th. Melsteð, mag. art.
Varaféhirðir: Thor E. Tulinius, stórkaupmaður, r. af dbr.
Varaskrifari: Stefán Stefánsson, cand. jur.
Varabókavörður: Jónas Einarsson, stud. mag.

HEIÐURSFÉLAGAR:

Anderson, R. B., prófessor, í Ameríku.
Baumgartner, Alexander, S. J., Luxemburg.
Björn Jónsson, cand. phil., ritstjóri, r. af dbr., Reykjavík.
Björn M. Ólsen, prófessor, dr. phil., r. af dbr., Reykjavík.
Bryce, James, Rigt Hon, sendiherra Breta í Washington.
Eiríkur Briem, prestaskólakennari, comm. af dbr, Reykjavík.
Eiríkur Magnússon, M. A., r. af dbr., bókavörður í Cambridge.
Finnur Jónsson, prófessor, dr. phil., r. af dbr., Khöfn.
Jón Jónsson Borgfirðingur, bókfræðingur, í Rvík.
Kaalund, Kr., bókavörður, dr. phil, í Khöfn.
Ker, W. P., prófessor við háskólann í Lundúnum.
Magnús Stephensen, fyrv. landshöfðingi yfir Íslandi, stórkross af dbr.
Matthías Jochumsson, uppgjafaprestur, r. af dbr., Akureyri.
Ólafur Halldórsson, konferenzráð, r. af dbr. og dbrm., í Khöfn.
Páll Melsteð, sögukennari í Reykjavík, r. af dbr.
Poestion, J. C., rithöfundur í Vínarborg, r. af dbr.
Steingrímur Thorsteinsson, r. af dbr., rektor í Reykjavík.
Valdimar Briem, prófastur, r. af dbr. Stóranúpi.
Wimmer, L. F. A., prófessor, dr. phil., comm. af dbr., í Khöfn.
Þorvaldur Thoroddsen, prófessor, dr. phil., r. af dbr. í Khöfn.

FÉLAGAR:

Ágúst Bjarnason, mag. art., Rvík 1908[1]).
Ágúst Helgason, bóndi í Birtingaholti, dbrm. 1909.
Ágúst Þórarinsson, bókhaldari í Stykkishólmi 1909.
Albert Jónsson, Winnipeg 1907—1908.
Anderson, Ernst, Godsegare, Allenstein, Preusen 1908.
Alexander Jóhannesson, stud. mag., Khöfn 1908—1909.
Andrés Björnsson, stud. mag., Khöfn.
Andrés Fjeldsteð, héraðslæknir á Þingeyri 1908—09.
Ari Jónsson, cand. jur., alþm., Rvík 1908.
Arngrímur Bjarnason, prentari á Ísafirði 1907.
Arnesen, J., konsúll á Eskifirði 1907.
Árni Bjarnarson, prestur á Sauðárkróki.
Árni Eggertsson, Winnipeg 1907—08.
Árni Friðriksson, námsmaður, Stokkseyri 1908.
Árni Gíslason, leturgrafari, Rvík 1909.
Árni Guðmundsson, hreppstjóri, bóndi á Þórisstöðum.
Árni Hólm, bóndi í Saurbæ í Eyjafirði.
Árni Jóhannesson, prestur í Grenivík.
Árni Jóhannsson, Vestmannaeyjum.
Árni Jónsson, prófastur á Skútustöðum.
Árni Jónsson, bóndi á Þverá.
Árni Jónsson, Sleipnir P. O. Sask., Canada 1907—08.
Árni Kristjánsson, Bryggju í Eyrarsveit 1908.
Árni Sveinsson, Glenboro 1908.
Ásgeir G. Ásgeirsson, kaupm., r. af dbr. í Khöfn.
Ásgeir Guðmundsson, hreppstjóri á Arngerðareyri.
Ásgeir Gunnlaugsson, stud. polyt. í Khöfn.
Ásgeir Sigurðsson, kaupm. og konsúll, r. af dbr., Rvík 1909.
Ásgr. Sigurðsson, Winnipeg 1908.
Ásmundur Sigurðsson, bóndi á Grund í Eyrarsveit 1909.
Atkinson, Miss Helen S., Salisbury, England.
Austin, Dr. C. K., læknir í París 1908—09.

Banks, Mrs., Lundúnum 1909.
Beauvois, E., Dr., r. af dbr. í Corberon, Cote d'or á Frakklandi 1908.
Benedikt Bjarnason, kennari, Húsavík.
Benedikt Þ. Gröndal, cand. phil., Rvík 1908.
Benedikt Jónsson, Húsavík.
Benedikt Kristjánsson, r. af dbr., prófastur að Grenjaðarstað.
Benedikt Magnússon, kaupfélagsstjóri, Ólafsdal 1908.
Benedikt Sveinsson, cand. phil., alþm., Rvík 1908.
Benedikt Sveinsson, bóksali á Borgareyri í Mjóafirði 1908.
Benedikt Þórarinsson, kaupmaður í Rvík 1909.
Bergur Jónsson, bókhaldari, Eskifirði 1907.
Berndsen, Carl, kaupmaður á Hólanesi.

[1]) Ártölin aftan við nöfnin eru sama sem kvittun fyrir tillag það eða þau ár, 6 kr. hvert.

Bjarni Benediktsson, kaupmaður, Húsavík.
Bjarni Bjarnason (frá Hurðarbaki), bóndi í Skáney í Borgarfj.s. 1908—09.
Bjarni Einarsson, próf. á Mýrum í Álftaveri 1908.
Bjarni Eiríksson, námsmaður í Rvík 1908—09.
Bjarni Jensson, læknir í Vestur-skaftafellssýslu 1908.
Bjarni Jónsson, cand. jur., Seyðisfirði 1909.
Bjarni Pétursson, kennari á Þingeyri 1908.
Bjarni Símonarson, prófastur á Brjánslæk.
Bjarni Þorsteinsson, prestur að Hvanneyri 1906—07.
Björgólfur Ólafsson, stud. med., Khöfn 1908.
Björgvin Vigfússon, sýslumaður í Rangárvallasýslu 1906—07.
Björn Árnason, gullsmiður, Rvík 1907.
Björn Benediktsson, verzlunarm., Húsavík.
Björn Bjarnarson, sýslumaður í Dalasýslu.
Björn Bjarnason, dr. phil., Rvík 1909.
Björn Guðmundsson, kennari, Næfranesi í Dýrafirði 1908.
Björn Guðmundsson, óðalsbóndi í Grjótnesi 1907.
Björn Guðmundsson, kaupmaður í Rvík 1909.
Björn Hallson, bóndi á Rangá 1908.
Björn Jóhannesson, Kirkjufelli í Eyrarsveit 1909.
Björn Jónsson, prestur að Miklabæ.
Björn Kristjánsson, bankastjóri í Rvík 1909.
Björn Líndal, cand. jur., Akureyri.
Björn Ólafsson, símritari, Seyðisfirði.
Björn Sigurðsson, bankastjóri í Rvík 1907.
Björn Þorláksson, prestur að Dvergasteini 1907.
Björn Þórarinsson, bóndi á Víkingavatni 1907.
Blankenstein, M. v., litt. dr., Berlin 1908.
Bley, A., próf., Gent 1907.
Boer, R. C., prófessor í Amsterdam á Hollandi 1909.
Bogi Ólafsson, stud. mag., Khöfn.
Bogi Th. Melsteð, mag. art. í Khöfn 1908.
Bogi Sigurðsson, kaupmaður í Búðardal 1908.
Bókasafn Cornell háskóla.
Bókasafn Flateyjar á Breiðafirði.
Bókasafn Húsavíkur 1907.
Bókasafn K. F. U. M. 1909.
Bókasafn Norðuramtsins.
Bókasafn Vesturamtsins í Stykkishólmi 1909.
Bókasafn Vestur-Barðastrandarsýslu 1908—1910.
Brynjólfur Bjarnason, búfræðingur á Hvanneyri 1908—09.
Brynjólfur Björnsson, tannlæknir í Rvík 1909.
Bræðrafélag Kjósarhrepps 1906—08.
Búnaðarskólinn á Eiðum 1907.
Byskov, J., Gjedved Seminarium í Danmörku 1908.
Bændaskólinn á Hólum 1909.
Bændaskólinn á Hvanneyri 1908.
Böðvar Jónsson, cand. phil., bóndi í Einarsnesi.
Böðvar Kristjánsson, cand. mag. í Rvík 1909.
Böðvar Þorláksson, sýsluritari á Blönduósi.

Carel Sveinsson, bókbindari í Rvík 1908.
Cederschiöld, Gustav, philos. dr., prófessor í Gautaborg 1908.
Clemens, J., prestur í Glenboro.

Craigie, W. A., M. A., Oxford 1909.

Daði Davíðsson, Gilá í Húnavs. 1908.
Daníel Bergmann, verzlunarm. í Stykkishólmi 1908.
Dahl, Jakob, cand. theol., Færeyjum 1905—08.
Davíð Gíslason, bóndi á Skáldstöðum í Eyjafirði 1906.
Davíð Þorsteinsson, Arnbjarnarlæk 1909.
Djurhuus, J. H. O., stud. jur., Khöfn.

E. Thorsteinsson, Winnipegosis 1907—08.
Eggert Benediktsson, óðalsbóndi í Laugardælum 1908.
Eggert Claessen, cand. jur., yfirréttarmálafærslum. 1909.
Eggert E. Briem, skrifstofustj., Rvík 1909.
Eggert Jóhannesson, Winnipeg 1907—08.
Egill Erlendsson, skóggræðslum. í Rvík 1907—08.
Egill Sigurjónsson, bóndi á Laxamýri 1907.
Einar Benediktsson, fyrv. sýslumaður.
Einar Gíslason, kennari, Urriðafossi í Flóa.
Einar Gunnarsson, cand. phil. í Rvík 1908.
Einar Hálfdanarson, lausamaður, á Hafranesi í Fáskrúðsfirði.
Einar Helgason, bóndi á Þorbrandsstöðum 1908.
Einar Helgason, garðyrkjufræðingur í Rvik 1909.
Einar Hjörleifsson, cand. phil., ritstjóri í Rvík 1908.
Einar Jónsson, lausam. á Bala í Gnúpverjahr. 1908.
Einar Jónsson, bóndi í Flatartungu 1907.
Einar Jónsson, Hvanneyri.
Einar Thorlacius, prestur í Saurbæ 1908—09.
Einar Þorkelsson, skjalaritari í Rvík 1907—08.
Eiríkur Einarsson, skólapiltur frá Hæli 1908.
Elías Kristjánsson, Lágafelli ytra í Snæfellsnessýslu 1909.
Engilbert Kolbeinsson, bóndi á Lónseyri 1907.
Erkes, Heinrich, kaupmaður í Köln 1908—1909.
Eyjólfur Guðmundsson, bóndi á Hvoli í Mýrdal 1907—08.
Eyjólfur S. Guðmundsson, Pine Valley 1905—08.
Eyjólfur E. Wíum, Winnipegosis.

Foreningen til norske Fortidsmindesmærkers Bevaring, Kristiania.
Finnbogi Hjálmarsson í Vesturheimi 1906—07.
Finnbogi Lárusson, kaupmaður á Búðum í Snæfellsness.
Finnur Thordarson, kaupm. á Ísafirði.
Foulke, Miss C. Reeves, Richmond, Ind. U. S. A.
Friðbj. Steinsson, bóksali, dbrm., á Akureyri.
Friðjón Friðriksson, kaupmaður, Winnipeg, Man. Can.1907—08.
Friðjón Jensson, héraðslæknir á Eskifirði 1907.
Friðrik Bergmann, prófessor í Winnipeg, Ameríku 1907—08.
Friðrik Bjarnason, kennari á Stokkseyri 1908.
Friðrik Guðmundsson, bóndi á Syðralóni.
Friðrik Hallgrímsson, prestur í Argyle í Ameríku.

Gad, G. E. C., bóksali í Khöfn, r. af dbr. 1908.
Gebhardt, Aug., dr. phil., Nürnberg.
Geir G. Zoëga, stud. polyt. í Khöfn 1908.
Geir T. Zoëga, yfirkennari í Rvík 1909.
Geirm. B. Olgeirsson, Edinburgh, N. Dak.
Georg Ólafsson, stud. mag. í Khöfn.
Gestur Einarsson, bóndi á Hæli 1906—08.
Gestur Þórðarson, Borgarholti í Miklaholtshreppi 1909.
Gísli Benediktsson, verzlunarm. á Eskifirði.
Gísli Brynjólfsson, læknir, Khöfn 1908.
Gísli Eyjólfsson, Lögberg Sask., Can. 1907—08.
Gísli Goodman, Winnipeg 1906—08.
Gísli Helgason, gagnfræðingur, Skógargerði 1908.
Gísli Ísleifsson, sýslum. í Húnavatnssýslu 1908.
Gísli Jónsson, Stóru Reykjum í Flóa 1909.
Gísli J. Ólafsson, símstjóri á Akureyri 1908.
Gísli Pétursson, læknir á Húsavík 1907.
Gísli Skúlason, prestur, Eyrarbakka 1907—08.
Gísli Sveinsson, stud. jur., Khöfn 1908.
Goodie Stephens, Miss., San Francisco, Cal., U. S. A.
Goodmansson, Barney, Ivanhoe, Minn.
Goodwin, Henry Buergel, Dr. phil., Stokkhólmi 1908.
Gotzen, Jos., dr. phil., Köln 1908.
G. B. Björnsson, Minneota, Minn.
Grímur Grímsson, kennari, Olafsfirði 1908.
Grímur Jónsson, cand. theol. á Ísafirði 1907.
Grímur Thorarensen, hreppstjóri á Kirkjubæ 1909.
Grönfeldt, H., skólastjóri á Hvítárvöllum 1906—07.
Guðbrandur Björnsson, prestur í Viðvík.
Guðgeir Jóhannsson, í Hlíð við Reykjavík 1909.
Guðjón Baldvinsson, stud. mag., Khöfn.
Guðjón Guðlaugsson, bóndi og búfr., Kleifum 1906—08.
Guðjón Jónsson, bóndi í Hlíð í Skaftártungu.
Guðjón Rögnvaldsson, kennari í Rvík 1909.
Guðmundur Ásbjarnarson, trésmiður, Rvík 1909.
Guðmundur Ásbjarnarson, cand. phil. á Eskifirði 1907.
Guðmundur Bergsson, póstafgreiðslum., Ísafirði 1908.
Guðmundur Bjarnason, Bakka, Siglufirði 1909.
Guðmundur G. Bárðarson, bóndi á Bæ í Hrútafirði.
Guðmundur Björnsson, landlæknir, r. af dbr., Rvík 1909.
G. J. Evendsson, Edinburgh N. D.
Guðmundur Finnbogason, mag. art. Berlín 1908.
Guðmundur Gamalíelsson, bóksali í Rvík 1907—08.
Guðmundur Guðmundsson, bóndi á Nýjubúðum í Eyrarsveit, 1909.
Guðmundur Guðmundsson, bókhaldari, Múla í Seyðisf. 1909.
Guðmundur Guðmundss., hreppstjóri, dbrm. á Þúfnavöllum.
Guðmundur Guðmundsson, bóksali á Eyrarbakka 1907—08.
Guðmundur Guðmundsson, stud. jur., Khöfn.
Guðmundur Hannesson, cand. jur. á Ísafirði 1908.

Guðmundur Hannesson, héraðslæknir í Rvík 1909.
Guðmundur Helgason, præp. hon. í Rvík 1909.
Guðmundur Hlíðdal, raffræðingur, Heiligenstadt.
Guðmundur Jónsson, trésmiður í Stykkishólmi 1909.
Guðmundur Lýðsson, bóndi á Fjalli á Skeiðum 1908.
Guðmundur V. Kristjánsson, úrsmiður í Rvík 1908.
Guðmundur Magnússon, dócent, r. af dbr., Rvík 1909.
Guðmundur Magnússon, skáld í Rvík 1909.
Guðmundur Ólason, Hvanneyri 1907—08.
Guðmundur Sigurðsson, söðlasmiður, Höfn í Hornafirði 1907—08.
Guðmundur Sigurðsson, Berserkjahrauni í Snæfellsnessýslu 1907.
Guðm. S Snædal, Hallson N. D.
Guðmundur Sveinsson, kaupm. í Hnífsdal 1907.
Guðmundur Thoroddsen, stud. med. í Khöfn 1908.
Guðmundur Vilhjálmsson, Ytri-Brekkum á Langanesi 1908.
Guðni Þorsteinsson, Gimli, Man. 1907—08.
Gunnar Jóhannsson, Dongola 1907.
Gunnlaugur Jónsson, bóndi á Krossum.
Gunnlaugur Jónsson yngri, í N. Dak., Ameríku.
Gunnlaugur Kristmundsson, kennari, Miðnesi 1909.
Gunnsteinn Eyjólfsson, Iceland River P. O. Man. 1906—08.
Guttormur Jónsson, smiður, Rvík 1909.
Guttormur Pálsson, skógfræðingur 1908.
Guttormur Vigfússon, præp. hon., prestur að Stöð í Stöðvarfirði 1906—07.
Hafliði Guðmundsson, hreppstj., Siglufirði 1909.
Hafsteinn Pétursson, prestur í Khöfn 1908.
Halberg, J. G., kaupmaður í Rvík 1909.
Hálfdan Örnólfsson, hreppstjóri í Bolungarvík.
Halldór Benediktsson, bóndi á Skriðuklaustri.
Halldór Daníelsson, yfirdómari, r. af dbr., Rvík 1909.
Halldór Eyjólfsson, búfr., Gröf í Breiðuvíkurhr., Snæfellsnes.
Halldór Gunnlaugsson, læknir í Vestmanneyjum.
Halldór Hermannsson, bókav. við Cornell háskóla 1908—09.
Halldór Jónsson, bankagjaldkeri, r. af dbr., í Rvík 1909.
Halldór Jónsson, bóndi á Rauðamýri.
Halldór Jónasson, steinsmiður í Rvík 1908.
Halldór Kr. Júlíusson, sýslum., 1908.
Halldór Kristjánsson, stud. mag. í Khöfn.
Halldór Stefánsson, verzlunarm. á Seyðisfirði 1907.
Halldór Þórðarson, bókbindari í Rvík 1909.
Halldóra Bjarnadóttir, skólastýra á Akureyri 1907.
Hallgrímur Davíðsson, verzlunarstjóri á Akureyri.
Hallgrímur Jónsson, kennari í Rvík 1909.
Hallgrímur Johnson, Winnipeg 1907.
Hallgrímur Thorlacius, prestur í Glaumbæ.
Hammerich, M., stud. jur., Khöfn 1907.
Hammersheimb, U. V., uppgjafaprófastur í Khöfn, r. af dbr. og dbrm. 1907.
Hannes Hafstein, bankastjóri, comm. af dbr. í Rvík 1909.

Hannes Thorsteinsson, cand. jur. í Rvík 1909.
Hannes Þorsteinsson, ritstjóri í Rvík 1909.
Haraldur Gunnarsson, prentari, Rvík 1909.
Haraldur Níelsson, cand. theol., Rvík 1909.
Haraldur Sigurðsson, tannlæknir, Khöfn.
Hartmann Ásgrímsson, kaupm., Kólkuósi 1907.
Háskólabókasafn í Kristjaníu 1908.
Háskólabókasafnið í Toronto, Canada 1907.
Haukur Gíslason, cand. theol. í Khöfn 1906—07.
Havsteen, Jakob, r. af dbr., konsúll, Oddeyri.
Havsteen, Júlíus, amtmaður í Rvík, comm. af dbr. og dbrm., 1909.
Helgi Ketilsson, sjóm., Ísafirði.
Helgi Jónsson, mag. scient. í Rvík 1908.
Helgi Péturss, dr. phil. í Rvík 1907—1909.
Helgi Sveinsson, bankastjóri á Ísafirði 1907.
Hermann, Paul, próf., dr. phil., Torgau, Þýzkalandi 1908.
Heydenreich, W., dr. phil., Nordlingen, Bayern 1908.
Hjálmar Jónsson, bóndi, Höfða, Grunnavíkurhr.
Hjálmar Ólafsson, verzlunarm., Nesi í Norðfirði 1907.
Hjálmar Sigurðsson, kaupm. í Stykkishólmi 1909.
Hjörleifur Einarsson, præp. hon., r. af dbr., Rvík 1906—08.
Hjörtur Snorrason, skólastjóri á Skeljabrekku 1908.
Hólmgeir Jensson, dýralæknir í Tungu í Önundarfirði.
Hólmgeir Þorsteinsson, bóndi í Vallnakoti 1907.
Hoogt, J. M., van der, Litt. cand., Amsterdam 1909.
Hotton, M.W., La Grange, Georgia U. S. A.

Indriði Þorkelsson, Ytra-Fjalli 1907.
Inga Thorlaksson, Mountain N. D.
Ingimundur Benediktsson, bóndi í Kaldárholti, Rangárvs. 1908.
Ingimundur Steingrímsson, verzlunarmaður á Djúpavogi 1907.
Ingólfur Gíslason, héraðslæknir á Vopnafirði 1908.
Ingólfur Jónsson, verzlunarstjóri í Stykkishólmi 1909.
The Icelandic Library »Mímir« í Pembina.
Isdal, J. P., Winnipeg.

J. Baldvin Jóhannesson, bóndi í Stakkahlíð.
Jakob Gunnlögsson, stórkaupmaður Khöfn 1908.
Jakob Hálfdanarson, borgari á Húsavík 1907.
Jakob Jóhannsson, stud. mag. í Khöfn.
Janus Jónsson, prófastur, Rvík 1907.
Jens Pálsson, prófastur, prestur að Görðum á Álftanesi.
J. M. Bjarnason, Marhland Man. Canada.
Job Sigurðsson, Mrs.. Upham, P. O. N. Dak. 1907—08.
Jóhann Eyjólfsson, bóndi í Sveinatungu 1908.
Jóhann Kristjánsson, ættfræðingur, Rvík 1909.
Jóhann Pálsson, Mary Hill P. O. 1907—08.
Jóhann Straumfjörð, Icelandic River Seamo P. O. Man. 1905—08.
Jóhann Lúter Sveinbjarnarson, prófastur á Hólmum 1907.
Jóhann Þorsteinsson, prófastur í Stafholti 1908.

Jón Sveinbjörnsson, cand. jur., Khöfn 1908.
Jón Sveinsson, prófastur á Akranesi 1909.
Jón Sveinsson, S. J. prestur í Ordrup 1907.
Jón Thorsteinsson, prestur á Þingvöllum 1905—08.
Jón Valdimarsson, Borðeyri 1909.
Jón Þórarinsson, umsjónarmaður fræðslumála, Rvík 1909.
Jón Þorkelsson, dr. phil., skjalavörður í Rvík 1908.
Jón Þorláksson, ingeniör í Rvík 1909.
Jón Þorvaldsson, prestur á Stað.
Jónas Björnsson, bóndi á Geirastöðum í Húnavátnssýslu.
Jónas S. Bergmann, Ameríku.
Jónas Daníelsson, Winnipeg 1907—08.
Jónas Einarsson, stud. mag. í Khöfn.
Jónas Guðlaugsson, ritstj., Rvík.
Jónas Halldórsson, hreppstjóri í Hrauntúni 1908.
Jónas Hallgrímsson, próf. á Kolfreyjustað 1907.
Jónas Illugason, bóndi í Brattahlíð í Húnavatnss.
Jónas Jónsson, bóndi í Finnstungu í Húnavatnss.
Jónas Jónsson, kennari, frá Hriflu, Rvík.
Jónas Jónsson, verzlunarstjóri í Flatey í Þingeyjars. 1906—07.
Jónas Jónasson, prófastur að Hrafnagili í Eyjaf.
Jónas Kristjánsson, Brekku í Fljótsdal 1909.
Jóseph Arngrímsson, Minniota, Minn. 1907.

Karl Olgeirsson, verzlunarstjóri, Ísafirði 1907.
Kennarafélag Barnaskóla Rvíkur.
Kjartan Einarsson, próf. að Holti undir Eyjafjöllum 1908.
Kjartan Helgason, prestur í Hruna 1908.
Klemens Jónsson, landritari, r. af dbr., Rvík 1909.
Klemens Jónasson, Selkirk 1907.
Kock, A., prófessor, dr. phil. í Lundi 1908.
Kolbeinn Jakobsson, hreppstjóri í Unadal 1907.
Konráð Stefánsson, cand. phil., ritstjóri í Rvík.
Konráð Vilhjálmsson, kennari í Rvík 1907.
Kristinn P. Briem, bókhaldari í Leith 1907—1910.
Kristinn Guðlaugsson, búfræðingur á Núpi í Dýrafirði 1908.
Kr. Tr. Kristinsson, Framnes, Man. 1907—08.
K. K. Ólafsson, prestur, Garðar N. D.
Kristján Abrahamsson, Crescent P. O. Man. Can. 1907—08.
Kristján Guðmundsson, bóksali á Oddeyri 1908.
Kristján Johnsson, Duluth 1908.
Kristján Jónsson, læknir, Clinton, Iowa U. S. A. 1907—08.
Kristján Jónsson, háyfirdómari, r. af dbr. í Rvík 1909.
Kristján Jónsson, búfræðingur á Rangá 1908.
Kristján Kristjánsson, læknir á Seyðisfirði 1907.
Kristján A. Kristjánsson, verzlm. á Suðureyri í Súgandaf. 1907.
Kristján Kristjánsson, skipstj. í Rvík 1908—09.
Kristján H. Sigurðsson, búfræð., Brenniborg 1909.
Kristján Sigurðsson, Winnipeg 1907—08.
Kristján Stefánss., Wp. 1907—08.
Kristján Þorgrímsson, kaupm. og konsúll í Rvík 1909.
Kristjaníu kathedralskóla bókasafn 1908.
Kristvarður Þorvarðsson, kennari Leikskálum í Dalasýslu 1908.

Kvenréttindafélag Íslands 1908—09.

Larsen, Frk. A., kenslukona í Khöfn 1908.
Lárus M. Árnason í Ameríku.
Lárus H. Bjarnason, r. af af dbr., lagaskólastjóri í Rvík 1909.
Lárus Bjarnason, kennari í Hafnarfirði 1908.
Lárus Halldórsson, prestur á Breiðabólsstað 1909.
Lárus A. Snorrason, kaupm. á Ísafirði.
Lascaronsky, Bas. Greg., prófessor í Kiew, Rússland 1908—09.
Lestrarfélagið Árgalinn, Wild Oak. P. O. Man. 1907—08.
Lestrarfélag Árskógsstrandar.
Lestrarfélag Auðkúlusóknar.
Lestrarfélag Bjarndælinga og Fjarðarmanna í Önundarfirði 1907.
Lestrarfélag Bílddælinga, 1909.
Lestrarfélag Borgarfjarðar 1907.
Lestrarfélag Búðaþorps í Fáskrúðsfirði 1907.
Lestrarfélag Dalamanna í Önundarfirði 1909.
Lestrarfélag Fáskrúðsfj. 1907.
Lestrarfélag Fellsstrandarhrepps í Dalasýslu 1909.
Lestrarfélagið »Fjólan« Nes P. O. Can. 1907—1908.
Lestrarfélagið »Fróði« Brown, Man.
Lestrarfélagið »Gangleri«, Gardar N. D.
Lestrarfélag Gálmarstrandar.
Lestrarfélag Grenjaðarst.sóknar 1907.
Lestrarfélagið »Harpa«, Blaine 1907—08.
Lestrarfélag Hálssóknar í Fnjóskadal
Lestrarfélag Hálsþinghár 1907.
Lestrarfélagið »Hekla«, Dongola 1908.
Lestrarfélag Hjaltastaðahrepps.
Lestrarfélag Hríseyinga.
Lestrarfélagið »Iðunn« Markerville P. O. Alberta, Can. 1907—08.
Lestrarfélagið »Ísland«, Grund, Man. 1907.
Lestrarfélag Íslendinga í Brandon, Man. 1907—08.
Hið ísl. þjóðminningarfélag (í Ameríku).
Lestrarfélagið »Íþaka« í Rvík 1908.
Lestrarfélag Kirkjubólshrepps í Strandasýslu 1908.
Lestrarfélag Kollafj. í Strandas. 1908.
Lestrarfélag Lágafellssóknar 1909
Lestrarfélag Landmannahrepps 1909.
Lestrarfélag Langdælinga.
Lestrarfélag Lónsmanna 1908.
Lestrarfélag Miklabæjarsóknar.
Lestrarfélagið »Mentahvöt«, Otto P. O. Man. 1907—08.
Lestrarfélag Íslendinga í Glenboro.
Lestrarfélag Mikleyinga, Hecla P. O. Canada 1907—08.
Lestrarfélag Rauðsendinga 1908.
Lestrarfélag Selstrandar í Strandasýslu 1909.
Lestrarfélag Seltirninga.
Lestrarfélag Seyðisfjarðar 1907.
Lestrarfélagið »Stjarnan«, Selkirk, Man. 1907—08.
Lestrarfélag Svalbarðshrepps í Þistilfirði 1907.
Lestrarfélagið »Tilraunin« Kewatin, Ont. Can. 1907—08.
Lestrarfélag Undirfellssóknar.
Lestrarfélagið »Vestri«, Ballard, Wash. 1907—08.
Lestrarfélagið »Þörfin«, Kristnes, P. O. Sask. 1907—08.
Lestrarfél. »Æskan«, Dak., Am.
Lestrarfélag Öxndæla.
Lestrarfélag Ísfirðinga 1907.
Long, S. M., Winnipeg 1907—'08

Loftur Baldvinsson, Böggvisstöðum, pr. Akureyri.
Lundfríður Hjartardóttir, kenslukona á Akureyri 1907—08.

Magnús Andrésson, r. af db., próf. prestur að Gilsbakka 1908
Magnús Bjarnason, Mountain P. O. Dak.
Magnús Björnsson, stud. mag. Khöfn 1908.
Magnús Blöndal, kennari í Stykkishólmi 1909.
Magnús G. Blöndal, ritstj. Rvík.
Magnús Blöndal Jónsson, prestur að Vallanesi.
Magnús Einarsson, dýralæknir í Rvík 1908.
Magnús Guðbrandsson, steinsm. í Rvík 1908.
Magnús Guðlaugsson, bóndi í Hvammsdal 1905—1908.
Magnús Helgason, prestur, skólastjóri í Rvík 1909.
Magnús Hinriksson, Churchbridge 1908.
M. G. Jónsson, Blaine, Wash. 1906—97.
Magnús Jónsson, bóndi í Tjaldanesi.
Magnús Jónsson, stud. mag. Khöfn.
Magnús Jónsson, sýslumaður í Hafnarfirði 1908.
Magnús Jónsson, kennari, Ferjukoti 1909.
Magnús Jónss. Bergm., hreppstj., Fuglavík á Miðnesi 1908.
Magnús Jónsson, stud. theol. frá Bjarnarhöfn 1909.
Magnús Kristjánsson, gagnfræðingur, Hvoli í Mýrdal 1909.
Magnús Magnússon, prestur á Jótlandi 1908.
Magnús Sæbjörnsson, héraðslæknir í Flatey.
Magnús Torfason, sýslumaður og bæjarfógeti á Ísafirði 1907.
Marteinn Þorsteinsson, bóndi á Hvoli í Stöðvarfirði 1907.
Matthías Eggertsson, prestur í Grímsey 1907.
Matthías Einarsson, spítalalæknir í Rvík 1908.
Matthías Hallgrímsson, kaupm. Siglufirði 1909.
Matthías Jónsson, bóndi á Háholti í Gnúpverjahr.
Matthías Matthíasson kaupm. í Rvík 1908.
Matthías A. Matthiesen, skósm., Rvík 1909.
Matthías Þórðarson, cand. phil. forngripavörður í Rvík 1908.
Mayer, E., prófessor, dr. phil., Würzburg 1908.
Meissner, R., prófessor, dr. phil., Königsberg 1908.
Mogk, E., dr. phil., prófessor í Leipzig 1908.
Móritz Halldórsson, læknir í Park River.
Morten Hansen, cand., theol., skólastj. í Rvík 1909.
Móses Jónsson, kennari, Keldum í Mosfellssveit.
Möller J. V. prentari í Kaupmannahöfn 1908.

Newberry Library í Chicago.
Nordenstreng, R., fil. mag. í Uppsölum.

Oddgeir P. Ottesen, hreppstjóri á Ytra-Hólmi 1907.
Oddur Gíslason, yfirréttarmálafærslum. í Rvík 1909.
Oddur Hermannsson, stud. jur. í Khöfn.
Ólafur Árnason, verzlunarm. í Bolungarvík.
Ólafur Briem, alþingismaður, á Álfgeirsvöllum.
Ólafur Finnsson prestur í Kálfholti.

Ólafur Friðriksson, verzlunarm., Khöfn.
Ólafur Ísleifsson, Þjórsártúni 1909.
Ólafur Jónsson, hreppstjóri í Hattardal 1907.
Ólafur H. Johnsen, yfirkennari í Odense 1908.
Ólafur Kjartansson, verzlunarm., Vík 1907—08.
Ólafur Lárusson, stud. jur., Rvík 1909.
Ólafur Ólafsson, kennari í Hauka dal í Dýrafirði.
Ólafur Ólafsson, prentari, Rvík 1909.
Ólafur Rósenkranz Ólafsson, leikfimiskennari, Rvík 1909.
Ólafur Runólfsson, bókhaldari í Rvík 1909.
Ólafur Runólfsson, Vík í Mýrdal 1908.
Ólafur Sigurðsson, stud. agr. í Khöfn 1909.
Ólafur Stephensen, læknir, Winnipeg.
Ólafur Thorlacius, héraðslæknir í Suður-Múlasýslu 1907.
Olgeir Friðgeirsson, verzlunarstj. á Vopnafirði 1909.
Olrik, A., Dr. phil., háskólakennari, Khöfn 1908.
Óskar Halldórsson, yngispiltur í Rvík 1908.

Páll Benjamínsson, búfræðingur á Djúpavogi 1907.
Páll V. Bjarnason, sýslumaður á Sauðárkrók.
Páll Einarsson, borgarstjóri í Rvík 1909.
Páll H. Gíslason, verzlunarstjóri á Fáskrúðsfirði 1908.
Páll Halldórsson, verzlunarstjóri, Siglufirði 1909.
Páll Halldórsson, skólastjóri í Rvík 1909.
Páll Jónsson, bókhaldari, Djúpavogi 1908.
Páll Lýðsson, bóndi í Hlíð í Gnúpverjahr. 1908.
Páll Eggert Olafsson, cand. phil. í Rvík 1908.
Páll Sigurðsson, stud theol. í Khöfn.
Páll Stefánsson, búfræðingur, bóndi á Elliðavatni 1908.
Páll Stephensen, prestur í Holti 1907.
Pálmi Pálsson, adjunkt í Rvík 1909.
Pálmi Pétursson, óðalsbóndi á Sjávarborg.
Patursson, J., kóngsbóndi í Færeyjum.
Petersen, Fr., prófastur í Færeyjum 1908.
Pétur Bogason, stud. med. í Khöfn 1908.
Pétur Hjálmsson, prestr, Markerville, P. O. Alta 1906—08.
Pétur Jónsson, bóndi á Gautlöndum, alþingism. 1907.
Pétur Oddsson, kaupm., Tröð í Bolungarvík 1907.
Pétur Pétursson, bóndi á Gunnsteinsstöðum.
Pétur Sighvatsson, úrsmiður á Sauðárkróki.
Pétur Zófóníasson, bankaskrifari í Rvík 1909.
Pétur Þorsteinsson, prestur í Eydölum 1907.
Philpotts, Bertha S., Miss, Cambridge, England 1909.
Poor, H. W., Esq., New-York.
Poulsen, Svend, ritstjóri, cand. jur. Khöfn.
Proppé, Carl, verzlunarstjóri á Þingeyri 1908—09.

Rist, L. J., kennari á Akureyri.
Ríkisbókasafnið í München 1908.

Runólfur Marteinsson, prestur, Gimli 1907—1908.
Runólfur Runólfsson, Neðra-Hálsi í Kjós 1908.
Rögnvaldur Ólafsson, húsameistari, Rvík 1909.

S. Magnússon, Duluth 1907—08.
Sars, J. E., prófessor, Kristjaníu 1908.
Scheving, S. P., Point Roberty, Wash. 1907—08.
Sephton, J., prestur í Liverpool 1908—09.
Sigbjörn Ármannsson, verzlunarmaður a Ísafirði 1907.
Sigfús Blöndal, cand. mag. í Khöfn 1908.
Sigfús Eymundsson, bóksali í Rvík 1909.
Sighvatur Bjarnason, bankastj., jústitsráð í Rvík 1909.
Sighvatur Grímsson, bóndi á Höfða í Dýrafirði 1909.
Sigrún Palsdóttir, ungfrú, Hallormsstað 1908.
Sigtryggur Guðlaugsson, prestur á Núpi 1908.
Sigtryggur Helgason, bóndi á Hallbjarnarstöðum í Þingeyjarsýslu 1907.
Sigtryggur Jónasson, þingmaður, Winnipeg, Man., Can. 1905—08.
Sigtryggur Jónatansson, bóndi á Reykjum.
Sigurður Antoníusson, búfræðingur á Stóra-Bakka 1908.
Sigurður Briem, póstmeistari, r. af dbr., í Rvík 1909.
Sigurður Brynjólfsson, Hofi í Álftafirði 1907.
Sigurður Eggerz, sýslumaður í Skaftafellssýslum 1905—07.
Sigurður Einarsson, stud. veter., Khöfn 1908.
Sigurður Fjeldsteð, bóndi í Ferjukoti 1908.
Sigurður Gunnarsson, prófastur í Stykkishólmi 1909.
Sigurður Halldórsson, trésmiður, Rvík 1909.
Sigurður Hjörleifsson, ritstjóri á Akureyri.
Sigurður Jensson, prófastur í Flatey 1900.
Sigurður Jónsson, bókbindari í Rvík 1909.
Sigurður Jónsson, trésmiður í Khöfn.
Sigurður Jónsson, kennari, frá Álfhólum 1909.
Sigurður Jónsson, læknir í Khöfn 1908.
Sigurður Jónsson, Tjörnum undir Eyjafjöllum 1909.
Sigurður Jónsson, Yztafelli, Þingeyjarsýslu.
Sigurður Þ. Johnsen, kennari á Vopnafirði 1907—08.
Sigurður Kristjánsson, bóksali, r. af dbr. í Rvík 1909.
Sigurður Lýðsson, stud. jur. í Khöfn.
Sigurður Nordal, stud. mag. í Khöfn 1908.
Sigurður Ólafsson, sýslumaður í Árnessýslu 1908.
Sigurður Pálsson, verzlunarstj. á Hesteyri 1907.
Sigurður Pálmason, búfræðingur, Æsustöðum, Húnavs.
Sigurður Sigfússon, verzlunarstj. á Húsavík.
Sigurður Sigtryggsson, cand. mag. í Khöfn, 1906—08.
Sigurður Sigurðsson, búfræðisráðunautur í Rvík 1909.
Sigurður Sigurðsson, kennari á Hólum.
Sigurður Sigurðsson, Halldórsstöðum í Kinn 1907.
Sigurður P. Sívertsen, prestur á Hofi 1908.
Sigurður Stefánsson, prestur í Vigur 1908—09.

Sigurður Thoroddsen, adjunkt í Rvík 1908.
Sigurður Þórðarson, sýslumaður í Arnarholti 1906—08.
Sigurður Þórólfsson, skólastjóri á Hvitárbakka.
Sigurður Þorvaldsson, kennari á Hvítárbakka.
Sigurgeir Björnsson, Grímstuugu í Húnavatnssýslu 1908.
Sigurgeir Sigurðsson, bóndi á Öngulsstöðum.
Sigurjón Högnason, gagnfræðingur, Vestmannaeyjum 1909.
Sigurjón Jónsson, cand. phil. kennari á Ísafirði.
Sigurmundur Sigurðsson, Breiðumýri, Þingeyjarsýslu 1908.
Sigþór Jóhannsson, Skarði í S. Þing.
Símon Símonarson, Winnipeg.
Símun av Skarði, lýðskólastjóri, Færeyjum 1908.
»Skinfaxi«, bókasafn skólapilta í Flensborg 1908.
Skólabókasafn Vestmannaeyja 1909.
Skúli Bogason, læknir, Khöfn 1908.
Skúli Jónsson, verzlunarstjóri á Borðeyri 1909.
Skúli Skúlason, prestur í Odda 1909.
Skúli Thoroddsen, ritstj., alþm., Rvík 1909.
Skúli Thoroddsen, stúdent, Khöfn.
Snorri Jóhannsson, bókhaldari í Rvík 1907—08.
Snorri Jónsson, Þverá 1907.
Sóphónías Jónsson, realstúdent, Skaga í Dýrafirði 1907.
Sóreyjarskola bókasafn 1908.
Stadtbibliothek, Hamborg 1909.
Stefán Benediktsson, bóndi á Merki, Jökuldal 1907—09.
Stefán Guðjohnsen, verzlunarstj. á Húsavík 1908.
Stefán Guðmundsson, verzlunarfulltrúi í Khöfn 1908.
Stefán Guðmundsson, bóndi á Fitjum 1909.
Stefán Jónsson, bóndi á Munkaþverá.
Stefán Jónsson, stud. med., Khöfn 1908.
Stefán Sigurðsson, Ærlækjarseli 1907.
Stefán Stefánsson, skólastjóri á Akureyri 1908.
Stefán Stefánsson, cand. jur. í Khöfn 1908
Steingrímur Arason, pr. Oddeyri 1907—08.
Steingrímur Jónsson, sýslumaður á Húsavík 1907.
Steingrímur Matthíasson, læknir á Akureyri.
Steingrímur Þorláksson, prestur, Selkirk 1907.
Steinunn Bjartmarsdóttir, kenslukona í Hafnarfirði 1909.
Styrkár Vésteinn Helgason Winnipeg 1905—08.
Sumarliði Halldórsson, skógfræðingur, Jótlandi 1908—09
Sveinbjörn Sveinbjarnarson, yfirkennari í Árósum 1908.
Sveinn Jónsson, trésmiður, Rvík 1909.
Sveinn Níelsson, bóndi á Lambastöðum á Mýrum 1909.
Sveinn Sveinsson, bóndi á Hofi í Álftafirði 1907.
Sveinn Vald. Sveinsson, stud. med. í Rvík.
Sveinn Bjarnason, gagnfræðingur á Hoffelli 1908.
Sýslubókasafn Vestmanneyinga 1908.
Sæmundur Bjarnhéðinss., læknir á Laugarnesspítala 1909.
Söderwall, K. F., prófessor í Lundi 1908.

Theodór Jakobsson, stud. jur., Khöfn.

Thomsen, Ditlev, konsúll, r. af dbr., Rvík 1909.
Tómas Jónasson, Icelandic River 1906—08.
Tómas Sigurðsson, hreppstjóri á Barkarstöðum 1908.
Tómas Snorrason, kennari í Grindavík 1909.
Tómas Jóhannesson Zoëga, verzlunarm., Nesi í Norðfirði 1907.
Torfi Hermannsson, trésmiður, Fremstuhús í Dýrafirði.
Tryggvi Gunnarsson, bankastj., comm. af dbr. og dbrm., Rvík 1909.
Tulinius, Axel, sýslumaður á Eskifirði, r. af dbr. 1907.
Tulinius, Thor E., stórkaupm., r. af dbr., Khöfn 1908.

Valdimar Erlendsson, læknir í Khöfn.
Valdimar Magnússon, hreppstjóri á Bakka á Ströndum.
Valdimar Valvesson, kennari á Húsavík 1907.
Valtýr Guðmundsson, háskólakennari, dr. phil., r. af dbr., Khöfn 1908.
Vernharður Þorsteinsson, stud. mag. í Khöfn 1908.
Vídal, Sig. J., Hnausar, Man. 1907—08.
Wiehe, Holger, mag. art., Khöfn 1908.
Vigfús Bergsteinsson, hreppstj., á Brúnum 1907—08.
Vigfús Einarsson, stud. jur.
Vigfús Guðmundsson, bóndi í Engey 1909.
Víglundur Þorgrímsson, Mjóafirði.
Vísindafélagið í Þrándheimi 1908.

Zadig, V., stud phil., Málmhaugum 1908.
Zimsen, K., ingeniör í Rvík 1909.

Þórarinn Guðmundsson, kaupm. a Seyðisfirði 1907.
Þórarinn Jónsson, bóndi á Halldórsstöðum 1907.
Þórarinn Kristjánsson, stud.polyt. Khöfn.
Þórarinn B. Stefánsson, verzlunarstj. á Djúpavogi 1907.
Þorbergur Guðmundsson, búfr., Nesi í Norðfirði 1908.
Þorbergur Þórarinsson, hreppstj. á Sandhólum, S.-Þing., 1907.
Þorbjörn Þórðarson, læknir á Bíldudal 1909.
Þórður Edílonsson, læknir í Hafnarfirði 1906—07.
Þórður Erlendsson, bóndi í Gíslaholti í Holtum.
Þórður Magnússon, Hvítárholti 1909.
Þórður Þórðarson, bóndi á Fossi 1908
Þorgerður Þórðardóttir, Winnipeg 1907—08.
Þorgils Þorgeirsson í Winnipeg 1907—08.
Þorgrímur Kristjánsson, stud. jur. Khöfn.
Þórhallur Bjarnarson, r. af dbr., biskup í Rvík 1909.
Þórir Björnsson, Duluth Minn. U. S. A.
Þorkell Þorkelsson, cand. mag., Akureyri 1907.
Þorkell Þorlaksson, stjórnarráðsskrifari, Rvík 1909.
Þorlákur Vigfússon, kennari, Þykkvabæ.
Þorlákur Vilhjálmsson, Rauðará 1908.
Þorleifur H. Bjarnason, adjunkt í Rvík 1909.
Þorleifur Jónsson, hreppstjóri á Hólum í A. Skaftafellssýslu, alþm. 1908.
Þorleifur Jónsson, Lögberg, Sask. 1907—08.
Þorleifur Jónsson, póstafgreiðslumaður, Rvík 1908.

Þorleifur Jónsson, prestur á Skinnastöðum 1907.
Þormóður Eyjólfsson, bókhaldari, Siglufirði 1909.
Þorsteinn Arnljótsson, Þórshöfn 1908.
Þorsteinn Benediktsson, prestur í Landeyjum 1908.
Þorsteinn Björnsson, cand. theol., Rvík.
Þorsteinn Erlingsson, cand. phil., Rvík 1909.
Þorsteinn Grímsson, sjómaður í Hrísey.
Þorsteinn Jónsson, á Engimýri.
Þorsteinn Jónsson, Moldartungu Holtahr. 1909.
Þorsteinn M. Jónsson, gagnfræðingur, Útnyrðingsstöðum 1908.
Þorsteinn Stefánsson, Hlöðum, Hörgárdal.
Þorsteinn Þórarinsson, Drumboddsstöðum í Biskupstungum 1909.
Þorsteinn Þorsteinsson, cand. polit. í Rvík 1909.
Þorvaldur Jakobsson, prestur í Sauðlauksdal.
Þorvaldur Jónsson, læknir á Ísafirði, r. af dbr., 1907.
Þorvaldur Jónsson, prófastur, r. af dbr. á Ísafirði 1907.
Þorvarður Þorvarðsson, prentsmiðjustjóri í Rvík 1908—09.

Ögmundur Sigurðsson, skólastjóri í Hafnarfirði 1909.
Östlund, D., trúboði í Rvík 1909

AUKAFÉLAGAR.

Lehmann Filhés, fröken, í Berlín.
Minner, J. N., kennari, þýðari m. m. í Frakkafurðu.
Sourindro, Mohun Taggore, dr. mus., r. af dbr., í Calcutta.

TILLÖG DÁINNA OG ÚRGENGINNA FÉLAGSMANNA.

Björn Olafsson, augnlæknir, Rvík 1909.
Bryde, J. P. T., etazráð, r. af dbr., pp. 1908.
Hallgrímur Sveinsson, biskup, comm. af dbr. og dbrm. 1909
Jansen, frk. Mien, Leiden 1908.
Johannes Strang, Winnipeg 1906—07.
Lestrarfélagið Dagsbrún 1908.
Sigurður Jóhannesson, stórkaupmaður í Khöfn, r. af dbr. 1908.

UMBOÐSMENN FÉLAGSINS.

Bardal, H. S., bóksali, 557 Elgin Ave, Winnipeg, Man. Can.
Bergmann, Jónas S., Gardar Pembina, Dak. U. S. A.
Björn Hallsson, bóndi á Rangá, N.-Múlas.
Bogi Sigurðsson, kaupmaður í Búðardal.
Böðvar Þorláksson, sýsluskrifari á Blönduósi.
Guðmundur Bergsson, bóksali á Ísafirði.
Gyldendals bókaverzlun (Hegel) í Kaupmannahöfn.
Hjálmar Sigurðsson, kaupmaður í Stykkishólmi.
Jón Björnsson, bóksali, Borgarnesi.
Jón Jónsson, prófastur á Stafafelli.
Jón Runólfsson, sýsluskrifari á Eskifirði.
Jón Sighvatsson, bóksali í Vestmannaeyjum.
Kristján Guðmundsson, bóksali á Oddeyri.
Lárus Tómasson, bankagjaldkeri á Seyðisfirði.
Olgeir Friðgeirsson, verzlunarstjóri á Vopnafirði.
Páll H. Gíslason, verzlunarstjóri á Fáskrúðsfirði.
Páll Jónsson, bókhaldari á Djúpavogi.
Sigurður Stefánsson, prestur í Vigur.
Stefán Guðjohnsen, verzlunarstjóri á Húsavík.
The Viking Club, 36 Margaretha Terrace, London.
Þorbergur Guðmundsson, búfræðingur Nesi í Norðfirði

	DATE DUE		